

GENEESKUNDIGE
BIJDRAGEN.
VERHANDELINGEN.

GENEESKUNDIGE BIJDRAGEN.

DOOR

C. PRUYS VAN DER HOEVEN,
J. LOGGER,
C. G. REINWARDT,
G. SALOMON,
J. C. BROERS,
M. J. MACQUELYN EN
G. SANDIFORT.

VERHANDELINGEN.

DERDE DEEL.

TE ROTTERDAM, BIJ
DE WEDUWE J. ALLART.
MDCCCXX.

PATRIÆ ET ARTI.

Het is nu drie jaren geleden, dat wij een' aanvang maakten met de uitgave dezer Bijdragen. Sedert dien tijd zijn onze bezigheden veeleer aangegroeid, dan verminderd, terwijl de medewerking van de zijde onzer Vaderlandsche kunstgenooten niet zoo is toegenomen, dat wij door dezelve het uitzigt geopend zagen, om, gelijk ons voornemen was, 's jaarlijks twee stukken uitgeven, zonder ons met grooter arbeid te bezwaren, dan onze overige betrekkingen en bezigheden gedoogden. Van den anderen kant ontvingen wij van onze geachtste landgenooten te menigvuldige blijken van goedkeuring, dan dat wij besluiten konden, onze onderneming te staken. Om dezelve derhalve voortzetten kwamen wij onderling overeen, zoowel door de vermeerdering van het aantal Redacteuren, als door een meer uitgebreid plan van ons Tijdschrift, waarin wij de gansche theoretische geneeskunde omvatten, deszelfs.

voortdurend bestaan te verzekeren, zonder nadeel voor onze overige werkzaamheden. In het eerste slaagden wij gelukkig door het goedgunstig toetreden van de Heeren BROERS, MACQUELYN en SANDIFORT, wier namen en betrekking tot de Hoogeschool van Leijden onze Bijdragen tot eene nieuwe aanbeveling verstreken moeten. Van het tweede beloofden wij ons meerdere medehulp, ook van de zijde onzer jongere kunstgenooten en van hen, welke zich bijzonder op het meer theoretische gedeelte onzer Wetenschap of de aan haar verwante, aangrenzende kundigheden toeleggen. Weshalve wij ook aan dezen onze Bijdragen aanbevelen als een Vaderlandsch Tijdschrift, aan Vaderlandsche geleerdheid toegewijd.

Wij werden tot die vereeniging van Theorie en Praktijk als van zelve geleid door den geest en de strekking van onzen leeftijd. Want deze is inzonderheid daardoor gekenschetst, dat beiden in niger aan elkander verbonden en de invloed der eerste op de laatste steeds grooter geworden is. Immers gelijk de geneeskundige Theorie door alle tijden heen een getrouw afdrukkel was van de heerschende wijsbegeerte en vroeger de het zij me-

chanische het zij chemische wijze van beschouwen, mechanische of chemische theorten voortbragt, welke zich onder verschillende gedaanten eeuwen lang in de scholen der artsen hebben staande gehouden, zoo heeft de latere bespiegelende wijsbegeerte ook eene geheel andere wijze van zien ingevoerd, welke in onze eeuw algemeen heerschende geworden is, en, als voortbrengfel van den geest des tijds, den magtigsten invloed op onze Geneeskundige Theorie heeft uitgeoefend.

Die wijsgeerte, hoewel zij zich op het hooge standpunt van eene beschouwing *a priori* plaatste, heeft echter meer, dan zij het vermoedt, of althans meer, dan zij het erkennen wil, haren oorsprong uit de ontdekkingen eener empirische kennis der natuur ontleend. Want, nadat men meer bekend was geworden met het uitgebreide rijk der organische levende wezens, naar eigene wetten bestuurd, nadat GALVANI zijn' onsterfelijken *commentarius* over de dierlijke electriciteit geschreven en door denzelfden eene nieuwe wereld van verschijnselen had ontsloten, welke de bewerktuigde aan de onbewerktuigde wezens scheen te verbinden, waren de eigenschappen der levende lichamen meer bijzonder het voorwerp van geleerd wijsgeerig on-

derzoek geworden. Zoo werd van zelve de aandacht bepaald bij de organische natuur en de vroegere mechanische wijsbegeerte in eene organische veranderd. Zij werd eene natuurwijsgeerte en wel wijsbegeerte der organische natuur. Het begrip van *mechanismus*, waaruit vroegere wijsgeerige stelsels herkomstig waren, maakte plaats voor dat van *organismus* en de natuurphilosophie was er het product van. Nu werd niet de levende bewerkte schepping uit de levenlooze onbewerkte afgeleid en naar deze gewrongen, maar de laatste aan de eerste onderworpen en de gansche natuur in een groot *organismus* herschapen. De natuur, dus leert ons deze wijsgeerte, is één *organismus* in eeuwigte wording en ontwikkeling onophoudelijk werkzaam en nimmer voltooid, nimmer tot volkomenheid gebragt. Die altijd voortgaande, nimmer ophoudende ontwikkeling drukt zich uit in de oneindige menigte voortbrengfelen der organische schepping, en vertoont ons in de onafzienbare rij der wezens eene reeks van gedaante verwisselingen (*metamorphoses*), die nimmer ophoudt maar steeds toenemende voortgaat van de *monade* tot den mensch, in wien de *Genius* der aarde schijnt te wonen.

Men begrijpt ligtelijk, dat dit begrip, minder toepasselijk op de anorganische natuur, buitengewoon vruchtbaar moest zijn voor de kennis der levende wezens, en zal zich dus ook niet verwonderen, dat hetzelfde tot vele nieuwe inzigten gevoerd en den weg tot groote ontdekkingen gebaad heeft. De toepassing van hetzelfde door KIESER op de plantenkennis, door OKEN, CARUS en anderen op die der dieren, door MECKEL op de theorie der monsters (te voren genoegzaam geheel mechanisch) bewijst dit onwederस्प्रेkelijk. KIESER daarvan uitgaande, heeft het gansche plantenrijk als één *organismus* in steeds toenemende ontwikkeling van de eenvoudigste plantaardige bewerking tot de meest volkomene opklimmende voorgesteld, en door zijn voorbeeld geleerd, wat de natuurphilosophie vermag, als zij door een groot genie beoefend wordt. Dezelfde genetische methode op het dierenrijk toegepast, heeft aanleiding tot die verbeterde methode gegeven, waardoor men van het minder volkomene tot het meest volkomene dierlijk wezen, van het infusiedier tot het volkomenste zoogdier, ja tot den menschelven voortgaat. Aan dezelfde methode is MECKELS leer der monsters, als het gevolg van

dusgenoemde *Hemmungsbildungen*, of gestoorde ontwikkelingen, haar aanzijn verschuldigd en uit dezelve is eindelijk dat belangrijk gedeelte onzer latere pathologie, hetwelk op de ontwikkeling-ziekten betrekking heeft, voortgesproten en een nieuw licht opgegaan over de krankheden van 't vrouwelijk en kinderlijk gestel. Daar wij geene beoordeeling der natuurphilosophie geven wilden, kunnen wij ook de verkeerde en overdrevene veronderstellingen harer aanhangers met stilzwijgen voorbijgaan en ons vergenoegen met den voordeeligen invloed aan te wijzen, welken zij op de theorie der geneeskunde gehad heeft. Wij kunnen ons derhalve op dien grond op eene betere theorie beroemen, dat zij op physiologische en anatomische kennis berust, en door eene verbeterde methode is toegelicht, terwijl de billijkheid van ons vordert, dat wij aan de latere natuurwijsgeerte het aandeel niet ontzeggen, hetwelk zij aan die verbetering gehad heeft.

De laatste systematische verdeelingen van dieren en planten naar derzelver ligchaamsbouw ontworpen, waarvan voor de *zoologie* de beroemde CUVIER in zijn *Regne animal*, zulk eene uitmuntende proeve heeft gegeven, is een bewijs van

vereeniging van natuurwetenschap met natuurbeschrijving, hetwelk mede en van helderder inzichten en van groote vorderingen in onze dagen getuigt. Uit de natuurwijsgeerige beschouwing der levende scheppingen en de onderlinge vergelijking der bewerkte ligchamen ontkiemde eene wetenschap des levens, *Biologie*, eene philosophie der levende natuur, over welke onze tijdgenoot TREVIRANUS zijn voortreffelijk boek geschreven heeft en welke de hoeksteen onzer *theoria medica* heeten mag.

Aan MAGENDIE zijn wij eene *physiologia experimentalis*, geheel uit proefnemingen op dieren bestaande, verschuldigd, wier nut de wreedheid niet regtvaardigt, aan zoovele gevoelige wezens gepleegd en die des te onzekerder resultaten geeft, daar men door dergelijke folteringen en smarten het ligchaam in een' tegennatuurlijken staat brengt, geheel verschillend van dien van gezondheid; terwijl eindelijk eene *physiologie* enkel op experimenten steunende, hoogst eenzijdig wezen moet, als welke zich slechts van één hulpmiddel bedient, waar haar zoo vele en zoo vermogende ten dienste staan. Minder wreed en althans niet minder nuttigen leerzaam dan de *anatomie* der levenden was voor ons de *anatomie* der dooden, die

zich met het nasporen van organische ziekte-proces-
sen onledig houdt en thans als een deel der groote
ontleedkundige wetenschap beoefend, wel van den
eenen kant minder praktisch nut belooft, maar
dit van de andere zijde rijkelijk vergoedt door het
nieuwe gezichtpunt, dat zij ons geopend heeft.

De *anatomie pathologica*, zoo als zij in onze
dagen inzonderheid beoefend werd, is de ge-
schiedenis geworden der ziekelijke ontwikkelin-
gen van het *organismus* en van de gedaante-
verwisselingen en ontaardingen der deelen door eene
vegetatio morbosa. Zij vertoont ons de voort-
brengfelen van een leven van ziekte, dat zich
op zijne wijze ontwikkelt en wiens verschijnsel-
len een nieuw en helder licht doen opgaan over
de verborgene werkingen der bewerkteugde le-
vende natuur, ook in den staat van gezondheid.
Want de natuur weet met weinige hulpmid-
delen de rijkste verscheidenheid van uitkomsten
te verbinden, en volgt dezelfde wetten in het
vormen, als in het hervormen der lichaamsdee-
len met eene verhevene eenvoudigheid; ja naar
dezelfde wetten worden zoo wel de *embryo* in het
moederlijk ligchaam als de vruchten eener zieke-
lijke vormdrift.

Op deze wijze is de ontleedkunde met *zoologie*, *physiologie* en *pathologie* steeds naauwer verbonden; terwijl door den onsterfelijken BICHAT eene algemeene anatomie gesticht is voor den arts en physioloog mischien nog van meer waarde, dan de bijzondere en alle deze gedeelten onzer wijd uitgestrekte wetenschap om hetzelfde groote middenpunt, *Biologie*, zich bewegende één stelsel, één *cyclus* van kundigheden uitmaken.

Dan deze verbetering onzer theorie is ook voor de praktijk niet zonder gevolg geweest, en heeft gereede aanleiding gegeven tot veler pogingen, om een' vaster' knoop tusschen theorie en praktijk te leggen. Getuigen hiervan de laatste stelsels der Geneeskunde van BROWN, RASORI, BROUSSAIS, waarvan de beide eersten op physiologie, het laatste en op deze en inzonderheid op pathologische anatomie gevestigd is. Het is ons oogmerk niet, om tijdgenooten te vonnissen. De stelsels ontstaan en vergaan als de geslachten der menschen, maar de waarheid blijft eeuwig en onvergankelijk. Doch wat opmerking verdient, in deze stelsels ontdekt men den geest der eeuw; zij getuigen van den bloei der physiologie, welke ook in de leer der *Homöopathie* niet te miskennen is, die

hoewel meer tot *empirismus* neigende, echter uit het onderzoek van de physiologische artsenijwerkingen is voortgevloeid. Men bespeurt dien zelfden geest in ALIBERT'S *Nouveaux Elémens de Therapeutique et de Matière Médicale* op een' physiologischen leest geschoeid; in de latere chirurgische en obstetrische schriften, waarin het mechanische voor het dynamische wijkt. Men ontwaart dien in de studie der *medicina forensis* en in de verklaring van de ziekten van den geest, in welke overal de physiologische wijze van zien doorstraalt, zoodat men zelfs uit physiologische beginselen den algemeenen oorsprong van misdaad en krankzinnigheid te onbedacht heeft willen verklaren.

Wanneer wij van alle verbeteringen en uitvindingen, waardoor de natuur- en geneeskundige wetenschappen in deze eeuw verrijkt zijn, wilden spreken, wij zouden moeten gewagen van de groote vorderingen in de leer der onweegbare stoffen, of der dusgenaamde *imponderabilia*, van de steeds naauwer, inniger verbindtenis van natuur- en scheikunde, waardoor de laatste zoo zeer in naauwkeurigheid en juistheid van taal gewonnen heeft, dat zij tot de gestrengheid der *ma-*

thesis begint te naderen en meer dan ooit van alle gewaagde, onrijpe veronderstellingen en ontijdige toepassingenvreemd is, welke den kinderlijken leeftijd eener wetenschap vooral eigen, niet voegen aan haren volwasfen staat; wij zouden de nieuwe schatten onzer *materies medica*, de analyse en het onderzoek der geneeskrachten, de *alcaloïdea*, inzonderheid het voortreffelijk kina-zout, DECANDOLLE's uitstekend *Essai sur les propriétés des plantes*, de verbetering der *pharmacie*, onzen voortreffelijken *codex pharmaceuticus*, zelfs bij vreemden in aanzien, moeten vermelden, wij zouden ORFILA's *Toxicologie*, de vereenvoudiging der Heel- en Verloskunde, de juistere kennis der *morbi feminarum et puerorum*, de betere behandeling der krankzinnigen, op voor-gang van den waarlijk grooten PINEL, en meer nog dan dit alles moeten ophalen, hetgeen wij nu slechts aanstippen, daar het ons oogmerk was, alléén en bij uitsluiting de aandacht te vestigen op de bijzondere strekking en het eigenaardig karakter der *disciplina medica* in de dagen, die wij beleven.

Dat karakter is het *physiologische*, hetwelk alle gedeelten onzer uitgestrekte wetenschap door-

—

dringende en herscheppende uit de verstrooide brokken een harmonisch geheel poogt te vormen. *Physiologie* staat thans bij allen, die met hunnen tijd zijn voortgegaan, op den voorgrond, en hoe algemeener zich dat physiologisch karakter ontwikkelt, des te gegronder zullen onze verwachtingen en vooruitzigten zijn op het bezit eener meer *consequente* en waarlijk wijgeerige *theorie* der geneeskunde, des te nader zullen wij komen aan de verwezenlijking van dat groote denkbeeld van BICHAT: het zelfstandig bestaan der physiologische wetenschappen.

't Is waar, tot nog toe heeft van de eene zijde het physisch en chemisch *materialismus*, en van de andere het *mysticismus* nog vele aanhangers. Dan de *physici* en *chemici* zijn te zeer met hunne steeds uitgebreidere vakken bezig en te zeer aan eene exacte taal gewend, om zich met de hun vreemde en weifelende geneeskunde in te laten en de *mystici* kunnen in de wereld der geneeskundigen nimmer eene duurzame overmacht verkrijgen, omdat deze van zelve te zeer naar het *materialismus* plegen over te hellen.

't Is waar, nog heerscht in de praktijk der geneeskunde de groffste en ergerlijkste *empirie*,

maar juist de verbazende hoogte, tot welke dezelve gestegen is, doet haren nabij zijnden val vermoeden, en van het aankomend geslacht durven wij, bij den tegenwoordigen bloei der theoretische wetenschappen en den hier en daar ontwakenden lust voor de studie van meer solide schriften, blijkbaar in de uitgave derzelfde, betere tijden wachten en hopen, dat die studie der klasieken plaats zal maken voor de lectuur van oppervlakkige ephemeriden, die het uur hunner geboorte ter naauwernood overleven.

Het bezit eener physiologische *Theorie*, zich over alle vakken onzer wetenschap uitstreckende, moet derhalve, zoo wij in den geest der eeuw hare volmaking wenschen te bevorderen, het doel van ons streven zijn; eene *Theorie*, waardoor de uiteenlopende, tot dus verre naauwelijks zamenhangende *medicinale* kundigheden tot meerdere overstemming gebragt en de studie gemakkelijker, eenvoudiger en vruchtbaarder gemaakt wordt voor de praktijk, zoodat de empirische wijze van handelen meer en meer rationeel worde en de praktische geneeskunst niet slechts in een wetenschappelijk kleed gestoken, maar door haren aard, natuur en wezen tot een' meer wetenschappelijken

rang bevorderd worde en zich niet in naam , maar met der daad verheffe en handhave op de hoogte eener physiologifche wetenfchap.

Hoe verre wij nog afzijn van die gouden eeuw , zal de toekomst moeten befliften , en of wij haar nader bij zullen komen , hangt af van onze pogingen en die onzer nakomelingen.

INHOUD.

VERHANDELINGEN.

- Over eenige verschijnselen, welke door de schrijvers der geregtelijke geneeskunde tot de zelfontbranding gebragt worden, en over het gevoelen van LAIR nopens deze verandering, door J. C. VAN DEN BROECKE, Med. Doctor te Middelburg.* 1.
- Bijdragen tot de ontleedkundige ziektekennis, door Dr. F. S. ALEXANDER, te Utrecht. —* 40.
- Omkeering der baarmoeder waargenomen, door G. SALOMON —* 65.
- Korte beschrijving der mazelen-epidemie, die sedert het begin van de maand Maart, in de Stad Leyden geheerscht heeft; door Dr. G. V. B. SURINGAR. —* 92.
- Bijdrage over eenige verschijnselen, welke door de schrijvers der geregtelijke geneeskunde tot de zelfontbranding gebragt worden, en over het gevoelen van LAIR nopens deze verbranding, door J. C. VAN DEN BROECKE, Med. Doct. te Woerden. —* 139.

I N H O U D.

*Nadere beschouwing der keratonyxis, (horenylies-
seek,) ten betoog en ter aanwijzing der be-
paalde waarde dezer kunstbewerking, door*
W. MENSERT. Bladz. 174.

*Bijdrage tot de geneeskundige behandeling van
het loodkolijk, door P. J. BLOM, Med.
Chir. et Artis Obst. Doctor, te Utrecht. — 228.*

OVER EENIGE VERSCHIJNSELEN, WELKE DOOR DE
SCHRIJVERS DER GEREGETELIJKE GENEESKUNDE
TOT DE ZELFONTBRENDING GEBRAGT WOR-
DEN, EN OVER HET GEVOELEN VAN
LAÏR NOPENS DEZE VERBRANDING,

DOOR

J. C. VAN DEN BROECKE,
MED. DOCTOR TE MIDDELBURG.

Offchoon men eerst in de zeventiende eeuw opmerkzaam gemaakt werd op de zelfontbranding; zoo bestaat er echter, naar het ons toefschijnt, geene voldoende reden, om te kunnen beweren, dat dit verschijnsel niet veel vroeger zoude hebben plaats gehad. Eene oplettende beschouwing van de zeden en gewoonten der menschen, welke in een vroeger tijdvak dan het bovengenoemde leefden, moet zelfs tot een tegenovergesteld besluit gereedelijk aanleiding geven. Voegt men hierbij de bijzonderheid, dat in de meeste gevallen van zelfontbranding in de nabijheid dier ongelukkigen vuur wordt gevonden, waardoor het vermoeden eener buitengewone verbranding ligtelijk wegvalt; dan zal ons gevoelen te meer gebillijkt worden.

Het is mijn oogmerk niet, om in deze bijdrage de verschillende gevoelens van de schrijvers over de

III. DEEL.

A

zelfontbranding aan te halen en te overwegen, of van alle zoodanige verschijnselen melding te maken, welke als boven allen twijfel verheven te boek zijn gesteld. Ik heb slechts voorgenomen, eenige denkbeelden nopens verschijnselen mede te deelen, die men met den naam van zelfontbranding heeft bestempeld. Dewijl nu elke bijdrage, welke aan de kennis van een nog duister maar niet te min belangrijk gedeelte der geregtelijke geneeskunde bevorderlijk kan wezen, welkom moet zijn; zoo hoop ik, dat de volgende beschouwing geenszins overbodig zal geacht worden.

Het laatste, dat ik over dit onderwerp geschreven vond, was de belangrijke verhandeling van den Amsterdamschen hoogleeraar THIJSEN, in de Bijdragen tot de Natuurkundige Wetenschappen. (1) In deze verhandeling zal men eene met de natuur overeenkomstige ontwikkeling aantreffen van de oorzaken, door welke het menschelijk ligchaam, zonder eene van buiten aangebragte vuurstof, in weinig tijds tot asch verteren kan. TREVIRANUS heeft de zelfontbranding uit hetzelfde oogpunt beschouwd, maar zijn gevoelen slechts oppervlakkig ontwikkeld, terwijl hij daarenboven in de vrij algemeene dwaling der geleerden is vervallen, door de verbranding van *Bertholi*, (een electrick verschijnsel) onder de zelfontbrandingen te rangschikken (2).

Voor dat de verhandeling van den heer THIJSEN het licht zag, had ik mij met hetzelfde onderwerp bezig gehouden. (3) Ik ontwaarde daarop met ge-

(1) *I D. n.º 3. 1826.*

(2) *Biologie V B. p. 131.*

(3) In eene vergadering van het Zeeuwsch Genootschap

noegen, dat mijne denkbeelden nopens dit verschijnsel met die des hoogleeraars in vele opzigten overeenkwamen. Doch er waren ook gewigtige punten, waarin wij verschilden en die ik meende te kunnen blijven verdedigen. Dit verschil van gevoelens echter betreft niet zoo zeer de uitlegging van de *ware* zelfontbranding, door den schrijver voornamelijk als eene *phosphorieke* ontwikkeling beschouwd; maar daár oordeelde ik zijn gevoelen niet te kunnen omhelzen, waar hij de verbranding van BERTHOLI en REYNATEAU poogt uit te leggen. Het is dan ook om deze reden, dat ik de verbrandingen alsmede de elektrieke verschijnselen van HEINS opzettelijk wil behandelen. Vervolgens zal ik de verklaring van ZAIR over de zelfontbranding overwegen, en, zoo ik vertrouw, doen zien, dat het gevoelen van dezen schrijver niet alleen zoo ongerijmd niet is, als men vrij eenparig heeft verzekerd; maar hetzelfde behoorlijk gewijzigd, eenige zijner oude regten erlangen moet. Wat eindelijk de ware zelfontbranding betreft, met deze zal ik mij niet opzettelijk bezig houden.

Bij de beoordeeling der verbrandingen van BERTHOLI, REYNATEAU en HEINS, welke wij in het vervolg zullen verhalen, schijnt het ons toe, dat wij eerst moeten onderzoeken of de geschiedenis der natuur ons daadzaken aan de hand geeft, wel-

der wetenschappen (den 1 Februarij 1826) heb ik mijne denkbeelden over dit gedeelte der Geregte Geneeskunde voorgedragen.

ke, met deze verbrandingen in verband beschouwd, zoodanig licht over dezelve kunnen verspreiden, dat zij onder zekere voorwaarde aan elkander gelijk gesteld moeten worden.

Overbekend is het, dat de bliksem de zonderlingste werkingen ook op het menschelijk ligchaam uitoefent, maar minder bekend geloof ik, dat er zoodanige gevallen zijn, welke inzonderheid met dat van BERTHOLI de treffendste overeenkomst hebben. PLENCK heeft in eene verhandeling over het onweder, op het laatst der vorige eeuw te *Weenen* voorgedragen, zeer merkwaardige gevallen van elektrische verbrandingen bijeen gezameld. (4)

Uit dezelve heb ik gemeend er eenige, voor ons onderwerp zeer passende, hier medetedeelen en op deze de verbrandingen van BERTHOLI, REYNATEAU en HEINS te laten volgen; opdat de *analogie*, welke het beste den waren aard van een verschijnsel kenbaar maakt, des te duidelijker te voorschijn trede. Deze gevallen zijn van den volgende inhoud:

I. In het jaar 1752 sloeg de bliksem in de kerk van het dorp Alfwa in Gothland, en oefende eene bijzondere werking op den Predikant LALS MALMSTEN, welke bezig was met preken. Deszelfs pruik werd door den bliksem in brand gestoken, en volgens het verhaal der toehoorders, brandde zij met eene heldere vlam. De Predikant viel bewusteloos neder en werd, zonder eenige teekens van leven te geven, de kerk uitgedragen. Na drie

(4) Deze verhandeling is te vinden in het Geneeskundig Tijdschrift van A. LENTFRINCK. *III* p. 213.

kwartier uurs kwam hij wederom tot zich zelve, en men ontwaarde aan hem de volgende toevallen. Het haar, zoo wel van het hoofd als van de pruik, was op de kruin van zijn hoofd en achter hetzelfde, voornamelijk aan de regter zijde, gezegd en in de war geraakt. Daaronder vond men ter regterzijde bij de halswervelen de huid volkomen afgebrand, en het vleesch tot beneden aan den oksel ontbloot, vanwaar drie roode strepen liepen, twee vingers breed, in verschillende rigtingen. Ook aan het regter dijbeen vertoonde zich eene streep, welke tot aan den grooten teen voortliep. Deze strepen verdwenen na eenigen tijd, zonder dat het vel er zich van afscheidde. De haartjes van de huid waren op de getroffene plaatsen deels afgebrand, deels in elkander gekronkeld. Vier weken lang kon hij niet slapen, gevoelende ondertusschen zware pijnen in de armen en beenen, doch het meest en langdurigst in den regterarm en het linkerbeen, daar hem eene aderlating gedaan werd. De deelen echter, en dit verdient opmerking, waarop de bliksem sporen had achtergelaten, veroorzaakten geene pijn. (5)

II. HUXHAM verhaalt het volgende van een' man, welke door den bliksem getroffen werd. De bliksem drong door boven de driehoofdige spier van

(5) Der Königl. schwed. Akademie der Wissenschaften Abhandlungen auf das Jahr 1753, XV B. S. 80. — In de pijnlijke deelen zal, naar het ons toefschijnt, de elektrische vloeistof binnenwaarts zijn doorgedrongen en daardoor die langdurige smarten veroorzaakt hebben.

den regterarm. Hij doorboorde de mouw van den rok, het kamizool en het hemd, verbrandde de voering, zoo wel als het hemd bijna tot asch, zonder dat de roksmouw van buiten beschadigd was, de plaats echter uitgezonderd, waar de bliksem was doorgestaan. Het vleesch van den arm was van de schouders af tot aan den elleboog verbrand, in 't begin een duim diep, wordende van den elleboog af tot naar de hemdsmouw en het gewricht van de hand allengskens ondieper, zoo dat eindelijk de verbranding zich alleen bij de opperhuid bepaalde. De bliksem was ook omtrent den navel doorgestaan; doch in eene verschillende rigting en niet zoo diep; de dijen waren insgelijks op verscheidene plaatsen gebrand, doch mede niet diep. Van de regterknie nedergaande, had de verbranding in het begin de opperhuid aangetast; vervolgens de huid en ook veel dieper vooral naar den enkel en onder den voet. Het linkerbeen had aan de binnenzijde hetzelfde toeval en op dezelfde wijze ondervonden, doch hier was de verbranding niet zoo diep. Het kamizool, de broek en de kousen waren van binnen verbrand, zonder dat men van buiten hiervan iets kon bespeuren. De schoengespen waren op verschillende plaatsen gesmolten, en de armen en beenen zwaar ontstoken. De lijder werd terstond adergelaten, en hem een buikzuiverende drank toegediend. Des anderendaags gaf men kina om de versterking, die bijna onvermijdelijk scheen, voor te komen. Uitwendig legde men op de gebrande deelen het gewoon digestief en over hetzelfde geestrijke stovingen. De middelen hadden een gewenscht gevolg; de korst begon

zich af te scheiden; men besloot deze goede pogingen der natuur door het maken van eenige scarificatien te hulp te komen; men bevond echter dat de korst zoo taai was, dat het mes er niet kon doordringen. Men vreesde toen, dat de stof, in de vaten opgenomen, eene hevige koorts zou veroorzaken, te meer omdat de afscheiding zoo traag geschiedde en de wonden een' verschrikkelijken stank van zich gaven. Doch met dezelfde zorgen voortgaande, kwam men alle deze doodelijke toevallen voor, en de lijder was na zes weken volkomen genezen. (6)

III. Het volgend geval gebeurde den 26 Junij 1613. J. HITSCHER, een timmerman, zijn dagwerk volbragt hebbende, gaat naar huis en begeeft zich ter rust. Met zijne vrouw en kind te bed liggende, slaat er in het donkerst van den nacht een bliksemstraal met zulk een geweld naar binnen, dat eene oude vrouw, de moeder van den timmerman, die in hetzelfde vertrek lag en een ontzaggelijken slag op hare wangen ontving, hiervan ontwaakte, en haren zoon en dochter riep, om haar te hulp te komen. Doch geen antwoord krijgende, springt de oude vrouw het bed uit en loopt naar het andere, om hare dochter op te wekken. Maar deze was op hare eene zijde overal jammerlijk gebrand, en haar man en kind lagen beide dood nevens haar. De ongelukkige vrouw hare bewustheid herkregeu hebbende, en ziende,

(6) *Philosophical Transactions Vol. LII. p. 2. 1762 art. 81. p. 515.*

dat haar man en kind zoo ploffeling het leven verloren hadden , dacht niet zoo zeer op hare ontvangene kwetsing , als wel om haar' man , zoo het mogelijk ware , nog te redden. Zij sleept hem daarop het bed uit en op de straat , doch werd genoodzaakt hem wegens de hevigheid van het vuur aldaar te laten liggen. Hier lag de man en brandde bijna drie dagen , doch niet zoodanig dat men van buiten eenig vuur aan hem konde bespeuren , maar slechts eene foort van rook , die uit het ligchaam opging , tot dat hetzelfde , behalve een klein overblijffel van beenen , geheel tot asch verbrand werd. (7)

IV. Een meisje werd , volgens het verhaal van SCHEUCHER , aan den arm door den bliksem zoo getroffen , als of men er heete olie of boter had overgegoten. De schrijver voegt er bij , dat het water in een glas , 't welk zij in de hand hield , warm geworden was. (8)

Niemand zal voorzeker de belangrijkheid van deze , door het elektriek vuur te weeg gebragte verbrandingen ontkennen , vooral wanneer dezelve in verband beschouwd worden met die van BER-

(7) *Philosophical Transactions* n.º 476. art. XVI p. 447. — Wat de oorzaak geweest zij , dat het ligchaam van dezen man nog drie dagen na het ongeval brandde , en behalve een klein overblijffel van beenen tot asch verteerd werd , is met geene zekerheid uit dít verhaal op te maken. De beschouwing van de theorie van LAIR over de zelfontbranding zal ons echter tot het overwegen dezer bijzonderheden aanleiding geven.

(8) *Geneesk. Tijdschrift van LENTFRINCK*. IV. p. 237.

THOLI, REYNATEAU EN HEINS, over welke zij een helderder licht zullen verspreiden. — Het volgende verhaalt men van BERTHOLI.

V. De Priester DON G. M. BERTHOLI, wonende op den berg Valere, in de landstreek Tivizzano, begaf zich den 25 Augustus 1776 naar de jaarmarkt te Tiletto. Den ganschen dag met heen en weer trekken in de omstreken doorgebracht hebbende, ging hij tegen den avond naar een' zijner zwagers te Tenile. Zoodra hij daar aankwam, verzocht hij, dat men hem naar de kamer zoude leiden, die voor hem bestemd was. Hij deed zich een zakdoek op den rug leggen. Men verliet hem en de priester begon zijne getijden te lezen. Weinge minuten daarop hoort men in de kamer, waarheen BERTHOLI geleid was, een zonderling geluid, en daarbij het gekerm van den priester. De bewoners van het huis schoten toe, en vonden BERTHOLI op den vloer uitgestrekt en met eene kleine vlam omgeven, die, naarmate men naderde, zich verwijderde, en eindelijk verdween. De geneesheer BATAGLIA des anderen daags geroepen zijnde, vond de bekleedfelen van den regterarm geheel los en afgescheiden, alsmede de huid van den voorarm. Tusschen de schouders en de lenden waren de bekleedfelen even eens beleedigd. Niettegenstaande er insnijdingen gedaan werden in den regterarm, vertoonde er zich reeds des anderen daags versterving. Op den derden dag waren de overige beleedigde deelen ook tot versterving overgegaan. De zieke klaagde over brandenden dorst en lag in de hevigste stuipen. Hij had zeer stinkende galachtige stoelgangen, aanhou-

dende brakingen, eene zware koorts met ijling. Eindelijk stierf hij op den vierden dag, nadat hij twee uren in een' bedwelmenden slaap had gelegen. Bij zijn laatste bezoek gedurende dezen diepen slaap nam BATAGLIA met ontroering waar, dat de verrotting reeds zoo ver gevorderd was, dat het ligchaam een' ondragelijken stank verspreidde. Men zag de wormen, welke uit het ligchaam kwamen, het bed uitkruipen en de nagels zich van zelve van de vingers afscheiden, zoodat er volgens BATAGLIA tot hulp in dezen jammervollen toestand niets meer schein te kunnen aangewend worden.

Toen men den zieken gevraagd had, hoe zich de zaak had toegedragen, gaf hij aan zijnen geneesheer het volgende verhaal. Hij had een' slag, even als van eene knods, op zijn' regterarm gevoeld en te gelijk eene vonk aan het hemd gezien, dat daardoor dadelijk in asch verkeerde, zonder dat de handboorden geschonden werden. De doek, welken hij tusschen de schouders had laten leggen, was niet gebrand. Aan de onderbroek was ook niets te ontdekken, maar de muts was geheel door het vuur verteerd, zonder het haar te schenden. BATAGLIA schrijft, dat men dit laatste als eene daadzaak mag beschouwen, voor welker echtheid hij instaat. De overige ziekte teekens waren die eener gewone verbranding.

De nacht, waarin deze noodlottige gebeurtenis voorviel, was rustig, de lucht helder; men ontwaarde in het vertrek geen' aangebranden of harstachtigen reuk; ook waren er geene sporen van vuur of rook te vinden. De lamp echter, die nog

kort te voren met olie gevuld was, was ledig en de pit verbrand. (9)

VI. Van de verbranding van REYNATEAU is het volgende te boek gesteld. In het jaar 1822 den 5 September had dezelve plaats. PIETER REYNATEAU van *Zeognan*, een dorp twee mijlen van *Bordeaux*, veertig jaren oud, van een galachtig gestel, goed gespierd en sterk, was altijd matig geweest en had zich steeds van het gebruik van sterken drank onthouden; nimmer zag men hem dronken. Zelden, en dan nog wel in een geringen graad, was hij ongesteld geweest. Smid van beroep zijnde, moest hij zich dagelijks blootstellen aan het branden der handen. Wegens zaken begaf hij zich van tijd tot tijd naar *Bordeaux*. Hij keerde den 5 September 1822 van deze stad naar zijne woonplaats terug. De dag was heet geweest, de lucht brandeud, zwaar, drukkend, de thermometer had bij de 30° geteekend, en de gedaante der lucht, niet-tegenstaande de weinige wolken, scheen onweder te voorspellen. REYNATEAU ging mischien met wat meer spoed, dan naar gewoonte langs een' breeden weg, die vlak en aan alle de stralen der zon was blootgesteld. Hij was in het nieuw gekleed en had niets bij zich, dat ontvlambaar kon genoemd worden, zoo als b. v. zwavel of salpeterzuur. Met geene verdachte personen had hij gemeenschap gehad en een' soberen maaltijd gedaan. Omstreeks een half kwartier van zijn huis zijnde (het was reeds vier

(9) Ausführliche Darstellung und Untersuchung der Selbstverbrennungen des menschlichen Körpers — von J. H. KOPP. *Frankf. am Main* 1811. p. 38.

uren in den namiddag), wilde REYNATEAU het voetpad, dat hij volgde, verlaten, om een ander te kiezen. Bij de beweging, welke hij maakte, om dit te doen, voelde hij als het ware een' slag (10) boven aan de regter dij; hij bukte en zag naar de plaats, waar hij meende getroffen te zijn, doch ontdekte niets. Verder gaande, zag hij den wijsvinger van de hand, welke langs zijne dij hing, met eene blaauwe vlam omgeven. Op dit gezigt wilde hij de hand afschudden door den brandenden vinger tegen den middelsten te slaan, doch deze vatte ook dadelijk vuur; op hetzelfde oogenblik drukte hij zijne vingers op zijne broek, om de vlam uit te dooven, dan de broek werd ook door het vuur aangedaan. REYNATEAU zette zich op de knieën en stak dadelijk zijne hand onder het zand, deed hiervan in zijn broekzak, waarin het vuur reeds was gedrongen. Uit vrees dat alle zijne kleederen zouden vuur vatten, bragt hij de beide handen op de knopen van den broek; doch de vingers van de linkerhand waren zoodra niet in aanraking met die der regter, of ook deze begonnen te branden. In deze oogenblikken liep het meisje, dat hem vergezelde, naar zijne vrouw, om haar dit te boodschappen; doch REYNATEAU was bijna te gelijk met haar daar; want het was hem gelukt om de vlam van de regterhand in het zand te blusfchen. Uit dezelve kwam echter een dikke

(10) Van deze bijzonderheid, die hier niet onbelangrijk mag genoemd worden, vind ik geene melding gemaakt in het verhaal, dat de hoogleeraar THIJSEN uit een ander tijdschrift heeft medegedeeld.

rook te voorschijn en de vingers der linkerhand brandden nog. Herhaalde malen doopte hij dezelve in koud water zonder eenig nut. Hij liep in zijn' winkel, nam slijpsteenloog en bestreek daarmede zijne vingers; alles te vergeefs. Het gelukte hem wel, om de vlam te blusfchen, maar zijne vingers bleven rooken, alle vier waren zij heet en pijnlijk ontstoken. Onder de omstanders bevond zich eene vrouw, welke hem zeide: „hier buurman! „het geloof redt ons, ziedaar in dit waschvat heb „ik eene flesch gewijd water geschonken, doop er uwe „handen in.” REYNATEAU voldeed aan haar verzoek en dadelijk hield het rooken op en kwam niet terug (11). De geneesheer MARCHANT, die deze gebeurtenis mededeelt, voegt er het volgende bij. Het ontstaan van het vuur, deszelfs voortgang en uitdooving geschieden in niet meer dan vijf minuten. Een' oogenblik daarna werden de vingers met kalkwater gewasfchen en in compresen, met versche boter besmeerd, gewikkeld. Geene andere geneeswijze is er naderhand noodig geweest (12). Het

(11) Wegens de geschiedenis met het wijwater (volgens het verhaal dezer verbranding door den Hoogleeraar THIJSEN medegedeeld), antwoordde REYNATEAU, dat hij bij het in-doopen der hand wel verligting bespeurd had, doch geloofde, dat ook zonder dit de vlam zou gebluscht zijn, dewijl deze aan de rechterhand reeds was uitgegaan, voor dat het wijwater was aangebragt. Bijdr. tot de N. W. I. I. p. 221.

(12) Hier moet ik opmerken, dat, volgens een later schrijven van Dr. MARCHANT, de genezing niet voorspoedig is geweest. Want twee maanden na deze verbranding was

is, zoo als het mij voorkomt (dus gaat hij voort) van weinig belang te weten, dat REYNATEAU toen in de oogen zijner bureu voor een' betooverde doorging, voor iemand, die door een' boozen geest vervolgd werd, en hij zelf zoo verbijsterd is geworden, dat gedurende veertien dagen bij hem alle eetlust verdween. Maar van meer belang is het te weten, dat het feit met de grootste zorg is onderzocht, hetzelve aan eenige aanbevelenswaardige geneesheeren dezer stad is gebleken en het hoofd dezer gemeente, in tegenwoordigheid van verlichte mannen, een proces-verbaal van deze gebeurtenis heeft gemaakt (13).

VII. Eindelijk had te Berlijn het volgende geval plaats. M. T. HEINS, een meisje van zeventien jaren en van een teér gestel, die sedert haar dertiende jaar geregeld was, had eenigen tijd aan hoofdpijn en duizeligheid geleden, toen zij, in den avond van den 21 Februarij 1825 met naaijen bezig zijnde en wat uit het venster willende nemen, onverwacht eene hitte in het ligchaam en branding in den linker wijsvinger voelde; tegelijk zag zij dezen vinger met eene blaauwe vlam omgeven, die een' zwavelachtigen stank had, en noch door water, noch door natte doeken kon gebluscht worden, terwijl bij herhaalde dompeling de geheele hand scheen te branden. Naar huis gaande, wik-

de wonde van den linker wijsvinger nog niet genezen. *Zeitschrift für die Staatsarzneikunde von ADOLPH HENKE. Siebentes Ergänzungsheft. 1827. p. 79.*

(13) *Gazette de Santé 1823, Janvier.*

kelde zij de hand in het voorschoot, hetgeen met de kleederen in brand raakte, zoo echter, dat de vlam alleen in het donker zichtbaar was; door omslagen met melk ging vervolgens de vlam uit, doch branding en zwavelreuk bleven over, ook na eene bloedlating, die de zieke verligting aanbragt. Den 25 Februarij in het ziekenhuis opgenomen, vond men de vlakke der hand met blaartjes bezet, aan den middelvinger vertoonde zich eene grootere blaar, en den volgenden dag na de branding eene dergelijke aan den ringvinger; alle deze werden in den loop van vier en twintig uren ten vollen gevormd, het meisje klaagde over hoofdpijn, vierlies van eetlust, grooten dorst en over een gevoel van branding, dat door wrijving en wol veroorzaakt werd. Den 27 verschenen geene nieuwe blaren, hoewel de hitte in de linkerhand zoo groot was, dat een thermometer van R. in deze, op 25° klom, die in de regterhand slechts 17 aanwees. Met brandbare stoffen werden te vergeefs proeven in het werk gesteld, even als met de beste elektrometers, die ook bij de geïsoleerde lijderesse ongevoelig bleven. Den 1 Maart echter werden uit de linker vingertoppen elektrische vonken getrokken, hetgeen veel pijn veroorzaakte, en den dag daarop door een brandend gevoel in de toppen gevolgd werd. Den 3^{den} verschenen nieuwe blaren, gedurende de twee volgende dagen was de hitte in de linkerhand 6° sterker, dan in de regter, en de stonden bragten geene verandering in haren toestand te weeg. Nog op den achtsten gingen deze geregeld voort, het gevoel van branding in de linkerhand bleef bij eene hitte van 24°, tijdens deze

in de regter slechts 17° was. Den 9^{den} Maart ver-
toonde zich eene nieuwe brandblaar even als op
den 19^{den}. Verder wordt alleen van catharrale toe-
vallen op den 1sten April gesproken, die allengs
verdwenen, zoodat het meisje op den 5^{den} Mei,
met behoud van het gebrande deel, vertrok (14).

Wanneer wij de hier medegedeelde gevallen in het
algemeen overwegen, dan schijnt het ons toe, dat
bij alle dezelfde oorzaak niet te miskennen is. Zoo
ooit de analogie ons tot een juist besluit zal voe-
ren, dan voorzeker mogen wij hier vaststellen, dat
alle de bovengenoemde verschijnselen aan de kracht
der elektrieke vloeistof zijn toeteschrijven. Indien
er evenwel natuurkundigen mogten zijn, en ik meen,
dat er zoodanige gevonden worden, welke, steu-
nende slechts op hetgeen zij in hunne werkkamers
omtrent de elektriciteit waarnemen, blijven bewe-
ren, dat de verbrandingen van BERTHOLI, REYNA-
TEAU en HEINS door de elektrieke vloeistof alleen
niet ontstaan zijn; aan deze zij het genoeg, de spreuk
van BACO voortehouden: *de natuur is een spiegel
voor de kunst.*

Wij willen echter de drie laatstgenoemde verbran-
dingen afzonderlijk nagaan. Onderzoeken wij eerst
die van BERTHOLI.

TREVIRANUS heeft, zoo als wij vroeger beweerd-
den, deze verbranding geheel en al miskend. Met

(14) Door de Gazette de Santé werd ik voor het eerst
met dit geval bekend, maar heb hetzelfde naauwkeuriger door
den heer THIJSEN vermeld gevonden, en uit deszelfs ver-
handeling hier opgeteekend. Bijdragen tot de natuurk. we-
tenschap. t. a. p.

KOPP en andere meende hij hier eene zelfontbranding te zien. Daar deze ſchrijver nu aan dit verſchijnsfel eene verſchillende uitlegging gaf; zoo moest ook de verbranding van BERTHOLI volgens zijne theorie verklaard en een phosphoriek verſchijnsfel genoemd worden. Wij ontmoeten hier een vernieuwd bewijs, hoe gemakkelijk zelfs de ſchranderſte mannen op een' dwaalweg geraken, wanneer zij theorie en niet daadzaken op den voorgrond plaatſen. Immers is eene oppervlakkige beſchouwing van BERTHOLI's wedervaren voldoende, om aan dezelfde oorzaak te denken, welke bij de vorige werkzaam was, de electrieke vloeistof. De Priester voelde plotſeling een' ſlag als die van eene knods op den arm en te gelijk eene vonk aan het hemd. Hetzelve verbrandde dadelijk, zonder dat de handboorden geſchonden werden. De doek, dien hij op den rug had laten leggen, was zoo wel als de onderbroek onbeſchadigd; terwijl de muts tot aſch verteerd was, en echter de haren niets geleden hadden. Dezelfde verſchijnsfelen ontmoeten wij in het eerſte geval. De blikſem verbrandde bij den Predikant de voering van het kamizool en het hemd, zonder dat de rok-mouw van buiten beſchadigd was. Ook de haren van de pruik en het hoofd waren niet verbrand, niettegenſtaande de toehoorders op de pruik eene heldere vlam gezien hadden. De geneesheer BATAGLIA vond bij BERTHOLI de algemeene bekleedselen van ſommige deelen des ligchaams even eens beledigd, als wij in de voorgaande verbrandingen vinden opgegeven. HUXHAM maakt in het tweede geval, zoo geheel overeenkomſtig met dat van BERTHOLI, van dezelfde toevallen melding. En wie twijfelt

er aan, of deze man hetzelfde treurige einde als BERTHOLI zoude ondervonden hebben, ware hem niet eene spoedige en krachtdadige hulp te beurt gevallen. Doch wij achten het overbodig hier nog verder over uitteweiden, dewijl uit het aangevoerde de werking der elektriciteit bij BERTHOLI ten duidelijkste is gebleken.

Dan wij mogen het verschil niet uit het oog verliezen, dat eene oplettende beschouwing tusfchen de vier eerste gevallen en BERTHOLI's verbranding ontdekken doet; een verschil, hetwelk op de verklaring van de verschijnselen, bij dezen man waargenomen, van grooten invloed geweest is. Er ontstaan alzoo twee vragen. Moet men de elektrische verbranding van BERTHOLI afleiden van eene in zijn ligchaam opgewekte dierlijke elektrische stof? Of is de oorzaak der verschijnselen, welke men bij hem waarnam, niet met meer regt, even als in de vier eerste gevallen in den dampkring te zoeken?

Tot nu toe heeft geen fchrijver, zoo veel ons bekend is, de elektriciteit des dampkrings als oorzaak van BERTHOLI's verbranding beschouwd, integendeel hebben allen de dierlijke elektriciteit in de uitlegging van dit verschijnsel te baat genomen. KOPP (15), MARC (16), RUDOLPHI (17) en anderen hebben er deze verklaring van gegeven. De Hoogleeraar THIJSEN verdedigde hetzelfde gevoelen in zijne bovengenoemde verhandeling. Niettegenstaande dit met zoo veel gezag bekleed is, meenen wij

(15) *l. l.* p. 69.

(16) Dictionnaire des sciences médicales art. *Combustion*.

(17) Grundriss der Physiologie *l. S.* 213.

echter het algemeen gevoelen op goede gronden te kunnen bestrijden; en te beweren, dat de elektrische vloeistof, die voor BERTHOLI zoo noodlottig was, even eens als in de vier eerste gevallen uit den dampkring ontstaan is, en geenszins in eenen idio-elektrieken toestand van het ligchaam des priesters moet gezocht worden. De volgende redenen hebben ons doen besluiten, om deze oppervlakkig vreemde stelling te verdedigen.

De geneesheer BATAGLIA verhaalt, dat BERTHOLI slechts weinige minuten in zijne slaapkamer geweest was, toen er in dezelve een zonderling geluid of geruisch ontstond (18). Hetzelve deed de huisgenooten in allerijl naar den ongelukkigen Priester toefnellen, wiens gekerm te gelijk gehoord was. Als op één oogenblik verneemt men dus een zonderling geluid en het gekerm van BERTHOLI. — Van waar dit zonderling geluid? Kan de val van BERTHOLI (want men vond hem op den vloer uitgestrekt), zulks veroorzaakt hebben? Maar dan zoude men, naar het ons toefschijnt, deze omstandigheid onder

(18) Met verwondering zag ik, dat de Heer THIJSEN bij het verhaal van BERTHOLI's wedervaren geene melding maakte van dit geluid. Intusschen vindt men door KOPP dit belangrijk verschijnsel aangehaald. „Nach einigen Minuten,” (schrijft hij) „hörte man in dem Zimmer, in welches Hr. BERTHOLI geführt war, ein sonderbares Geräusch, und dazwischen das Geschrei des Priesters.” *l. l. p. 39.* En door MARC in de volgende woorden: „Quelques minutes s'étaient à peine écoulées, lorsqu'on entendit un bruit extraordinaire dans ce même appartement où M. BERTHOLI venait d'être installé.” *Dictionn. des Scienc. Médical. l. l.*

andere woorden gebragt hebben. En indien de Priester in zijn' val eenig huisraad medegesleept had, waardoor het geluid ontstaan was, gelooven wij, dat dit in het verhaal der gebeurtenis zoude opgenomen zijn. Geven wij echter al eens toe, dat zoo iets op deze wijze gebeurd was, dan nog zien wij geene reden om dit geluid zonderling of buitengewoon te noemen, daar het alsdan door eene zeer gewone oorzaak ontstaan is. Overweegt men verder de naauwkeurigheid, waarmede de geneesheer BATAGLIA deze gebeurtenis heeft opgeteekend; dan komt het ons zeer onbillijk voor te veronderstellen, dat hier de waarheid opgeofferd is aan den lust om een gewoon geluid zonderling of buitengewoon te noemen, en alzoo het onderzoek naar de oorzaak van deze verbranding nog meer te belemmeren.

Het zal derhalve niemand bevreemden, wanneer wij naar eene andere oorzaak hebben uitgezien, waardoor dit zonderling geluid moet ontstaan zijn. En welke oorzaak kan hier veiliger gesteld worden, dan een in den dampkring zich bewegende elektrische stroom? Ja wij aarzelen te minder, om dit te verdedigen, daar de ontleding van andere verschijnselen, welke door BATAGLIA medegedeeld zijn, ons gevoelen, zoo wij vertrouwen, volkomen zal billijken.

Letten wij op het verhaal, dat de Priester aan zijn' Geneesheer gaf, van hetgeen hem wedervoer. Een' slag als die van eene knods voelde hij op den regterarm, en te gelijk eene vonk aan het hemd, dat daarop dadelijk in asch verkeerde. Ook vond men BERTHOLI op den vloer uitgestrekt; 't geen

voorzeker op het ontvangen van den slag zal hebben plaats gehad. Aan den schrik alleen zal men dit vallen wel niet willen toeschrijven. En al wilde men zulks, zoo blijft men toch in de noodzakelijkheid, om eene aanmerkelijke kracht te veronderstellen, welke op BERTHOLI werd uitgeoefend. Immers een slag, als met eene knods toegebracht, doet aan eene van buiten met geweld werkende kracht denken. Wij vinden dus hier een tweede bewijs, om eene buiten het ligchaam des Priesters werkzame elektrieke stof aan te nemen; terwijl men deze verschijnselen met eenen idio-elektrieken toestand van het menschelijk ligchaam niet gemakkelijk zal kunnen overeenbrengen.

Wij moeten ook van eene omstandigheid gewagen, welke men aangaande de olie der lamp en de pit vinden opgeteekend. Wij lezen, dat in de kamer van BERTHOLI *de lamp, die met olie gevuld was geweest, ledig en de pit verbrand was.* — In het verhaal van BERTHOLI's verbranding vinden wij te veel bewijzen van waarheidsliefde, dan dat er aan de echtheid van deze zonderlinge verschijnselen mag getwijfeld worden. Wij moeten dus ook elk verschijnsel naauwkeurig overwegen.

Niet alleen is de olie verdwenen, waarmede de lamp *nog kort te voren* gevuld was, maar zelfs het katoen is in asch verkeerd. En zulks geschiedde in de weinige oogenblikken, gedurende welke BERTHOLI in zijne kamer was. Van waar het plotselijk verdwijnen der olie? Mischien zou men kunnen beweren, dat door de verwarring, die er heerste, de lamp omvergeworpen en de olie op deze wijze verdwenen was. Doch, al wilde men deze

gewaagde stelling volhouden, dan blijft evenwel het verbranden van het katoen onverklaarbaar. Wie zal ook hier eene buitengewone en snelwerkende oorzaak betwijfelen? Aan de opgewekte dierlijke elektriciteit kan dit bezwaarlijk toegeschreven worden. Indien men echter ons gevoelen toetreedt, dan zal de uitlegging dezer verschijnselen zoo moeilijk niet zijn. Immers ieder kent de zonderlinge werking des bliksems, en wij zagen ook in het vierde geval, hoe dezelve niet alleen den arm van het meisje beledigde, maar dat ook het water in een glas, dat zij in de hand hield, door deszelfs werking warm was geworden, zonder het glas te schenden. Wij meenen dus in bovengenoemde verschijnselen even voldoende bewijzen voor ons gevoelen te hebben gevonden, het daarvoor houdende, dat de elektriciteit des dampkrings in het geval van BERTHOLI, zonder de lamp te schenden, olie en pit vernietigd heeft.

Terwijl wij deze gronden aanvoeren, om ons gevoelen te ondersteunen, zoo willen wij echter eene zwaarigheid niet ontwijken, welke men zonder twijfel ons zoude tegenwerpen. Immers, ondanks de groote overeenkomst van het geval van BERTHOLI met de voorafgaande, ondanks de daar zoo even bijgebrachte bewijzen om het ontstaan der elektrieke vloeistof ook bij deze verbranding in den dampkring te moeten zoeken; zoo ontbreekt er echter ééne voorwaarde, welke tot het aannemen onzer stelling noodzakelijk schijnt. In de vijf eerste gevallen had die toestand des dampkrings plaats, waarin het evenwigt der elektriciteit verbroken is, en hetzelfde zich door min of meer hevige verschijnselen poogt

te herstellen, waarvan een donderend of ratelend geluid het gevolg is. In het verhaal nu van de verbranding van BERTHOLI leest men, dat op dien tijd de nacht stil en de lucht helder was. Wij moeten dus dit in het oog loopend verschil wat nader beschouwen, om deze zwaarigheid, uit den weg te ruimen. Wij zouden wel is waar dezelve tegen de bezwaren over kunnen stellen, welke ook het algemeen aangenomen gevoelen oplevert: van onze zijde kunnen vragen, hoe het zonderling geluid en de hevige flag, welke BERTHOLI ontving, met eenen idio-elektrieken toestand van het ligchaam zijn overeentebrengen? eene uitlegging kunnen vorderen van de bijzonderheid, dat de lamp zonder olie en de pit verbrand was; doch wij meenen het bewijs, dat uit de moeilijke beantwoording dezer vragen vóór ons gevoelen zoude voortvloeijen, en dat alleen onder de negatieve bewijzen gerangschikt kan worden, niet noodig te hebben, om onze stelling te handhaven. Langs eenen anderen weg hopen wij bovengenoemde zwaarigheid op te heffen.

Het is wel niet te ontkennen, dat, hoezeer belangrijke nasporingen van lateren tijd ons met den dampkring beter bekend gemaakt hebben, wij echter tot nu toe eene zeer bepaalde kennis hebben ontvangen omtrent de invloeden, welke deze luchtruimte op de levende wereld uitoefent. Deze weinige kennis intusschen moet dikwijls alleen de maatstaf zijn, naar welke wij de voor ons dikwerf duistere verschijnselen, die met den dampkring in verband staan, kunnen beoordeelen. Onderzoeken wij dus eerst, of de toestand des dampkrings, zoo als wij denzelfden in het geval van BERTHOLI vermeld vin-

den, met eene ophooping van elektrieke vloeistof kan gepaard gaan.

De verbranding had plaats in de maand Augustus des avonds bij eene stille en heldere lucht. Onder de maanden, welke zich door eene ophooping en ongelijke verdeeling van elektrieke vloeistof in den dampkring onderscheiden, verdient de maand Augustus ook in die landstreek genoemd te worden. Daarenboven kenmerkt zich dat gedeelte van den dag in het bijzonder door denzelfden toestand: de meeste onweders ontstaan, nadat de zon hare grootste krachten op onze aarde en dampkring heeft uitgeoefend, in den namiddag of des avonds. Voegen wij hierbij eene stille lucht, dan kan men naauwelijks meer gunstige oorzaken eener ophooping en ongelijke verdeeling van de elektriciteit in dezelve opfommien. Het is vooral de rust des dampkrings welke in dit jaargetij als voorbode van elektrieke verschijnselen over het algemeen mag beschouwd worden. Alleen zoude men de helderheid der lucht, welke op dien tijd plaats greep, met de gewone waarnemingen eenigzins strijdig kunnen noemen, indien niet deze helderheid met de stilte des dampkrings ware gepaard geweest. Wij meenen dus veilig te kunnen aannemen, dat er geene voldoende redenen bestaan, om in het geval van BERTHOLI eene ophooping en ongelijke verdeeling van elektrieke vloeistof der lucht te ontkennen.

Zoo gemakkelijk deze onze denkbeelden omtrent den staat des dampkrings bij de verbranding van BERTHOLI zich laten vereenigen met de bekende waarnemingen der Natuurkundigen, zoo moeilijk schijnt de volgende omstandigheid met dezelve over-

eengebracht te kunnen worden. Immers leert de dagelijksche ervaring, dat de elektrieke vloeistof, wanneer zij bij eene ongelijke verdeeling het evenwigt herkrijgt, een donderend of ratelend geluid ten gevolge heeft. In het geval van BERTHOLI echter wordt er van zoodanig geluid niets gemeld; alleen werd hier een zonderling geluid of geruisch door de huisgenooten opgemerkt.

Wij kunnen voorzeker de algemeene ervaring niet tegenspreken en gevoelen derzelver gewigt. Maar geeft de tegenwoordige kennis, die wij van onzen dampkring hebben, wel het regt, om hetgeen in de hoogere luchtlagen onder zekere omstandigheden geschiedt, ook even eens en altijd op die toé te passen, welke aan onzen aardbol grenzen? Wij kunnen deze vragen niet toestemmend beantwoorden, en meenen daarom de volgende verklaring van BERTHOLI's wedervaren te mogen voordragen.

Toen deze noodlottige gebeurtenis plaats had, was er eene ophooping en ongelijke verdeeling van de elektriciteit des dampkrings, waar BERTHOLI zich bevond, aanwezig. De elektrieke vloeistof poogde zich door hare bekende eigenschap in evenwigt te brengen. Een geconcentreerde elektrieke stroom schiet, vergezeld van een zonderling geluid (19), de slaapkamer van BERTHOLI binnen, verteert de olie, waarmede de lamp kort te voren

(19) Mogelijk is het geluid van denzelfden aard geweest, als waarvan DE SAUSSURE schrijft, toen deze onvermoeide Natuuronderzoeker zich met zijne togtgenooten op den top van den Breven bevond en eene onweerswolk in hunne nabijheid was. *Voyage dans les Alpes. II. p. 55.*

gevuld was, en verbrandt de pit; treft daarop den engelukkigen Priester. Deze stort op den grond en voelt zich als door eene knods getroffen. De elektrieke vloeistof, na het ligchaam van BERTHOLI deerlijk gebrand te hebben, ontmoet in den grond, waarop hij lag, eenen slechten geleider, en verdwijnt niet eerder, voor dat zij door het toeschieten der huisgenooten en de daardoor veroorzaakte beweging der lucht betere geleiders gevonden heeft.

Wij vertrouwen, dat deze verklaring de voorkeur zal verdienen, boven die, welke men tot nu toe van BERTHOLI's verbranding heeft gegeven. Doch wij vermoeden tevens, dat er sommige zullen beweren, dat hetgeen wij omtrent het ontstaan en de werking van eenen elektrieken stroom gezegd hebben, niets meer dan eene veronderstelling is. Dan hoe gaarne wij ook toestemmen aan de grenzen van het gebied der hypothesen genaderd te zijn, zoo zal het echter blijken, dat wij dit onveilig rijk niet zijn ingetreden. Getuige hiervan de volgende gebeurtenis. (20)

Op den 28 *Augustus* 1774, scheen er een onweder op te komen, *maar men hoorde geenen donderslag*. Een perfoon, die langs de moerasen, niet ver van Lewes, reed, zag *twee groote bliksemstralen, welke langs den grond van het moeras schenen te schieten. Het was negen uren in den avond*. Des anderen daags morgens, wanneer de osen uit het moeras gehaald werden, om dezelve naar hun werk

(20) J. LAMBERT en W. GREEN deelden deze belangrijke verschijnselen mede aan W. HENLY, lid van de Koninklijke Maatschappij te Londen.

te geleiden; bevond men, dat een derzelve, een vierjarige os, van zwakheid naauwelijks staan konde, en *door den bliksem op eene zonderlinge wijze getroffen was*. De os was rood en wit bont; het wit bestond in groote vlekken, beginnende op den rug en langs beide de zijden in verschillende rigtingen afloopende, de buik was geheel wit, de kop en hoornen desgelijks. De elektrische vloeistof was op den rug gevallen en had zich langs de zijden verdeeld, zoodanig, dat dezelve al het wit haar van de witte vlekken tot aan het onderste der ribben had weggenomen, latende echter een' rand van wit haar omtrent een' duim breed op die plaatsen over, waar het wit aan het rood grensde, terwijl de roode haren volstrekt niet waren aangedaan. De geheele buik was onbeschadigd, eenige plaatsen aan het achterste gedeelte uitgezonderd. Men vond de hoornen en het gekruld haar voor den kop ongeschonden, maar de haren aan de zijden van den kop, op het platte gedeelte der kakebeenen, verdwenen en voor aan den kop in de gedaante van strepen weggenomen. Van eenige witte vlekken aan den hals, door rood haar omringd, was al het haar verdwenen, uitgezonderd een halve duim breedte, dat aan het rood grensde. De pooten waren in het geheel niet beschadigd. (21)

(21) Genees- natuur- en huishoudkundige jaarboeken. *I. D. p. 122.* HENLY is met regt van gevoelen, dat de os liggende geweest is, toen hij getroffen werd; welke omstandigheid ligtelijk reden geeft, waarom de onderste deelen niet beschadigd zijn geweest. Immers zoude men nu volgens dezen schrijver moeten denken, dat de bliksem, door

Het zal wel niet noodig zijn, deze zonderlinge gebeurtenis nader te ontleden, ieder gevoelt buiten twijfel, welke waarde zij aan onze verklaring van BERTHOLI's verbranding oplevert. Wij gelooven derhalve uit bovengegeven verhaal en uit hetgeen wij vroeger beweerden, deze twee gevolgtrekkingen te kunnen maken. Vooreerst: Er kan een geconcentreerde elektrische stroom in de onderste lagen der lucht bestaan en op het menschelijk en dierlijk ligchaam een brandend, zoo niet, doodend vermogen uitoefenen, zonder dat hiermede een donderend of ratelend geluid gepaard gaat. Ten tweede: Onze verklaring van BERTHOLI's verbranding verdient de voorkeur boven het tot nu toe algemeen aangenomen gevoelen omtrent dezelve.

Wij zijn gekomen aan de beschouwing van het zesde geval, de verbranding van REYNATEAU.

De verschijnselen, welke daarbij werden waargenomen, deden den geneesheer MARCHANT met regt aarzelen, om deze verbranding tot de gewone zelfontbranding te brengen. Ook is het verschil tusschen beide te duidelijk, dan dat dit eenig nader onderzoek zoude vorderen. Wij willen echter zien, of de uitlegging, welke aan de verbranding van REYNATEAU gegeven is, mag goedgekeurd worden.

CASPER vergenoegt zich met te vragen, of men tot verklaring van dit belangrijk verschijnsel, elek-

het wit haar van het bovenste van den rug langs de zijden voortgaande, in den grond eenen beteren geleider gevonden, en daarom het overgebleven wit haar ongeschonden gelaten had.

trieke oorzaken, brandbare bestanddeelen der lucht, phosphorieke verhevelingen, die misfchien op de vingers gevallen waren, zal aannemen (22). De eenige uitlegging, die wij van REYNATEAU's verbranding gevonden hebben, is die, welke de Hoogleeraar THYSSSEN in zijne meergenoemde verhandeling gegeven heeft. Gelijk bij de verklaring van BERTHOLI's verbranding, wordt ook hier het gebeurde met REYNATEAU aan eene elektrieke ontwikkeling van zijn ligchaam toegeschreven. Wij ontkennen niet, dat dit gevoelen zich beter laat vereenigen met het onderhavige geval dan met het voorgaande; doch kunnen echter niet met hetzelfde instemmen. Hetgeen wij omtrent de elektrieke verbranding van BERTHOLI beweerd hebben, meenen wij, wat het hoofdzakelijke betreft, ook op dit geval te mogen toepassen. Immers ontdekt men bij beide genoegzame punten van overeenkomst, om tot dezelfde oorzaak, eenen van buiten werkenden elektrieken stroom, te besluiten.

Men verhaalt, dat deze zonderlinge verschijnselen plaats hadden op een' dag in de maand September, in eene brandende, zware en drukkende lucht, terwijl de thermometer 30 graden teekende. Niet tegenstaande de weinige wolken was er die onmiskenbare toestand des dampkrings, welke onweder voorspellen doet.

Onder deze omstandigheden nu vinden wij, volgens de waarnemingen der natuurkundigen, de aarde dikwijls als rijker aan elektrieke vloeistof opgegeven,

(22) Zeitschrift für die Staatsarzneikunde I. I.

dan de van haar meer verwijderde luchtlagen. Dan eens rijst deze stof onzichtbaar in den dampkring om het verbroken evenwigt tusfchen denzelven en de aarde te herstellen. Dan weder ziet men uit den grond blikfemftralen fchieten, welke, door een donderend geluid achtervolgd, deze phyfifche ftilte afbreken. Op eenen anderen tijd, doch zeldzamer, ontdekt men wel de electrieke froom, maar niet altijd volgt een donderend geluid. Dit laafte geval werd, zoo als wij boven zagen, door eenen reiziger in de moerassen bij Lewes waargenomen. Ook andere minder belangrijke voorbeelden hebben de natuurkundigen medegedeeld. Zoo verhaalt b. v. TERRIS van iemand, die bij eene luchtsgefteldheid, welke onweder voorfpeelde, op aardbezienplanten, welke langs een bosch groeiden, kleine oneffene vlammen ontdekte, die een' halven voet hoog waren. Deze ftille, doch zichtbare beweging duurt op fomige plaatfen voort, terwijl op naburige het onweder is uitgebarften. Merkwaardig, en voor de verklaring van REYNATEAU's verbranding van het hoogfte belang, is het geval, dat TOUGEROUX in een' brief aan BERTHOLON mededeelt. Een geloofwaardig perfoon had hem namelijk verhaalt, dat hij in een zwaar onweder op den weg, waar langs hij ging, eene plaats gewaar werd, daar het ftof eene draaijende beweging had (*un petit tourbillon de pousfière*). Toen hij hetzelfde met zijn' voet aanraakte, trof hem eene elektrieke vonk, die boven den enkel eene verbranding veroorzaakte, waaraan hij eenige dagen leed. (23) — Zoodanige werking

(23) De l'électricité des Météores par M. l'Abbé BERTHOLON. I. p. 158.

der elektrieke vloeistof meenen wij ook bij de verbranding van REYNATEAU te moeten aannemen. — REYNATEAU betreedt eenen vlakken grond, waarin de elektrieke vloeistof den ganschen dag door de stralen der zon is opgehoopt. Uit denzelven heeft zonder ophouden eene onzichtbare rijzing van deze stof in den dampkring plaats. Het eene gedeelte van den grond is, zoo als men ligtelijk begrijpen kan, meer met elektrieke vloeistof beladen dan het andere. Intusschen behoort REYNATEAU zelf onder de geleiders der elektriciteit. Hij gaat mischien wat ras langs dien effen weg, welke nog altijd den magtigen invloed der zon ondervindt, want weinige wolken zijn er aan den hemel. REYNATEAU wil het voetpad, dat hij volgde verlaten, om een ander te kiezen; bij de beweging, welke hij maakt, om dit te doen, gevoelt hij als het ware een' slag boven aan de regterdij. Het gedeelte van den grond, dat tusschen de twee voetpaden ligt, is met eene grootere hoeveelheid van elektrieke vloeistof voorzien dan het voetpad, 't welk hij te voren betrad. (24) Deze stof rijst langs het regterbeen tot daar de dij met zijne vingers eene onvol-

(24) Men houde dit niet voor eene willekeurige veronderstelling, want, naar ons oordeel, lijdt het geen' twijfel, of de plek gronds, die er tusschen de twee voetpaden lag, zal van deze in natuur of zamenhang verschillend zijn geweest. Nu is het bekend, dat, gelijk de warmtestof zich met het eene ligchaam meer dan met het andere vereenigt, alzoo ook de elektrieke stof in de lichamen verschillend is opgehoopt. Indien wij dus aannemen, dat de grond tusschen de voetpaden met meer elektrieke stof is beladen

komene geleiding maakt, en waar het overspringen van eene elektrieke vonk mogelijk is. Bij het overspringen dezer vonk meent hij een' slag te gevoelen. Hij bukt naar de plaats, waar hij dacht getroffen te zijn, maar ontwaart niets. Eerst daarna, mischien door een pijnlijk gevoel oplettender geworden, ziet hij eene blaauwe vlam aan den wijsvinger. Zoodra andere deelen met denzelfden in aanraking komen, worden ook deze door de zonderlinge werking der elektriciteit aangedaan. Kortom, de elektrieke vloeistof, waarmede de grond buitengewoon was opgehoopt, is even als in het door TOUGEROUX medegedeelde geval, oorzaak van REYNATEAU's verbranding. De minder hevige werking echter der elektriciteit bragt die noodlottige verschijnselen niet te weeg, welke wij in het gebeurde met BERTHOLI aantreffen.

Alzoo hopen wij, dat ook dit gevoelen, na hetgeen wij tot staving van hetzelfde hebben aangevoerd, eene naauwkeurige proef zal kunnen doorstaan. — Wat eindelijk de bezwaren aangaat, welke, naar ons oordeel, de verklaring van den Hoogleeraar THYSEN betrekkelijk deze verbranding met zich voert, van deze zal ik hier niets zeggen, om dat zij uit de beschouwing van het zevende geval, de verbranding van HEINS, als van zelve zullen voortvloeiën.

De verbranding van dit meisje verdient niet minder onze aandacht. Offchoon de werking der elek-

geweest; dan laat het zich ligtelijk begrijpen, hoe REYNATEAU, zoodra hij het voetpad verliet, de werking der elektriciteit gewaar werd.

trieke vloeistof ook hier niet te miskennen is, zoo zal echter eene oplettende beschouwing doen zien, dat deze gebeurtenis niet alleen van de vier eerste gevallen zorgvuldig moet onderscheiden worden; maar dat zij ook met hetgeen wij van de verschijnselen van BERTHOLI en REYNATEAU gezegd hebben, in vele opzigten niet is overeen te brengen.

Letten wij vooreerst op den toestand des dampkrings, toen de elektrische verbranding van HEINS plaats had. Men leest, dat op het einde der maand Februarij dezelve een begin nam en den 19^{den} Maart de laatste brandblaar zich vertoonde. Wenschelijk ware het, dat in dit verhaal (25) eene duidelijke opgave der weersgesteldheid gevonden werd, om met meer vrucht deze zonderlinge gebeurtenis te ontleden. Intusschen zal het wel niet te veel verondersteld zijn; wanneer wij beweren, dat op dien tijd de toestand der elektriciteit des dampkrings zeer verschillend geweest is van dien, welken wij in de twee voorgaande gevallen beschreven vinden. Nu is in het koude jaargetij het menschelijk ligchaam

(25) Wij kunnen met den Heer THIJSEN het verhaal van de verbranding van HEINS niet nauwkeurig noemen. Behalve het verzuim om het bloed na de lating te onderzoeken, zoo missen wij hier nog veel, dat in eene goede *historia morbi* vereischt wordt. De weersgesteldheid eenigen tijd vóór en gedurende deze verschijnselen; de toestand van den pols aan beide armen in de verschillende tijdperken der ziekte; of dezelfde ziekte teekenen, welke als voorboden deze elektrische verbranding voorafgingen, zich herhaalden, voor er zich op nieuw den 1 Maart elektrische vonken ontlasteden.....

III DEEL.

C

dikwijls met meer elektrieke vloeistof beladen , dan de omringende lucht. Men ontdekt dan ook onder zulke omstandigheden het meest de idio-elektrieke verschijnselen bij den mensch. Zoo schrijft CAMERARIUS, om één voorbeeld bij te brengen , in zijn berigt van de buitengewone idio-elektriciteit bij een' jongeling , dat dezelve gedurende den winter sterker was , dan in het warme jaargetij (26). Zoodanig ook gelooven wij , dat de ligchaams-toestand van HEINS was , en dat alzoo de opgehoopte dierlijke elektriciteit bij haar oorzaak der verbranding werd. Overwegen wij verder de ziekte teekenen , welke dezelve voorafgingen. Haar teeder gestel was reeds eenigen tijd te voren met duizeligheid en hoofdpijn , geene ongewone teekenen , eener naderende ziekte , bevangen. Er schuilde eene ziektestof in het ligchaam , mischien wel de opgehoopte dierlijke elektriciteit , welke tot meerdere ontwikkeling komen en bij de eerste gelegenheid uitbarsten zou. — Dat wij dit van de idio-elektrieke vloeistof veronderstellen , zal , naar het ons toefchijnt , te minder afgekeurd worden , wanneer wij ons op het volgend verhaal van DE CASTRO beroepen. Deze schrijver maakt van eene vrouw melding , welke vooral des winters zoo elektriek was , dat , wanneer men haar ligchaam met een' doek aanraakte , er vonken met geluid gepaard , uit de ledematen te voorschijn kwamen. Ja zelfs deelde zich deze stof dermate aan het linnen mede , dat de dienstboden niet zelden , ais zij naar gewoonte

bij eene koude weersgesteldheid het bed warmden , in den waan verkeerden , dat zij door verzuim tusfchen de bedlakens vuur hadden laten vallen. Deze stof echter brandde noch het ligchaam , noch andere zelfftandigheden. — Maar hetgeen opmerking verdient en onze bovengenoemde veronderftelling billijkt , ook deze vrouw had gelijk HEINS in ons geval ziekelijke aandoeningen in het hoofd. Want zij leed aan eene verouderde en dikwijls hevige hemicranie. (27)

Wanneer wij bovendien de omftandigheden na- gaan , welke de verbranding van het meisje vergezelden , zoo ontwaren wij dat dezelve niet alleen eene ophooping van elektrieke vloeistof niet beletten , maar integendeel begunftigen moesten. Want hoezeer zij geene ligchaamsbewegingen maakte , was echter hare bezigheid van dien aard , dat door dezelve van tijd tot tijd handen en armen in beweging waren. Het gebruik , dat zij bij het naaijen van het was maakte , en deszelfs bekende eigenschap werkten mede , om deze beweging te vermeerderen en in haar ligchaam de elektrieke spanning te begunftigen. Terwijl zij nu het was uit het venfter wilde nemen (met welke hand is er niet bijgevoegd) , voelt zij onverwacht eene hitte in het ligchaam en branding in den linker wijsvinger , zag te gelijk denzelven met eene blaauwe vlam omgeven , die een' zwavelachtigen ftank had en noch door water , noch door natte doeken kon gebluscht worden , terwijl bij herhaalde dompeling in

(27) KOFF, *l. l.* p. 75.

het water, de geheele hand scheen te branden. — BERTHOLI en REYNATEAU gevoelden beide met hunne verbranding een' slag, en maakten geene melding van het gevoel eener hitte in het ligchaam of van eenige andere aandoening, welke tot het besluit zoude kunnen leiden, om de oorzaak hunner verbranding in het ligchaam zelf te zoeken. Wij ontkennen wel niet, dat de hitte, welke het meisje gewaar werd, op zich zelve geene voldoende reden is, om de werking eener dierlijke elektriciteit aan te nemen; dewijl dit gevoel eveneens van buiten had kunnen veroorzaakt worden. Doch, wanneer deze hitte in verband beschouwd wordt met de overige verschijnselen, mag zij niet onopgemerkt blijven.

Eindelijk pleiten de elektrieke verschijnselen, welke bij HEINS eenige dagen later op nieuw werden waargenomen, niet minder voor het bestaan eener idio-elektrieke ophooping. Want toen zij van de plaats verwijderd was, waar het eerst de verbranding ontstond, herhaalden zich echter dezelfde toevallen. Op den 1 Maart in het gasthuis opgenomen, werden er uit hare vingers wederom elektrieke vonken getrokken. Ongetwijfeld was dus haar ligchaam, niet de dampkring, de bron, waaruit de elektrieke stof te voorschijn kwam.

Wij mogen echter eene zwarigheid niet voorbij zien, welke ons gevoelen schijnt te vergezellen. Men verhaalt immers, dat de beste elektrometers, waarmede proeven werden genomen, bij de geïsoleerde lijderesse ongevoelig bleven. — Maar wanneer werden deze proeven genomen? Hoezeer zulks niet zeer duidelijk is opgegeven, zoo meenen wij

echter uit den Zusammenhang van het verhaal te kunnen opmaken, dat dezelve plaats hadden, toen de thermometer eene grootere hitte in de beleedigde hand dan in de gezonde aanwees. Want er wordt terstond daarop van het gebruik der elektrometers gewag gemaakt. Is het nu op dien tijd geschied, dan verwonderen wij ons geenszins over de werkeloosheid der elektrometers. Want wij houden die meerdere hitte der linkerhand alleen voor uitwerking der elektrieke vloeistof. Mogen wij de zaak dan niet op de volgende wijze verklaren? De in het ligchaam van het meisje ziekelijk opgehoopte elektrieke stof poogt zich te ontlasten. Zij neemt haren weg door de linkerhand, laat in dezelve eene vermeerderde warmte achter en eindigt met de vingers, waarin zij het meest is zamengedrongen, door haar brandend vermogen te beleedigen. Deze ontlasting voorbij zijnde, blijven de toevallen voortduren, die van dezelve het gevolg waren. Nu is dan ook de elektrieke stof verdwenen, en geen wonder dat zelfs de gevoeligste elektrometers te kort schoten, om haar aanwezen te ontdekken. Hetgeen in de volgende dagen gebeurde, billijkt ons gevoelen. Den 1 Maart trok men uit de linker vinger-toppen wederom vonken, welke ontlasting even als te voren, door het verschijnen van brandblaren, alsmede van eene hitte in dezelfde hand gevolgd werd. (28)

(28) De catarrhale toevallen na den 19 Maart bij HENS waargenomen, ja zelfs hare ongesteldheid in het algemeen, schijnen ons toe, uit de werking der dierlijke elektriciteit te mogen afgeleid worden.

Wij vertrouwen derhalve op goede gronden te hebben bewezen, dat de oorzaak der elektrieke verbranding van HEINS in haar ligchaam moet gezocht worden, in tegenoverstelling van de eerste zes door ons opgenoemde gevallen, waar de electriciteit des dampkrings werkzaam geweest is.

Wat nu de idio-elektrieke verschijnselen in het algemeen betreft, van dezelve vindt men meermalen gewag gemaakt. In lateren tijd vooral is er over dit onderwerp veel en door eenige schrijvers opzettelijk geschreven. Het verdient evenwel opmerking, dat men, zoo veel wij weten, geen geval zal aantreffen; waar de idio-elektrieke verschijnselen met beledigingen gepaard waren, hoedanige wij bij HEINS ontmoet hebben. De jongeling, van wien CAMERARIUS schrijft, gaf vele bewijzen eener elektrieke ontwikkeling, maar noch zijn ligchaam, noch zijne kleederen werden door de elektrieke stof aangedaan. Hetzelfde misfen wij in de zoo buitengewone verschijnselen, welke DE CASTRO van eene vrouw heeft te boek gesteld. Er is evenwel een geval tot ons gekomen, waarin wel niet het ligchaam beledigd, maar de kleederen door verbranding geschonden werden. KOPP ontleende hetzelfde uit een geschrift van RITTER; het is te belangrijk, om hier met stilzwijgen te worden voorbijgegaan. — Deze gebeurtenis had plaats in het jaar 1802 te Washington. De Raadsheer J. DAYTON, van Newjersey, welke tot het bijwonen van het congres aldaar vertoefde, ontdekte des avonds bij het ontkleeden, dat de wollen en zijden kousen, die hij van zijne voeten trok, eenig gekraak en vonken van zich gaven. Dit verschijnsel was niet vreemd en ver-

ontrustte hem derhalve niet. Maar 's nachts ontwaarde hij, dat de pantoffel, op welke eene der kousen lag, gezegd en de kous zelve verteerd was.

De redenen waarom de idio-elektrieke verschijnselen zoo schaarsch beleedigingen des ligchaams achterlaten, ook dan wanneer de kleederen door deze stof worden geschonden, zijn bezwaarlijk op te geven. De Hoogleraar THYSSEN (welke dezelfde uitlegging van de verbranding van HEINS heeft gegeven) is met PFAFF van gevoelen, dat de dierlijk chemische verrigting der huid, zoo vruchtbaar in het voortbrengen van elektrieke verschijnselen, haar voor de verbranding behoeden zal. (29) In hoever echter deze uitlegging voldoende mag geacht worden, wil ik niet beoordeelen. Maar dit is zeker, dat zelfs in gevallen van buitengewone sterke idio-elektrieke verschijnselen het ligchaam niet alleen, maar zelfs de kleederen ongeschonden blijven. Zoo dat wij ook hier ontdekken, hoe moeilijk het is, alle wijzigingen te vatten, welke de elektrieke vloeistof vertoont.

Hiermede meenen wij genoeg gezegd te hebben, om ons gevoelen nopens de verbranding van BERTHOLI, REYNATEAU en HEINS te verdedigen. Wij gaan nu over om, zoo als vroeger door ons is te kennen gegeven, de verklaring van LAIR over de zelfontbranding wat nader te beschouwen.

BIJDRAGEN TOT DE ONTLEEDKUNDIGE
ZIEKTEKENNIS.

DOOR

DR. F. S. ALEXANDER

Te UTRECHT.

*Waarneming eener slagadrebbeuk in de arteria
aorta descendens. (1)*

J. W. P., oud 21 jaren, van een wel ontwikkeld ligchaamsgeftel, gezond voorkomen en vooral blozende van kleur, was den 27 December 1827 in het Rijks hospitaal te Utrecht opgenomen.

Volgens overlevering bestond zijne ziekte in eene *febris gastrica*. Hij werd van dien tijd tot in het begin van Februarij 1828 *antiphlogistisch* en *emolliërend* behandeld. Hij scheen omtrent dezen tijd in zoo verre hersteld, dat hij in de eerste dagen van Februarij zonder geneesmiddelen bleef: van den 5 tot den 10 vertoonden zich hernieuwde toevallen van gastrische aandoening, welke gelijktijdig met rheumatische toevallen schenen vergezeld te gaan, klagende hij over eenig lendenwee, waarte-

(1) Met dit geval schijnt eenige overeenkomst te hebben het door Dr. F. C. NAEGELE, Prof. te Heidelberg, waargenome. *Epist quâ historia et descriptio aneurysmatiz, quod in aorta abdominali observavit, continetur, additâ tabulâ aened in 4°.*

gen eene verzachtende pap op het lijdend deel werd aangewend, met dat gevolg, dat hij den 10 en 11 weder in redelijken welstand, zonder geneesmiddelen bleef; den 12 hervatte hij zijne klagten met verschijnselen van *febris rheumatica*, waartegen zweet bevorderende middelen werden voorgeschreven en eene spaansche vlieg pleister op de lende-streek, waar de pijn op het hevigst zich weder vertoonde, en deze laatste met bijzonder goed gevolg; door lavementen zocht men den tragen stoelgang te bevorderen. Van den 18 tot den 22 Februarij ging men met deze behandeling voort, onder vermindering der algemeene ziekteverschijnselen en plaatselijke pijn. De stoelgang bleef bij voortduring traag en ongeregeld en moest op den duur door ontlasting bevorderende middelen en lavementen aangezet worden. Den 23 werd de koorts meer aanhoudende, zonder ontwikkeling evenwel van meerdere toevallen; slechts tegen den avond en gedurende den nacht was de lijder ijelhoofdig en onrustig. Men bleef bij voortduring *resolventia*, *emollientia* toedienen, terwijl de staat der krachten voldoende was en behalve de genoemde toevallen geene andere belangrijke zich opdeden. Den 28 des morgens klaagde hij over benaauwdheid en hikte hij van tijd tot tijd, de overige gesteldheid bleef dezelfde en scheen de hik meer van iets bijzonders af te hangen, dan het gevolg van een meer ontwikkeld zenuwachtig karakter te zijn.

Tegen den avond vermeerderden deze toevallen en des morgens ten één uur overleed de lijder op het onverwachts.

Lijkbeschouwing.

Offchoon de spoedig gevolgde dood geen gevolg der ziekte kon zijn; en eene of andere daartoe aanleidende oorzaak moest bestaan, welke men eerst bij het openen des lijks beter zoudé leeren kennen, was het evenwel toevallig, dat de borstholte het eerst werd onderzocht. Het borstbeen weggenomen zijnde, ontdekte men aanstonds eenig uitgestort bloed in de linkerholte, hetwelk bij een voorzigtig voortgezet onderzoek zich in grooter hoeveelheid vertoonde, en de eene of andere gewigtige beleediging liet vermoeden; dit uitgestorte bloed verwijderd zijnde, zal nagenoeg 70 oncen bedragen hebben, en nu ontdekte men eene aanmerkelijke *slagaderbreuk* van de *aorta descendens*, welke gescheurd zijnde, de uitstorting langzamerhand heeft plaats gehad. In de regter borstholte werden niet anders dan eenige gewone vergroeiingen van de long met het ribbenvlies gevonden. In de longen zelve ontwaarde men hieren daar eenige kalkaardige verzamelingen. De *buiksingewanden* en die in de *schedelholte* waren natuurlijk. Het gebrek zelf nader onderzocht zijnde, strekte de zak zich uit van den 8 rugwervel tot den 1 lendewervel. Het naar de regterzijde gelegene gedeelte had eene lengte van 14 nederl duimen, dat naar de linker bedroeg nog éénen duim meer, de breedte, waar de uitzetting het grootste was, hield nagenoeg 9½ duim; het voorste gedeelte der groote slagader scheen hare zamenstelling nog te hebben behouden en als een breede band over de uitzetting heen te loopen, daardoor verkreeg de

uitzetting eenigzins het voorkomen, of zij in tweeën verdeeld ware. (2) In het linker naar de rugge-wervelen gekeerde gedeelte was de zak opengebars-ten: en kon eenigen tijd na den dood deze opening geacht worden 3½ duim lang en 2 duimen breed te zijn. De zak was op enkele plekken en vooral waar de scheur bestond paarskleurig, daar ter plaatse waren de vliezen zeer dun en als doorschijnende, waar de zak wederom in de *aorta* overging, werd hij eenigzins vernauwd gevonden. Het *diaphragma* bedekte een groot gedeelte van den zak en kon van denzelven niet dan met moeite gescheiden worden. Geene aandoening der wervelen noch van de hoofdjes der ribben was zichtbaar, hetwelk anders niet zelden het geval is, en men deze aandoening der wervelen zeer duidelijk kan zien in dergelijk een voorwerp, hetwelk met hetzelfde wordt bewaard. Welligt had dit gebrek nog niet lang genoeg bestaan, om zulke ontappings voorttebrengen, welke anders niet zeldzaam zijn, zoo als de meeste waarnemingen van MORGAGNI getuigen.

In den zak zelven vertoont zich eene groote hoeveelheid gestolde stof, *materies polyposa* of *lymphæ plastica*, waardoor dezelve uitgezet blijft.

Dit geval geeft tot eenige opmerkingen aanleiding, welke wij niet geheel onbelangrijk oordeelen.

Vooreerst bevestigt het de herhaalde waarnemingen, dat dergelijke aanzienlijke ontappings zich niet altijd op eene duidelijke wijze openbaren; wij

(2) Men vergelijke COOPER *Dictionary of practical surgery*. Pag. 64, the 3. edit.

herinneren ons niet, dat er immer eene afwijking in de pols werd waargenomen, die zoodanig was, dat zij zulk een gebrek had kunnen doen vermoeden. De meeste bezwaren, die zijn opgegeven, schenen van eenen *gastrischen* aard te zijn en de spijsvertering was dikwijls gekrenkt; men schreef dit toe, dat de lijder zich buitengewone voedfels wist te verschaffen, in welk gevoelen men meende bevestigd te worden, doordien hij de hem voorgeschrevene geneesmiddelen slecht gebruikte en dezelve dikwijls wegwierp. Over het algemeen was zijn gedrag zonderling, wispelturig, en schenen klagten met de verschijnsels, zoo men meende dit te kunnen opmaken, in geen verband te staan.

Het blijkt echter nu, dat de waargenomene *gastrische* verschijnselen het gevolg zijn geweest van de drukking van dit gebrek op de spijsverterings werktuigen ook wordt onze waarneming door die van MORGAGNI bevestigd. (3)

Zonderling is het, dat de pijnen, in de lendenen waarover hij klaagde, door eene spaansche vlieg werden weggenomen, schoon die welligt aan dezelfde oorzaak zullen moeten toegeschreven worden.

Het reeds aangehaalde geval van MORGAGNI levert in dezen ook eenige overeenkomst met het onze, en gewaagt van een verschijnsel, waarvan men anders minder hoort, dat die jongeling dikwijls beide handen naar de lendenen bragt en den

(3) *Epist. anat. med. XXVI. art. 11. Juvenis affectioni obnoxius, quam homines rei medicae rudes Venetis flatum vocitant, et a flatibus esse credunt, quamvis saepe sit cum organico quopiam interno vitio conjuncta cet.*

rug sterk wreef, als of hij daar pijnen gevoelde, welke daardoor verzacht werden. Dikwijls verzocht onze lijder om warme pappen op het gevoelige deel. Zijne ligging was altijd onbelemmerd, hij lag evenwel bij voorkeur op de regter zijde; in de laatste tijden zocht hij evenwel bijzonder gelegenheid, om met het bovenlijf hooger te liggen zonder echter bijzondere redenen voor dit verlangen aan den dag te leggen.

Niet onbelangrijk mag voorts het den laatsten dag waargenomen hikken, geacht worden (4), waarschijnlijk is dit ontstaan door eene droppelsgewijze uitsiepering of lekkings van het bloed, want had er verscheuring met bloedstorting plaats gehad, zoude de dood zeker *onmiddellijk* gevolgd zijn, die nu langzamerhand en zonder hevige smarten volgde.

Dit geval leert ook, hoe het dikwijls beter is, bij een verschijnsel, wiens bestaan ons duister en met de ziekte niet zamenhangende voorkomt, eenigen tijd toe te zien; want hadden wij hier, enkel op het *hikken* afgaande, de daartegen gewone middelen aangewend, welligt hadden wij bij de nu geheel anders werkende aanleidende oorzaken de toevallen vermeerderd.

Ten slotte geven wij op, dat het uitgestorte bloed aanvankelijk bestond uit vloeibaar en geronnen

(4) Zoude deze hik niet moeten toegeschreven worden aan den plaats genomen hebbenden gangreneusen toestand van den aneurysmatischen zak, waar dezelve gescheurd is?

bloed, hetwelk uit de borstholte genomen, zich spoedig scheidde in eene groote hoeveelheid wei met eene geringe hoeveelheid *cruor*.

Belangrijke ontaarding der buiksingewanden.

H. R., oud 32 jaren, tot zijn 23 jaar bij den landbouw, van dien tijd tot zijn overlijden zeevarende, scheen van eene goede gesteldheid te zijn.

Offchoon klein van gestalte, was zijn ligchaam en vooral zijn spierstelsel wel ontwikkeld.

Uit gezonde ouders geboren en met zijne overige broeders en zusters geene bijzondere *voorbefchiktheid* tot ziekte vertoonende, genoot hij nagenoeg tot zijn 30 jaar eene goede gezondheid.

Toen in de *West-Indien* zijnde, werd hij door de scheurbuik aangetast, doch van deze door eene doelmatige behandeling vrij spoedig hersteld.

Kort daarop had hij het ongeluk, ter hoogte van nagenoeg 40 voeten uit den mast op het dek en wel op den rug te vallen; een hem navolgend blok verbrijzelde het linkerbeen boven den enkel. Van deze breuk werd hij evenwel zeer gelukkig genezen.

Na de genezing begon hij van tijd tot tijd stekende pijnen in de linkerzijde en rug onder de valsche ribben te gevoelen, waartegen men hem een uitwendig middel gaf, om zich de lendenen mede te wrijven, echter zonder vrucht.

Hij keerde nu niet weder naar boord terug, maar werd onder anderen tot het optuigen van schepen gebezigd; onder welk voor hem veelal zwaar werk de pijnen toenamen. Bij deze voegde

zich eene ligte pijnlijke zwelling, ter plaatse van den overgang der *regio umbilicalis* in de linker *regio lumbaris*, en koorts met verloren eetlust en hevige dorst deed zich voor het eerst gevoelen, welke in het vervolg iederen morgen wederkeerde.

De lijder werd daarop den 23 September 1828 naar de ziekenzaal te B. gezonden, waar hij tot den 11 December 1828 verbleef.

Men deed hem daar eerst twee aderlatingen, liet vijfmalen bloedzuigers aanleggen en viermalen bloedige koppen zetten. De aangedane plaats werd met verzachtende pappen bedekt en desgelijks later het *Ungt. c. Tart. Emetico* ingewreven. Het schijnt uit de medegedeelde aantekening, dat deze gesteldheid des lijders werd beschouwd als *febris intermittens quotidiana cum symptomatibus inflammatoriis en rheumatismus* van het linker dijbeen met eene dikte in het *hypochondrium sinistrum!* — Tegen welke eerste later dan ook het *sulphas quinini* werd voorgeschreven, waardoor de koorts veel minder werd, maar het gebrek bleef toenemen! Hetwelk ook niet anders kon zijn bij eene zoo wel *symptomatische diagnofis* als behandeling.

Na een verblijf van drie maanden werd hij naar het Rijks Hospitaal opgezonden, waar hij in zulke gesteldheid aankwam, dat men spoedig begreep, dat het beter ware, de *euthanasia* te bevorderen, dan den lijder door het toedienen van velerlei geneesmiddelen te kwellen.

Inwrijvingen van *Oleum Olivarum* op de pijnlijke plaats, vermeerderden terstond de pijnen. Door *Clysmata emollientia* zocht men plaatselijk de pijnen in de ingewanden en met gevolg te verzachten.

Mucilaginoso cum laudano verschaften verligting, eene zacht voedende diët onderhield nog eenigzins de krachten. Van den 4 tot den laatsten December, wanneer de lijder overleed, en gedurende welken tijd zijn toestand naauwkeurig werd gadegeslagen, in het onder mijn bestuur en leiding gestelde *Clinicum* van 's Rijks Hospitaal, was zijn toestand met toenemende vermindering en verzwakking na genoeg deze. (5)

Hij is zeer vermagerd, de oogen staan hol, de wangen zijn rood gekleurd, ingevallen, hij ligt bij voorkeuring op den rug of een weinig naar de linkerzijde overhellend, het linker been moet in eene gebogen houding blijven en door een ondergelegd kussen aldus* gesteund worden. De uitstrekking verwekt hevige pijn, welke tot in den buik wordt gevoeld, de tong meestal witachtig beslagen aan derzelver grondvlakte, de omtrek rond, geringe eetlust, voortdurende dorst. Na het gebruik van spijsen gevoelt hij eene onaangename spanning in de buikholte. De drekstoffen waren dun, niet buitengewoon stinkend, door dezelve zag men witte verdikte slijmstrepen; de ontlasting met uitzondering van enkele aanvallen van buikloop bleef meestal van een tot tweemaal in de 24 uren, de pis doorgaans ligt geel en in genoegzame hoeveelheid. De huid droog lederachtig, en de warmte weinig vermeerderd. Bij herhaalde betasting ontwaart men eene zwelling, op het aanvoelen veerkrachtig en

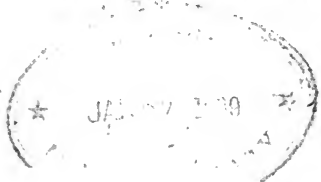
(5) Wat de toevallen aangaat zoude dit geval wel eenige overeenkomst hebben met de waarneming van CRUVEILHIER *anat. pathologique*, I. Livr., Pag. 5.

pijnlijk, welke zich over een groot gedeelte der linkerzijde uitstrekke, vergezeld van pijn in de linkerdijs en zuchtige zwelling van den linkervoet en het linkerbeen, hetwelk bij voortdurend meer opgetrokken wordt. Tegen het einde des levens bepaalde het gezwel zich meer tot de maagstreek, het bleef veerkrachtiger, vertoonde zich meer rond en als diep zittende, doch minder pijnlijk bij de drukking. Langs de ruggegraat ontwaarde men geene oneffenheid, ter plaatse van den eersten lendenewervel gevoelde hij echter eenige pijn naar de linkerzijde.

Lijkbeschouwing.

Uitwendig voorkomen. Het lijk is over het algemeen zeer vermagerd, beide de scheenbeenen zijn kromgebogen, waarschijnlijk ten gevolge van vroegere *Rachitis* aan het linkerbeen nagenoeg bij den enkel, de overblijfselen van eene wel herstelde beenbreuk. *Buikholtc.* Na de doorsnijding der uitwendige bekleedselen worden de buikspieren zeer verdund gezien. Bij de opening van den buik is het net voor een gedeelte naar de linkerzijde getrokken en met het buikvlies vergroeid. De linkerzijde was de plaats, waar de lijder bij voortdurend over pijn klaagde; naar beneden is het mede met eenige strengen vastgehecht, deszelfs vaten zijn uitgezet, het is grootendeels van vet ontbloot, van eene donker blaauwachtige paarse kleur. Op enkele plaatsen laat het zich van het buikvlies afscheiden, doch naar de lendenen is de vergroeiing vaster, het is tevens zeer broos, scheurende ligt

van één, waardoor de onderzoekende vinger als in een' zak dringt, waaruit drekstoffen vloeijen. De karteldarm is mede schuins naar de linkerzijde getrokken, van waar hij naar boven klimt en eene hoekige bogt vormt met het *colon transversum*. De maag met het net en de darmen uit den buik genomen zijnde, vertoont het nader onderzoek, dat de inwendige oppervlakte van een gedeelte der dunne darmen (*intestinum ilium*) zeer hevig is ontstoken; in de dikke darmen worden meerdere dergelijke plekken gevonden. In het dalend gedeelte van den karteldarm is een verstorven gedeelte, waardoor de bovengemelde uitstorting van drekstoffen is geschied, doch door vergroeiing met het net werd belet, dat de drek niet in de buikholte is verspreid; door de geheele darmbuis zijn bij een naauwkeurig onderzoek hoegenaamd geene zweren gevonden. De milt als gewoonlijk, de lever niet vergroot, hare inwendige zelfstandigheid natuurlijk, de galblaas uitgezet door donkere gal. De ingewanden weggenomen zijnde, ontdekt men de linker *nier* zeer vergroot, en naar boven eenen op het gevoel veerkrachtigen zak vormende, naar onderen was zij geheel vergroeid met den *musculus psoas*; die niet veel meer dan eene te zamenhangende zwarte stof vertoonde, veel overeenkomst hebbende met die, welke bij den *funus haematodes* gevonden wordt. Van de vleeschbundels, waaruit deze spier anders bestaat, was niets te onderscheiden, voor een gedeelte had hetzelfde plaats met den *musculus iliacus internus*, wiens weeffsel verdund was en ten deele ontbonden, echter zoo dat het schein, of de stof in eenen zak bevat was. Het beenvlies zacht, het heupbeen

was niet aangedaan. Het onderzoek van de nier leverde eene uitzetting op van het haar omgevend vlies, in het welk eene verzameling van vocht bestond, hetwelk helder, lichtgeel gekleurd en zonder reuk was, ter hoeveelheid van omtrent 8 of 10 oncen. De zelfstandigheid der nier was daardoor te zamengedrongen en harder dan gewoonlijk. Het niërbekken, hoezeer verkleind, opende zich evenwel in den pisleider.

Borstholte. Enkele vergroeiingen van het ribbenvlies met het borstvlies; de longen oppervlakkig natuurlijk. In de linkerlong onderscheidene knobbels, waarvan een groot gedeelte bij de doorsnijding bevonden werd reeds in verettering te zijn overgegaan, de inwendige oppervlakte der luchtpijp niet aangedaan; het hart natuurlijk, in het hartenzakje eenig vocht.

Schedelholte. De hersens met derzelver vliezen natuurlijk, de vaatvlecht in de holligheden ontwikkeld, maar niet met bloed gevuld. Het ruggemerg zonder beleediging, het celachtig, weeffel, waardoor het harde hersenvlies met de wervelbeenderen wordt vereenigd, op enkele plaatsen zeer rood, de over het ruggemerg loopende bloedvaten zichtbaar, eenig vocht tuschen de vliezen, omtrent den hals en op de plaats, waar het ruggemerg zich verspreidt als *cauda equina*.

Ook deze ziektegeschiedenis geeft aanleiding tot eenige aanmerkingen. Zij toont belangrijke inwendige ontaarding en als het waarschijnlijk gevolg van eene zware uitwendige beleediging. Zij doet haar echter meer zien in deelen, waar men die minder zoude vermoed hebben.

Den val nagaande, zoude men hier eerder belangrijke aandoeningen van het ruggemerg te gemoet gezien hebben; het naauwkeurig in het werk gesteld onderzoek deed echter hier geene sporen van vinden.

Daar men zeer dikwijls na beenbreuken, waar de lijder lang op den rug moest liggen, aandoeningen der nieren ontwaart, is derhalve de ziekelijke gesteldheid der nier hieraan ten deele toe te schrijven? of liever is de waarschijnlijke ontsteking van dezelve over het hoofd gezien, terwijl de aandacht welligt te zeer door de beenbreuk werd afgeleid. In allen gevalle blijkt, dat men later niet genoeg de ontwikkeling der opgegevene verschijnselen gewaardeerd heeft.

De bepaling van het gebrek viel bij het leven wel moeilijk, hoezeer de teekens van belangrijke afwijkingen onmiskenbaar waren; was het gebrek nu niet juist te bepalen, zoo veel te omzigtiger behoorde men in de behandeling te zijn, die bij eene moeilijke diagnose nimmer stond symptoma-tisch te zijn (5). Het vooral steeds opgetrokkene linkerbeen laat zich nu genoegzaam verklaren; daar en de *psoas magnus* en de *iliacus internus* de dijen naar boven trekken, wanneer de romp vast staat, kan men opmaken, waarom bij deze gelegenheid de lijder met het been krom getrokken naar boven lag. Dit deed ook het vermoeden rijzen, of

(5) *Maluntque cohibere gradum, quam per tenebras illidere.*

Gaubius Path. § 44.

er soms een *psoas absces* te wachten was, offchoon gemis van opzetting en gezwel in de liezen, dit gevoelen minder waarschijnlijk maakten, zoo als dit bij de uitkomst is gebleken.

Dit geval verlevendigt tevens de herinnering van eene in het jaar 1812 gedane lijkopening van eenen in het hospitaal alhier overledenen Spanjaard. Hij behoorde onder degenen, van welke wij reeds vroeger bij eene andere gelegenheid gesproken hebben (6). In zoo verre wijkt de ziektegeschiedenis van de pas voorgestelde af, dat de verschijnsels meer het gevolg sienen van algemeene verzwaking en wegkwijping (*cachexia nosocomialis*), dan dat er een belangrijk plaatselijk lijden te vermoeden ware geweest.

Behalve voortdurende pijnen in de lendenen, waardoor de beweging meer belemmerd dan belet werd, vertoonden er zich geene belangrijke en min gewone toevallen.

Na den dood vonden wij echter, terwijl de buiksgewanden niets bijzonders opleverden en tot verdere nasporing uit de buiksholte genomen waren, de beide *musculi iliaci interni* geheel uitgezet, flets, en wankleurig. Bij de insnijding was de gewone bewerktuiging geheel veranderd en, in plaats van een uit verschillende spiervezels zamengesteld ligchaam, werd een zak gevonden, gevuld met zoodanige stof, als de *fungus haematodes* oplevert. Beide spieren waren op gelijke wijze ontaard, doch meer nog de

(6) Over de Hospitaalversterfing HIPPOCRATES *Magazijn*, 5. deel, 1. stuk, bl. 72.

linker, terwijl onder dezelve niet alleen reeds het beenvlies van het heupbeen vernietigd was, maar insgelijks op onderscheidene plaatsen beenbederf bestond.

Het bekken is welligt nog voorhanden in de verzameling van wijlen mijnen hooggeschatten leermeester S. J. BRUGMANS, aan wien ik toen ter tijd dit geval heb medegedeeld.

Ook vond men verder nog dergelijke stof, als in welke de genoemde spier was overgegaan, tusfchen de bilspiereu tot aan het heupgewricht. Deze spieren zelve waren niet aangedaan, slechts bleek van kleur en flets.

Bij een langs het been voortgezet onderzoek, werd er omtrent het midden van het dijbeen nog eene in eenen zak beslotene stof, als boven gemeld is, gevonden, welke op het been tegen den *vastus internus* lag en mede het beenvlies vernietigd had.

Lijkopening van eenen krankzinnigen.

J. V. om krankzinnigheid naar het Rijks Hospitaal gezonden, bleef in dien toestand zonder merkbare verandering, van den 30 Augustus 1827 tot den 27 Januarij 1829, wanneer hij door eene kortstondige catarrhale aandoening, met toenemende bezetting der borst, binnen weinige uren overleed. Van zijne vroegere leefwijze en aanleidende oorzaak tot deze gesteldheid werd slechts het navolgende vernomen.

Hij had vroeger het voorkomen van een bloed-

rijk en wel ontwikkeld gestel te zijn; zijne vermogens moeten gering, zijne gemoedsgesteldheid doorgaande neerslachtig geweest zijn; ongeregeld in zijne leefwijze, was hij tevens zeer aan den drank overgegeven.

Eene te leur gestelde liefde wordt beschouwd aanleidende oorzaak ter verstands-verbijstering gegeven te hebben; men wil hem meermalen aange troffen hebben, als in gesprek zich wanende met het voorwerp zijner liefde.

In de laatste tijden van zijn verblijf in het Hospitaal, lag hij bij voortduring te bed, verontreinigde zich telkens, gebruikte met gulzigheid hetgeen hem werd aangeboden, en betoonde niets van hetgeen men redelijkheid noemt (1). De lijkbeschouwing levert het navolgende op:

Uitwendig voorkomen. Het gelaat vertoont in de wezenstrekken ook nog na den dood de in het leven bestaan hebbende waanzinnigheid (*fatuitas, amentia.*) Het ligchaam is vermagerd, en door de langdurige ligging zijn de beenen krom getrokken.

De onderste ledematen zijn in evenredigheid meer vermagerd dan de bovenste.

De schedel is scheef gevormd, zoo dat de regter zijde vooral naar voren eenen grooteren boog vormt dan aan de tegenovergestelde zijde. Ter plaats van de *glandula Pacchioni*, vasthechting van de *dura Meninx* en verdikking dezer klieren. De *arach-*

(1) Geheel die gesteldheid is zoo kort als voortreffelijk beschreven door FRIEDLAENDER, *Fundamenta doctrinae pathologicae.* § 244.

noïdea verdikt, ondoorschijnend, vooral aan de achterbovenzijde, onder haar eenig weiachtig vocht. Aan de onderzijde minder teekens van *arachnoïtis*. De *pia mater* aan de linkerzijde vaster met de herfenzelfstandigheid vereenigd dan naar gewoonte. Eene aanmerkelijke hoeveelheid vochts opden grond des schedels. De zenuwen natuurlijk, uitgenomen de *nervi olfactorii*, die eenigzins vaster zijn. De grijze stof (*pars cinerea*), donkerder dan gewoonlijk; in den omtrek der *commisfura anterior* donkerder gekleurd. De zelfstandigheid der hersenen over het algemeen vaster dan in den gewonen toestand. Dezelve vertoont veelvuldige bloedstippen. De *plexus choroïdeus* sterk opgezet, hoog rood; de *ventriculi* gevuld met een helder vocht. In de *glandula pinealis* voelt men ongemeen weinig zand. Het *cerebellum* bijzonder klein. Bij de doorsnede en drukking ziet men duidelijke bloedstippen uit hetzelfde voortkomen. De slijmkluis is rooder en harder van weefsel, dan men die gewoonlijk vindt. Ook de *tunica arachnoïdea*; welke de *medulla spinalis* omkleedt, is verdikt. De vaten langs den geheelen loop zeer ontwikkeld. Hunne taksverspreiding in de *cauda equina* geeft aan dit gedeelte eene helder roode kleur, zoodat tot aan de fijnste zenuwdraden men duidelijk de bloedvaatjes kan onderscheiden. De grijze zelfstandigheid even als in de hersenen sterker gekleurd. Het geheele ruggemerg over deszelfs geheele lengte harder, omtrent de lendenen eenige verzameling van vocht.

Buikholte. De lever vergroot, liggende geheel in de *regio epigastrica*, dringende de maag uit hare natuurlijke plaats; de galblaas klein, langwerpig

De gal is zwart donker, lijmachtig, en in geringe hoeveelheid aanwezig. In de zelfstandigheid der lever naar het middenrif ontdekt men een boven haar uitpuilend zakgezwel, hetwelk door eenige draadvormige verlengfels aan hetzelfde is vastgehecht. Opendesneden is deze zak zeer verdikt, in denzelfden twee tegen elkander aanliggende, niet in een loopende *waterblazen*; de eene geopend, is inwendig zonder vocht, doorschijnend, helder als zuiver gelei. Tusschen den zak en de waterblazen slijmachtige weeffels van onderscheiden kleur van het lichter geel tot het donker groen, of het door galstof zoodanig gekleurd ware. De milt middelmatig, wit grijs over de geheele oppervlakte en rimpelig, bij de doorsnede natuurlijk. De maag klein, de darmen natuurlijk. Het net met de ingewanden vergroeid. De regter nier hooger gelegen dan de linker. Overigens zijn zij matig groot, en haar maakfel natuurlijk.

Borstholte. De longen met de *pleura costarum* aan beide zijden ten sterkste vergroeid. De *pleura* is vooral verdikt. De zelfstandigheid der longen verhard, met *tubercula* als bezaaid, en geheel en al ontaard, zoodat verscheidene gedeelten in eene grijze *hepatifatie* zijn overgegaan. In het harte-zakje eene gewone hoeveelheid weivocht. Het hart matig ontwikkeld en bedekt met vet.

Deze waarneming met die van vroegere schrijvers vergelijkende, inzonderheid met die van MOR-GAGNI (2) zelveu, of door hem van anderen over-

(2) *Lib. 1. Epist 8. art. 4. 15. cet.*

genomen, zoo ontwaren wij, dat meerdere *vastheid* der hersenzelfstandigheid *meestal* met *krankzinnigheid* gepaard ging. Hem schijnt zoodanige gesteldheid vrij algemeen te zijn voorgekomen, wanneer hij zegt: „*ut istius modi insanorum cerebrum aptissimum censeam ad persequendum interius nervorum origines*. cet.; vergelijk ook art. 15, *septies autem id est semper duritiem cerebri deprehendimus*. Desgelijks vindt men er meestal gewag gemaakt van de roodheid der vaatvlecht. Dat evenwel vermeerderde *zamenhang* niet altijd het gevolg van dergelijke *aandoening* is, schijnt uit eene andere ons medegedeelde *lijkopening* te blijken, waar de hersenzelfstandigheid over het *algemeen natuurlijk* op enkele plaatsen zelfs eenigzins verweekt scheen. In tegenoverstelling van ons geval, werden *daar* de reukzenuwen als platte; smalle, naauwelijks te zamenhangende strepen gezien, wier *bulbi* niet meer aanwezig waren, maar in derzelver plaats eene half doorschijnende naauwelijks zamenhangende gelei vertoonden. Ook in dit geval was de *arachnoïdea* ondoorschijnend en verdikt, de *pia mater* met bloed gevuld. De hersenzelfstandigheid meer rood dan gewoonlijk, terwijl de *corpora striata* bijzonder donkerkleurig waren. Het is derhalve meer dan waarschijnlijk, dat *arachnoïtis* bij krankzinnigheid veelal eene hoofdrol speelt. Hetgeen verder over de ontsteking van dit vlies zoude kunnen gezegd worden, stellen wij tot eene andere gelegenheid uit, wanneer het mag blijken, dat deze bijdragen niet geheel ongevallig zijn.

Vorming van een' kunstigen oogappel door verplaatsing van een gedeelte des oogappelrands van het regenboogsvlies (coreparelkyfis.)

Daar er tot nogtoe, voor zoo verre mij bewust is, geene voorbeelden van oogappelvorming volgens de wijze van den heer VAN ONSENOORT zijn bekend gemaakt, dan door den uitdenker dezer methode zelve, zoo komt het mij voor, dat alle gevallen, die de deugdelijkheid van deze vaderlandsche uitvinding kunnen staven, met toegeeflijkheid zullen ontvangen worden; het is daarom, dat ik de vrijheid neem, de kunstbewerking, door mij verrigt en met eene gelukkige uitkomst bekroond, het gemeenen heilkundig publiek mede te deelen, opdat eene methode zich meer en meer verbreide, die boven de overige wijzen van oogappelvorming zelfs binnen de *corodialyfis* meermalen door mij gedaan en die buitenslands voor de in de meeste gevallen aanwendbaarste en het meest het doel bereikende wordt aanbevolen (1), veel voorheeft: immers heeft men

(1) Zulks is het geval in Duitschland, zie C. H. WELLER, die Krankheiten des menschlichen Auges enz., pag. 217. — De Franschen, en wel vooral DUPUYTREN zijn van een geheel tegenovergesteld gevoelen en beschouwen de *corodialyfis*, ten minste wanneer de beklemming in het hoornvlies volgens de wijze van LANGENBECK gedaan wordt, als de slechtste methode, „Enfin le procédé qui consiste à fixer entre les lèvres de la plaie de la cornée une portion de l'iris est la plus mauvaise.” (DUPUYTREN)

Mijne ondervinding evenwel spreekt voor het gevoelen der Duitschers, de grondleggers der tegenwoordige in theorie zoo schoone, als in praktijk heilzame ophthalmologie.

hier geene verbloeding, die bij de losmaking der *iris* van den haarwijzen band altijd plaats heeft, en welke den operateur zoo zeer in het voleindigen zijner operatie hindert; noch de braking het, de verscheuring der *nervi ciliares*, dikwijls vergezellend toeval, waardoor de geheele kunstbewerking kan vergezeld worden, te vreezen; en veroorzaakt onze operatie zoo weinig pijn, dat de lijder mij verzekerd heeft, dat een kind deze zoude kunnen doorstaan, gelijk zijne woorden waren.

Zonder mij verder met het algemeene dezer operatie intelaten, ga ik dadelijk tot de beschrijving der door mij verrigte over.

P. OSTERMEIJER, oud 32 jaren, geboren te Nymegen, van het korps Marechausfée, hebbende eene lange gestalte en een bloedrijk, lymphatisch temperament, had, offchoon van een gezond gestel en van erflijken aanleg bevrijd, herhaalde malen aan oogontstekingen geleden, die evenwel, zonder gebreken in de weeffels van het oog natelaten, waren genezen, tot dat hij eindelijk in Julij van het jaar 1828, zonder zich aan bijzondere oorzaken te hebben blootgesteld, aan beide oogen eene *iritis serosa* kreeg, die door derzelver uitgangen, zoo verwoestend was, dat onze patient als blind konde beschouwd worden: eindelijk werd hij den 3 Maart met nog eenige andere lijders ons uit 's Hertogenbosch toegezonden. Wij vinden beide oogen in den volgende toestand:

Linker oog. De *iris* aan de onder buitenzijde, met de achterste vlakke van het, de *cornea* bekleedend gedeelte der *membrana humoris aquei* vereenigd; (*synechia anterior partialis*) druifgezwel-

vormige uitzetting van het oog op deze plaats; verduistering van het overige niet met de *iris* vereenigde deel der *cornea*, zoo dat de lijder slechts nog maar dag en nacht konde onderscheiden.

Regter oog. Vasthechting der *iris* als boven, aan de binnen onderzijde, *leucoma cretaceum* van het grootste gedeelte der *cornea*, zoo dat de oogappel geheel bedekt, doch het buitenste derde gedeelte van het hoornvlies vrij was, welk vrij gedeelte evenwel deszelfs doorschijnendheid eenigermate verloren had. Met dit oog konde de lijder geheel van ter zijde de schemering der voorwerpen, die nabij hetzelfde gehouden werden, nog even zien.

Daar de geringe verduistering (*obscuratio nebulosa*) van het buitenste derde gedeelte der regter *cornea*, geene tegenaanwijzing tot het doen der operatie was, beschouwde ik dit oog als geschikt tot de vorming des oogappels volgens de bovengezegde wijze.

Mijn voorstel werd gretig door den lijder aangenomen, en bepaalden wij, dat de uitvoering daarvan binnen weinige dagen, wanneer het weer gunstig was, zoude plaats hebben; dan, OSTERMEIJER had slechts weinige dagen in de zaal voor oogziekten bestemd getoefd, of hij kreeg eene *ophtho-mo-blennorrhoea* (2), die mij tot op den 2 April ver-

(2) Ik heb het meermalen waargenomen, dat de lijders, die met gebreken der oogen in de hospitalen komen en bij welke de ontsteking geheel geweken is, zonder zich aan bijzondere duidelijk en in het oog loopende oorzaken te hebben blootgesteld, door eene als bovengezegde chronische

hinderde de operatie uit te voeren ; toen echter , geene tegenaanwijzingen meer bestaande , verrigtte ik dezelve in tegenwoordigheid der officieren van gezondheid , van de land- en zeemagt , die tot voortzetting hunner studie bij het instructie-hospitaal gedetacheerd zijn . Ter herinnering voor de lezers van dit tijdschrift , zal ik de wijze , hoe deze operatie uit te voeren , hier kortelijk aangeven , hen overigens verwijzende naar de werken van den Heer VAN ONSENOORT (3) , waar alles uitvoeriger is behandeld .

Na den oogappel eenige uren te voren , zoo veel mogelijk , door het indroppelen van eene oplossing van het *extractum hyoscyami nigri* verwijd te hebben , werd de lijder in een wel verlicht vertrek , op eenen stoel , zoodanig geplaatst , dat het licht slechts van voren in het oog kon vallen ; een helper achter hem staande , bood deszelfs borst tot steunpunt van zijn hoofd aan , en ligte het bovenste ooglid met den wijsvinger der regterhand op ; ik zelve

conjunctivitis worden aangetast , die lang kan aanhouden , wanneer de man met meerdere oogzieken in dezelfde zaal ligt , doch die spoedig voor de aangewende middelen wijkt , wanneer men hem isoleert . Pleit dit mede niet voor het gevoelen der heeren FALLOT en VARLEZ , omtrent de oorzaak der in onze armée heerschende oogziekte ? geuit in hun onlangs uitgekomen werk : *Recherches sur les causes de l'ophthalmie etc.* , Bruxelles 1829 .

(3) De operative heilkunde , stelselmatig voorgedragen door A. G. ONSENOORT , 1e. deel , pag. 266 enz. Bijdragen tot de geschiedenis der vorming van een' kunstigen oogappel enz. , pag. 18 enz.

stond voor den lijder en trok met mijnen wijsvinger van de regterhand het onderste ooglid naar beneden, het oog nu eenige malen voorzigtig met het heft van de lans van VAN ONSENOORT, die ik in de linkerhand hield, aangeraakt hebbende, op dat de lijder zich hieraan zoude gewennen, en het oog stil kunnen houden, maakte ik met de genoemde lans aan de buiten boven zijde op ééne lijn afftands van het doorschijnende hoornvlies de opening in den harden oogrok, de lans nu tegen het haakje verwisfelende, werdt dit laatste werktuig door de opening langs de achterste vlakke der *iris* gebragt, en trachtte ik den oogappelrand te vatten; hetgeen dadelijk gelukte, de *iris* nu door het haakje naar buiten halende, bekleemde ik een gedeelte van dezelve in de opening, waarop het oog dadelijk gesloten werd; na eenige oogenblikken het oog op nieuw geopend hebbende, vond ik, dat de beklemming stand hield, en dat er een vrij groote driehoekige *pupil* gevormd was: ik bragt nu de oogleden andermaal tot elkanderen, en sloot dezelve door een engelsch pleistertje; verders werd er een in koud water gedoopt kompres op het geopereerde oog en een tweeoogig verband aangelegd, het niet geopereerde oog werd hierdoor ook gesloten, ten einde de *consensuele* werking van dit oog op het andere voor te komen.

Tot des anderendaags had de lijder volstrekt geene pijn, doch nu ontstond dezelve in geringe mate, waarom ik hem acht bloedzuigers om den regter oogkuil liet aanzetten; deze veroorzaakten eene rijkelijke bloedontlasting en deden de pijn geheel verdwijnen; den derden dag het oog openende, kon

de lijder de voorwerpen nabij hetzelfde gehouden zien, vond ik de pupil in eenen gewenschten staat, doch de *Conjunctiva* rood in eenen chronischen ontstoken toestand; de uitbreiding dezer ontsteking op de *Cornea* vreezende, liet ik den lijder, daar er geene aanwijzingen tot het doen van bloedontlastingen meer bestonden een *Vesicatorium ad Nucham* appliceren hem driemaal daags eenige druppelen van een mengsel bestaande uit *L. L. Sydenh. gtt. xv. Aquæ destill. unc. ʒ* in het oog vallen en diende hem inwendig de *Calomel* toe; onder deze behandeling was op den tienden dag de ontsteking genoegzaam verdwenen en offchoon de *Cornea* dien graad van doorschijnendheid nog niet had, dien dezelve onder de voortzetting der behandeling kan verkrijgen, zag de lijder nu duidelijker en verklaarde hij zich zelve te kunnen leiden.

Het bekleemde deel der *Iris* vertoonde zich als een gezwellerje, hetwelk den lijder niet alleen niet hinderde maar hij zelve niet eens voelde.

Den 13 dag konde OSTERMEIJER op twee voeten afstands zelfs kleine voorwerpen zien en onderscheiden. Onder de aanwending van hiertoe geschikte middelen, te bekend om vermeld te worden, herkreeg dit gedeelte der *Cornea* genoegzaam derzelver natuurlijke doorschijnendheid en verliet de lijder nog in April het hospitaal.

Utrecht den 30 April 1829.

J. F. KERST,

*Chir. Majoor belast met de heelkundige dienst
bij het Rijks Hospitaal voor de Instructie
te Utrecht.*

OMKEERING DER BAARMOEDER WAARGENOMEN ,

DOOR

G. S A L O M O N .

De omkeering der baarmoeder (*inversio uteri*) komt gelukkig zeldzaam voor. Wanneer men de fchriften van verloskundige fchrijvers doorbladert, dan vindt men, dat ervarenen mannen dit toeval, gedurende eene lange kunst oefening, slechts zeldzaam ontmoet hebben. SAXTORPH is de eenigfte, die, zoo veel mij bekend is, deze ziekte vijf maal heeft gezien (1).

Het is eene bekende zaak, dat de omkeering der baarmoeder, waarbij de inwendige wand van dit ingewand omgekeerd wordt, en of nog niet door den moedermond gezakt is (*inversio incompleta*), of door den geopen den moedermond doorzakt, en geheel, hetzij slechts in de fcheede, of buiten de vrouwelijkheid hangt (*inversio uteri completa cum prolapsu*) in verre weg de meeste gevallen (men zou kunnen zeggen altijd, als men de hoogst zeldzame omkeering der baarmoeder, door een' polypus veroorzaakt,

(1) Acta Regiæ societatis medicæ Havniensis, vol. 3.
III. DEEL. E

uitzondert,) alleen bij kraamvrouwen (2), kort na de geboorte van het kind voorkomt, en gewoonlijk na eene ondoelmatige en verkeerde behandeling bij het wegnemen der nageboorte. Doch mag ik ook als bekend onderstellen, dat niet alle omkeeringen der baarmoeder bij kraamvrouwen door verzuim veroorzaakt worden, daar verschillende oorzaken, tot het ontstaan van dit ongeval aanleiding kunnen geven, als hevige, schielijk op elkander volgende weeën, een wijd bekken, eene verlamming der baarmoeder enz. zoo als zulks genoegzaam blijkt uit de waarnemingen van CANOLLE (3), SAXTORPH (4), RUYSCH (5),

(2) BOYER verhaalt in zijn *Traité des maladies chirurgicales* T. 10. p. 487, dat PUZOS dit gebrek ook bij meisjes en bij vrouwen, die nimmer gebaard hadden, zou waargenomen hebben; ik heb echter reden, de gegrondheid daarvan in twijfel te trekken, tenzij de *inversio uteri* in die gevallen eene aangeborene ziekte (*vitium congenitum*) ware, hoedanig een geval door BAUDELOCQUE is waargenomen.

(3) CANOLLE verhaalt in het *Recueil périodique de la société de médec. de Paris*. tom. 3., dat bij eene ongehuwde vrouw, die zonder eenige hulp staande en zeer gemakkelijk gebaard had, de *uterus* van zelfs omgekeerd werd, ten gevolge waarvan die ongelukkige overleden is.

(4) I. c. Vierde waarneming. Hier was de *inversio uteri* het gevolg van eene zeer schielijke en onder hevige weeën verrigte verlossing.

(5) In de *adversaria anatomica*. dic. II. p. 38 lezen wij het volgende: „Liberabam parturientem ab infante, qui jam eductus de corpore materno hærebat in præcincto, sequebatur sine ulla omnino adhibita vi placenta cum membranis quam facillime, interim momento citius, uno impetu, seque-

LE ROUX (6), J. C. STARK (7) en anderen.

In eene kunstoefening van 31 jaren heb ik dit toeval niet meer dan tweemaal gezien. Ik zal beide deze gevallen mededeelen.

Eerste waarneming.

In de maand Julij 1805 werd ik bij eene federt twee uren verlostte vrouw, moeder van verscheidene kinderen, verzocht, wegens een gevaarlijk toeval, dat der kraamvrouw was overkomen. De vroedvrouw, die de vrouw verlost had, berigte mij, dat, nadat de verlossing van kind en nageboorte zeer voorspoedig en gelukkig afgehoopen was, de

batur hanc sua sponte inversus uterus; sensi statim quid rei esset, duxi retro complicatisque cruribus puerperam lecto imposui. Didici hinc," voegt hij er bij, „haud ita temere imputari debere obstetrici, quod partuum vitio naturaeque culpa evenire potest." Ik heb deze plaats zoo veel te liever hier afgeschreven, daar de arme vroedvrouwen al het ongeluk, dat er gebeurt, met of zonder schuld, vergelden moeten; en niet zelden worden haar de verkeerde handelingen van onkundige te hulp geroepene vroedmeesters ook al op de schouderen gelegd.

(6) Observat. sur les pertes de sang des femmes en couches, p. 57, verhaalt een dergelijk voorbeeld, dat zijnen leermeester LEVRET is voorgekomen, hetwelk hij in zijne lessen aan zijne leerlingen heeft medegedeeld.

(7) Neues Archiv für die Geburtshülfe, 2 B. 2 St. p. 348. Hier ontstond eene volkomene omkeering der baarmoeder 24 uren na de verlossing, louter uit verlamming (*atonia*), daar de moederkoek nog geheel aan den *uterus* vast gehecht van zelfs met de baarmoeder uit de scheede gedreven werd.

kraamvrouw onvoorziens hevig was begonnen te vlocijen, en dat onder hevige pijn een vreemd ligchaam uit de vrouwelijkheid zich had ontlast, weswege zij mijnen raad wilde inwinnen.

De kraamvrouw had eene doodelijk bleeke kleur, koude extremiteiten, een' zeer snellen, kleinen pols, zij konde naauwelijks eenig geluid geven, braakte onophoudelijk, klaagde al stenende over hevige, brandende pijn in de lendenen en in het bekken; de buik was week, de bij kraamvrouwen voelbare globuleuse baarmoeder was over de schaambeenen niet te ontwaren; zij zwom vóorts in bloed, terwijl tusschen de dijen een roode, weeke, vleeschachtige zak ter lengte van omtrent negen duimen uit de vrouwelijkheid hing, die bij het aanraken zeer pijnlijk was. Het bleek weldra, dat de baarmoeder omgekeerd en uitgezakt was (*inversio uteri completa c. prolapsu*).

Ik liet de kraamvrouw een teug wijn geven en haar dwars over het bed plaatsen met in de kniën gebogene dijen, de lendenen hooger dan het bovenlijf, en ging terstond tot het terugbrengen van de uitgezakte deelen over.

Daar de scheede almede omgekeerd en uitgezakt was, begon ik het eerst deze in het bekken terug te brengen; dit gelukt zijnde, ligtte ik met de linkerhand, die even als de regter in olie gedompeld was, de baarmoeder op, terwijl ik de kegelvormig gevouwene vingers der regterhand tegen den bodem der baarmoeder plaatste; deze langs de as van het bekken naar binnen en boven schuivende, tot dat hij en de geheele baarmoeder in de natuurlijke plaatsing gebragt was. Mijne hand nu in de holligheid

van den *uterus* latende, wreef ik met de andere hand van buiten den onderbuik, waarop weldra krachtige zamentrekkingen volgden, welke het langer vertoeven der hand in de baarmoeder overtollig maakten; ik trok dezelve langzaam terug en naar buiten, liet den onderbuik met warmen brandewijn vlijtig wasschen, en bragt eene in koud water en azijn natgemaakte spons in de scheede, om het weder uitzakken van den *uterus* voor te komen. Ik liet tot hetzelfde einde de kraamvrouw met het bekken hooger dan met de lendenen liggen, en beval haar aan, om de dijen gesloten te houden.

Terstond na de repositie verminderden de kort te voren zoo hoogst gevaarlijke toevallen, die verder onder het toedienen van *cardiaca* en *roborantia* en onder eene behoorlijke leefwijze, al meer en meer verbeterden, met dat gevolg, dat binnen weinige weken de vorige gezondheid terug gekeerd was, en dat deze vrouw twee jaren daarna wederom gelukkig gebaard heeft, zonder toevallen van eenigen aard te ondervinden.

Deze waarneming, welke zich niet onderscheidt van vele gelijkfoortige bekende gevallen, zoude ik gewisfelijk niet medegedeeld hebben, hadde ik daartoe geene aanleiding gekregen, door de volgende waarneming, die wegens hare uitkomst tot de zeldzame moet gerekend worden, en in dit opzigt mijns inziens overwaardig is bekend te maken.

Het zij mij echter vergund, eer ik van deze eerste waarneming afstap, de twee volgende aanmerkingen aan te stippen.

De eerste is deze; dat de *inversio uteri* in dit geval van zelve, zonder toedoen der vroedvrouw,

schijnt ontstaan te zijn, te weten, door de al te schielijke ontlasting van kind en moederkoek, bij eene geschikte dispositie; daar de vrouw een wijd bekken en laxe rekbare teeldeelen had; uit het verhaal der vroedvrouw en der aanwezige vrouwen is mij ten minste gebleken, dat er niet meer dan gewone pogingen tot het wegnemen der placenta gedaan zijn; ook heb ik geenerlei overblijffels van den moederkoek of van de vliezen aan den *uterus* gevonden.

Mijne tweede aanmerking is, dat het reponeren van eene omgekeerde en uitgezakte baarmoeder, in de meeste gevallen gelukkig verrigt zal kunnen worden, hoe gevaarlijk de toevallen ook zijn, welke deze ziekte bij haar ontstaan vergezellen, mits men tijdig de noodige hulp aanbrengt, en als de *uterus* en inzonderheid de moedermond nog niet samengetrokken en ontfoken, maar integendeel week en rekbaar is.

Tweede waarneming.

Zekere vroedvrouw kwam den 18 October 1828, tegen middernacht, mijne hulp inroepen bij eene 20 jarige, eertijds gezonde, gehuwde perfoon, met name ELIZ. VAN LEUVEN, die 's avonds te half zeven uren van den vorigen dag verlost geworden was van een levend kind, en bij welke, dat na federt omtrent een uur, een rood, hard vleezig zeer gevoelig ligchaam, uit de schaamdeelen onder hevige pijn was uitgedreven geworden, hetwelk door de omstanders voor een tweede kind werd gehouden, doch door de vroedvrouw erkend was te zijn de omgekeerde en uitgezakte baarmoeder.

Omtrent de toedragt der verlossing en wat daar-

op gevolgd is, werd mij berigt, dat de arbeid 24 uren had geduurd; dat de weeën in het begin flauw waren geweest, daarna sterker waren geworden, en de verlossing eindelijk gelukkig was afgelopen; dat de moederkoek niet zoo spoedig als gewoonlijk was gevolgd, en dat de vroedvrouw, volgens voor-geven der aanwezige vrouwen, de moederkoek met geweld en onder sterke vloeijingen had weggenomen, daar zij bij eene andere barende werd opgeëischt. Na het vertrek der vroedvrouw bleef de bloedvloed zeer sterk, de pijn hevig en aanhoudend, beide deze toevallen duurden den nacht en den daaropvolgenden dag met afwisselende hevigheid voort, waartegen door den stadsdoctor eene *emulsio anodyna* en door de vroedvrouw koude stovingen waren aangeraden geworden. De pijn was persende en aan weeën gelijk. Onder dergelijke, maar heviger persingen werd eindelijk omtrent één uur voor mijn bezoek het boven gezegde ligchaam uit de *genitalia* gedreven, en uit dien hoofde de vroedvrouw ontboden.

Tot het bed der kraamvrouw naderende, vond ik, dat dezelve eene kleine, welgevoede, blonde persoon was, hare oogen stonden flauw, de kleur van het aangezicht was bleek, die der lippen blaauwachtig; de stem zwak, naauwelijks verstaanbaar, klagende over pijn in den onderbuik, in de lenden en in het uithangende deel. Dit laatste had eene peervormige gedaante, eene oneffene oppervlakte, de grootte van een kinderhoofd, en eene bruinachtig roode kleur; het was bij de aanraking zeer gevoelig, meest doorgaans bedekt met gestold bloed en gedeeltelijk met de vliezen van het *ovum*, hier en daar zaten er stukjes van den moederkoek nog aan.

vast. Er werd nu nog gestadig veel bloed uit het uithangende ligchaam ontlast. De warmte der kraamvrouw was merkelijk verminderd, de pols zwak, klein, menigvuldig en snel; van tijd tot tijd kreeg de lijderesse flauwten. De onderbuik was opgezet, gespannen en zeer pijnlijk bij het aanraken; boven de schaambeenen konde men den *uterus* niet bespeuren, zoo als gemeenlijk bij jong verlostevrouwen plaats heeft. Ging men met een paar vingers langs het uithangende ligchaam in de scheede, (de *vagina* was niet uitgezakt), dan vond men hare holte ruim, uitgerekt, genoegzaam geheel glad; het uithangende deel eindigde in de scheede in een' trapsgewijs dunner wordenden steel, zoodanig dat deszelfs uiteinde op de hoogte van het *promontorium ossis sacri* niet meer dan de dikte van een paar zamengevouwen vingers had. Daar er geen moedermond boven, noch beneden gevonden werd, maakte deze omstandigheid, gevoegd bij de andere bovengemelde kenmerken, de *diagnosis* zeer duidelijk, en werd de uitpraak der vroedvrouw bevestigd, dat het uithangende deel de omgekeerde en uitgezakte baarmoeder was.

De spanning en opzetting van den onderbuik, door de gevulde pisblaas veroorzaakt zijnde, werd dezelve terstond door de kunst van eene zeer groote hoeveelheid urin ontlast, waardoor de spanning en pijn van het *abdomen* opgeheven werd.

De kraamvrouw, gelijk bij de eerste waarneming gedaan is, in eene geschikte plaatting gebragt zijnde, werd de repositie beproefd, dan dit werd onuitvoerbaar bevonden, even zeer wegens de dikte en hardheid der wanden des buiten de *genitalia*

hangenden *uterus*, als wegens de kleinen omtrek van deszelfs steel, zijnde deze de hals en de zamengetrokkene moedermond, door welke de omgekeerde bodem en ligchaam had moeten terug- en doorgevoerd worden. Elke poging tot dat einde aangewend, was daarenboven vermoeijend en pijnlijk voor de reeds te zeer uitgeputte vrouw, weshalve weldra hiervan moest afgezien worden, daar door verdere pogingen meer nadeel dan nut zoude te weeg gebragt zijn geworden. Ik vergenoegde mij liever daarmede, om het uithangende deel in de scheede terug te voeren, hetwelk gelukte, maar niet zonder moeite.

Men gaf nu der bijna stervende vrouw rust, reikte haar eenige verkwikking, na in de *vagina* eene in water en azijn gedoopte spons ingebragt te hebben, deels om de nog voortdurende vloeijing te stuiten, en anderdeels om het naar buiten zakken van de baarmoeder te beletten.

De pijn was na het terugbrengen van den *uterus* merkelyk verzacht: — Ik schreef bloedstelpende en opwekkende artsenijen voor, doch wanhoopte ik dit ongelukkig voorwerp wederom levende te zullen ontmoeten.

Den volgenden ochtend, den 19 October, vond ik tot mijne verwondering de kraamvrouw niet alleen nog levende, maar zelfs in eenen beteren toestand, offchoon zij den nacht met veel pijn en slapeloos had doorgebragt. De stem, het uitzien en de warmte waren verbeterd, de tong en huid droog, de pols zeer snel en klein, de buik week, niet pijnlijk bij de betasting; de *vagina* was zeer gevoelig, inzonderheid echter de baarmoeder, die hard en heet was,

de vloeijing merkelyk verminderd; er was veel dorst en geen eetlust. De toestand der baarmoeder en de koorts deden mij van artsenijen veranderen. Ik schreef nu het volgende voor:

R^o *Camphor gr. vi.*

Sal. sedat. Homberg. dr. i.

Sacchar. alb. dr. ii. M. f. pulv.

Divid in xii part. aq. S. Alle 2 uren een poeder, en daarnevens eene *emulsio amygdal.* met *syrup. pap. alb.*

Ik liet voorts laauwe inspuitingen in de scheede doen van eene *infus. flor. alth. herb. malv. hyoscyam.* en *cicutæ*, en eene spons in dit vocht gedoopt in de *vagina* brengen.

's Avonds was de toestand dezelfde; de urin nog niet geloosd zijnde, werd de catheder geapplianceerd.

20 *October.* Onrustige nacht, geene merkbare verandering in den toestand; geene urinlozing en ontlasting; dezelfde artsenijen werden voortgebruikt en een *clysm*a voorgescreven.

21 *October.* Onrustige nacht met verheffing van koorts; de borsten beginnen zich met zog te vullen. De onderbuik is wederom pijnlijk en gespannen, wegens gebrek aan urinlozing. Catheder en dezelfde artsenijen. De kraamvrouw het vermogen niet hebbende, om het kind de borst te reiken, worden ze door eene vrouw uitgezogen. Er moest 's avonds een tweede *clysm*a gezet worden, daar het eerste geene werking gedaan had

22 *October.* Wegens sterke koortsverheffing, ijlen en convulsive bewegingen, is de nacht zeer onrustig doorgebracht geworden. Het klisteer heeft den vorigen avond vele harde *feces* ontlast; de urin moest wederom door kunst geloosd worden. Bij mijn

bezoek vond ik evenwel de koorts niet zoo hevig; de pols was klein en snel, groote zwakte, veel hoofdpijn, weinig vloeijing. De *uterus* blijft bij het aanraken zeer pijnlijk, hij is nogtans minder heet en iets weeker, hij schijnt ook iets kleiner van omtrek te zijn; de buik is week. Aan het omkeeren der baarmoeder, hetwelk dagelijks beproefd werd, was nu evenmin als bij mijn eerste bezoek te denken. Ik gaf derhalve deze poging eens vooral op. 's Avonds is wederom met goed gevolg een klisteer gezet.

23 October. Zeer onrustige nacht, veel hoofdpijn, de koorts duurt onafgebroken voort; de huid is week en uitwasemend. Sedert de nacht kwelt de kraamvrouw een drooge hoest. De artsenijen werden verwisfeld met de volgende:

R_p Mucilag. g. arabic. unc. ii. Sal. sedat. HOMBERG. dr. ß Aq. hord. unc. iv. syrup. diacod dr. vi. waarvan elk uur een lepel genomen werd. 's Avonds was de kraamvrouw in een' verzwakten toestand, er werd uit dien hoofde een *dec. cort. peruv.* met *rad. alth.* voorgeschreven.

De nacht van den 24 October is stiller, maar zonder slaap doorgebracht; de lijderesse heeft slaauwten en zenuwtrekkingen gehad. De hoest houdt aan. Bij de kinadrink wordt een *onc. syrup. diacod.* gevoegd. Het *clysm.*, dat ik dezen dag liet zetten, heeft eene menigte harde drekstoffen en eenen levendigen worm (*lumbricus*) ontlast.

De volgende nacht van den 25 October was vrij goed. Minder hoest, veel ligtheid in het hoofd, weeke onderbuik, geene pijn in de baarmoeder, als ze niet aangeraakt, of door injecties geprikkeld

wordt, veel minder koorts bij groote zwakte; zonder catheder geene urinlozing; geen eetlust, veel dorst. De borsten worden alle dagen door eene vrouw uitgezogen en door pappen ledig gehouden. Daar de hoest 's avonds, ook na de lozing van den worm aanhield, werd een *vesicatorium* op de borst gelegd.

26 October. 's Nachts was weinig rust; bij weinig koorts, veel dorst, groote zwakte, ligtheid in het hoofd; de borsten blijven altijd opgezet; de *lochia* vloeijen matig. De hoest blijft aanhouden; de tong is bezet, ik liet onder het gewone *clysm* een *onc. electuar lenitiv.* mengen. — Het is merkwaardig, dat de kraamvrouw van den beginne af aan, geklaagd heeft over eene doof- en krachteloosheid in de billen en dijen, en over een trillen en beven in de beenen en voeten.

27 October. Betere nacht, matige koorts; de hoest is minder sterk en aanhoudend. De kraamvrouw heeft voor het eerst eenig voedsel genomen. De *uterus* is bij het onderzoek zeer gevoelig, hard en nog niet veel van omtrek verminderd, vullende genoegzaam de geheele holte van de uitgerekte scheede. De urinlozing en ontlasting moet steeds door kunst bevorderd worden.

Daar hoest en koorts verminderden, voegde ik op den 28 October bij den kinadranc *ether. acetic. Scr. ii.* en verwisselde de *syrup. diacod.* met een *syrup. simplex*, de tong een geel beflag hebbende, liet ik een zacht *laxans* nemen. Dewijl de injecties steeds pijn verwekten, liet ik ze nu minder appliceren.

Den 29 October scheen mij de *uterus* bij het onderzoek iets van omtrek verminderd te zijn, hij

bleef nogtans nog hard; de *vagina* is even pijnlijk als de baarmoeder; er wordt nu eene smerige witte stof (*lochia alba*) in groote hoeveelheid uit de teel-deelen ontlast.

30 *October*. Er moest wederom met een *clysm*a ontlasting bezorgd worden, daar het *laxans* geene werking had gedaan. Daar de urin nog steeds met de catheder moest ontlast worden, wordt de catheder in de blaas gelaten.

31 *October*. De ziekte vermindert langzamerhand, doch is de eetlust slecht, de tong bezet. Bij het gebruik van het *decoct. cortic. peruv.* worden pillen uit *rheum* en *sapo* voorgeschreven.

1 *November*. De baarmoeder is veel minder pijnlijk bij het aanraken; hare oppervlakte, die tot dus verre oneffen geweest is, is nu glad, als met een dun glibberig vlies bekleed; haar omtrek is evenwel over het geheel nog niet veel verminderd. Minder *lochia alba*. De urin wordt heden voor de eerste maal zonder catheder geloosd.

3 *November*. Onder het gebruik van de laxeerpillen, heeft de kraamvrouw veel ontlasting van harde drekstoffen; de tong wordt zuiverder, de eetlust beter. Zij blijft een klein koortsje houden en is zeer zwak, kunnende nog niet in het bed opzitten, zonder flauw te worden; dit belet haar ook de borsten, die met zog opgevuld zijn, aan het kind te reiken. De *uterus* wordt kleiner van omtrek; geen witte vloed meer. De urin, die tot hiertoe perfend. geloosd werd, gaat nu geheel natuurlijk af. Injecties worden niet meer gedaan.

6 *November*. De krachten verbeteren een weinig; de kraamvrouw is voor het eerst 4 uurs zonder

flaauw te worden uit het bed geweest , en heeft haar kind gezoogd , hetwelk waarschijnlijk heeft ten gevolge gehad , dat zij wederom begonnen is te vloeijen. De koortsbewegingen zijn merkelijk verminderd.

10 *November*. Over het algemeen gaat alles , bij het aanhoudend gebruik van de versterkende middelen beter. Koorts is er genoegzaam niet meer ; stoelgang en urin zijn natuurlijk , de eetlust wordt goed. De *uterus* is kleiner , met eene bloederig fmerige ~~slof~~ of overtogen ; het *laquear vaginæ* laat zich om den naar beneden hangenden hals van den *uterus* als eene wrong , als een weeke ring voelen. De doofheid in de billen en het trillen in de beenen en voeten , vooral bij het opzitten in , of buiten het bed , is nog even sterk als in den aanvang der ziekte. Bij het voortgezette gebruik van het *dec. cort. Peruv.* ordonneerde ik , de dijen en beenen met gewierookte wollen lappen te wrijven en te bedekken.

14 *November*. De beterschap neemt toe , ook de doofheid en trillingen zijn iets beter ; de baarmoeder is wederom kleiner geworden.

17 *November*. De kraamvrouw heeft voor het eerst twee uren achter elkander opgezeten en door de kamer gewandeld zonder gevoel van drukking of nederzakking. Sedert een paar dagen vloeit ze wederom een weinig. Eetlust , ontlastingen , slaap , en het zogen gaan goed.

20 *November*. De bloedontlasting heeft heden wederom opgehouden , de kraamvrouw zit genoegzaam den geheelen dag zonder hinder op ; haar uitzien wordt gezonder , de oogen herkrijgen de gewone helderheid. De *uterus* heeft bijna zijne ge-

wone grootte, met den bodem naar beneden hangende, en is met een bloederig slijm bekleed.

1 *December*. De beterschap ging onder het onuitgesteld gebruik van den kinadranc zoodanig voort, dat de kraamvrouw den 3 *December* haren kerkgang konde doen. Zij heeft intuschen bij tuschenpoozen eene witte slijmerige ontlasting uit de *vagina*. De krachten zijn veel verbeterd; de patiente is aan vleesch toegenomen en gevulder geworden. Alle functies en ook het zogen gaan bij voortdurend goed voort. De *uterus* is niet grooter dan in den onbezwangerden staat; de naar beneden hangende bodem is rond, en de geheele baarmoeder heeft eene peervormige gedaante, deszelfs hals wordt aan het bovengeinde door het *laquear vaginae* als met eenen wecken ring omvat; hij is niet pijnlijk bij het aanraken; de onderzoekende vinger wordt ook nu nog met een slijmerig, bloederig vocht bemorst. Ik laat den koortsbast voortgebruiken en heb de lijderesse, als hersteld, zoo ik toen meende, mijn laatste bezoek gegeven, haar aanradende, eene spons in de scheede te dragen, en denzelven door een T verband voor het verliezen te beveiligen.

De ziekte dezer vrouw was mij evenwel te belangrijk dan dat ik haar geheel uit het oog zoude hebben kunnen verliezen; er deden zich als van zelf de volgende vragen op: „Zal de aldus herstelde vrouw zonder ietsel voor de gezondheid deze onnatuurlijke gesteldheid der baarmoeder kunnen verdragen? Zal de inwendige en nu omgekeerde wand van den *uterus* van de aanraking met de buitenlucht, en van de inwerking van andere prikkels, waar aan ze nu meer dan gewoonlijk is blootgesteld, geen

nadeel lijden? Is het niet te vreezen, dat de lijderse vroeger of later aan ziekelijke bloed- en slijmontlastingen zal blootgesteld worden, waardoor gezondheid en leven in gevaar zullen komen? Zullen de banden (*ligamenta*) de baarmoeder in die tegennatuurlijke plaatfing op den duur kunnen ondersteunen en voor uitzakking beveiligen?" Ik hervatte derhalve mijne bezoeken van tijd tot tijd, of liet de lijderse bij mij komen, om den verderen loop der omftandigheden waar te nemen. Er zijn nu (Julij 1829) negen maanden federt het kraambed verlopen, en de gezondheid van deze perfoon is nog goed; haar gezond en voorfpoedig kind wordt op den duur door haar zog alleen gevoed; alle functies verrigt ze met gemak, zij klaagt alleen, dat de krachten zoo goed niet meer zijn, als voor de bevalling, en dat ze genoegzaam gefladig aan een' overvloedigen witten vloed, en van tijd tot tijd aan bloedontlastingen lijdt. Deze laafte, die in den beginne onregelmatig plaats gehad hebben, komen nu alle 14 dagen terug, zij duren echter niet langer dan een' halven dag, het bloed, dat dan ontlast wordt, is gefold en gaat met flukken af. Het is jammer, dat die perfoon verzuimd heeft, (waarin ze ook gedeeltelijk door hare omftandigheden belet werd) geneesmiddelen te bezigen, waardoor deze toevallen, zoo al niet geheel genezen, ten minfte gelenigd, zouden hebben kunnen worden. Van eene nederzakking der baarmoeder heeft zij tot hiertoe hoegenaamd geen' hinder gehad, alhoewel zij geene voorzorgen, hoe ook genaamd, daartegen gebezigd heeft.

Deze waarneming geeft mijns bedunkens aanleiding tot niet onbelangrijke beschouwingen; behalve meer andere, zal ik mij slechts tot twee, het meest in het ooglopende bepalen. De eerste is buiten twijfel die, dat ze een voorbeeld te meer daarstelt van het groote vermogen der natuur om ziekten te genezen, welke bij den eersten opslag doodelijk schijnen te zijn. Niemand toch, die den treurigen toestand der kraamvrouw, kort voor en na de vergeeffche pogingen tot herstel der omgekeerde baarmoeder, gezien had, zou met eenigen grond van waarfchijnlijkheid hebben kunnen vermoeden, laat staan hopen, dat het leven der lijderesse zou hebben kunnen behouden, en hare gezondheid, hoedanig ook, hersteld worden: integendeel moest een ieder, die hare geheel uitgeputte krachten en de ontsteking van den zoo gevoeligen *uterus* maar oppervlakkig gadesloeg, als van zelfs tot de uitspraak geleid geworden zijn, dat het leven der vrouw, weldra verloren zal moeten gaan. Dit oordeel moest nog meer klem bekomen, door den ongelukkigen uitflag van bijna alle foortgelijke gevallen, door trouwe waarnemers aangeteekend, in welke de hulp van deskundigen te laat is ingeroepen geworden.

Eene tweede omftandigheid, welke onze oplettenheid tot zich trekken moet, is de wijze van het ontstaan der omkeering in het medegedeelde geval. Zeker is het, dat de baarmoeder eerst 28 uren na de verlossing uit de *genitalia* is uitgezakt. Dit naar buiten zakken was het tastbaar gevolg van pijnlijke perlingen, welke de kraamvrouw na de verlossing afgemat hadden en het hevigst geweest zijn. Kort voor

en onder het naar buiten persen van den *uterus*. Zoo gewis dit nu is, kan men echter niet ligtelijk aarzelen aan te nemen, dat de eerste aanleidende oorzaak van het ongemak gelegen geweest is, in het onvoorzigtig wegnemen van de moederkoek, daar er uit alles blijkt, dat zulks met overhaasting is verrigt geworden.

Het spoedig wegnemen der *placenta*, mischien door de vloeijing aangewezen, was blijkbaar met geweld gepaard, getuige hiervan zijn de overblijffels van den moederkoek en van de vliezen, die aan den naar buiten hangenden *uterus* nog gevonden zijn. Dit geweld was meer dan waarschijnlijk oorzaak, dat de bodem der baarmoeder naar beneden toe *ingedrukt* of *geheel tegen den moedermond* getrokken is geworden; (*inversio incompleta*) (8) het overige

(8) FRIES, Abhandlung von der Umkehrung der Gebärmutter, Münster 1804. pag. 49. neemt twee soorten of graden van onvolkomene omkeering der baarmoeder aan; de ligste soort noemt hij *intusus ceptio*, *depresio*, wanneer namelijk de nedergezakte bodem nog in de holte van den *uterus* zich bevindt; terwijl hij *inversio* het ongemak noemt, wanneer iets van het omgekeerde gedeelte door den moedermond gezakt is. Omtrent gelijke verdeeling neemt ook LE ROUX l. c. pag. 140 aan. „La depression, zegt hij, est l'enfoncement simple du fond de la matrice, sans que la partie affaissée se présente à l'orifice. Le renversement incomplet existe, lorsque le fond de la matrice est engagé plus ou moins dans l'orifice, et qu'on le sent dans le vagin. Enfin il y a renversement complet, lorsque l'uterus est entièrement retourné, et qu'on le trouve remplissant totalement le vagin ou pendant entre les cuisses.”

daartegen het geheel omkeeren der baarmoeder en derzelver uitzakken in, en uit de scheede, was het gevolg van de weeën.

Als de moedermond wijd genoeg open is, zullen de zoogenaamde naweeën, of pogingen om den *uterus* in een kleiner *volumen* zamen te trekken, meest altijd ten gevolge hebben, dat de *depressie*, als ze plaats heeft, in eene *inversio incompleta*, en deze in eene *inversio completa cum prolapsu* overgaat. Zeldzaam slechts zal het kunnen gebeuren, dat de *depressio* zonder toedoen der kunst, van zelfs hersteld wordt, (9) daar het in de structuur der baarmoeder ligt, dat hare zamentrekking in den bodem begint, en dat de strekking der weeën van boven naar beneden gerigt is. De weeën echter en perlingen zullen zoo veel te heviger en aanhouderder moeten zijn, om eene *inversio incompleta* te doen overgaan in eene *completa*, naar mate de moedermond bij een getrokken en naauwer is, (hetwelk in het medegedeelde geval meer dan waarschijnlijk heeft plaats gehad), welke laatste omstandigheid niet zelden ontsteking en koudvuur des aldus beklemden *fundus* en *corpus uteri* ten gevolge zal hebben, zoo als uit eene der waarnemingen van SAXTORPH (10) blijkt, welke dan ook om die reden doodelijk geworden is. Zoodra derhalve bij eene onlangs verlostte vrouw hevige en aanhoudende weeën, gepaard met veel bloedverlies, waargenomen wordt, na dat de moederkoek ontlast is,

(9) Dit schijnt in het derde geval van M. SAXTORPH plaats gehad te hebben.

(10) Zie l. c. zijn vierde geval.

(soms ook zonder ontlasting van dezelve) gebiedt de omzigtigheid, dat men de kraamvrouw verloskundig onderzoekt, of er ook eene *depressio* in den bodem der baarmoeder plaats hebbe, om het gebrek bij het eerst ontstaan door gepaste middelen te verhelpen. Ook in ons geval zoude het waarschijnlijk met de omkeering zoo ver niet gekomen zijn, zoo de vroedvrouw vroegtijdig genoeg, den aard van het ongemak erkend had.

Begeerig geweest zijnde te weten, in hoeverre mijn geval met andere van dergelijken aard eenige meerdere of mindere overeenkomst had, doorbladerde ik de werken van menige schrijvers; weinige gevallen heb ik slechts gevonden, die met het onze kunnen vergeleken worden. Wat ik gevonden heb, zal ik ter vergelijking en opheldering ten slotte in korte woorden mededelen.

DE LA MOTTE (11) verhaalt in de 421 waarneming eene oude vrouw gezien te hebben, bij welke uit de vrouwelijkheid sedert meer dan dertig jaren een gezwel van de grootte van een mansvuist tusschen de dijen hing; welk gezwel zij gekregen heeft na eene verlossing, welke gemakkelijk was afgeloopen, maar waar de nageboorte door de vroedvrouw met geweld was afgehaald geworden. DE LA MOTTE heeft dit ongemak voor eene *inversio uteri* gehouden. Wat mij betreft, ik houde het met FRIES voor zeer twijfelachtig of dit gebrek een *prolapsus uteri non inversus*, dan of het eene *inversio uteri* geweest is. DE LA MOTTE was omtrent den aard van het ongemak met zich zelve

(11) *Traité complet des accouchemens, Paris 1721, p. 806.*

niet eens, daar hij op het einde der waarneming het volgende er bijvoegt: „ *Je l'aurois examinée avec plus d'attention dans la suite, mais elle mourut bientôt après, ce qui m'empêcha de la faire.*”

HEUSINGER (12) behandelde eene vrouw van 43 jaren, die sedert 14 jaren niet gebaard had, aan eene ziekte, waarvan hij de oorzaak niet konde ontdekken; kort voor haar dood meende hij deze ontdekt te hebben, als zijnde dezelve eene *inversio uteri*. Uit de waarneming echter zelve blijkt genoegzaam, dat dit geval evenzeer als het voorgaande twijfelachtig is.

F. L. BANG (13) maakt gewag van eene verouderde omkeering der baarmoeder, welke doodelijk was afgelopen. Hij verhaalt het geval aldus: Eene jonge vrouw, welke gedurende negen maanden na haar kraambed gevloeid had, stierf ten gevolge van dit bloedverlies; in het lijk vond men de baarmoeder omgekeerd, van welk ongemak men bij het leven geen vermoeden gehad heeft.

Van eenen nog ergeren aard, is het geval waarvan PETIT (14) verflag geeft. Het is het volgende: Zekere welgemaakte 36 jarige vrouw sukkelde vijf maanden lang na hare verlossing, aan eenen *polypus uteri*, zoo als vijf genees- en verloskundigen, waaronder PETIT zelve was, meen-

(12) In J. C. STARK'S archiv. für die Geburtshülfe etc. Jena 1790, B. 2. st. 2. pag. 1 fig.

(13) Acta regiae societatis medicae Havaniensis, vol. 3.

(14) Recueil des actes de la société de santé de Lyon pag. 103.

den: zij besloten uit dien hoofde eenstemmig om de *polypus* af te binden. Gedurende de operatie gilte de vrouw zoo geweldig, dat een der geneesheeren begon te vermoeden, dat men mischien de baarmoeder zelve onderbond. Maar het was te laat, want de ongelukkige vrouw stierf reeds vijf dagen daarna. Bij de opening van het lijk vond men de baarmoeder van eene natuurlijke grootte, en in plaats van een' *polyp*, de baarmoeder geheel omgekeerd. Dit is een geval gelijk aan het mijne.

Niet zoo spoedig, maar toch op het laatst doodelijk liepen de gevallen af door SCHMUCKER (15) en LE ROUX (16) geboekt. De eerstgenoemde werd bij eene jodin geraadpleegd, die sedert haar laafte kraambed vijf jaren lang aan de gevolgen van eene onvolkomene omkeering der baarmoeder fukkelende geweest was. Eindelijk werd, onder een sterk persen bij de ontlasting de geheele baarmoeder omgekeerd, uit de schaamdeelen gedreven, de baarmoeder, welke met allerlei uitgroeifels en *scirrheuse* plekken bezet was, konde niet terug gebragt worden. De ongelukkige vrouw bevond zich in den jammerlijksten toestand, toen SCHMUCKER haar zag, zij stierf korten tijd daarna aan krachteloosheid.

De lijderes van LE ROUX stierf aan de gevolgen van eene verzuimde *depressie* der baarmoeder; zij had veel lende pijn, en eenen aanhoudende witten en rooden vloed, ongemakken, welke door geen geneesmiddel konden overwonnen worden. Op het laatst van haar leven, ontlastte zich een stinkend

(15) Vermischte chirurgische Schriften, B. 2. p. 166.

(16) l. c. pag. 141 obf. 66.

ichoreus vocht, hetwelk schein het gevolg geweest te zijn van eene kankerachtige ontaarding.

Een voorbeeld van eene verouderde, in weerwil van de beste behandeling, telkens op nieuw in- en uit de scheede gevallen: omgekeerde baarmoeder, door eene aldus bijna ongehoorde *atonia uteri* na de verlossing, voortgebracht, deelt J. C. STARK, (17) mede, de vrouw leefde eene reeks van jaren met dat ongemak, onder eene overigens dragelijke gezondheid; gebruikende slechts de voorzorg, met eene spons en een T-verband de baarmoeder in de scheede te houden.

VON SIEBOLD beweert in *Berlijn* en te *Würzburg* verscheidene oude vrouwen gekend te hebben, waaronder van 70 en 80 jaren, die *inversiones uteri* hadden, en die geen ander ongemak er van hadden ondervonden dan een' onbeduidenden witten vloed. Zie deszelfs *Handbuch zur Erkenntnis und Heilung der Frauenzimmerkrankheiten*, 2 B. 3 Abth. pag. 369. Wij willen gelooven, dat VON SIEBOLD beter zal geobserveerd hebben, dan LA MOTTE, dien hij daar ter plaatse aanhaalt, en van welk geval wij boven hebben gewag gemaakt. Ook THOMAS DENMAN verzekert verscheidene vrouwen met *inversio uteri* gezien te hebben, die eene reeks van jaren in eene goede gezondheid geleefd hebben. Dezelfde schrijver geeft ook eene zeer instructive plaat van eene *inversio uteri* van eene vrouw, die eenige maanden na het kraambed overleden is aan sterke bloedverliezen, welke, wat de gedaante des *uterus* betreft, veel met mijn geval overeenkomt. Zie A collection of

(17) Neues Archiv. für die Geburtshülfe, B. 2. ft. 2. p. 384.

engravings, tending to illustrate the generation and parturation of animals and of the human species.

De meeste overeenkomst echter met mijne waarneming heeft die van HAMILTON te *Edinburg*. Het verhaal hiervan in FRIES (18) luidt aldus: HAMILTON vond bij eene kortelings verlostte vrouw de baarmoeder met de scheede omgekeerd, uit de schaamdeelen hangen; wegens de sterke zamentrekking van den moedermond was de *repositie* onmogelijk. Hij was deshalve blijde genoeg, dat hij bij zulk een' stand van zaken, de baarmoeder zoo als ze was in de scheede konde brengen. Dit gelukt zijnde, herkreeg de vrouw het vermogen de *urine* te loozen, en alle toevallen verbeterden. Eenige dagen daarna werd een *pesfarium* gezet. Na 14 jaren was die vrouw nog welvarend, zonder dat haar ongemak eenige verandering had ondergaan.

In de maand December van het verledene jaar heeft mij mijn geachte vriend de Heer Med. Doctor VAN CHARANTE te Rotterdam, in eenen brief het volgende geval medegedeeld, hetwelk in sommige opzigten met dat van J. C. STARK, waarvan ik zoo straks gewag heb gemaakt, overeenkomt; het is belangrijk genoeg, om het hier eene plaats in te ruimen.

„ In de maand Julij 1826, schrijft zijn Ed. mij, werd ik geroepen bij eene 23 jarige *primipara*, van een sterk gestel en eene goede gezondheid, bij welke de *uterus* met de *placenta*, dadelijk na de geboorte van het kind geïnverteerd, was naar buiten gedreven. Mijn ziekelijke staat op dien tijd, ver-

(18) l. c. pag. 36.

hinderde mij om de vrouw te hulp te komen, dus werd de Heer KROON, kundig Heel- en Vroedmeester, geroepen, welke de *placenta* genoegzaam los, den *uterus* geheel omgekeerd, buiten de *genitalia* vond, de vrouw door een' geweldigen *fluxus* genoegzaam agoniserende. Deze omkeering en uitdrijving was, zonder dat de vroedvrouw eenige pogingen aan den *funiculus umbilicalis* of anderszins deed, volgens getuigenis, van zelfs, en dadelijk na de geboorte van het kind ontstaan. Het gelukte den Heer KROON, denzelven geheel terug te brengen, en in deszelfs natuurlijken staat te verplaatsen; lang echter bleef de *fluxus* aanhouden, en keerde telkens bij de minste *animi pathemata* of vermoeijenissen terug, niettegenstaande de meest gepaste in- en uitwendige hulpmiddelen, door ons werden aangewend. Zes maanden na de verlossing werden wij wederom geroepen, daar de vrouw bij vernieuwing zeer sterk vloede en klaagde, dat haar een vreemd ligchaam uit de *genitalia* gezakt was. Bij mijne aankomst was het echter reeds binnen de *labia* terug gezonken; de sterke vloeijing maakte op dien tijd, een naauwkeurig onderzoek onraadzaam. Naderhand echter, wanneer de vloeijing meer was bedaard, heb ik mij door het onderzoek overtuigd, dat dit vreemde ligchaam niets anders, dan de op nieuw geïnverteerde *uterus* was, welke met deszelfs *fundus*, door het *ostium uteri* was nedergedaald, en ik vond den Heer KROON en NORTIER daarin met mij eenstemmig. Door langdurige rust en gepaste middelen zijn wij gelukkig genoeg geweest, om de *fluxus* geheel meester te worden, welke zich daarna slechts om de drie of vier weken en dan altijd zeer *copieus* vertoont.

Het is mij over het geheel onbegrijpelijk, hoe deze vrouw, die zoo herhaald sterke bloedvloeijingen heeft kunnen wederstaan. — Voor twee weken deed zij mij wederom 's nachts roepen, leidende aan een' hevigen kramphoest, en waarfschijnlijk was in gevolge daarvan de *uterus*, welke nu geheel en al door het *ostium* was doorgezakt, ook geheel buiten de *genitalia* gekomen; de *fluxus* was ditmaal niet belangrijk, en na het bedaren van den hoest is de *uterus* ook weder terug getrokken. — Ik hoop, dat zij zich eindelijk tot het dragen van eene spons zal laten overreden, daar ik anders vrees, dat de *uterus* voor goed uit de *genitalia* zal komen, en al de onaangename suites van dien, niet zullen uitblijven, daar ik geene radicale hulp voor haar weet, zoo als ik mij ook niet herinner, eenig daaraan volkomen analoog geval gelezen te hebben.”

Ik kan deze niet eindigen, zonder de zonderlinge en schier ongeloofelijke terugwijking (*repositio spontanea*) van geïnverteerde baarmoeders, door een' val, waarvan BOJER (19) twee voorbeelden mededeelt, te vermelden. Het eene is door den Heelmeester DE LA BARRE aan de akademie der heekunde te Parijs medegedeeld, en betrof zijne eigene vrouw, die van eene *inversio uteri*, welke zij bij hare bevalling gekregen en die reeds zes maanden geduurd had, na, bij het uitstappen uit het bed gevallen te zijn, er dadelijk van genezen werd. Het ander voorbeeld is van BAUDELOCQUE herkomstig, en had plaats bij eene jonge vrouw, die sedert acht jaren aan eene *inversio uteri* heeft geleden. Vrucht-

(19) *l. c.* T. 10 p. 514 en seq.

teloos heeft BAUDELLOCQUE de *repositie* beproefd, doch door een toeval, te weten door een' val, is deze lijdereſſe volkomen herſteld, zoodanig zelfs, dat zij daarna wederom heeft kunnen zwanger worden, en gelukkig gekraamd heeft. Ware dit geval niet door BAUDELLOCQUE medegedeeld, dan zou men niet zonder ſchijn van grond de waarheid hiervan, als van dat van DE LA BARRE, moeten betwijfelen.

KORTE BESCHRIJVING DER MAZELEN-EPIDEMIE,
DIE SEDERT HET BEGIN VAN DE MAAND
MAART, IN DE STAD LEYDEN GE-
HEERSCHT HEEFT;

DOOR

DR. G. V. B. S U R I N G A R.

Schoon wij, even als de bewoners van de meeste Zuidhollandfche steden, van de *epidemische* ziekte, die in het jaar 1826, in *Noordholland*, *Overijsel*, *Friesland*, *Groningerland*, *Oost-Friesland*, en elders buiten ons vaderland, werd waargenomen, geheel verschoond bleven, namen wij echter, zoo- wel in dit, als in de volgende jaren, ook in onze stad, die niet tegenstaande hare nabijheid aan de Noordzee, onder de gezondste mag worden gerangschikt, een buitengewoon groot getal *febres intermittentes* waar, die in het algemeen een *gastrisch* of *pituiteus* karakter hadden, doorgaans zeer hardnekkig waren, en meestal, buiten *resolventia*, *ecopratica* en *amara*, een langdurig gebruik van *kina* vereischten; terwijl zij, bij het verzuim van een, gedurende langen tijd voortgezet, gebruik van dit geneesmiddel, dikwijls, zelfs herhaalde malen, *recidiveerden*. Gelijk aan de *febres intermittentes*, zoo was ook aan de meeste andere ongesteldheden, gedurende de laatste jaren, en wel, zoo het schijnt, vooral sedert de vochtige jaren van 1823 en 1824, het *gastrische* en *muceuse* karakter eigen, zoo dat men hieruit zou mogen besluiten, dat het thans heerschende staande ziektekarakter *constitutio epide-*

mica stationaria), zich niet zoo zeer tot het *systema irritabilitatis*, gelijk vroeger plaats had, als wel tot het *systema reproductionis*, schijnt te bepalen. Voor dit gevoelen pleit onzes inziens, ook de veelvuldigheid van spoedig verloopende en met koorts vergezeldde uitflagziekten, die gedurende de aatste vijf jaren is waargenomen. Gelijk namelijk de pokken in *Frankrijk*, in *Engeland*, in *Denemarken*, in *Zweden*, in *Rusland* en elders, op eene *epidemische* wijze geheerscht hebben, zoo hebben dezelve, gelijk bekend is, ook in ons vaderland, vooral in het jaar 1825, groote verwoestingen aangerigt. Ook de scharlakenkoorts werd, sedert het jaar 1823, in ons vaderland veelvuldiger waargenomen, schoon zij nooit zoo algemeen, als dit met de pokken plaats had, op denzelfden tijd heerschte. Gedurende de zeven laatste jaren, hebben er, voor zoo verre ons bekend is, geene mazelen in de stad *Leyden* geheerscht, en het is, sedert het begin van de maand Maart, dat de *epidemie*, over welke wij eenige aanmerkingen wilden mededeelen, haren aanvang nam.

Dewijl namelijk deze *epidemie* niet alleen hier, gedurende eenige maanden, is waargenomen, maar genoegzaam in geheel *Europa*, gedurende de laatste jaren, in verschillende mate, geheerscht heeft, en ook thans nog voortgaat, zich zoo wel over eenige, tot nog toe vrij geblevene, deelen van ons vaderland, als elders, te verspreiden, meende ik, dat de aantekeningen, die ik over de in onze stad geheerscht hebbende *epidemie*, tot eigen oefening, op het papier gebragt heb, hoe weinig bijzonderheden deze ziekte hier dan ook moge hebben opgeleverd,

eenige nuttigheid konden opleveren, vooral indien het aan vele onzer vaderlandsche geneesheeren mogt welgevallig zijn, om hunne bevindingen omtrent de thans heerschende mazelen en derzelver, door het jaarfaizoen, door plaatselijke omstandigheden, enz., zoo vele wijzigingen ondergaande, geaardheid en doelmatigste behandeling, ten algemeenen nutte mede te deelen. Dat overigens deze aanmerkingen zeer eenvoudig zijn, en niets buitengewoons bevatten, erken ik gaarne, en het was enkel mijne bedoeling, dat, wat ik zelf, hoe gebrekkig dan ook, had waargenomen, op eene korte wijze te verhalen. „Unum hoc molior (om deze inleiding met de woorden van den onsterfelijken SYDENHAM te besluiten),” „ut, quo porro haec res se habuit „nuper, adstipulante paucorum aliquot annorum „observatione, enarrem, quod ad has scilicet regiones spectet, et hanc, in qua degimus, urbem.”

De laatstverloopene winter (1828 — 1829), die reeds vroegtijdig eenen aanvang nam, was zeer langdurig en onbestendig, zoodat gestrengte vorst en dooi weder elkander gedurig afwisselden.

Na eene zachte en meermalen heldere luchtsgesteldheid, die in het begin van October, bij zuidweste en weste winden, werd waargenomen, nam men reeds op het einde dier maand, met noord-ooste en zuid-ooste winden, eene onaangename koude waar, terwijl de thermometer, die op den eersten en vierden October, nog 62 graden had aangewezen, op den één en dertigsten dier maand, des morgens tot $35\frac{1}{2}$ en des avonds tot 31 graden gedaald was. Het regenachtige en mistige, meer-

malen met sneeuw en vorst afgewisselde weder, hetwelk gedurende de maand November meestal plaats had, werd weldra door gestrengte koude en vorst vervangen. Wanneer wij het buijge en regenachtige weder, dat voornamelijk op het einde van de maand November, in het midden van December, in het begin en op het einde van Januarij, gedurende eenige dagen, werd waargenomen, uitzonderen, hield de vorst, die reeds in de maand November begonnen was, gedurende al dien tijd, de maanden December, Januarij en het grootste deel der maand Februarij namelijk, aan. De gestrengste koude werd van den vijfden Januarij af, tot aan het einde dier maand toe, waargenomen, zoodat de thermometer dikwijls slechts tien graden aanwees. Op den 23 Januarij liet zich vooral, bij eenen sterken noord-oosten wind, eene zoo onaangename en doordringende koude gevoelen, dat de thermometer in den morgentijd slechts anderhalf graden aantoonde. — Schoon het in de laatste dagen van Januarij en in het begin van Februarij wederom dooi weder werd, stelde zich echter de vorst weer op nieuw in, zoodat dezelve nog op het einde der maand Februarij werd waargenomen.

Op dezen kouden en langdurigen winter volgde een onaangenaam en ongunstig voorjaar. Offchoon de maand Maart eenige heldere dagen opleverde, en de maand April met zacht weder, dat twee of drie dagen aanhield, begon, waren deze twee maanden echter, bijna bij aanhoudendheid buijg, winterig en koud. Slechts in het midden der maand Maart heerschten, gedurende eenige dagen, zuidelijke en zuid-oostelijke winden, overigens was de

wind meestal noordelijk en oostelijk , zoodat de luchtsgesteldheid hierdoor zeer guur en schraal werd gemaakt. Schoon het regenachtige , buijge en koude April-weder , gedurende de eerste helft van de maand Mei met droogte werd afgewisseld , was de lucht echter in de laatstgenoemde maand meestal betrokken , terwijl de gemiddelde hoogte van den thermometer 56 graden bedroeg.

Na eenen gestrengen winter , en na een koud en buijg voorjaar , volgde een buitengewoon natte zomer. De heldere en zachte dagen namelijk , die in het midden der maand Junij , na koud en windrig weder , dat in het begin dier maand plaats had , werden waargenomen , moesten weldra voor buijg en regenachtig weder wijken , hetwelk , eenige dagen in het midden van Julij uitgezonderd , bijna aanhoudend gedurende den geheelen zomer , tot op den tegenwoordigen tijd toe (14 October 1829) is waargenomen , zoodat deze zomer nog vochtiger , dan die van het jaar 1816 , genoemd moet worden.

Wegens den erkenden invloed , dien het jaargetijde op de geaardheid en het beloop van *epidemische* ongesteldheden uitoefent , lieten wij deze korte opgave der weersgesteldheid voorafgaan.

In het begin van de maand Maart , nam men de mazelen-ziekte nog zeer schaars waar , en het waren slechts eenige weinige huisgezinnen , in welke kinderen deswege bedlegerig waren. Voor zoo verre ik heb kunnen nagaan en uit eigene ervaring kan oordeelen , zag men dezelve , in den beginne , voornamelijk in het noordelijk gedeelte der stad , op de zoogenaamde *Langegracht* namelijk , en in de op deze uitlopende dwarsstraten. In het midden van

de maand Maart begon de ziekte hier vooral algemeen te heerschen, schoon dezelve ook toen reeds in andere buurten werd waargenomen. Evenwel waren er, tot op het einde van de maand Maart, nog aanzienlijke gedeelten van de stad, die geheel van de mazelen-ziekte verschoond bleven: dit was bijvoorbeeld het geval met het oostelijk deel van de stad, bestaande de buitenzijde van de *Heeregracht*, de *Langestraat*, *Oranjestraat*, *Waardgracht*, *Verwerstraat* enz., in welk kwartier ik als Stads-Geneesheer, eerst in de drie laatste dagen van de maand Maart bij lijders aan *morbilli* geroepen werd. Daar het genoemde kwartier voor het grootste gedeelte uit armen en bedeeden bestaat, zeer bevolkt en vooral aan kinderen zeer rijk is, maakte de ziekte hier, eens ontstaan zijnde, eenen verbazenden en zeer spoedigen voortgang, zoodat ik hier, in den tijd van ééne week reeds meer dan vijftig kinderen te behandelen had. Zoo als hier, maakte de ziekte ook elders in de Stad groote vorderingen, zoodat zij reeds voor het midden van April algemeen heerschte, en niet alleen aan de buitenkanten en in de achterstraten, maar ook in het middenpunt van de Stad, zoowel bij de meer gegoede, als bij de armen en behoeftige volksklasse werd waargenomen. Offchoon de ziekte in verschillende buurten van de stad haren oorsprong genomen heeft, is het echter waarschijnlijk, dat de noordelijke winden, die in de maanden Maart en April meestal werden waargenomen, veel tot derzelver spoedige verbreiding hebben medegewerkt, vermits de *morbilli* in het noordelijke gedeelte van onze stad, in den beginne, het veelvuldigste waren.

Vóór het einde van de maand April scheen de ziekte reeds haar hoogste toppunt te hebben bereikt, zoo dat men in de laatste dagen van die maand, eene in het oog loopende vermindering van lijders waarnam. Gedurende de maand Mei en de eerste helft der maand Junij, leverden de *morbilli* echter nog gedurige werkzaamheden aan de geneesheeren op, zoodat deze *epidemie* in den tijd van drie maanden genoegzaam haren geheelen loop schijnt volbragt te hebben: dat er evenwel op het einde van Junij, of later, nog wel enkele *patienten* aan mazelen behandeld werden, behoef ik naauwelijks aan te merken.

Het veelvuldigst zag men de mazelen-ziekte bij kinderen van het eerste tot aan het veertiende levensjaar, vooral bij zulke, die drie, zeven of negen jaren oud waren. In huisgezinnen, van welke onderscheidene kinderen beneden de tien jaren, door de ziekte bij opvolging werden aangedaan, werden meestal de ouderen van zeven of negen jaar vroeger dan de jonge kinders van één tot vier jaren, door dezelve aangetast; waarfschijnlijk wel, om dat de eerstgenoemden, wegens school gaan of straatloopen, vroeger aan het *contagium* werden blootgesteld. Ook kinderen, die nog geen jaar oud waren, werden door de ziekte bevallen, stonden dezelve echter, wanneer zij de borst bleven nemen, meestal gemakkelijk door: zoo heb ik bij voorbeeld, bij twee kinderen, die naauwelijks drie weken oud waren, en bij een ander kind van vijftien weken, duidelijk mazelen waargenomen. Dat, in verhouding tot jongeren leeftijd, slechts aan weinige kinderen tusfchen het veertiende en zeventiende jaar van hun leven, de mazelen-ziekte werd mededeeld, moet men voorna-

melijk toeschrijven, aan het geringe getal van de zoodanigen onder hen, die bij de vorige *epidemie*, welke in deze stad heerschte, waren verschoond gebleven. Echter ontbrak het in deze *epidemie* geenszins aan voorbeelden van lijders, die het zeventiende levensjaar te boven waren, of zich in eenen volwasfenen leeftijd bevonden. Onder die volwasfenen, of in jaren reeds meer gevorderde personen, die ik zelf aan *morbilli* behandeld heb, en wier getal vrij aanmerkelijk is, heeft mij niemand gezegd, reeds vroeger dezelfde ziekte te hebben doorgestaan. Ook kinderen, die aan andere ongesteldheden leden, bleven van de mazelen geenszins verschoond. Zoo zag ik bij voorbeeld bij een jongetje, dat sedert eenige weken aan *crusta lactea* in eenen zeer hoogen graad leed, de mazelen op het geheele ligchaam voor den dag komen, terwijl het geheele aangezicht zoodanig met vochtige *crustae* bedekt was, dat er volstrekt geene gezonde huid overbleef, om tot eene zitplaats voor het *exanthema morbillosum* te kunnen verstrekken. Welke waarneming hier door mij aangehaald wordt, dewijl men wel eens gemeend heeft, dat andere ongesteldheden, en vooral langdurige huidziekten, meestal als een voorbehoedmiddel voor *morbilli* en dergelijke *exanthemata* moeten beschouwd worden. Ook vele kinderen, die gedurende korteren of langeren tijd aan *febres intermittentes* leden, werden door de mazelen-ziekte aangedaan, en het was opmerkelijk, dat, bij het voor den dag komen van het *exanthema*, niet alleen de *paroxysmi* dadelijk ophielden, maar dat deze laatste ook niet zelden hunnen gewonen loop weder aannamen, zoodra de

mazelen-ziekte was afgeloopen. In de Verhandelingen van de *Zweedsche Akademie* vindt men twee zeer merkwaardige gevallen, door den geneesheer BERGIUS medegedeeld, volgens welke dit zelfde verschijnsel ook bij de pokken in de *epidemie*, die in het jaar 1755 te Stockholm heerschte, werd waargenomen (1).

De *symptomata podroma*, welke men vóór de uitbotting der mazelen waarnam, waren meestal van eenen *catarrhalen* aard. De kinderen werden bleek, lusteloos, verdrietelijk, en klaagden over vermoeidheid en zwaarte in de beenen, met welke verschijnsels dikwijls slaperigheid, heeschheid, veelvuldig niezen, drooge hoest, jeukte en roodheid van de oogleden, of daarentegen eene overvloedige afscheiding van tranen, lichtschuwheid, drooge hitte en koorts, vooral in den avond en in den voornacht, gepaard gingen. Bij sommige kinderen hielden deze verschijnsels drie of vier dagen en zelfs nog langer aan, terwijl andere kinders, zonder eenige voorafgaande verschijnsels, plotseling door de ziekte scheenen overvallen te worden. In het laatstgenoemde geval, wanneer de uitbotting zonder voorafgaande verschijnsels scheen plaats te hebben, de kinders ten minste den vorigen dag oogenschijnlijk wel waren geweest, naar het school waren gegaan, of volgens

(1) *Waarneming van eene verdrijving der tuschenpoorzende koorts door de pokjes*, medegedeeld door P. J. BERGIUS; in de geneeskundige verhandelingen, aan de Koninklijke Zweedsche Academie medegedeeld etc., vertaald en uitgegeven door J. B. SANDIFORT etc. II. Deel, Leyden 1775, pag. 213 sqq.

gewoonte gespeeld hadden , verliep de ziekte meestal gemakkelijk en spoedig , terwijl daarentegen zoodanige lijdertjes , bij welke de uitbotting zeer laat , en eerst na herhaalde koortsaanvallen , geschiedde , met eene veel ernstigere ongesteldheid te kampen hadden. Eene dergelijke opmerking meen ik ook bij DIEMERBROECK te hebben gelezen. De eerste uitbotting van het *exanthema* , had gewoonlijk gedurende den nacht plaats , en openbaarde zich dan den volgenden morgen , met eene grootere of geringere *remisfie* van koorts. De toestand van de huid was op dezen tijd zeer verschillend. Dikwijls nam men des morgens , met de eerste uitbotting van het *exanthema* , eene vochtige huid of zelfs eene overvloedige uitwaseming waar: in andere gevallen bleef de huid zeer droog en heet , schoon er toch *remisfie* van koorts plaats had. In enkele gevallen scheen de koorts , schoon het *exanthema* reeds gedeeltelijk was voor den dag gekomen , dezelfde hevigheid te behouden en kondigde dan meestal eene zeer overvloedige uitbotting voor den volgenden dag aan. Bij kinderen , die eene fijne en zachte huid hadden , en bij de zoodanigen , wier huid zich in eenen toestand van *relaxatie* en ongestoorde werking bevond , doordien men ze , of uit vrees voor besmetting , of om het gure en schrale weder , reeds gedurende eenige dagen had te huis gehouden , traden de *morbilli* doorgaans het gemakkelijkst te voorschijn.

Meestal kwamen de mazelen het eerst op het aangezicht , en wel voornamelijk aan het voorhoofd en aan de kin , voor den dag , en verspreidden zich dan over den hals , de borst en de overige deelen van het ligchaam. Soms tijds echter traden zij het eerst op zeer ongewone plaatsen te voorschijn , zoo

als bij voorbeeld op den rug en op de armen , gelijk ik hiervan onderscheidene voorbeelden gezien heb. Overigens stond de menigvuldigheid der mazelen , die in het aangezicht en op de overige deelen van het ligchaam hare zitplaats hadden , in geene bepaalde verhouding. Nu en dan scheen echter de warmte van de kleederen tot de gemakkelijke uitbotting bij te dragen : zoo zag ik bij voorbeeld bij een kind , dat ik voor de tweede maal bezocht , alleen mazelen op den hals en op dat gedeelte van het aangezicht , hetwelk door den rand van de slaapmuts bedekt was , offchoon dit meisje zich reeds een paar dagen te bed had gehouden , in de meeste gevallen was evenwel de uitbotting in het aangezicht zeer overvloedig , en ging dan somtijds met groote zwelling , door welke de oogleden gedurende éenen of meer dagen gesloten werden , gepaard. — Bijna altijd had het *exanthema* de gedaante van kleine , min of meer ronde , somtijds *elliptische* , vlakke en ligt roode , met de kleur van flambozen overeenkomende , vlakjes , die echter in het aangezicht en elders zamenvloeiden , en dan groote , onregelmatige vlakken uitmaakten , welke gedurende de verheffing van koorts eene hoogere kleur aannamen , en hier door gedurende dien tijd , meer scharlakenrood dan purperkleurig waren. Somtijds vormden deze vlakjes in den beginne eene ligte verhevenheid boven de huid , zoodat zij zelfs bij eenigen het aanzien van kleine roode *tubercula* of *noduli* kregen. Een eigenaardigen reuk , die volgens HOME (2), HEC-

(2) F. HOME , *Clinische Versuche , Krankengeschichten , und Leichenöffnungen*. Aus dem Englischen. Leipz. 1731 , pag. 107.

KER (3) en anderen, aan deze uitslagziekte zou eigen zijn, en door den beroemden Berlijnschen Geneesheer HÆIM (4) met den reuk van pas geplukte ganzen, of van jonge ganzen-vederen vergeleken wordt, hebben wij bij de *morbilli* niet kunnen opmerken.

Een geval meen ik te hebben waargenomen van *febris morbillosa sine morbillis*, bij een meisje namelijk, bij hetwelk, gedurende acht dagen, alle verschijnselen van mazelen, behalve het *exanthema* zelve, aanwezig waren, welk geval ik aan eenen gewonen *catarrhus* zou hebben toegeschreven, zoo ik niet onderscheidene verschijnsels, die aan de *morbilli* meer bepaald eigen zijn, bij dit lijderesje had waargenomen.

Het *exanthema*, eens volkomen ontwikkeld zijnde, bleef zelden langer dan drie of vier dagen op de huid, gedurende welken tijd, echter de koorts, in de meeste gevallen, des avonds en in den voor- nacht bleef aanhouden. Tusschen de rijkelijkheid der uitbotting en tusschen de hevigheid der koorts, of het gevaar der ziekte in het algemeen, had geene bepaalde verhouding plaats. Neusbloedingen, door welke het *stadium eruptionis* zeer dikwijls werd voorafgegaau, werden ook gedurende de uitbotting zelve nog veelvuldig waargenomen, zoodat zij bij onderscheidene kinderen herhaalde malen plaats hadden. Schoon deze neusbloedingen dikwijls zeer

(3) *Kunst die Krankheiten der Menschen zu heilen* etc. 5te Ausgabe, besorgt von J. J. BERNHARDI, II. Th., Gotha und Erfurt 1818, § 466, pag. 152.

(4) HUFELAND's *Journal der praktischen Heilkunde*, etc. März 1812, pag. 95 sqq.

overvloedig waren, bragten dezelve echter bijna altijd eene gemakkelijke uitbotting en eene groote vermindering van de koorts en overige ziekteverschijnsels te weeg. Nooit ben ik in de noodzakelijkheid geweest, dezelve door geneeskundige hulpmiddelen te moeten beteugelen, zoo als ik ook volstrekt geene gevallen gezien heb, in welke dezelve van eenen *passiven* aard waren. Waarschijnlijk moet men aan de gesteldheid van de lucht en aan het jaargetijde, voor een groot gedeelte, de veelvuldigheid van deze neusbloedingen toeschrijven, daar men dezelve zeker bij een derde of vierde deel van alle, aan de mazelen liggende kinderen waarnam. Hoewel dit verschijnsel toch aan deze spoedig verloopende uitslagziekte, volgens de getuigenis van de meeste geneesheeren, zeer eigen is, werden er echter somtijds *epidemiën* van mazelen waargenomen, in welke men nooit, of hoogst zelden, eene *epistaxis* zag; zoo verklaart JOSEPH FRANK (5) bij voorbeeld, onder honderd *patiënten*, die hij in het jaar 1814 te Wilna aan mazelen behandelde, nooit eenen met neusbloeding, of met eene andere bloedontlasting gezien te hebben.

Nadat de *morbilli* drie of vier dagen op de huid geweest waren, verdwenen dezelve langzamerhand, terwijl zij eene zemelaardige affchilfering achterlieten, of ook, zonder deze, allengs bleeker van kleur werden en de huid verlieten. Het laatste had gedurende deze *epidemie* zeer dikwijls plaats, waar-

(5) *Praxeos Medicae universae Praecepta*, Part. I, vol. II, Lips. 1815, pag. 243 in nota.

schijnlijk wel , dewijl men , zoo als wij reeds aanmerkten , veelvuldiger platte mazelen-vlakken zag , dan zulke , die boven de huid verheven waren , en met eene meer in het oog loopende zemelaardige ontvelling gepaard gingen. Met deze ontvelling en verbleeking van de huid hielden ook , wanneer de mazelen gemakkelijk en zonder *complicatie* verliepen , de koorts en de overige ziekteverschijnselen op , terwijl de hoest telkens zeldzamer werd en de natuurlijke verrigtingen van het ligchaam weder hare vorige werkzaamheid kregen.

In het algemeen mogt deze *epidemie* eene goed-aardige genoemd worden , dewijl de sterfte in verhouding tot het groote getal lijdens eerder gering , dan aanzienlijk geweest is , en dewijl men , voor zoo-verre ik weet , als men stuipen , sprouw en eenige andere *symptomata* uitzondert ; nooit eigenlijk kwaadaardige verschijnsels , zoo als *petechiae* , *haemorrhagiae passivae* etc. bij de mazelen alhier heeft waargenomen. Ik ontken echter niet , dat men , zoo niet kwaadaardige , echter dikwijls gevaarlijke *complicaties* , gedurende deze *epidemie* , te bestrijden had , en dat ten gevolge van deze , vele kinderen het slagtoffer van de ziekte geworden zijn. Dewijl wij naderhand op dit onderwerp zullen terugkomen , willen wij thans over de geneeskundige behandeling , die over het algemeen in de mazelen , zoo als wij dezelve tot hiertoe beschreven hebben , gevorderd werd , met een enkel woord spreken.

Dat men even weinig in deze , als in andere *epidemien* , algemeen geldende *diaetetische* en *pharmaceutische* voorschriften geven kon , behoeft naauwelijks door ons te worden herinnerd , vermits elk

geneesheer weet, hoezeer eene *epidemische* ziekte, vooral wanneer zij in groote steden en onder zeer verschillende volksklassen heerscht, door menigvuldige plaatselijke en *individuele* omstandigheden gewijzigd wordt. In het algemeen, moest men echter den aard van de bij ons geheerscht hebbende, mazelen-ziekte als eene *catarrhaal inflammatoire* beschouwen en de geneeskundige behandeling, ten minste bij verreweg het grootste getal lijders, overeenkomstig deze geaardheid, inrigten. In vele gevallen was een goed *regimen* alleen tot dit einde voldoende, en een groot getal lijders werd zonder de toediening van eenig geneesmiddel hersteld.

Voor zooverre het mogelijk was, droegen wij namelijk zorg, dat de lijders zich in een droog, ruim en luchtig, echter voor togt beveiligd, donker of ten minste eenigermate verduisterd vertrek bevonden, dat zij zich bij aanhoudendheid te bed hielden, en dat in een zoodanig vertrek of ziekenkamer geheel niet of zeer weinig gestookt werd, (6) ten zij zulks wegens plaatselijke omstandigheden noodig was. Gerstewater, broodwater, een afkookfel van zemelen, van heemstwortel, van zoethout, klaprozen etc. werden als gewoon drinken aanbevolen. Het was des te noodiger, voor zoodanig doelmatig drinken en voor het overige *regimen* zorg te dragen, dewijl onwetendheid en vooroordeel de

(6) THOMASSEN à THUËSSINK raadt in de mazelen warm gestookte vertrekken aan; ik heb in deze epidemie er ook veel nut van gezien.

geringere klasfe vooral niet zelden zeer fchadelijke middelen deed kiezen. Zoo was b. v. het misbruik zeer groot, hetwelk van faffraan en vlierbloemen, gedurende deze *epidemie*, gemaakt werd. Ook waren er eenige ouders, die, in het denkbeeld verkeerende, dat men de *patienten* niet te warm kon houden, hunne kinderen, door het ondoelmatig verwarmen van het vertrek, groot nadeel toebagten. Zoo zag ik, reeds in het begin van de *epidemie*, een jongetje van zeven of acht jaren, niettegenftaande herhaalde bloedontlastingen, *peripneumonisch* fterven, nadat men hetzelfde, tegen mijne waarschuwing, in een zeer warm en benaauwd vertrek, waar onophoudelijk door in- en uitgaande gasten gerookt werd, had laten liggen. (7)

In die gevallen, in welke de genoemde *diaetetifche* hulpmiddelen niet voldoende waren, om het geweld van de koorts, door welke de mazelen vergezeld werden, te matigen, of om de plaatfelijke ontstekingsachtige verfcijnsels, die niet zelden aanwezig waren, te doen bedaren, werden meer vermogende *antiphlogiftifche* geneesmiddelen gevorderd. Onder deze bekleedde de aderlating de voornaamfte plaats, vermits door dezelve het meest dreigende gevaar niet zelden onmiddellijk werd opgeheven. Wanneer namelijk de mazelen met eene zeer hevige en lang-

(7) Het misbruik neemt het goede der warmte in deze ziekte niet weg; bij mazelen met een in het oog loopend ontstekingsachtig karakter, of met *locale inflammaties* gecompliceerd was overmatige warmte van het vertrek fchadelijk. Rook is fteeds bij oogziekten nadeelig.

durige ontstekingskoorts gepaard gingen, of wanneer er verschijnsels van ontsteking in het een of andere gewigtige *orgaan* werden waargenomen, leverde de aderlating, naar den aard der omstandigheden in het werk gesteld, meestal een veilig en spoedig hulpmiddel op. Bij lijders van den meest verschillenden leeftijd werd de aderlating*, indien zij scheen te zijn aangewezen, met het grootste nut in het werk gesteld, somtijds zelfs, wanneer het mogelijk was, bij kinderen, die naauwelijks den ouderdom van één jaar bereikt hadden. Bij een kind van den Heer v. D. H. bij voorbeeld, hetwelk zich in den leeftijd van tien maanden bevond, en oogenfschijnlijk meer een volsappig *lymphatiek*, dan wel een volbloedig gestel had, verschaft de aderlating eene groote vermindering van de meest dreigende ziekteverschijnsels. Bij dit kind hadden namelijk, na eenen slapeloozen en onrustigen nacht te hebben doorgebracht, des morgens, toen ik hetzelfde voor het eerst bezocht, benevens eene zeer overvloedige uitbotting van mazelen, de allerhevigste, elkander spoedig opvolgende, stuiptrekkingen plaats, gedurende welke het hoofd met geweld werd achter over gebogen, de armen en beenen, gedurende ééne of twee minuten, stijf werden uitgestrekt, en het aangezicht niet alleen zeer bol scheen te worden, maar ook eene eigenaardige blaauwe kleur aannam, even als of de huidvaten geheel met *veneus* bloed overvuld werden. Gedurende deze aanvallen nam men eene langzame en diepe, maar buiten dezelve eene korte en schielijke ademhaling, die met eenen snellen en eenigzins harden polsslag gepaard ging, waar. Daar de aderlating, die in

mijne tegenwoordigheid door den Heer POTGIETER werd in het werk gesteld, niet vroeger eenen bemerkbaren invloed op den pols uitoefende, dan nadat er vijf of zes oncen bloed ontlast waren, ging ik van mijn oorspronkelijk voorschrift, bij hetwelk ik eene veel kleinere bloedontlasting bepaald had, af, te meer, dewijl er op dien tijd, benevens het aanhouden van de genoemde verschijnsels, duidelijke verheffing van koorts plaats had. Schoon de stuiptrekkingen na de aderlating niet geheel ophielden, waren dezelve echter den volgenden morgen minder hevig, terwijl de ademhaling natuurlijk was en het kind de borst der moeder weder begon te gebruiken. In den tijd van eenige dagen was hetzelfde geheel hersteld. — Ook vóór de uitbotting van de mazelen, heb ik meermalen bij volbloedige kinderen, als er veel droogte, hitte en spanning van de huid werd waargenomen, eene aderlating doen in het werk stellen, en ik heb hierdoor het *exanthema* meestal spoedig en gemakkelijk zien voor den dag komen. Dit zelfde nut betuigen ook andere geneesheeren van de aderlating gezien te hebben: Zoo zegt FREDERIK HOFFMAN b. v. in zijne laatste waarneming van het hoofdstuk de *febre morbillosa* (8). Venae sectionem autem, quum pulsus admodum plenus et vasa turgida essent, eruptio quoque retardaretur, necessariam duxi, crebriori experientia edoctus, sanguine nimium redundante, difficillime, eodemque subtracto, promptissime suc-

(8) *Medicinae rationalis systematicae* Tom. IV., Part. I. Sect. I., Cap. VIII., *epicrisis ad observ. VIII.*; in *operr. omn. Phys.-Medic. general* Tom. II., 1740, pag. 67.

cedere materiae exanthematicae expulsionem. Ook in de verhandeling van den Heer EWALD RIBE (9), om nu van vele nieuwere schrijvers niet te gewagen, vindt men hiervan een schoon en merkwaardig voorbeeld.

Dikwijls was ook het gebruik van eene aderlating aangewezen in die gevallen, in welke verschijnsels van *peripneumonie* of van *bronchitis* te voorschijn traden. Dit gebeurde niet zelden reeds bij de eerste uitbotting van het *exanthema*, vooral bij kinderen, die een sterk en volbloedig gestel hadden, en of door aangeborene, of door toevallige oorzaken, eene groote gevoeligheid aan de longen en luchtpijpstakken hadden. Onder zoodanige omstandigheden hielp eene aderlating, naar den ouderdom en het gestel van den lijder, en naar de hevigheid der verschijnsels, in het werk gesteld, meestal op eene spoedige en dikwijls volkomene wijze. Dit hulpmiddel werd dan vooral noodzakelijk gevorderd, wanneer de verschijnsels van de genoemde ontstekingen, bij de eerste ontwikkeling van het *exanthema*, niet alleen in den avond en gedurende den nacht, maar ook in den morgentijd, wanneer er *remissie* van koorts plaats had, werden waargenomen. Het gebeurde echter niet zelden, dat de verschijnsels, vooral van *bronchitis*, zich eerst dan openbaarden, wanneer de *morbilli* reeds volkomen waren te voorschijn gekomen, of reeds een paar dagen op de huid gestaan hadden. Op dien tijd,

(9) *Proeve over de nuttigheid der aderlatingen en buikzuiverende middelen in de kinderpokjes en mazelen; in verhand. van de Zweedsche Academie etc., I. Deel., pag. 12 eeq.*

of zelfs later nog, had namelijk somwijlen het geval plaats, dat de ontstekingskoorts, die bij de uitbotting niet bijzonder hevig was geweest, of alleen des avonds had plaats gehad, zich plotseling, zonder dat het *exanthema* van de huid verdween, of dat er eene andere bekende oorzaak plaats had, weder verhief, droogte en hitte van de huid op nieuw werden waargenomen, de pols weder sneller, voller en harder werd, en eene moeilijke, korte, schielijke, zeer benaauwende, zacht reutelende, met droogen hoest of met het opgeven van een weinig, schuimachtig, somtijds bloederig, slijm gepaard gaande, ademhaling, de natuurlijke, tot dien tijd toe plaats gehad hebbende, *respiratie* verving. Ook in dit tijdperk van de ziekte maakte de aderlating, tot de bestrijding van deze dringende verschijnsels, het voornaamste geneesmiddel uit, indien namelijk de toestand van den pols en de overige verschijnsels aanduiden, dat de plaatselijke ontsteking haren invloed op het geheele gestel uitoefende. Na den zesden of zevenden dag, van het tijdperk, dat de mazelen voor den dag kwamen, af gerekend, hebben wij nooit eene aderlating, tegen de genoemde verschijnsels, die zich somtijds eerst dan ontwikkelden, doen in het werk stellen, dewijl ons in dat tijdperk der ziekte, het gebruik van bloedzuigers, onder de gelijktijdige toediening van gepaste inwendige geneesmiddelen, scheen voldoende te zijn. Wij ontkennen echter, daarom niet, dat eene algemeene bloedontlasting ook op dien tijd nog, doelmatig en noodig zou kunnen zijn (10).

(10) Ook op dien tijd, en later, hebben zich in deze epidemie-aderlatingen nuttig getoond.

Zoo zegt de HAEN (11), b. v.: „Fuere, quibus „ ab initio omnia rite administrata erant, quos ta- „ men, post siccatos morbillos, febris et anxietas „ ad iteratum venae sectionem compulit;” terwijl de geleerde JOSEPH FRANK (12), mogelijk wat al te ruimschoots, verklaart, „in nullo exanthemata ve- „ nae sectio tam secure, sub quovis morbi stadio — „ institui potest, quam in morbillis inflammatoriis.”

In die gevallen, in welke het drinken van gerste water of broodwater onvoldoende scheen te zijn, om den ontstekingsachtigen aard der ziekte tegen te gaan, bediende men zich ook met het grootste nut van inwendige *antiphlogistische* geneesmiddelen, zoo als van het *nitrum* en andere verkoelende middenzouten, naar den aard der omstandigheden, in een *decoctum althaeae, hordei, surfurum* etc. of in eene *emulsio amygdalina* opgelost. Meestal werd door eene zoodanige geneeswijze de uitbotting gemakkelijk gemaakt, de algemeene droogte en hitte verminderd, en de hevigheid van de koorts gematigd. Ook de lastige, gewoonlijk drooge en langdurige hoest, die niet zelden met buitengewone heescheheid gepaard ging, vereischte dikwijls, behalve een goed *regime*, de toediening van *mucilaginosae, involventia* en *oleosa*. Een eenvoudig afkooksel van heemstwortel, door een weinig *aqua naphae* en wat *syrupus rubi idaei* smakelijk gemaakt, was dikwijls tot

(11) *Ration. medendi continuatae*, Tom. III., seu *oper. posthum.* vol. I., ed. M. STOLL, vienn. 1779, sect. V. pag. 348.

(12) *Praxeos Medicae universae Praecept.*, Part I. vol. II., Lips 1815, cap. XII. §. IX. 2, pag. 256. seq.

dit einde voldoende, vooral wanneer de aanhouden-
de hoest door eene *catarrhale* scherpte in de keel
en in de luchtpijp scheen veroorzaakt te worden.
Wanneer de laatstgenoemde deelen minder gevoelig
waren, werd een zoodanig afkookfel door de bij-
voeging van wat *Oxymel simplex* voor de meeste kin-
deren smakelijker, terwijl het tevens geschikter werd
om de inwendige droogte en spanning te doen op-
houden. Bij de behandeling van de stad-armen diende
het volgende afkookfel als *formula magistralis* voor
alle die gevallen, in welke een natuurlijk en goed-
aardig beloop van de mazelen werd waargenomen,
en geene *complicatie* aanwezig was, die eene bijzon-
dere behandeling vorderde:

R_o *Decoct. furfur. unc. xvij*

Syrup. Samb. unc. i

Oxymell. simpl. unc. i ss

M.

Bij kleine kinderen, die geene *decocta pectoralia*
of *mixturae mucilaginosae* wilden tot zich nemen,
gelijk ook bij zuigende kinderen, indien de zachte
moedermelk onvoldoende scheen te zijn, om den
lastigen hoest te doen bedaren, werden de genoem-
de verzachtende en inwikkende geneesmiddelen in
den vorm van een stroopje of likkepotje voorgeschre-
ven. Ook *oleosa* waren in vele gevallen het meest
geschikt om de *catarrhale* aandoening van luchtpijp
en longen te doen ophouden; zoo als b. v. eene
emulso amygdalina, een *linotus* met *vitelli ovorum*
en *oleum amygdalarum*, of eene *mixtura oleosa*,
door een bijvoegfel van *aqua naphae*, *aqua rosa-*

III DEEL.

H

rum etc. smakelijk gemaakt. Deze geneesmiddelen waren doorgaans toereikende om den hoest geheel te doen ophouden. Bleef dezelve echter, niet tegenstaande het gebruik van deze geneesmiddelen aanhouden, dan werd niet zelden eene meer vermogende geneeswijze gevorderd, op welke wij nader zullen terugkomen.

Ook in deze *epidemie* nam men niet zelden *morbilli* met een *gastrisch karakter* waar, hetwelk zich of vóór, of gedurende de uitbotting, of eerst later door verschillende ziekte-teekenen openbaarde. De tong namelijk, die doorgaans of in het midden wit en met roode randen omgeven was, of ook met witte ongelijkmatige vlakken bedekt was, even als of zij met krijt overstreken ware, had in dit geval een meer in het ooglopend bruinkleurig beslag, door hetwelk zij geheel overdekt werd. De kinderen klaagden daarenboven niet zelden over eenen onaangename smaak, over misfelijkheid, spanning en groote benaauwdheid; met welke verschijnsels dikwijls een volkomen gebrek aan ontlasting, gedurende twee of drie dagen, gepaard ging. Bij zeer jonge kinderen waren *lavementen*, onder zoodanige omstandigheden toegediend, meestal voldoende om in deze behoefte te voorzien, schoon wij doorgaans, wegens de moeilijkheid van derzelver toediening, vooral bij de geringere volksklasse, aan het gebruik van *manna*, van wat *syrupus fenae* of *rhei* de voorkeur gaven. Bij oudere kinders dienden wij, om dezelfde reden, zachte verkoelende *purgantia* toe, van welke wij in alle tijdperken van de ziekte, zoowel vóór als na de uitbotting van het *exanthema*, met het grootste voordeel hebben

gebruik gemaakt , indien deze geneeswijze namelijk door gebrek aan ontlasting of door andere teekenen van eene *complicatio gastrica* werd aangewezen. Door het gebruik toch van deze geneesmiddelen , werd niet alleen het gevoel van spanning , hitte en benaauwdheid weggenomen , maar ook de *eruptie* van het *exanthema* geschiedde daardoor gemakkelijker en meer regelmatig. Daarenboven meen ik te hebben opgemerkt , dat zoodanige kinderen , die in het begin der ziekte zachte *purgantia* gebruikten , naderhand minder door vermoeijende en verzwakkende *diarrheën* werden aangetast.

Gelijk de *gastrische complicatie* , over welke wij spraken , zich dikwijls door hardlijvigheid en gebrek aan ontlasting openbaarde , zoo werd ook het tegenovergestelde verschijnsel , gedurende deze *epidemie* van *morbilli* , zeer veelvuldig waargenomen. Een groot getal kinders werd namelijk , in verschillende tijdperken van de ziekte , door eene meerder of minder lastige , somtijds geheel onschadelijke , en in enkele gevallen echter zeer nadeelige , *diarrhæa* aangetast. Wanneer zij namelijk of vóór , of gedurende de uitbotting van het *exanthema* plaats had , oefenden zij meestal op deze laatste niet den minsten nadeeligen invloed uit , gelijk dit reeds door SYDENHAM opgemerkt is. De dunne ontlasting hield in dit geval , gewoonlijk slechts een paar dagen aan , en , hield , wanneer de uitbotting volkomen geschied was , doorgaans van zelve op. Doch niet alleen in het eerste , maar ook in de volgende tijdperken der ziekte werden de lijders door eene zoodanige *diarrhæe* aangedaan. Somtijds begon zij op den negenden of tienden dag , gelijktijdig met het

natuurlijke verdwijnen of ontvellen van de mazelen, en scheen in dit geval, aan het herstel der lijdens eer bevorderlijk dan nadeelig te zijn. Niet zelden, en vooral bij kinderen, die gedurende het verloop der mazelen zelve van geneeskundige hulp waren verstoken geweest, werd deze *diarrhoe* nog twee of drie weken na het begin der ziekte waargenomen, en was dan somwijlen hardnekkig. De stof, die op eene zoodanige wijze door veelvuldige ontlastingen werd uitgeworpen, was dikwijls waterachtig dun en of van eene natuurlijke geelbruine, of van eene saffraangele, of eindelijk van eene zeer donkere zwartbruine kleur: in een enkel geval was de kleur der ontlasting aan die van eenen *fluxus coeliacus* gelijk. Soms werd er met deze stoelgangen, die dikwijls met hevige *tenesmi* plaats hadden, eene grootere of kleinere hoeveelheid bloed ontlast, gelijk dit ook door eenige oudere geneesheeren reeds is waargenomen. Schoon het dikwijls zeer moeilijk was, om de dunne stoelgangen, die met bloed vermengd waren, te doen ophouden, konden wij echter aan dit verschijnsel niet die kwaadaardigheid toeschrijven; die aan hetzelfde in de pokken door eenige geneesheeren wordt toegekend (13). In die gevallen, in welke deze overmatige *diarrhœen* moesten beteugeld worden, was eene *solutio saleb*, of eene *emulsio amygdalina* in de meeste gevallen voldoende; waren deze geneesmiddelen echter on-

(13) Zie b. v. LAZ. RIVERII, *Observat. Medicarum*. I Obs. 71; in *Oper. Medicis Universis*, Genevæ 1723 fol., Pag. 436.

toereikende, dan verschaftc het *opium*, op eene voorzigtige wijze toegediend, nog dikwijls eene in het oogloopende beterschap, vooral wanneer de werking der huid scheen gestoord te zijn. In een enkel geval was evenwel noch deze geneeswijze, noch de toediening van kleine giften *colombæ*, andere versterkende en zamentrekkende middelen, in staat, om de genoemde verzwakkende en uitputtende *diarrhœen* te doen ophouden. Dit was vooral dan het geval, wanneer zij met eene groote gevoeligheid van het darmkanaal, of met eene roosachtige ontfleking van deszelfs slijmvlies gepaard gingen. Zoo zag ik bij voorbeeld het vierjarig zoontje van den vleeschhouwer R. ten gevolge van eene zoodanige aandoening bezwijken. Dit kind werd namelijk, op den vierden dag na de uitbotting der mazelen, zonder bekende aanleidende oorzaken, door eene *diarrhœe* aangetast, die met eene zoo groote gevoeligheid van het darmkanaal gepaard ging, dat niet alleen *mucilaginosæ* en *demulcentia*, die in kleine hoeveelheden werden toegediend, onmiddellijk van onderen weder ontlast werden, zonder evenwel ooit misselijkheid of braken te veroorzaken, maar dat zelfs *lavementen*, uit gelijke deelen *solutio fuleb* en zoete melk bestaande, hevige perfsingen te weeg bragten en dadelijk weder werden uitgeworpen. Noch door bloedzuigers op de naveltreek, die zelfs eene al te overvloedige nabloeding veroorzaakt hadden, noch door inwendige verzachtende geneesmiddelen, noch door inwikkclende *lavementen* met eenige druppels *laudanum*, noch door verzachtende pappen, noch eindelijk door een groot *vesicatorium*, hetwelk ik als het nog alleen overige hulpmiddel gebruikte, ben ik in staat geweest dit kind te behouden.

Morbilli met een *putride* karakter heeft men, zoo veel ik weet, gedurende deze *epidemie*, geheel niet gezien, ten minste niet in dien graad, dat daardoor *petechiae* en *haemorrhagiae passivae* veroorzaakt werden; ook schienen de *aphthae*, aan welke sommige kinderen leden, van andere oorzaken af te hangen.

Offchoon sommige kinderen, vóór en gedurende de uitbotting van het *exanthema*, door stuiptrekkingen werden aangedaan, die eene geneeskundige behandeling, overeenkomstig den aard van de waarschijnlijkste oorzaken ingerigt, vorderden, heb ik echter, bij eenen doodelijken uitgang der ziekte, doorgaans eerst op het einde *nerveuse* verschijnselen waargenomen, en mij is geen geval voorgekomen, in hetwelk de koorts zelve, gedurende haar geheele beloop, met den naam van *febris nervosa* bestempeld mogt worden. (14)

Onder de plaatselijke ongesteldheden, die veelvuldig als *complicatie* bij de mazelen werden waargenomen, bekleedde de ontsteking van de longen en van de luchtpijpstakken de voornaamste plaats en vorderde, zoo als wij voorheen reeds aangemerkt heb-

(14) Zooverre mijne ondervinding in de onderhavige epidemie reikt, zijn wel de meeste lijders aan de mazekten of in het laatste tijdperk der ziekte, bij en na het afschilferen der mazelen overleden. Onder de menigvuldigste waren *pleuritis*, *peripneumonie*, *bronchitis* en zeer overvloedige afgang. In de eerstgenoemde ziekten werden ook nu nog algemeene en plaatselijke bloedontlastingen met vrucht aangewend, en het hoofdmiddel naast deze was het inwendig gebruik van den *merc. dulcis*.

S.

ben, een doelmatig gebruik van algemeene en plaatselijke bloedontlastingen, die niet zelden meer dan ééns moesten in het werk gesteld worden. Behalve aderlatingen en bloedzuigers, werden verzachtende, inwikkende, en ontstekingswerende geneesmiddelen tot inwendig gebruik gevorderd, wier toediening echter, wegens den jeugdigen leeftijd der kinderen en wegens derzelver afkeerigheid van geneesmiddelen, somtijds met groote moeilijkheden gepaard ging. Niet alleen om deze reden werd er van den *mercurius dulcis*, in zoodanige gevallen, dikwijls gebruik gemaakt, maar dit geneesmiddel was ook, wegens de geaardheid der aanwezige plaatselijke ontsteking zelve, niet zelden aangewezen, vermits deze ontsteking namelijk meestal met de kenmerken van *bronchitis* gepaard ging. Zoowel over het gebruik van dit geneesmiddel, als over dat van het *extractum hyoscyami*, het *fulphur auratum antimoni*, de *radix ipecacuanhae* etc. zou ik hier veel kunnen bijvoegen, wanneer ik de omstandigheden, onder welke deze en andere geneesmiddelen te pas kwamen, op zettelijk wilde aanwijzen. Kortheidshalve doe ik dit echter niet, vooral ook, dewijl ik door dat, wat binnen den engen kring mijner ervaring ligt, weinig tot anderer leering en teregtwijzing zou kunnen bijdragen. Alleen zij het mij vergund hier te zeggen, dat ik, in die gevallen, in welke, wegens de genoemde aandoeningen van de borstholte, Spaansche vliegpleisters waren aangewezen, onderscheidene malen een bijzonder nut meen gezien te hebben van *vesicatoria*, aan weerskanten onder het sleutelbeen aangelegd.

Gelijk gedurende het beloop van de *morbilli*, de

ziekelijke aandoeningen van luchtpijpstakken en longen veelvuldig waren, zoo werden dezelve ook, na de mazelen, niet zelden als *morbi secundarii* waargenomen. Aan de scherpe noord-oosten winden, die in het voorjaar, gedurende het heerschen der *epidemie*, veelal werden waargenomen, moeten waarschijnlijk de *peripneumoniae chronicae*, de *catarrhi inveterati*, de *angina membranacea* of andere aandoeningen van de *asperia antenia* en *bronchi*, aan welke, volgens overlevering, nog onderscheidene kinderen gestorven zijn, voor een groot gedeelte worden toegeschreven. Dewijl ik echter over deze *morbi secundarii* niet uit eigen onvinding kan spreken, ga ik dezelve met stilzwijgen voorbij, en wenschte hier alleen nog een enkel woord bij te voegen over het *ulius noma*, hetwelk ik, na den afloop der mazelen, des te veelvuldiger heb moeten behandelen. Ik heb deze plaatselijke ongesteldheid namelijk, wier kenteekenen aan de geneesheeren van ons vaderland overbekend zijn, bij kinderen uit de geringere volksklasse, die de mazelen hadden doorgegaan, dikwijls waargenomen, en zie, dat ook de Hoogleraar THUESSINK heeft aangemerkt, dit veelvuldiger na de mazelen, dan na andere uitslagziekten, gezien te hebben. Daar ik gedurende deze *epidemie*, niet dikwijls *mercurius dulcis* heb toegediend, en daarentegen de genoemde plaatselijke ziekte als *morbus secundarius* na de *morbilli*, bij vele kinderen heb waargenomen, kan de aanleidende oorzaak tot dezelve geenszins aan het gebruik van het genoemde geneesmiddel worden toegeschreven. Dewijl de kinderen van de geringere volksklasse bijna uitsluitend door dezelve werden aangedaan, moet

haar oorsprong waarschijnlijk meest aan onzindelijkheid, aan koude en vochtige woningen en andere oorzaken, die tot eene *scirbutique* ontarding der vochten bijdragen, geweten worden, mogelijk ook aan een minder doelmatig *regime* gedurende het be-
loop dezer uitslagziekte, en aan eene daardoor ver-
oorzaakte onvolkomene ziektescheiding. Of zou de
grootere veelvuldigheid van het *ulcus noma* na de
morbilli, uit eene grootere *reneufsteit* van het bloed,
welke door de veelvuldige aandoeningen der longen
gemakkelijk in deze ziekte kan worden te weeg ge-
bragt, verklaard moeten worden? Tot de gene-
zing van dit ongemak was, in de meeste gevallen,
het inwendig gebruik van *kina* en de uitwendige
toediening van *acida mineralia*, vooral van het
acidum muriaticum oxygenatum, voldoende. Wan-
neer de kinders den koortsbast gebruiken wil-
den, werd de genezing door een afkookfel van
denzelfven, met een weinig *elixir acid. Halleri*, of
tinctura acida aromatica vereenigd, zeer bespoedigd.
Ik merk dit slechts aan, dewijl mij door twee voor-
beelden gebleken is, dat men ook thans nog wel
eens, met den aard van het genoemde ongemak
minder bekend zijnde, op dezelfde wijze, als dit
door den Hoogleeraar REIL eens geschied is, *merc.*
dulcis met *sulphur auratum antimonii* (welke genees-
middelen, in een zoodanig geval, niet anders dan
hoogst nadeelig zijn kunnen) aan zulke ongelukkige
lijdertjes toegediend heeft. Het *collutorium* uit *aci-*
dum muriaticum, waarvan ik sprak, werd gewoon-
lijk op de volgende wijze voorgeschreven:

R_p *Acid. muriatic. oxygenat. dr. i Mucilag. gumm.*
arabic. Mell. rosar. āā dr. vj. M.

Op zoodanige wijze bereid, was hetzelfde geschikt, om aan het tandvleesch en de binnenste oppervlakte der aangedane *bucca* gestreken te worden, of door middel van wicken tegen deze deelen te worden aangelegd. In hardnekkige gevallen moest men, in plaats van een twaalfde gedeelte, wel een achtste, vierde of nog grooter gedeelte van het genoemde zuur bij een zoodanig *collutorium* voegen: ook was het goed om daarenboven den mond vlijtig met een afkooksel van *salvia*, met verdunde *tinctura myrrhae* etc. te laten spoelen.

Uit de hevensgaande Tabel zal men over de *mortaliteits*-verhouding, welke gedurende de laatst-verloopenen mazelen-*epidemie* heeft plaats gehad, eenigermate kunnen oordeelen. Dat de sterfte toch in de maanden Maart, April en Mei zeer aanzienlijk geweest is, blijkt dadelijk bij de inza-ge dezer opgave, voor wier naauwkeurigheid ik kan waarborgen. Dit blijkt daarenboven ook, wanneer men, bij de optelling van alle tot dus verre in dit jaar (1 Jan. — 30 Sept.) overledenen, derzelver getal reeds 1114 ziet bedragen, welk getal, zoo als uit de vergelijking van vroegere jaren op de tweede Tabel blijken kan, de gewone jaarlijkse sterfte reeds te boven gaat, terwijl er zelfs in het jaar 1825, toen de pokken zoo vele slagtoffers hebben gemaakt, niet meer dan 1136 dooden geteld werden. Waarschijnlijk moet men het getal der lijdens, die in de genoemde drie maanden en in de eerste helft van Junij, aan de mazelen of derzelver gevolgen zijn overleden, op drie honderd en vijftig of

iets meerder begrooten, dewijl de gewone maandelijksche sterfte van tachtig tot negentig personen bedraagt) welk getal in die maanden, vooral in Maart, eerder grooter dan geringer geweest is), en men dus 270, als aan andere ziekten overledene, *patiënten* van het getal 629 moet aftrekken. Gelijk wij deze berekening slechts naar waarschijnlijkheid hebben maken kunnen, zoo kan men ook de verhouding van de aan mazelen gestorvenen tot het getal der genezenen, naar den zelfden maatstaf alleen opgeven. Indien men namelijk stelt, dat het getal der mazelen-*patiënten*, van het begin van Maart tot aan de helft van de maand Junij, drie duizend vijf honderd personen bedragen heeft, dan is de verhouding tusschen de aan deze ziekte gestorvenen en genezenen, gelijk één tot tien geweest. Welke verhouding, bij de goede geaardheid dezer *epidemie* wel niet zeer gunstig is, doch, aan den anderen kant, ook lang zoo ongunstig niet mag genoemd worden, als men dit, vooral buiten Leijden, ten tijde der heerschende *epidemie*, gedacht heeft. Dat men toch dikwijls deze zelfde verhouding, en niet zelden eene nog grootere sterfte bij mazelen heeft waargenomen, blijkt uit onderscheidene berigten, omtrent vroegere *epidemiën* gegeven. Zoo zegt WILLAN b. v., dat er in het weeshuis te Londen, in het jaar 1798, van negen en zestig lijders aan mazelen zes overleden zijn (schoon hij ook in andere jaren eene veel geringere sterfte heeft waargenomen), terwijl WATSON, volgens de opgave van JOSEPH FRANCK, in het vierde deel van de *Medical Observations and Inquiries* verhaalt, dat men somtijds op drie mazelen-*patiënten* één sterfgeval heeft moeten rekenen.

LEIJDEN.	GEBORTEN.			
1829.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal van beide geslachten.	Mannelijk.
Januarij	60	53	113	51
Februarij	65	42	107	36
Maart	65	68	133	68
April	56	49	105	154
Mei	56	51	107	104
Junij	57	37	94	52
Julij	55	39	94	40
Augustus	58	47	105	35
September	57	59	116	36
Totaal.	529	445	974	576

STERFTEN.		VERHOUDING VAN GEBOORTE EN STERFTE.	
Vrouwelijk.	Totaal van beide geslachten.	Meer geboren dan gestorven.	Meer gestorven dan geboren.
39	90	23	
43	79	28	
60	128	5	
160	314		209
83	187		80
44	96		2
34	74	20	
37	72	33	
38	74	42	
538	1114		140

GEBORENEN.				GESTORVENEN.
Leijden.	Mannelijk.	Vrouwelijk	Totaal.	Beide geslachten.
1815	542	515	1057	790
1816	513	523	1041	747
1817	429	446	875	1256
1818	467	448	915	931
1819	583	520	1103	861
1820	555	530	1085	829
1821	569	567	1136	769
1822	622	583	1205	832
1823	610	578	1188	709
1824	640	597	1237	649
1825	653	601	1254	1186
1826	661	647	1308	899
1827	601	594	1195	918
1828	656	667	1323	925

IETS OVER HET GEBRUIK VAN DEN TERPENTIJN

BIJ HAEMOPTYSIS,

DOOR

J. GIJSBERTI HODENPIJL,

MED. DOCTOR TE ROTTERDAM.

Wanneer wij onze aandacht vestigen op de vorderingen welke de geneeskunde dagelijks maakt, dan rust er wel op ons, als mensch en geneesheer, eene aanhoudende verplichting om alles, wat voor onze kunst belangrijk is, te blijven nasporen; — reeds van de tijden van HIPPOCRATES af leerden wij dit en geen wonder — nog dagelijks stuiten wij op zoo menigvuldige zwarigheden, die alleen door eene aanhoudende ondervinding uit den weg geruimd, en tot een zeker punt vereenigd kunnen worden.

Zal dit nu met alle onderwerpen der geneeskunde plaats hebben, dan is dit bijzonder toepasselijk op de geneesmiddelen; eene aanhoudende ondervinding kan hier alleen den weg tot zekerheid banen; deze zekerheid evenwel moet wel eens gekocht worden door de opoffering van gevoelens en waarnemingen, welke ons als wiskunstig zeker voorkwamen, en waarom? omdat het in de natuur niet altijd gelukt, de schijnbare slotfommen te ontraadselen.

Alle waarnemingen derhalve, die door de ervaring aangeboden en tot vermeerdering of uitbreiding dezer ontraadseling strekken, zijn belangrijk.

Deze deel ik mede om de aandacht der geneeskundigen te vestigen omtrent het gebruik van den *terpentijn* bij bloedspuwing

En wel 1°. omdat dit middel steeds meer en meer de belangstelling van deskundigen opwekt ;

2°. Omdat mij de nasporing daarvan niet onwaardig is voorgekomen ;

3°. Omdat ik daardoor het nut van een middel in eene ziekte kan bevestigen, waarbij alle andere hulp, schoon met de meeste naauwgezetheid gebezigd, zoo dikwerf te kort schiet.

Omtrent vijf jaren geleden las ik, dat BAYLE, de geneesheer van den Koning van Engeland, dus een voornaam Medicus, aan zijne kunstgenooten mededeelde, dat hij, gedurende dertig jaren, bij bloedspuwing des morgens en des avonds twintig druppels *oleum terebinthinae*, met een half wijnglas water vermengd, toediende; het nut van dit middel had gedurende dezen langen tijd zijne verwachting zoodanig overtroffen, dat hij, opdat het voordeel van hetzelfde algemeen bekend zoude worden, niet konde nalaten zulks openbaar te maken. Niets anders voegde hij daarbij.

Het was toen als het ware aangenomen, dat de *Terpentijn* eene vermeerderde warmte in de maag en het darmkanaal te weeg bracht; dat dezelve in giften, b. v. van twee drachma, toegediend, kolijk, brakingen, en groene ontlastingen veroorzaakte, en, in grootere hoeveelheid gebruikt, er zelfs ijelhoofdig-

heid, die zeer aan dronkenschap grensde, op volgde. Men veronderstelde dus al vrij zeker, dat dit middel een krachtig opwekkend vermogen had, hetwelk door eenen zekeren graad van acriteit de *medicamenta acris* nabijkwam, de werkzaamheid der bloedvaten niet alleen aanmerkelijk verhoogde, maar ook in eene zeer naauwe betrekking tot het *systema gangliorum* staande, deszelfs werking tot op de peripherische uiteinden der arterien uitstreckte en dus bij eene verhoogde pathologische werking van het sensibele, irriteerbare of vegetative systeem moest vermeden worden.

Het mogt evenwel onze aandacht niet ontgaan, dat dit middel in zoo vele en zulke verschillende ziekten aangeraden werd: GALENUS, MICH en DORINGIUS gebruikten hetzelfde reeds als pleister in zenuwziekten; SCHULTETUS genas er wonden mede, waar de zenuwen aangedaan waren; BONETUS prees hetzelfde aan in eene *neuralgie*; ARCHIBALD, CHYNE, HOME, HIRZ, THILENIUS, LENTIN, RECAMIER, DE LARROQUE, DUFOUR, HUSSON en MARTINET in den *ischias*; CLOSSIUS, GLEISLAGER, ROSESTEIN, LEARD, PEUWICK, KENNEDY, DORIVAL, OSANN, POMMER, KNOX, KLAPP en GIBURY doodden door dit middel niet alleen de wormen en dreven dezelve uit het ligchaam, maar vernietigden te gelijk het plasticismus, door hetwelk de wormen gevormd worden; GUIBERT gaf hetzelfde bij *amenorrhœa*; BOERHAAVE, WILLIS, HIRZ, DURANDE, STARK en SÖMMERING verbeterden op deze wijze de innormale afscheiding van de gal zoodanig, dat dezelve de geaardheid tot daarstelling van galsteen wegnam; WILLIAMS gebruikte het, om de neiging tot ontste-

king bij eenen hardnekkigen *ileus* wegtenemen; LENTIN en POPP tegen de waterzucht; BROOKE en NICHOLL tegen passieve bloedvloeijingen; LATHAM, PERCIVAL, LITHGOW en POMELL bezigden het in *epilepsie*; EMMERT en ORFILA in *chronische diarrhæen*, *apoplexie*, *hysterie*, *hypochondrie* en *manie*, eveneens in den *acuten* als *chronischen hydrops capitis*; LUCAS, FRORIEP, alsmede vele Engelsche artsen, bevestigden steeds het nut in de *febris puerperalis* en zelfs waar deze *typhoides* kan genoemd worden, en waar men een ontstekingsaardig lijden niet kan ontkennen. Uitwendig is het een volksmiddel om bloedingen, door wonden veroorzaakt, te stillen.

Door de waarnemingen alzoo van een aantal geneesheeren verkreeg dit middel een zeker aanzien en werd hetzelfde wel voornamelijk als heilrijk in ontstekingsaardige ziekten gebezigd; men oordeelde daarom reeds, dat hetzelfde eene andere kracht had en meende die gevonden te hebben in eene werking op de hersenen, te gelijk met eene revulsie op de maag, het huid-orgaan en de nieren, of in eene revulsie op de zenuwen, die met de afleiding op de maag sympathisch is.

Ik zelf gaf het wel eens met nut in *neuralgie*, *wormen* en *waterzucht*, maar zoude dit bij bloedsputwing (eene ziekte, in welke door de minste overprikkeling zoo veel gevaar is, om naderhand in eene doodelijke verettering te vervallen) even als ieder voorzigtig arts, die slechts de bovenstaande werking aanneemt, niet toegediend hebben, had mij het toeval daartoe niet gedrongen.

J. v. L., 39 jaren oud, van een irritabel temperament; was zestien jaren geleden door eene he-

vige *pleuritis* aangetast, na welke er steeds eene plaatselijke pijn in de linkerzijde overbleef, die zijn geneesheer aan de vorming van *pseudo-membranæ* toeschreef en als ongeneeslijk verklaard had; hij werd met eenen hoest overvallen, gepaard met het opgeven van bloed, hetwelk zich dan eens in eene meerdere, dan eens in eene mindere hoeveelheid, zestien maal herhaald had, en waarvan de laatste aanval zoo hevig was, dat hij binnen vier dagen tijds meer dan vier ponden bloeds uithoestte. De pols was hard en menigvuldig, de ademhaling kort en roghelende, het bloed zeer rood en schuimende, de smaak zoet. In weerwil van die algemeene en herhaalde bloedontlastingen, het toedienen van voetbaden; koude omslagen op de borst; *sal ammoniac*, *digitalis*, als *palliatif* middel keukenzout, bleef zijn toestand steeds dezelfde, zoodat ik uit hoofde van zijne zwakte en atonie niets dan den dood te gemoet ziende, mijne toevlugt niet alleen tot minerale zuren, maar zelfs tot *adstringentia*, als: *serum lactis aluminosum* en eindelijk tot het *liquo stypticus Loofii* moest nemen. Zijne ademhaling werd korter, het uitgelooosde bloed was steeds aanzienlijk, de hoest droog, de pols klein en snel, dien ten gevolge vond ik mij genoopt, den Terpentijn te beproeven. Mijn voorschrift bestond des morgens en des avonds in twintig droppels *oleum terebinthinæ* met een half wijnglas water vermengd en in den tusschentijd eene *infusio saleb. cum syr. pap. rhead.*; den volgenden dag verzekerde hij mij, dat de hoeveelheid bloed, dadelijk na het gebruik van den Terpentijn aanmerkelijk verminderd was. Ook zag ik hem wel eenige met bloed vermengde flui-

men opbrengen , doch vele van dezelve hadden reeds iets van derzelver roodheid verloren , zij werden daarna helder en glasachtig , alle overige ziekelijke verschijnselen verdwenen , de adembaling werd zoo vrij , dat er zich geenerhande gebrek in de longen deed vermoeden.

Omtrent een jaar naderhand werd hij wederom door deze ziekte aangetast en ik behandelde hem , ingevolge mijne verkregene ondervinding , dadelijk met den Terpentijn , thans vooral was het meerdere nut in het ooglopende , en hij zelf kreeg daardoor zoo veel vertrouwen , dat hij zonder mijnen raad , wanneer hem weder deze ziekte overviel , uit eigene beweging van dit middel gebruik maakte , welks werking , volgens zijne getuigenis , immer voldoende is geweest.

G. D. een steeds zeer gezond meisje , 27 jaren oud , van een sensibel temperament , had het ongeluk in het water te vallen , hetwelk haar eene hevige schrik veroorzaakte. Sedert gevoelde zij pijn in de regterzijde , vergezeld van een' droogen hoest ; daar hare maandelijksche regelen evenwel bleven aanhouden , sloeg zij op dit alles geene acht , tot dat zij eene groote hoeveelheid bloed opgaf , waarbij zij eene heeschheid ontwaarde , vergezeld van moeijelijk slikken. Vijf maanden lang had zij deswege verschillende geneesheeren geraadpleegd ; alles echter , offchoon zij door eene gepaste geneeswijze behandeld werd , bleef aanhouden : dagelijks gaf zij bloed op , waardoor men haren toestand als eene hebbelijke ziekte en haar als teringachtig beschouwde. Toen men mij raadpleegde , vond ik hare adembaling kort , de stem heesch , den hoest aanhoudend ,

den pols hard, klein en snel, 116 slagen met het hart overeenstemmende, bij iedere beweging hartkloppingen. Bloedzuigers op de borst, inwendig *digitalis*, *sal ammoniac* veranderden dezen toestand geenszins. Uit hoofde er nu reeds zooveel vruchteloos aangewend was, en zij door het aanhoudend opgeven van bloed allengs meer en meer verzwakte, besloot ik tot den Terpentijn mijne toevlugt te nemen. Ook in dit geval was de werking even gunstig; op den vierden dag gaf zij geen bloed meer op, en zij werd door dit middel met eene verzachtende geneeswijze en voeding weldra hersteld, ook hare heescheid verbeterde langzamerhand.

J. D. J., een man van omtrent 38 jaren, van een irriterend temperament, die het beroep had, om de vuren van de glasblazerij te stoken, was hoogstwaarschijnlijk ten gevolge van flechte doorstraling in het *systema Portarum* en *hypersensibiliteit* van het huidorgaan door een vermeerderd plasticismus en zwakke longen tot bloedspuwing voorbereid, en verzocht, door dezelve overvallen, mijne hulp. Hij was kortademig, benaauwd en onrustig, de pols hard; met een' aanhoudenden hoest herhaalde zich steeds het uithoesten van bloed. Op BAYLES dertigjarige ondervinding vertrouwend, en uitgelokt door mijne vorige waarnemingen, zocht ik vooraf den aandrang van het bloed door eene aderlating te stillen en schreef dadelijk den Terpentijn voor, liet in den tusschentijd van een *decoct. althææ*, *sal ammon.*, *extr. hyosc.* en *aq. lauro cerassi* gebruik maken, en beval voorts rust, koelte en al, wat verzachtend was, aan. De lijder zeide mij den daarop volgenden morgen, dat het bloedspuwen na het gebruik van de

Terpentijn verminderd was, bijzondere gewaarwordingen van het middel zelf had hij niet bespeurd. Zijne *sputa* waren nog bloedig, zijn pols hard en vol, 120 slagen, het afgelatene bloed met eene ware *crusta pleuritica* bedekt. Ik liet de aderlatig herhalen, als ook met het gebruik van den Terpentijn etc. aanhouden; den volgenden dag begonnen de fluimen te veranderen, het bloedige verloor zich meer en meer, zij werden helder en doorzigtig. Zijne ademhaling was niet zoo kort, hij werd rustig, zijn pols zacht en natuurlijk. Zijne hoest had zich met een ruim zweet bedaard en hetgeen onze aandacht verdient: de oppervlakte van het *coagulum* van het bloed vertoonde niet meer de ontstekingskorst, ook had dit zijne vastheid verloren, zonk op den bodem neder en liet slechts deszelfs vezelstof als eene dunne slijmerige huid kennen. Door het gebruik van dit middel begaf hij zich weldra weder aan eenen arbeid, die zeker de minst geschikte voor hem was, maar tot welken hij zich ter onderhouding van zijn huisgezin genoodzaakt zag.

Twée jaren naderhand werd hij door eene *febris intermittens* aangetast, welke in *continua* overging, ten gevolge waarvan hij overleed.

J. v. D. G., 29 jaren oud, van een sensibel temperament, had reeds eenige dagen aan eene pijnlijke gewaarwording in den onderbuik geleden, met welke hij genoodzaakt was meer dan gewone lichaamsbeweging te maken; deze pijn bedaarde, doch nu werd dezelve door eene drukking op de borst gevolgd, waarbij zich weldra zeer onverwacht eene allerhevigste *hæmoptysis* opdeed, ook in dit geval was mijne behandeling dezelfde, ook daar verloor

het bloed, hetwelk met eene aanmerkelijke *crusta phlogistica* overdekt was, den volgenden dag deszelfs vastheid; de met bloed vermengde fluimen werden geene *sputa cocta*, maar als helder slijm, en 12 dagen werd er volgens mijne voorschriften met dit middel aangehouden, wanneer alle vooruitzigten zoo gunstig waren, dat hij weldra alleen door eene verzachtende en voedende behandeling herstelde.

Mejufvrouw P. v. L., van een sensibel temperament, 34 jaren oud, verried door zwakte en gevoeligheid der longen steeds een' aanleg tot tering, bij haar waren de maandelijksche regelen achtergebleven, en zij verviel met een' droogen hoest in eene bloedspuwing, welke mij geheel en al van eenen asthenischen of adynamischen aard toescheen; ook daar was dit middel een echt *stipticum* en zij genas, alhoewel langzaam, van dezen gevaarvollen toestand.

Mejufvrouw M., 49 jaren oud, van eene cachectische gesteldheid, was reeds sedert eenigen tijd door eenen ontsteking-toestand der longen aangeast, zij raadpleegde mij niet, voordat zij reeds etterachtige met bloed vermengde *sputa* opgaf. Opmerkelijk was het, hoe ook op deze afscheiding de Terpentijn invloed scheen te hebben, ook deze lijderes herstelde. Denzelfden invloed ontwaar ik nu ook weder bij schipper V. in een dergelijk geval.

Juist toen ik dit schreef, kwam J. S., 33 jaren oud, van een irritabel temperament bij mij; hij was reeds in het vorige jaar op dezelfde wijze van bloedspuwing door mij genezen; zich buitengemeen vermoeid hebbende, ontwaarde hij een gevoel van flauwte in den onderbuik, hetwelk hem zoo hin-

derlijk was, dat hij mij daaromtrent wilde raadplegen, naauwelijks verhaalde hij mij zulks, of hij kreeg eene reuteling in de ademing, die allengs naar boven kwam en in eene hevige *hæmoptoe* overging; zijne ledematen waren koud, de pols klein en ingetrokken. Met een' geringen hoest, welke alleen door het aanhoudend toestroomende bloed veroorzaakt werd, bleef het bloedopgeven aanhouden. Het kwam mij niet twijfelachtig voor, dat het gevoel van flaauwte aan gebrek aan bloed in den onderbuik was toeteschrijven, waardoor de steeds gevuld wordende longen geen' tegenstand meer konden bieden, maar dit loosden. Ik gaf hem, na door eene aderlating het bloed van de longen te hebben afgeleid, den Terpentijn. De spoed, met welken de *hæmoptysis* bedaarde, was opmerkenswaardig, hij ontwaarde een zamenfnoerend gevoel, met eene warmte, welke zich alleen over de borst scheen te verspreiden, de pols werd voller, en alles toonde aan, dat de bloedsomloop zich herstelde, en nadat er een uur verlopen was, verliet hij welgemoed mijn huis. Van tijd tot tijd bragt hij nog eenige met bloed vermengde fluimen op, ook deze werden langzamerhand als slijm, en hij herstelde binnen weinige dagen.

Deze waarnemingen zoude ik nog veel kunnen vermeerderen, doch daar dezelve allen steeds hetzelfde resultaat opleveren, meen ik dat de bovengemelde genoegzaam overtuigende zijn, om te besluiten, en het komt mij voor dat de Terpentijn

10. een specifiek vermogen heeft, om even als uitwendig bloedingen te stillen, bloedspuwing te genezen;

Dat er 2°. eene primaire verandering omtrent de plasticiteit van het bloed zelf plaats grijpt, er is geen middel hetwelk spoediger door de *vasa lymphatica* opgenomen wordt, slechts een weinig op de hand ingewreven, ontwaart men zulks dadelijk in de *urina*, en waarom zoude het bloed, hetwelk in verhouding der vaste deelen op eenen veel lageren trap des levens staat, daardoor aan geene dadelijke chemische werking onderworpen kunnen zijn? Weten wij niet reeds den invloed van *miasmata*? Zien wij niet, dat dit door de werking van den atmosfeer verandert? Hebben TIEDEMAN, GMELIN en MAGENDIE ons niet reeds geleerd, dat verschillende voedingsstoffen een reeds met het oog op te merken verschil opleveren? Is ook de *halitus* of *spir. sanguinis* bij kinderen, vrouwen en grijs gewordenen, ja zelfs volgens *clima* niet verschillend en die der gras-etende dieren niet eigendommelijk? Hoegroot moet het *chemismus* derhalve niet zijn? Daarvan kunnen wij ons overtuigen, indien wij onze aandacht op het bloed vestigen; wanneer dit van deszelfs natuurlijken zerel, ons *organismus*, is afscheiden, dan zien wij dit door *acida* en *aluminosa* stollen, terwijl *alcalina* zulks verhinderen; ook het *coagulum* van het bloed, hetwelk ik gedurende vier en twintig uren aan de werking van den Terpentin blootstelde, had deszelfs vastheid verloren. Zoude de vermeerderde warmte en snellere pols ook niet juist een bewijs daarvoor kunnen opleveren, dewijl er dan, wanneer het bloed zich van elkanderen afscheidt, ook eene eigendommelijke beweging waargenomen wordt en men ook ontwaart heeft, dat het slagaderlijke bloed meer warmte dan

het aderlijke bezit, en zijn ook de groene ontlastingen, welke men eveneens bij het gebruik van den *calomel* waarneemt, niet eenigzins overtuigende, dat er iets van het *cruor* afgescheiden kan zijn.

En neem ik dan eindelijk nog aan, deszelfs werking op de hersenen te gelijk met eene revulsie op de maag, het huidorgaan en de nieren, dan heeft ook deze werking eene groote waarde, namelijk, door de reactie in het *systema portarum* optewekken en de werking van het huidorgaan en de nieren te vermeerderen, wordt de relative receptiviteit der longen opgeheven, derzelver positive kracht verminderd en de plaatselijke reactie weggenomen en aldus de ziekte zelve gunstig afgeleid. *Ubi stimulus ibi affluxus*, en dan kan ik verklaren, waarom dit middel mij even zoo veel nut bewees in eene idiopathische als in eene symptomatische bloedspuwing.

OVER EENIGE VERSCHIJNSELEN, WELKE DOOR DE
SCHRIJVERS DER GEREGETELIJKE GENEESKUNDE
TOT DE ZELFONTBRANDING GEBRACHT WOR-
DEN, EN OVER HET GEVOELLEN VAN
LAIR NOPEN DEZE VERBRANDING,

DOOR

J. C. VAN DEN BROECKE,

MED. DOCTOR TE MIDDELBURG.

(Vervolg en slot van het 3de deel, 1ste stuk, bladz. 39.)

Hoe vreemder een verschijnsel is, 't welk men wil onderzoeken en verklaren, van te grooter belang moet het geacht worden met al de bijzonderheden bekend te zijn, welke hetzelfde voorafgaan en vergezellen. De zelfontbranding en de verschillende gevoelens over dezelve bevestigen ook deze waarheid. — Of klinkt het niet vreemd, grenst het zelfs niet aan het ongerijmde, dat de mensch in weinige oogenblikken tot asch verbranden kan, en echter weinig of geen vuur in zijne nabijheid geweest is? Als wij in de geschiedenis de verbranding van het menschelijk ligchaam na den dood of levend bij regtsoefeningen vinden medegedeeld, dan blijkt het, dat er eene menigte brandstoffen gevorderd worden om hetzelfde te verbranden. Daarentegen is in de meeste zelfontbrandingen de hoeveelheid vuurs zoo gering geweest,

III. DEEL.

K

dat eenige schrijvers aan hetzelfde allen invloed op de verbranding ontzegd hebben.

Wanneer men nu de oorzaken van dit vreemd verschijnsel wil opsporen, dan is het van groot gewigt, zoo niet noodzakelijk, om alle bijzonderheden te kennen, welke met hetzelfde in betrekking staan. Intusschen wordt men in dit onderzoek zeer te leur gesteld. Want het moet verwondering wekken, dat bij de tot nu toe bekende zelfontbrandingen de huisgenooten of vrienden dier menschen in het begin afwezig waren, en slechts in enkele gevallen het einde der verbranding bijwoonden, toen de ongelukkigen reeds van het leven beroofd waren, en derhalve van hunne aandoeningen geen narigt konden geven.

Een noodzakelijk gevolg van dit alles was dan ook, dat de gevoelens der schrijvers nopens dit verschijnsel altijd verdeeld waren en nog blijven. KOPP meende in het geval van BERTHOLI het duistere, dat bij de zelfontbrandingen bestond, voor het grootste gedeelte te zien opgehelderd. Immers hier was de ongelukkige Priester, gelijk wij te voren zagen, in staat om zijn wedervaren aan de omstanders mede te deelen. Doch wij meenen genoegzaam bewezen te hebben, dat de verbranding van BERTHOLI een electrick verschijnsel, geene zelfontbranding geweest is. Weshalve zij die waarde mist in het uitleggen dezer verbranding, welke KOPP er aan heeft willen geven.

Het is buiten ons plan om de verklaring van dezen verdienstelijken schrijver over de zelfontbranding in het bijzonder te overwegen; ook zal men in het vervolg eenigzins kunnen onwaren, op

welken prijs wij zijn gevoelen stellen. Wij hebben alleen voorgenomen om de denkbeelden van LAIR over deze verbranding op te halen, en naar ons vermogen in een ander licht te plaatsen, als vele latere schrijvers gedaan hebben. En offchoon het blijken zal, dat wij het gevoelen van dezen schrijver geenszins onvoorwaardelijk aannemen, zoo vleijen wij ons echter door eene meerdere ontwikkeling van de daarin voorkomende stellingen, en door de beschouwing van eenige minder algemeen bekende bijzonderheden nopens de zelfontbranding, de kennis van dit vreemd verschijnsel uit te breiden.

LAIR maakte zich zeer verdienstelijk, door het mededeelen van zijn geschrift over de menschelijke verbrandingen (1). Eene verzameling van wijd en zijd verstrooide gevallen, deed ook bij hen allen twijfel omtrent het bestaan dezer zonderlinge verschijnselen verdwijnen, die tot nu toe gearzeld hadden aan dit verschrikkelijk uiteinde van den mensch te gelooven. Doch van grooter belang was dit werkje voor de geregtelijke geneeskunde. In hetzelfde, namelijk, werd onder anderen ook de verbranding opgenomen van de vrouw van MILET, eene gebeurtenis, welke om hare geregtelijke gevolgen, niet genoeg tot leering en waarschuwing voor geneesheeren en regters kon herhaald worden.

LAIR vergenoegde zich niet met de opgave van eenige verbrandingen. Hij trachtte tevens van dezelfde eene uitlegging te geven. Volgens zijn ge-

(1) P. A. LAIR, *Essai sur les combustions humaines produites par un long abus des liqueurs spiritueuses*. Paris 1800.

voelen, was de oorzaak dier verschijnselen te zoeken in het misbruik van geestrijke vochten, waarmede het ligchaam doortrokken zijnde, zoo brandbaar werd, dat weinig vuur in staat was om hetzelfde te verbranden. Hij beweerde ook daarom, dat men ten onrechte deze verschijnselen voor in het ligchaam oorspronkelijke verbrandingen, voor zelfontbrandingen hield en de naam van menschelijke verbrandingen meer gepast was (2). — De beweegredenen, welke LAIR tot dit besluit voerden, komen hoofdzakelijk hierop neer.

1°. Alle door deze verbranding gestorvene menschen hebben zich in het gebruik van sterke dranken te buiten gegaan.

2°. De vlugge deelen dezer dranken zijn door de opslorpemde vaten opgenomen en door het ligchaam verspreid, waardoor hetzelfde zoo groote brandbaarheid heeft verkregen, dat weinig vuur toereikend is, om de verbranding te bewerken.

3°. In deze verbrandingen is er altijd eenig vuur in de nabijheid geweest, 't welk het brandbaar ligchaam heeft aangestoken.

De hevigste bestrijder van deze stellingen, was KOPP, die in zijne akademische verhandeling (3) en eenige jaren daarna in een vollediger geschrift (4)

(2) KUHN heeft in lateren tijd hetzelfde gevoelen verdedigd. Wij zijn echter niet in de gelegenheid geweest om zijn geschrift over deze verbrandingen te raadplegen.

(3) J. H. KOPP, Diss. de causis combustionis spontaneae in corpore humano factae. Jenae 1800.

(4) Ausführl. Darstell. u. Untersuch. der selbstverbrennungen des menschlich. Körpers von J. H. KOPP. Frankf. am Main 1811.

geheel andere denkbeelden nopens de zelfontbranding mededeelde. In lateren tijd ondernam, behalve meer andere schrijvers, ook JULIA FONTENELLE, (in eene memorie aan de koninklijke akademie der wetenschappen te Parijs) de onbestaanbaarheid van LAIR's verklaring aan te toonen, en meende het pleit door proeven ontegensprekelijk beflist te hebben (5).

Wij zullen de bezwaren te zamen voegen, welke deze en andere schrijvers tegen de gronden, waarop LAIR zijn gevoelen gebouwd heeft, hebben aangevoerd, en dezelve bij de beschouwing van bovengemelde punten overwegen.

Wat het eerste punt betreft, dat alle verbranden zich aan misbruik van geestrijke vochten hebben schuldig gemaakt, tegen hetzelfde voert men het geval van BERTHOLI aan, waarvan niets dergelijks gemeld wordt. Doch wij gelooven, dat na de verklaring, welke door ons van deze verbranding is gegeven, de ongepastheid van zoodanig voorbeeld voor ieder duidelijk is. Ook zijn de twee andere door KOPP medegedeelde gevallen, waarin geen gewag van sterken drank gemaakt wordt, niet toereikend, om ons eenigzins van gevoelen te doen veranderen. Deze verbrandingen zijn zoo beknopt opgegeven, dat zij zelfs KOPP niet bewogen hebben om van dezelve in het bijzonder tegen LAIR gebruik te maken.

(5) Encyclopédie du XIXe siècle. Sciences médicales Tom. IV, 1e part. art. combustion humaine spontanée.

Men maakt echter van een geval melding, waarin de verbranding niet na het misbruik van geestrijke vochten zou geschied zijn. TILLEAU verzekert zulks van de weduwe PARIS. Maar is deze schrijver in de gelegenheid geweest om dit zoo te kunnen verzekeren? Zij, die zich in drank te buiten gaan, doen dit dikwijls in het geheim. Ook is de getuigenis der naaste betrekkingen dezer menschen in dit opzigt niet te vertrouwen. In het verhaal, dat KOPP geeft van de verbranding van GRATIA PETT, verzekerde ook de dochter, dat hare moeder niet gewoon was brandewijn te drinken; terwijl het echter bleek, dat zij ten minste den avond voor hare verbranding dezen drank in eene groote mate gebruikt had. — Of nu eene vrouw den brandewijn zal misbruiken, zonder zich te voren met deszelfs smaak gemeenzaam te hebben gemaakt, kunnen wij ons moeilijk voorstellen. De zonderlinge gewoonte bovendien van dit mensch, van juist des nachts op te staan en naar beneden te gaan, *om in eenzaamheid tabak te rooken*, doet ons te meer denken, dat zij zich in den drank te buiten ging. Wij kunnen daarom met den hoogleeraar THYSEN niet instemmen, wanneer hij uit de verzekering van TILLEAU, dat de weduwe PARIS den drank niet misbruikte, durft besluiten, dat zoodanig misbruik in alle zelfontbrandingen niet heeft plaats gegrepen. Ons gevoelen zal te eerder gebillijkt worden, als wij op de verhalen van zelfontbrandingen wijzen, welke latere schrijvers uitvoerig hebben medegedeeld. Immers uit dezelve zal men, naar het ons toefschijnt, overtuigd worden, dat deze buitengewone dood door

het misbruik van geestrijke vochten altijd is voorafgegaan (6).

Men heeft ook beweerd, dat, indien de zelfontbrandingen aan het misbruik van geestrijke dranken moesten toegeschreven worden, deze verschijnselen dan ook het meest plaats zouden hebben in die landen waar wijngaarden gevonden worden, 't welk echter niet wordt bevestigd.

Wij zouden, na hetgeen te voren door ons gezegd is, kunnen volstaan met hierbij op te merken, dat niet alleen het misbruik van geestrijke vochten de zelfontbranding ten gevolge heeft; en men al de voorwaarden tot het te weeg brengen van dit verschijnsel niet kent. — Doch ieder zal de weinige kracht van dit bezwaar gevoelen, als hij weet, dat bij de Samoeden eerst de zelfontbranding is waargenomen, toen het gebruik des brandewijns bij deze menschen is in zwang gekomen (7).

(6) Van de gravin CORNELIA ZANGARI EN BANDI VAN CESSANA, die denzelfden dood stierf, weet men alleen, dat zij gewoon was zich dikwijls het ligchaam met brandewijn, waarin kamfer opgelost was, te waschen.

(7) Indien men nog meerdere bewijzen vorderde, dan zou ook het volgend uittreksel uit een brief van een Parijzenaar kunnen dienen. Hij schrijft daarin: „het misbruik des brandewijns weten de dames aan de Seine met een nog sierlijker naam uit te drukken, dan de dames aan de Elbe. Hetgeen de laatste een slokje heeten, noemen de eerste, geheel gevoelloos zijnde, een dropje. Eene nieuwe, mischien alleen in Parijs bestaande, soort van dood, schijnt hier de brandewijn te veroorzaken; deze is de Feniksdood. Men verzekert, dat zulke brandewijnzuipsters

Het tweede punt, dat LAIR poogde te verdedigen, bestond daarin, dat bij die menschen de alcoholische deelen van den drank opgeslorpt en door het ligchaam gevoerd, aan hetzelfde eene brandbaarheid gaven, welke slechts weinig vuur behoefde, om dit verschijnsel te weeg te brengen.

Hier tegen heeft men de meeste zwarigheden ingebracht, en het kan ook niet ontkend worden, dat van de juistheid of onbestaanbaarheid dezer redenering veel, zoo niet alles, afhangt, om het gevoelen van LAIR en de hoofdzak te omhelzen of geheel af te keuren. Wij moeten daarom hier uitvoeriger zijn in het onderzoeken, dewijl niet alleen de aard der zaak dit vordert, maar ook omdat het gevoelen van vele latere schrijvers op de onjuistheid der bovengenoemde stelling gegrond is.

Volgens deze schrijvers strijdt het met de meer verlichte physiologische kennis, dat er zelfstandigheden onveranderd door de opflorpemde vaten in het bloed zouden gebragt worden. Het levensbeginfel werkt alle vreemde stoffen, welke in het ligchaam worden opgenomen zoodanig om, dat zij van natuur veranderen.

somtijds dood gevonden zijn, geheel tot asch of ten minste tot kolen verbrand door het alcoholisch vuur, dat in hunne aderen smeulde en door onvoorzigtige aanraking met vuur of licht aangestoken werd. Deze feniksen, wel is waar, zijn zeldzaam, maar zij zijn dan ook na kunnen dood beelden der onsterfelijkheid. De gansche buurt, waar zij gewoond hebben, spreekt onophoudelijk van hun' belledood. Onze geneesheeren hebben tot nu toe vergeeffche moeite aangewend, om te verklaren, hoe een zoo vochtige levensloop, zoo een droog einde nemen kan.

Hetzelve bezit de bewonderingswaardige eigenschap, om uit zelfstandigheden beginfelen te trekken, welke de scheikunde er niet in kan ontdekken. Ofschoon nu eenige stoffen, in het ligchaam omgewerkt; hunne kleur behouden, zoo zijn het echter niet dezelfde als te voren; het leven heeft haren aard veranderd. Hetzelfde moet op de geestrijke vochten toegepast worden.

Niet minder strijdt deze stelling, beweert men verder, met hetgeen men omtrent de wonden waarneemt van hen, die zich in drank te buiten gaan. Een stinkend, om zich vretend vocht ontlast zich uit deze wonden, en in dezelve wordt geene brandewijnslucht opgemerkt. — Ook de waarnemingen, dat men in de lijken van brandewijndrinkers den alcoholischen reuk zou ontdekt hebben, zoo dezelve al naauwkeurig mogten genoemd worden, wettigen volgens deze schrijvers geenszins het besluit tot eene verspreiding der alcoholische deelen in het ligchaam. Immers kan na den dood bij deze menschen de brandewijn zich de ingewanden gemakkelijk een' weg banen naar de omliggende deelen en tot bovengenoemde dwaling aanleiding hebben gegeven. De lijkopeningen, welke door METSCHER en andere met dit oogmerk zijn verrigt, hebben geene sporen des brandewijns opgeleverd, en doen de door LAIR medegedeelde waarnemingen in twijfel trekken.

Men geve echter eens toe, dus gaan zij voort, dat de vlugge deelen der dranken onveranderd het ligchaam doordringen, dan volgt hier nog niet uit, dat zij de vochten en vaste deelen brandbaar zouden maken. Wat de vochten aangaat, met derzel-

ver waterachtig gedeelte wordt de brandewijn der-
 mate verdund, dat dezelve voor verbranding on-
 vatbaar wordt. Nog meer geldt dit van de vaste
 deelen. Wanneer men eene stof, zoo als b. v. lin-
 nen, met alcohol bevochtigt en door vuur ont-
 steekt, verbrandt alleen de alcohol, terwijl het lin-
 nen ongeschonden blijft. Dat zulks even eens op
 het menschelijk ligchaam toepasfelijk is, heeft FON-
 TENELLE gemeend door de volgende proeven duide-
 lijk te hebben bewezen. Hij nam zeer dunne sneedjes
 ossenvleesch en liet dezelve weeken gedurende vijf
 dagen in alcohol van 36°. Zij werden daarop goed
 uitgeperst en in nieuwen alcohol gelegd, welke drie
 maanden daarna ververscht werd. Hiermede ging
 hij nog vier maanden voort en nu moest naar zijn
 gevoelen dit vleesch meer met alcohol doortrok-
 ken zijn dan het ligchaam der brandewijndrinkers,
 terwijl het duidelijk was, dat deze alcohol, twee-
 maal sterker dan de brandewijn, ook ligter ont-
 vlammen zou. Toen hij echter het vleesch bij
 een brandend ligchaam bragt, ontvlamde het
 niet. Hij deed meer, op hetzelfde goot hij alco-
 hol en stak denzelven in brand. Nadat deze ver-
 brand was, vond hij het vleesch van binnen on-
 beschadigd en een weinig gebraden van buiten; *al-
 leen de randen, welke zeer dun waren, verbrandden.*
 Het vleesch behield na de verbranding zeer duide-
 lijk eenen alcoholischen reuk en vatte, blootgesteld
 aan de vlam van den alcohol en aan eene electricke
 ontleding, geen vuur. Eene tweede proef met *ae-
 ther sulphuricus* had dezelfde uitkomsten. In eene
 derde trok hij sneedjes vleesch in alcohol en aether
 en legde dezelve gedurende tien dagen in terpentijn-

olie; wat meer is, hij begoot met deze olie het vleesch en stak het aan. Nu was het een weinig meer gebraden dan in de twee eerste proeven.

Uit deze proeven trekt FONTENELLE het besluit dat, al waren de spieren met eene groote hoeveelheid alcohol doortrokken, zij daarom niet brandbaar zouden worden, en bij gevolg het menschelijk ligchaam door deze oorzaak nog minder verbranden kan.

Deze schrijver doet ook verder opmerken, dat de minst brandbare deelen van het ligchaam, zoo als lever, milt en longen altijd verbrand zijn gevonden in de zelfontbrandingen, terwijl de bij uitstek brandbare haren somtijds onbeschadigd gebleven zijn. Dat de dierlijke verbrandingen eene sponsachtige, zeer zwarte, blinkende en stinkende kool, en slechts onder eenen zeer hoogen warmtegraad asch opleveren, terwijl daarentegen de zelfontbrandingen bij den mensch een matige warmtegraad vergezelt, zoo dat zij somtijds de brandbaarste voorwerpen niet verbrandt. Dat eindelijk de zelfontbrandingen ook daarin van gewone verbrandingen verschillen, dat de tegenwoordigheid van lucht bij dezelve geen noodzakelijk vereischte is, dewijl men gevallen kent, waar de verbranding in het ligchaam van binnen naar buiten geschiedde.

Deze zijn de bezwaren, welke tegen de tweede stelling van LAIR zijn aangevoerd. Laat ons nu onderzoeken, welke waarde men aan dezelve moet hechten. Vestigen wij vooreerst onze aandacht op den aard der opslorping, welke men beweert, dat met het gevoelen van LAIR strijdig zoude zijn.

Waar de opslorping als het ware met de voeding

ineengefsmolten schijnt, in de ligchamen der eenvoudigste dieren, leeren wij deze verrigting reeds kennen als een door het levensbeginfel bestuurd vermogen. Geene phyfische of chemifche wetten zijn toereikend om deze werking bevredigend te verklaren. Die onbekende kracht, welke wij leven noemen, begint zich hier reeds te vertoonen. Vreemde zelfftandigheden worden tegelijk opgenomen en omgewerkt; uit dezelve ontftaat de ftof, welke tot inftandhouding van het ligchaam moet verftrekken. Hoe hooger men klimt in de rij der dieren, des te meer ontdekt men den invloed dezer levenskracht. Bij den mensch ontmoet men dezelve wetten. In zijn ligchaam nemen de opflorpande vaten niet alleen de zelfftandigheden op, maar met deze werking veranderen en bereiden zij tevens dezelve, om in eene algemeene vloeiftof, het bloed, vergaderd, verder voortgedreven, van lieverlede aan de voeding van het ligchaam behulpzaam te wezen.

Tot het bestaan der opflorping in het menfche-lijk ligchaam is dus het leven noodzakelijk. Deze verrigting is gewijzigd naar de jaren, de gezondheid, de ziekten, en de verfchillende omftandigheden, onder welke de mensch kan leven. Indien er derhalve eene oorzaak, b. v. de ouderdom, de levenskracht verminderen doet, dan kan men ook van haar die naauwkeurige werking in het opnemen en bereiden van ftoffen niet meer verwachten.

Regelt zich nu de opflorping naar den verfchillenden toefland van het levensbeginfel, niet minder wordt deze verrigting gewijzigd door de onderfcheidene zelfftandigheden, welke haar ter opneming en bereiding worden aangeboden.

Wanneer sommige schrijvers, zoo als wij vroeger te kennen gaven, beweren, dat door de opflorping alle stoffen van aard veranderen, hebben zij eene stelling zoeken te verdedigen, welke ja op vele zelfstandigheden eenigzins van toepassing is, maar nimmer als algemeen geldende mag beschouwd worden. Met meer regt meenen wij als eenen algemeenen regel te kunnen vaststellen, dat het ligchaam in een' gezonden toestand slechts zoodanige stoffen omwerkt en aanneemt, wier eenvoudige bestanddeelen, hoezeer wel niet in dezelfde betrekking als in het menschelijk ligchaam voorhanden, toch van natuur dezelfde zijn. Dat daarentegen die stoffen, welke opgenomen niet tot voeding en onderhouding van het ligchaam kunnen gedijen, van aard niet veranderen en door de zorgvuldige natuur langs verschillende wegen meestal uit hetzelfde gevoerd worden.

Als men verder betoogt, dat indien kleur- of reukgevende zelfstandigheden in het ligchaam opgenomen en omgewerkt zijn, tevens de kleur- en reukstof, hoezeer in hetzelfde nog waar te nemen, evenwel van aard veranderd zijn; dan rust dit op de valsche veronderstelling, dat met de verandering van een of meerdere bestanddeelen eener stof ook te gelijk de overige hunne eigenaardige natuur verliezen.

Wanneer derhalve, gelijk wij met voorbeelden zullen bewijzen, de kleur- of reukstof van sommige zelfstandigheden, ja de zelfstandigheden zelve in het ligchaam worden aangetroffen; zoo bestaan er, naar het ons toeschijnt, geene voldoende redenen om dezelve als van natuur veranderd te beschou-

wen. Men zal zich bovendien te eerder voor zoodanig besluit wachten, als men bedenkt, dat het van vele zelfstandigheden door proeven bekend is, dat zij in het ligchaam hunne eigenaardige natuur behouden hebben.

De meekrapwortel, in het dierlijk ligchaam opgenomen, kleurt de beenderen met hare eigendommelijke kleur. Dat de kleurstof hier onveranderd door de opslorpemde vaten opgenomen en met de beenderen vereenigd wordt, hebben de proeven van BERZELIUS buiten twijfel gesteld. Wanneer wij dus vinden opgeteekend, dat de indigo aan de chyl eene blaauwe kleur mededeelt, dat het campechehout en de rabarberwortel op die der urien invloed hebben, dan mag men, naar onze meening, veilig besluiten, dat de kleurstof dezer lichamen zich eveneens aan den invloed van het levensbeginfel onttrokken heeft.

In hunne merkwaardige proeven op de opslorplingswerktuigen hebben MAJER, TIEDEMAN, GMELIN, MAGENDIE en anderen bewezen, dat sommige stoffen geheel onveranderd in de verschillende deelen des ligchaams rondgevoerd worden. De *prussias ferri*, *prussias plumbi*, *prussias potassae*, waarmede proeven op dieren zijn genomen, heeft men in denzelfden staat door het bloed verspreid gevonden.

Had dit plaats met deze zelfstandigheden, geen wonder dat de reukgevende stoffen hun vlug beginfel onveranderd verspreiden. Of wie zou in ernst durven beweren, dat het levensbeginfel de natuur der kamfer verandert, wanneer hij weet, dat men aan den *ductus thoracicus* van een' hond den kamferreuk ontdekte, nadat bij dit dier kort te voren deze zelfstandigheid in de poot was ingewreven.

CHAUSSIER heeft dieren in gezwaveld waterstofgas gedompeld en doen stikken, niettegenstaande de longen vrij bleven. Zoo geven uijen aan den adem hunnen bijzonderen reuk, wanneer men met dezelve de huid heeft ingewreven. Hiertoe behoort ook de voor de geregtelijke geneeskunde gewigtige waarneming van CULTON, volgens welke bij de vergiftiging door blaauw zuur eene reuk van bittere amandelen duidelijk wordt waargenomen (8).

Vele zelfstandigheden zouden hier nog kunnen opgenoemd worden, welke eveneens haren eigendommelijken reuk in het ligchaam behouden en van welke men met grond kan vaststellen, dat zij hare natuur behouden hebben. Ook zouden alsdan kunnen aangehaald worden de werkingen van fommige spijsen en artsenijen op kinderen van zogende vrouwen. Doch voor ons onderwerp hebben wij genoeg gezegd om te kunnen aannemen, dat er vreemde stoffen onveranderd door het ligchaam omgevoerd worden. Pasfen wij nu zulks toe op de opslorping van geestrijke vochten, dan lijdt het geen' twijfel, of wij mogen ook van deze reukgevende vloeistoffen vaststellen, dat het vlugge derzelve onveranderd de verschillende deelen des ligchaams doordringen kan.

Te vergeefs heeft men hier tegen aangevoerd, dat de vochten, welke uit de wonden der brandewijndrinkers ontlast worden geenen alcoholischen reuk

(8) *Récherches et considérations médicales sur l'acide hydrocyanique* Paris 1819. *Zeitschrift für die Staatsarzneikunde* von A. HENKE VII. *Ergänzungsheft* p. 336.

van zich geven ; te vergeefs de waarnemingen in de lijken van deze menschen , door LAIR medegedeeld , in twijfel getrokken en onnaauwkeurig genoemd. De waarnemingen van lateren tijd bevestigen ten volle de juistheid van hetgeen LAIR geboekt heeft. Wij zullen eenige voorbeelden bijbrengen.

BRESCHET vond in de lichamen van vele ter dood gebragte misdadigers eenen alcoholischen reuk verspreid , welke haren oorsprong nam van de dranken , door deze menschen gebruikt , voor zij naar de regtplaats gingen. De wegens zijne zwelgerij beruchte BYON *le polyphage* had eene weddingfchap aangegaan , dat hij in weinig tijds eene groote hoeveelheid wijn en brandewijn zou gebruiken. Hij voerde dezelve uit , doch stierf aan de gevolgen zijner roekeloosheid. CUVIER en DUMERIL waren bij de opening van deszelfs lijk getroffen over den wijn- en alcoholischen reuk , welke zich allerwege verspreidde (9).

SCHRADER en NOËL ontdekten bij dronkaards de brandewijnslucht in de herfenen , en de laatste bragt de vlam eener kaars bij dezelve , waardoor blaauwe vlammen ontstonden (10).

Opmerkelijk is ook de waarneming van SCHUURMAN op het levend ligchaam. In versch afgetapt bloed van iemand , die men kort te voren eene ruime hoeveelheid jenever had doen drinken , heeft hij den reuk en de teekenen van den spiritus in den ontvanger waargenomen (11).

(9) Encyclopédie du XIX. siècle, t. 2. p.

(10) Bijdragen tot de Nat. Wetensch. I. D. n°. 3. p. 244.

(11) J. B. SCHUURMAN de effectib. liq. spirituos. § 11—15. Harderov. 1791.

Uit hetgeen wij aangevoerd hebben, zal het gebleken zijn, dat de bezwaren, welke men tegen het onveranderd doordringen des brandewijns heeft aangevoerd, van grond ontbloot zijn. Wij willen echter niet ontkennen, dat ook hier, gelijk in zoo vele andere verschijnselen, dezelfde oorzaken bij verschillende menschen verschillende werkingen voortbrengen, en niet altijd de brandewijn of andere geestrijke vochten buiten den invloed der levenskracht blijven.

Uit deze verschillende werking der geestrijke vochten op het menschelijk ligchaam hebben de tegenstrijdige waarnemingen nopens de lijken van brandewijndrinkers hunnen oorsprong genomen. Zij kunnen echter nooit de stellige bewijzen door ons aangevoerd verdringen. Immers deze wettigen het besluit, dat brandewijn en andere geestrijke vochten zich onveranderd door de verschillende deelen van het menschelijk ligchaam kunnen verspreiden.

Maar volgt nu hieruit de brandbaarheid van het ligchaam, zoodat weinig vuur in staat is hetzelfde te ontvlammen en te verteren? Deze vraag vinden wij door vele schrijvers ontkennend beantwoord en de boven aangehaalde proeven van FONTENELLE schijnen zoodanig antwoord te billijken.

Men heeft, zoo als wij te voren gezien hebben, de onbrandbaarheid van het met geestrijke vochten doortrokken ligchaam daarom verondersteld, dewijl de vereeniging dezer vochten met het waterachtig gedeelte des bloeds alle verbranding verhinderen zou. Doch deze veronderstellingen kunnen wij niet algemeen goedkeuren, daar Doctor TRAILL verzekert, niet zelden olie in de wei

van het bloed bij zuipers te hebben gevonden (12). Bovendien leert ons de bovengegevene waarneming van NOËL, die aan de ontbloote herfenen van een? dronkaard brandewijnslucht, en door het bijbrengen van het licht eener kaars blaauwe vlammen ontdekte, dat de waterachtige deelen geenszins de verbranding verhinderen.

Van meer belang schijnen de proeven van FONTENELLE; of zij echter voldoende mogen geacht worden, om het gevoel van LAIR te doen verwerpen, zullen wij onderzoeken.

Uit deze proeven nu is, gelijk wij gezien hebben, gebleken, dat zeer dunne sneedjes osfenvleesch gedurende eenige maanden in alcohol bewaard, bijna onbeschadigd bleven, toen men den alcohol, waarin zij lagen, verbranden deed. Hetzelfde geschiedde, wanneer zulks met alcohol en aether werd beproefd en het vleesch bovendien gedurende tien dagen in terpentijn-olie had gelegen. Mag men echter hieruit met FONTENELLE besluiten, dat geestrijke vochten, al dringen zij tot alle deelen van het menschelijk ligchaam door, evenwel hierdoor aan dezelve die brandbaarheid niet geven, welke men bij de zelfontbranding waarneemt; dat zij dus nimmer de naaste oorzaak dezer brandbaarheid zijn, maar alleen in zoo ver invloed hebben op de verbranding, als zij mede kunnen werken om dezen onbekenden toestand, waardoor het ligchaam verbrandt, te helpen bevorderen? Indien de vereeniging der geestrijke vochten met de deelen

(12) Bijdragen tot de Nat. Wetenschap t. a. p.

van het menschelijk ligchaam op dezelfde wijze geschiedde als zulks plaats had tusfchen het osfenvleesch en den alcohol in de aangehaalde proeven, dan zouden wij geenszins aarzelen het gevoelen van FONTENELLE te onderschrijven. Doch hoe groot is hier het verschil! Het vleesch, door FONTENELLE gebezigd, is uit eene gezonde stof gevormd, deszelfs vezelen zijn dus even moeilijk te verbranden als de lichamen of lijken van menschen, die zich aan het misbruik van sterke dranken nimmer schuldig gemaakt hebben. De geschiedenis, gelijk wij te voren reeds hebben aangehaald, getuigt van de verbazende hoeveelheid brandstoffen, welke tot het verbranden van den mensch vereischt worden. Geen wonder dus, dat de gezonde vleeschvezelen, door FONTENELLE in zijne proeven gebruikt, ook na de langdurige vermenging met alcohol, aan de verbranding weerftand boden.

Niet op deze wijze heeft de vereeniging der geestrijke vochten plaats met het levend ligchaam van den mensch. In het bloed opgenomen, met hetzelfde vermengd, worden zij door alle deelen van het ligchaam rondgevoerd. Deze geestrijke beginfelen verenigen zich met de grondstof, waaruit de natuur op eene onbegrijpelijke wijze het weeffel vormt, dat het menschelijk ligchaam zamenftelt; waaruit zij de verschillende vochten bereidt, welke tot instandhouding van hetzelfde medewerken.

Dat vreemde beginfelen dikwijls in het ligchaam als het ware worden ingeweven, wanneer zij niet door huid, longen of andere affcheidingswerktui-

gen worden weggevoerd, kan niet op billijke gronden ontkend worden. HAMILTON schrijft, dat in Reggio, waar de bergamot-olie een der grootste handeltakken uitmaakt, en de vrucht, na van haar schil te zijn ontdaan, aan de osfen en koeijen tot voeder wordt gegeven, het vleesch dezer dieren dermate met de vlugge beginselen dier olie wordt doortrokken, dat hetzelfde op dien tijd eenen sterken en onaangename geur van bergamot heeft (13). Noch duidelijker bewijs leveren ons de waarnemingen nopens de werking der meekrap op de beenderen der dieren. De kleurstof van dezen wortel dringt tot in het binnenste der beenderen door. LOESEKE had niet langer dan drie dagen eene duif met dezelve gevoed, en reeds ontwaarde hij, dat de bek en slagvederen van dit dier waren rood geworden. Ook gelukte het hem eenen hond zoolang meekrap in te geven, dat deszelfs tanden rood gekleurd werden. (14).

Wanneer nu deze vreemde zelfstandigheden zoo naauw met het dierlijk ligchaam vereenigd worden, wat moet men dan niet van de vereeniging denken der geestrijke beginselen, indien deze onveranderd door het menschelijk ligchaam gedurende jaren verspreid worden. Immers van vele slagtoffers der zelfontbranding lezen wij, dat zij niet alleen zeer lang geestrijke dranken misbruikten, maar schier alleen door dezelve, met

(13) Waarnemingen over de Vuurbergen in Italie, Sicilie en omstrecks den Rhijn enz. pag. 513.

(14) Natuurk. Verhandel 1772, 1ste Deel. pag. 146.

ter zijdestelling van voedsel, hun ellendig leven tot een' zeer hoogen ouderdom rekten.

- Hoeveel gewigt derhalve bij eene oppervlakkige beschouwing de proeven van FONTENELLE schijnen te hebben, zoo vertrouwen wij echter, uit hetgeen tegen dezelve door ons is aangevoerd, te mogen besluiten, dat deze proeven alleen de moeilijke verbranding van het dierlijk ligchaam in een' gezonden toestand bewijzen en dezelve geenszins het door LAIR voorgedragen gevoelen wederleggen. Wij zouden integendeel uit deze proeven tot ons voordeel kunnen aanvoeren, dat de randen van het vleesch, welke zeker het meest met den alcohol vereenigd waren, verbrand gevonden werden.

- Wanneer men het gevoelen van LAIR aanneemt, dan wordt het tevens begrijpelijk, waarom lever milt en longen, de minst brandbare deelen van het ligchaam, altijd verbrand gevonden worden bij die ongelukkigen, terwijl de bij uitstek brandbare haren somtijds onbeschadigd blijven. Immers de deelen, welke het meest aan den invloed der geestrijke vochten zijn blootgesteld en waarin de grootste hoeveelheid bloeds gevonden wordt, moeten ook eerder verbranden dan andere.

Men heeft bij deze zelfontbranding opgemerkt, dat met dezelve slechts een matige warmtegraad gepaard gaat, zoodat de brandbaarste voorwerpen, welke in hare nabijheid zijn, dikwijls niet verbranden. En dit heeft men eenigzins als bezwaar tegen de stelling van LAIR doen gelden. Hoe dit echter met grond kan geschieden, begrijpen wij niet, dewijl juist in dit verschijnsel een groot bewijs vóór onze stelling is opgesloten. Want gelijk de

brandewijn verbrandt, zonder het daarmede bevochtigd linnen te schenden, zoo kan ook het door geestrijke vochten brandbaar geworden ligchaam verteren, zonder de aan hetzelfde grenzende voorwerpen te beschadigen.

Even eens moeten de aard der vlam en het moeilijk bluschen der verbranding door water, als met de eigenschappen des brandewijns overeenkomende, niet overzien worden, offchoon zij dan ook op zichzelf beschouwd tot het aannemen van ons gevoelen niet toereikend zouden zijn.

Wat eindelijk de aanmerking betreft, dat de lucht tot het plaats hebben der ontbranding niet noodzakelijk is, hiervan is men een voldoende bewijs schuldig gebleven. Want hoezeer het dan uit sommige verhalen van zelfontbranding gebleken zij, dat deze binnen het ligchaam ontstaan is en zich van daar naar buiten uitgestrekt heeft, zoo volgt hieruit nog niet, dat alle toevoer van lucht bij dezelve was uitgesloten. Daarentegen doet ons het verhaal der zelfontbranding van MEIJER, door SCHERF megedeeld, tot de noodzakelijkheid der lucht besluiten. Immers bij dezen man verbrandden alleen die deelen des ligchaams, welke aan de lucht waren blootgesteld (15).

Indien wij nu al op billijke gronden de brandbaarheid van het menschelijk ligchaam uit het misbruik van geestrijke dranken mogten afgeleid hebben, zoo moet echter het vraagstuk opgelost worden, hoe de ontvlaming en de plotselinge verbran-

(15) Bijdragen tot de Nat. Wetensch. t. a p.

ding geschieden. Is de vlam eener kaars of zijn weinige gloeiende kolen in staat om beiden voort te brengen? En is er in alle gevallen van zelfontbranding vuur aanwezig geweest?

Wat de beantwoording der eerste vraag betreft, zoo is het zeker moeilijk te begrijpen, dat het weinige vuur, hetwelk bij de meeste verbrandingen aanwezig was, tot eene zoo rasche verspreiding van dezelve heeft aanleiding kunnen geven. In dit opzigt was de stelling van Kopp zeer vernuftig, die de werking van de electriciteit des ligchaams aannam. Zijne verklaring scheen alzoo boven het gevoelen van andere schrijvers den voorrang te verdienen. Wanneer wij echter overwegen, dat de geestrijke beginselen, waarmede het ligchaam is doorweven, snel verbranden en op één punt slechts ontvlamd spoedig alle daaraan deel kunnen nemen, dan zal men het geenszins ongerijmd noemen, dat een weinig vuur deze verbrandingen zoude hebben kunnen te weeg brengen. Maar hetgeen ons genoopt heeft dit buiten twijfel te stellen, is de volgende gebeurtenis, welke wij eenige jaren geleden uit een dagblad hebben opgeteekend (16). Zij is voor de kennis der zelfontbrandingen te belangrijk, dan dat wij dezelve niet uitvoerig hier zouden mededeelen.

In den achtermiddag van den 5 Januarij 1825, wandelde een persoon, dien men wegens zijne kleding voor een' officier hield, tot halverweg het heuvelpad op, dat naar het dorp Pomperpurat in

(16) Journal de Gand, 18 Janv. 1825. Dit verhaal was getrokken uit het franche dagblad l'Echo du Midi.

het arrondissement van Ville-franche geleidt. Hier wendde hij zich tot eene vrouw en vroeg haar of daar omstreeks stroo te koop was; zij bood er hem van aan, doch de gevraagde som van veertig franken kwam hem te hoog voor. De vreemdeling verwijderde zich hierop en ging naar een' akker, welken men nog niet van stoppels ontledigd had. Hij stapelde een deel derzelve op elkander en stak er den brand in. Eenige boeren, die zich niet ver van daar bevonden, zagen, dat hij zich uitkleedde; en daar het 's morgens geregend had, dachten zij, dat hij zijne kleederen wilde droogen; evenwel sloegen zij hem oplettend gade. Hij ging verscheiden malen rond het vuur en schudde de stoppels digter bij een. Plotseling echter wierp hij zijne kleederen in de vlam en sprong er zelf bij. Oogenblikkelijk schoten de boeren toe, en rukten hem uit den brand. Offchoon hij er naauwelijks twee minuten in geweest was, leefde hij niet meer; eene schitterende witte vlam rees boven het ligchaam van den ongelukkige, welke hetzelfde ter naauwernood scheen te raken. Om het verschrikkelijke van het schouwspel te verminderen, wilde men het lijk met stoppels bedekken, doch de hitte was zoo zeer in het vleesch gedrongen, dat oogenblikkelijk een nieuwe brand uitbarstte. Men vernam weldra, dat deze ongelukkige ANTOINE BOIJER heette, oud 27 jaren, en onderofficier bij het 13de regiment van linie was; reeds had hij meermalen blijken van krankzinnigheid gegeven. Eenige oogenblikken voor het uitvoeren van dit noodlottige besluit, ontmoette hij iemand, dien hij brandewijn aanbood en zelf een glas van dit vocht ledigende zeide: „dit is voor het laatst.”

De overeenkomst, welke tusschen deze gebeurtenis en de zelfontbranding bestaat, zal wel niemand kunnen ontkennen. Van de levenswijze van BOIJER vinden wij, wel is waar, geen gewag gemaakt, maar uit het verhaal, 't welk ons hier gegeven is, mogen wij, naar het ons toefschijnt, veilig besluiten, dat hij zich in sterke dranken heeft te buiten gegaan. De vlagen van krankzinnigheid, het met zich dragen van brandewijn en deszelfs gebruik, toen hij zijn noodlottig plan zoude uitvoeren, ja de aard des zelfsmoords (17), gepaard met de bekende teekenen eener zelfontbranding, billijken dit besluit.

Wanneer wij verder de oorzaak overwegen dezer snelle en niet te blusschen ontbranding, dan ontdekken wij, dat eenige door den regen mischien nog vochtige stoppels dezelve konden te weeg brengen.

Hebben nu deze brandende stoppels het vermogen gehad om het ligchaam van BOIJER in korten tijd te verbranden, waarom zouden wij dan dergelijke kracht aan kleederen, die door de vlam eener kaars vuur gevat hebben, of aan gloeiende kolen ontzeggen, wanneer zij met een door geestrijke vochten brandbaar geworden ligchaam in aanraking

(17) Uit een psychologisch oogpunt beschouwd, is deze zelfmoord niet minder belangrijk. Kan een mensch, die tot zulk een noodlottig plan besloten heeft, verachtelijker wijze van sterven kiezen, dan de verbranding? Is zulks nog niet te vreemder bij een' krijgsmann, die bovendien nog andere middelen heeft om zich spoedig van kant te helpen.

komen. Het hangt naar onze meening voornamelijk van de meerdere of mindere brandbaarheid van het ligchaam zelf af, om de verbranding te doen ontstaan en te verspreiden; want het vuur dezer stoppels zoude evenmin als brandende kleeren of gloeiende kolen het menschelijk ligchaam kunnen verbranden, indien hetzelve hiertoe niet was voorbereid (18).

Als wij uit dit oogpunt de verbrandingen beschouwen, dan schijnt het ons toe op goede gronden te mogen aannemen, dat vele derzelve ten onrechte zelfontbrandingen genoemd worden, en gelijk LAIR beweerde, eerder den naam van menschelijke verbrandingen verdienen, als zijnde niet in het ligchaam zelf ontstaan, maar door uitwendig vuur aangebragt.

De verbranding van de vrouw van MILET, om slechts eene van vroegeren tijd te noemen, heeft men, zoo wij ons niet bedriegen, verkeerdelijk eene zelfontbranding genoemd. Deze vrouw, welke zich dagelijks in sterken drank te buiten ging, was gedurende den nacht, wegens gebrek aan slaap,

(18) Bij het beschouwen der electrike verbrandingen hebben wij in het derde geval den dood van den timmerman HITSCHERL vermeld, die door een' bliksemstraal getroffen werd, en wiens lijk, behalve een klein overblijffsel van beenderen, tot asch verbrandde. De oorzaak dezer vreemde verschijnselen, welke zich alleen door een trager verloop van die der zelfontbranding onderscheidde, meenen wij te moeten zoeken in eene verspreiding van geestrijke dranken door het ligchaam, welke deze man waarschijnlijk in wat ruime mate gebruikte.

opgestaan en naar de keuken gegaan. Haar man vermoedde, (het gebeurde in de maand Februarij) dat zij zulks deed om zich te warmen. Te twee uren ontwaakte MILET door den stank, welke zich alom verspreidde. Hij vond bij het inkomen van de keuken zijne vrouw *anderhalf voet van den haard* verbrand. Slechts enkele deelen van het hoofd, der onderste ledematen en eenige ruggewervelen waren aan de woede van het vuur ontsnapt (19).

Wij zien in dit geval geene reden om de verbranding anders, dan van het vuur af te leiden, in welks nabijheid deze vrouw gevonden werd. De koude van den winternacht, waarschijnlijk ook de herhaalde toevlugt tot den brandewijn, als verwarmingsmiddel, en de daaruit gesproten dronkenschap deden haar ongetwijfeld met het vuur in aanraking komen en door hetzelfde ontbranden.

Onder de verbrandingen, welke in lateren tijd zijn bekend geworden, zijn er geene, welke meer onze stelling bewijzen, dan die, welke CHARPENTIER van twee vrouwen heeft medegedeeld. Wij laten zijn verhaal hier volgen.

Den 12 Januarij 1820, des avonds omstreeks tien uren, bemerkten eenige bureu van vrouw P. in Nevers, eenen eigenaardigen en onaangenamen reuk, als van verbrande dierlijke zelfstandigheden en brandende wol. Zij zagen uit geene der naburige huizen rook en damp te voorschijn komen en legden zich, met de gedachte dat deze reuk door de verbrande lommen eener in de buurt gestorvene Kar-

(19) J. H. KOPP, pag. 24.

meliter-non werd veroorzaakt, rustig te slapen.

Den volgenden morgen opende eene buurvrouw, welke een' huisfleutel had, wyl zij elken morgen kwam om de dienstmaagd te helpen, met hetzelfde oogmerk de huisdeur.

Toen zij de kamer binnen trad, omgaf haar eene dikke en zoo ondragelijk stinkende rook, dat zij meende te stikken. Zij ijldedadelijk weder het huis uit en schreeuwde om hulp, waarop de burentoeschoten, en nadat zij den dikken damp hadden laten uittrekken, de geheele kamer doorzochten. Zij zagen evenwel noch vrouw P., noch hare dienstmaagd, en in het eerst ook geen spoor van derzelve lichamen, alleen het bed vonden zij verbrand. Van hetzelfde hadden eenige stukken hunne gedaante behouden, doch vielen, zoodra zij aangeraakt werden, in asch te zamen. Dit ontwaarde men zoowel aan het ledikant, als aan de matrassen, pluimbedden, bedplanken, lakens, gordijnen, welke beide laatste van wol waren, en aan den hemel van het bed.

Voor dat de asch werd weggenomen, onderzochten men den haard van den schoorsteen, doch vond daarin geene sporen van brandend hout of brandende kolen. Het vuur van denzelfden was niet ingerekend geweest en waarschijnlijk door gebrek aan hout uitgegaan. Een kandelaar stond op den schoorsteen, een ander op den grond, midden in het vertrek, op beiden was geene kaars en waarschijnlijk was deze slechts op den laatste geweest en aldaar geheel uitgebrand. Als men naderhand de asch doorzocht, vond men voor de plaats, waar het bed gestaan had, het onderste gedeelte van een been, nog met de kous overdekt, aan welks voet de schoen zat.

Men hield hetzelfde voor het regter been der dienstmaagd, het eenigste deel, dat niet tot asch verkeerd was. Men besloot uit deszelfs ligging, dat de meid gestorven was, toen zij dwars over hare meesteres, met het regter been op den grond steunende en met het linker- en het overige lijf op het bed gelegen had; eene ligging, welke zij waarschijnlijk had aangenomen om hare huisvrouw te helpen. De door den brand van hare huid beroofde hersenpan der vrouw, werd op de plaats gevonden, waar zij gewoon was haar hoofd neer te leggen. Behalve deze was nog een klein stuk van de huid des hals behouden, hetwelk in een' rooden doek was gewikkeld, die waarschijnlijk tot halsdoek gediend had en waarvan ook nog eenige overblijffels aan de huid kleefden. Het bed van de dienstmaagd stond dicht bij dat harer meesteres, was echter onbeschadigd, zoo ook de stoelen, de tafel en het overige huisraad, behalve eene naast het bed hangende houten klok, welke hare gedaante had behouden, doch op het eerste aanraken in asch verkeerde. Offchoon de zoldering der kamer niet bepleisterd was, hadden evenwel de balken en sparren, dicht bij den hemel van het ledikant, geen vuur gevat, maar zagen er zwart uit en gaven eene brandende hette van zich. Alles wat in de kamer, en vooral in de nabijheid van het bed zich bevond, was zeer vochtig, dat waarschijnlijk van het verdikken des damps, welke in de kamer werd gevonden, moet afgeleid worden.

Daar in dit huis, (zoo schrijft verder CHARPENTIER) niemand buiten deze twee vrouwen woonde, en men het voorval eerst den volgenden morgen

ontdekte, kent men de oorzaak dezer verbrandingen niet. Gedurende den nacht van den 12 tot den 13 Januarij, was het weér stil, de lucht droog met scherpe koude, zoodat de thermometer tien graden onder het vriespunt stond. De vrouw was 90 jaren oud, de dienstmaagd 70, zij waren beiden van een zwak ligchaamsgestel, mager en dor, ook leefden zij armoedig, ofschoon de vrouw zes duizend franken inkomen had. Deze had in den laatsten tijd in groote mate het geestrijk keulsch water (eau de cologne) gedronken. Sedert twee jaren zou zij, op raad en aanmaning van haren geneesheer, iets minder daarvan gebruikt hebben; doch dezen drank kon dit mensch, om hare zinkende krachten te onderhouden, niet misfen, en zulks te minder, dewijl zij van dien tijd af, dat zij zoo dronk, zich schier van alle voedsel onthield. Ook de dienstmaagd at weinig, dronk slechts zelden brandewijn, maar haar voornaamste voedsel bestond in ouden goeden rooden wijn, heet gemaakt en veel suiker. Zij gebruikte daarvan dikwijls zoo veel, dat zij dronken werd, en men gelooft, dat de groote koude des avonds van den 12 Januarij haar aangezet had, om boven mate te drinken (20).

Hoezeer het bij de beschouwing dezer gebeurtenis met geene zekerheid is vast te stellen, dat de verbranding van Jufvrouw P., door het vuur vatten harer kleederen is veroorzaakt, zoo is dit echter zeer waarschijnlijk. Want als men overweegt, dat een der kandelaars op eene ongewone plaats, op den

grond gevonden en derhalve door eene dezer beschonkene vrouwen in de hand genomen is; dan laat zich eene onvoorzigtigheid met het licht gemakkelijk veronderstellen. Ook is het mogelijk, dat de kleederen dezer vrouw, in het naar bed gaan voorbij het licht waggelende, dat op den grond stond, in brand zijn gestoken, en alzoo tot de vernietiging van haar ligchaam hebben aanleiding gegeven.

Wat echter de verbranding der dienstmaagd betreft, van deze lijdt het geen' twijfel, of zij werd door het vuur der meesteres veroorzaakt. Immers de plaats, waar de overblijffels der meid gevonden werden, leverde hiervan voldoende blijken.

Wij vertrouwen alzoo de tweede stelling van LAIR bewezen te hebben, dat namelijk in het menschelijk ligchaam de alcoholische beginfelen van den drank onveranderd kunnen verspreid worden en aan hetzelfde eene brandbaarheid geven, welke slechts weinig vuur behoeft om de plotselinge verbranding te veroorzaken. Er blijft echter nog eene andere vraag ter beantwoording over, gelijk wij hierboven reeds hebben te kennen gegeven: Is er in alle gevallen van zelfontbranding vuur in de nabijheid dezer menschen geweest, 't welk de verbranding heeft kunnen te weeg brengen? Zij voert ons tot de derde stelling waarop LAIR zijn gevoelen gegrond heeft.

Offchoon wij zijne twee vorige stellingen tegen velen der hedendaagsche schrijvers hebben trachten te handhaven, zoo kunnen wij echter met hem niet instemmen, als hij beweert, dat in alle gevallen van zelfontbranding eenig vuur in de nabijheid is

geweest, 't welk het brandbaar ligchaam heeft aangestoken.

Onloochenbare daadzaken hebben bewezen, dat er menschen tot asch verbrand zijn, waar de invloed van vuur buiten het ligchaam niet kon aangenomen worden, en de waargenomene verschijnselen eerder te kennen gaven, dat de verbranding in het ligchaam zelf ontstaan was. Deze soort van verbranding mag dan ook alleen zelfontbranding genoemd worden. Wat hier het brandbaar ligchaam aangestoken hebbe, is niet met volkomene zekerheid op te geven. Het is ons oogmerk ook niet, om dit opzettelijk te onderzoeken. De meergenoemde bijdrage van den Hoogleraar THIJSEN heeft hierover veel licht verspreid. Voorzeker kan eene phosphorieke ontwikkeling het door geestrijke vchten brandbaar geworden ligchaam aansteken. Ook is het in de noordelijke landen, waar men veel brandewijn gebruikt, geen ongewoon verschijnsel, dat bij menschen, die zich in dezen drank te buiten gaan, eene vlam, ook zonder aanraking van vuur, bij de uitademing ontstaat en doodelijke gevolgen kan hebben.

Bovendien schijnt het misbruik van geestrijke dranken door eene tot nu tot onbekende werking somtijds eene ophooping van warmtestof bij den mensch te veroorzaken, welke een' geruimen tijd na den dood nog merkbaar is. Hiervan kan de volgende waarneming, welke wij bij MORGAGNI hebben aangetroffen, tot bewijs verstreken.

Een dronken bedelaar was in twist geraakt met zijne makkers, die in hunne dronkenschap dezen ongelukkigen een slag op het hoofd toebagten, waardoor hem het bloed de ooren uitliep. Spoedig

echter de vrede hersteld zijnde, zette hij zich met hen rond het vuur en door den twist hartelijk af te drinken, werd hij andermaal met wijn overladen. Kort daarna in denzelfden nacht stierf hij. Niettegenstaande het nu in de maand Januarij was, en het lijk ter ontleding naar een daartoe bestemd gebouw was gevoerd, vond MORGAGNI hetzelfde nog warm. Eenige dagen daarna geschiedde de lijkopening. De buik was zeer opgezet, 't geen door de maag veroorzaakt werd, welke de wijn en lucht zoo hadden doen uitzetten dat MORGAGNI zich niet herinnerde iets dergelijks ooit gezien te hebben (20).

Van de oorzaken, welke eene ontbranding in het menschelijk ligchaam zelf zouden kunnen te weeg brengen, mag men, naar het ons toefschijnt, de ontwikkeling der dierlijke electriciteit niet uitzonderen. Wij zagen in onze beschouwing over de electricke verbrandingen, welke gevolgen de ontwikkeling der electriciteit bij HEINS had. Met moeite kon dit meisje het vuur blusfchen, dat hare vingers branden deed. Veronderstellen wij nu, dat zich zoodanige verbranding in het ligchaam eens zuipers openbaarde, dan is het zeker, dat deze hiervan, even als BOYER, door de brandende stoppels, het slagtoffer zoude worden en verbranden.

Of men echter met eenig regt eene electricke

(20) MORGAGNI de sedibus et causis morborum Ep. An-
med. LII, art. 30.

ontwikkeling als oorzaak van sommige zelfontbrandingen te houden hebbe, zullen wij hier niet onderzoeken.

Op grond van hetgeen wij gezegd hebben nopens de verschijnselen, welke door de schrijvers met den algemeenen naam van zelfontbranding zijn bestempeld, meenen wij dezelve in vier soorten te moeten onderscheiden.

Vooreerst in *electricke verbrandingen*, welke door eene van buiten op het ligchaam werkende electricke vloeistof zijn veroorzaakt; gelijk bij BERTHOLI EN REYNATEAU (21).

Ten tweeden in *electricke zelfontbrandingen*; wanneer de verbranding ontstaat door de electriciteit van het ligchaam zelf, waarvan ons het zevende geval, de verbranding van HEINS, een voorbeeld oplevert

Ten derden in *toevallige verbrandingen van zuipers*; als het door geestrijke dranken brandbaar geworden ligchaam door uitwendig vuur wordt aangestoken; zoo als bij BOYER, de dienstmaagd van vrouw P. en andere.

(21) Door een onlangs in het licht verschenen geschrift van Krügelstein (Repertorium des Neuesten und Wissenswertesten aus der gerichtlichen Arzneiwissenschaft. Gotha 1829) kreeg ik kennis aan eene werking des blikfems, welke mij in het gevoelen versterkt heeft nopens de electricke verbrandingen van BERTHOLI EN REYNATEAU, hier boven medegedeeld. Even als bij deze menschen, was ook de electricke vloeistof werkzaam, zonder dat op den bliksem dondersla-

Eindelijk in *zelfontbrandingen van zuipers*; wanneer er zich in het door geestrijke vochten brandbaar geworden ligchaam zelf vuur ontwikkelt, waardoor de verbranding geschiedt. Tot deze soort moet de verbranding van IGNATIUS MEIJER, door den Hoogleeraar SCHERFF medegedeeld, gebragt worden.

gen volgden. De persoon, die van deze noodlottige werking het slagtoffer was, kwam niet zoo als REYNATEAU met eene ligte branding vrij, maar werd doodelijk getroffen. Dit zonderling geval komt hoofdzakelijk hierop neder. — In den avond van den 29 Augustus, viel Mejufvrouw B. op den weg bij Angers plotseling dood. Twee mannen, die zich slechts op een afstand van zes schreden van deze plaats bevonden, waren getuigen van haren dood. Deze verhaalden, dat het meisje in het oogenblik toen zij viel, luid geschreeuwd had, dat zij op den rug gevallen, en er uit haar regter neusgat een weinig bloed gevloeid was. De ongelukkige had nog kort te voren deze twee mannen toegesproken. — Terwijl dit ongeval plaats had, werd de lucht door bliksemstralen verlicht en in de verte hoorde men het somtijds donderen. Volgens het verhaal der beide mannen, *donderde het niet toen het meisje dood ter aarde stortte. Eerst een uur daarna, brak er een zwaar onweder op deze plaats los.* — De opening van het lijk, 't geen van regtswege geschiedde, gaf de duidelijkste bewijzen, dat de bliksem de oorzaak van den dood was. Zie Journal von Hufeland, 1822, Jul. en Nouveau Journal de Médecine, Decemb. 1821.

Men vergelijke nu in het bijzonder het gebeurde met REYNATEAU, hierboven uitvoerig verhaald, alsmede de daarop volgende uitlegging van deze verbranding met dit ongeval, en men zal, vertrouwde ik, mijn geopperd gevoelen nopens de electricke verbrandingen te meer billijken.

NADERE BESCHOUWING DER KERATONYXIS, (HORENVLIES-STEEL,) TEN BETOOG EN TER AANWIJZING DER BEPAALDE WAARDE DEZER KUNSTBEWERKING.

DOOR

W. M E N S E R T,

Ridder der orde van den Nederlandfchen Leeuw, Chirurgie Doctor, Oculist van Z. M. den Koning der Nederlanden, en Lid van verfcheidene geleerde genootfchappen.

Hast du ein ftetes chirurgifches Gefühl; fo leite Beurtheilungskraft dein Meffer; und du wirft gutes thun.

ZIEGENHAGEN.

VOORREDE.

Toen ik in het jaar 1812 de verhandeling van Doctor BUCHHORN over de *Keratonyxis*, Horenvlies-steek, in het Nederduitsch vertaald, aan de vaderlandsche kunstgenooten aanbod, en tevens tot het nemen van proeven omtrent deze nieuwe kunstbewerking aanmoedigde, was het mij destijds, door gebrek aan eigene waarnemingen niet geoorloofd, eenigzins beflissend mij deswege te uiten. Immers hoezeer men de theoretische gronden is toegedaan, en zelfs de proeven, deswege door anderen genomen, ons vertrouwen verdienen, zoo behoort men tot bewijs van de zekerheid en we-

zenlijkheid der daadzaak, zelf te onderzoeken, daar ook de ondervinding bij den kunstbeoefenaar alles afdoet; en het was dan ook daarom, dat ik bedacht was, om, wanneer ik genoegzame proeven aangaande deze nieuwe methode zoude genomen hebben, de voor- of nadeelige uitkomst van de zelve bekend te maken (1).

Dat ik, aanvankelijk, hoezeer van de deugdelijkheid, vooral van de *extractie* of uitneming van de cataract volkomen overtuigd, evenwel, ik ontveins het niet, bij de lezing der verhandelingen van Dr. BUCHHORN en Profesfor LANGENBECK, een gunstig denkbeeld voor de nieuwe operatie had opgevat, is maar al te waar; trouwens wie zoude eene kunstbewerking, welke zich zoo eenvoudig als gemakkelijk voordoet en alzoo eene betere en voor een ieder, zelfs voor eerstbeginnende operators, zonder gevaar uitteoefene methode belooft, niet gaarne en met belangstelling ondernemen? daar ook omtrent iedere ware verbetering of nuttige voorstelling, indien de resultaten derzelve deugdelijkheid bevestigen, zij kome dan ook van wie zij wil, niets anders te zeggen valt, dan dat goed wel altijd goed zal zijn; waarom, zoo wel ten aanzien van geschriften, als van nieuwe denkbeelden als ook methoden en geneesmiddelen alle partijdigheid niet alleen onheusch maar zelfs onnut is; het is toch alleen om de waarheid te doen, terwijl het ook

(1) W. H. J. BUCHHORN de horenvlies-steek, *keratonyxis*, eene nieuwe methode om de cataract te opereren, uit het Hoogduitsch, Amsterdam 1812, voorrede *blad.* IX.

de zaakkundige en onpartijdige beoefenaar en bovenal de ervaring is, welke omtrent nieuwe middelen en kunstbewerkingen beslissen kan; weshalve men om een dusdanig onderwerp te behandelen en indien men geheel onzijdig wil blijven, niet alleen zijn eigen oordeel ja zijne ervaring voor feilbaar moet houden, maar ook de meening en ondervinding van anderen, al verschillen zij van de onze, in aanmerking moet nemen.

Het is dan ook bij mij geenszins bij het overleg om de nieuwe kunstbewerking *keratonyxis* te beproeven, gebleven, neen, al spoedig nam ik eene geschikte gelegenheid waar; inderdaad den 22 Februarij 1812 heb ik reeds de nieuwe kunstbewerking verrigt (2), en deze eerste operatie wel geslaagd zijnde, ben ik daar mede nu en dan voortgegaan; en hoezeer de uitneming der *cataract* door mij het meest beoefend wordt, zoo heb ik echter in het tijdsverloop der vier daarop volgende jaren, 35 malen, de herhalingen daar onder begrepen, deze kunstbewerking aangewend, al hetwelk ik, in mijne verhandeling over de *keratonyxis*, in 1816 uitgegeven, genoeg omstandig heb medegedeeld. Dan aangezien over het algemeen, zoo als daar is gebleken, de uitkomst mijner proeven, mij een veel minderen dunk van deze kunstbewerking gegeven heeft, en zij, vooral als algemeene operatie, bij mij niet tegen de waarde der *extractie*, konde opwegen, zoo heb ik voor mij de nieuwe

(3) W. MENSERT, verhandeling over de *keratonyxis* enz., Amsterdam 1816, *Bladz.* 130.

kunstbewerking geenszins als eene algemeene methode kunnen aannemen.

Ondertusfchen meen ik met grond te mogen opmerken, dat, zonder de nieuwe kunstbewerking als algemeene methode voor te ftaan, ik des niettemin verzekeren kan, dat ik tot heden mijne proeven heb voortgezet, en gedurende achttien jaren, nu en dan, doch vooral in de mij daartoe gefchikt voorkomende gevallen, dezelve heb in het werk gefield; waaruit dan ook blijkt, dat ik in het onderzoek en de erkenning van het nut dezer kunstbewerking in bepaalde gevallen volhard heb.

In mijn vorig gefchrift, waardoor ik mijne toenmalige ondervinding en genomene proeven heb medegedeeld, bepaalde ik mij tot den oorfprong en de ontwikkeling dezer kunstbewerking te ontvouwen, en wees tevens aan dat in *Frankrijk* en *Engeland* kan gezegd worden, overeenkomstige kunstbewerkingen te zijn voorgesteld en aangewend; al hetwelk zich tot het gefchiedkundige dezer kunstbewerking bepaalt, en voorzeker ten grondslag van dit onderwerp, evenzeer als in andere gevallen, ter meerdere opheldering ftrekken kan; daar die gene, welke met de hiftorifche kennis van dit onderwerp genoegzaam uitgerust is, door eene juiste toepafing, het voordeeligfte gebruik van het reeds bekende zal maken.

De inhoud van deze bijdrage en nadere befchouwing, welke, als het ware, tot een vervolg van mijn vorig werk dienen moet, is daarbij tevens beftemd, om de gegrondheid, zoo ik vertrouwe, mijner opmerkingen en toepafingen, in het eerfte gefchrift opgegeven, nader toe te lichten, en ver-

der ten betoog en ter aanwijzing der bepaalde waarde der *keratonyxis*, en der gevallen, waar dezelve de voorkeur verdient, terwijl ik het geheel met de opgave mijner latere waarnemingen denk te befluiten.

Een geoorloofde ijver tot onderzoek en verdediging der waarheid, en de goedkeuring, welke de kunstgenooten alsmede bevoegde boekbeoordeelaars, zoo binnen als buiten 's lands, betrekkelijk mijne eerste verhandeling over de *keratonyxis*, als ook aangaande mijne andere uitgegeven geschriften hebben doen blijken, deden mij besluiten, om andermaal voor dit onderwerp de pen op te vatten, en mijne latere waarnemingen omtrent den horenvlies-steek bekend te maken; en daar mijne redeneringen op de zuivere ervaring, ja op eene achttienjarige ondervinding gegrond zijn, zoo durve ik mij vleijen, dat ik ook met grond eene bevoegdheid verkregen heb, om de waarde der *keratonyxis* te beoordeelen, en hoop vooral, dat de kunsttoefenaren voor de gebreken en onvolkomenheden, in dit mijn geschrift voorkomende, eenige vergoeding zullen vinden in het getrouwe verhaal mijner ondervinding, en der daadzaken, in deze verhandeling aangevoerd, houdende mij overtuigd, dat voor die gene, welke deze operatie nog niet beproefd hebben, deze verhandeling genoeg tot leiding zal dienen, en dat men daarvan nut zal kunnen trekken.

Daar ik bedoel tot welzijn der cataract-blin-den de zekerste kunstbewerking tot hun herstel aan te wenden, zoo heb ik daarom uit overtuiging, zoo wel door eigen ervaring, als ook door

hetgeen ik van andere *gezien* en *waargenomen* heb, voor mij als *hoofd-methode* aan de uitneming der cataract steeds de voorkeur gegeven, en ik wensch, tot voordeel der staarblinden, welke zich verder aan mij willen betrouwen, daar mede voort te gaan, daar de gelukkige uitkomst mij hare waarde bevestigt, terwijl, wat meer is, dezelve mij de dankbare genegenheid van een zoo groot getal herstelden, ter bevrediging van mijn gevoel, wel de aangenaamste belooning, heeft doen verwerven.

Gaarne herinner ik mij hier, de volgende dichtregelen van den uitmuntenden SCHILLER :

So lasst uns jetzt mit Fleiss betrachten,
Was durch die schwache Kraft entspringt,
Den schlechten Mann muss man verachten,
Der nie bedacht, was er volbringt.
Das ist 's ja, was den Menschen zieret,
Und dazu ward ihm der Verstand,
Dass er im innern Herzen spüret
Was er erschafft mit seiner Hand (4).

INLEIDING.

Het is buiten twijfel, ja algemeen bekend, dat onder al de ontdekkingen, in de laatst verloopene vijf en twintig jaren, zoo vruchtbaar voor de oogengeneeskunde, *ars ophthalmoiatrica*, er voorzeker geene uitvinding, met zoo veel geruchts en opmerking ontvangen en tevens aanvankelijk met

(4) Zie, *das Lied von der Glocke*.

meer algemeen en bijval ondersteund is, als de *keratonyxis*. — Dan velen hebben thans deze kunstbewerking beproefd, en niet weinig is daardoor de eerste geestdrift verminderd; zelfs hebben de waarnemingen, door bevoegde kunstbeoefenaren gedaan, aangezien de uitkomsten derzelve over het algemeen geenszins aan de opgewondene verwachting beantwoordden, de waarde der nieuwe operatie op veel minderen prijs doen stellen, terwijl bovendien anderen de nuttigheid dezer methode hebben in twijfel gebragt.

Zeer vele geschriften zijn er in de laatste jaren over dit onderwerp uitgekomen, en hebben steeds bewijzen gegeven van de verschillende gevoelens, terwijl in dezelve dikwijls geheel tegenstrijdige meeningen geuit en verdedigd zijn; — enkelen toch roemen de voordeelen van den horenvlies-steek te hoog, daar weder anderen deze operatie als onbruikbaar stellen en verwerpen. — Immers de uitvinder en de eerste voorstander dezer kunstbewerking, Dr. BUCHHORN en de vermaarde LANGENBECK hebben dezelve als eene *algemeene*, zelfs als onfeilbare, ten minste niet gevaarlijke *methode* voorgesteld en als zoodanig opgevolgd, voorgestaan en verdedigd; daar integendeel Profesfor ROUX, Doctor DEMOURS en DELARUE en andere in *Frankrijk*, en de Italiaansche Operateur CANELLA, de waarde der *keratonyxis* genoegzaam geheel ontkennen, en wat meer is, dezelve uit hoofde der groote teleurstelling, die zij bij hunne proeven aangaande deze operatie hebben ondervonden, uit de beoefenende heilkunde willen uitgesloten, en aan de vergetelheid geheel willen opgeofferd hebben; sommige vermaarde en

ervaren artsen deniettemin, onder welke vooral Profesfor GRÄFE, SIEBOLD, BENEDICT, DUPUY-TREN, REINIER HENDRIKS, GUILLIE, FAURE, GERI, TRIBERTI BARATTA en meer anderen, vermeenē, dat de nieuwe opereerwijze in eenige gevallen zeer aangewezen kan geoordeeld worden, en kennen alzoo aan dezelve meerdere voordeelen toe.

Dat de uitkomsten, over het algemeen, geenszins zoo gelukkig zijn geweest, als men te regt op de voorstelling van BUCHHORN en LANGENBECK konde verwachten, is algemeen bekend, en zulks heeft te meer de voordeelen der *keratonyxis* doen ontkennen, daar LANGENBECK vooral de nieuwe kunstbewerking niet slechts als eene eenvoudige en door ieder gemakkelijk uitte oefenen, maar bijna als eene onfeilbare, en, om zoo eens te zeggen, de volmaaktheid nabijkomende methode heeft voorgesteld, dewijl zij in alle gevallen kon worden aangewend, waarom Profesfor LANGENBECK de *extractie* en *depresie*, waarbij hij zich vroeger schijnt wel bevonden te hebben, de een zoo wel als de andere, heeft verlaten, meenende in den horenvliessteek alles vergoed te vinden (5).

Dat er alzoo eene groote partijdigheid omtrent dit onderwerp plaats vindt, blijkt ten duidelijke; dan uit de tegenstrijdige gevoelens leert men veel-

(5) Gepasfeerde jaar heeft mij een Engelsch student, in de Genees- en Heelkunde te Göttingen studerende, verzekerd, dat Profesfor LANGENBECK geenszins zoo onbepaald meer aan de *keratonyxis* gehecht is, maar ook weder de *extractie* verrigt.

maals de waarheid kennen, waarom ook, mijns inziens, diegenen, welke met onpartijdigheid en genoegzame wetenschappelijke kennis en praktische ervaring hunne proeven genomen hebben, niet van oordeel kunnen zijn om de *keratonyxis* geheel hare voordeelen te ontzeggen.

Geene onbelangrijke zaak is het dan voor de kunst, dat men de bepaalde waarde der *keratonyxis* meer en meer leert kennen; echter blijft het nu alleen aan de voortgezette waarneming en ervaring om over deze tegenstrijdige gevoelens uitspraak te doen, gelijk dan ook natuurlijk, indien de uitkomsten reeds verkregen en de nog te nemene proeven niet aan de voorstelling beantwoorden, al de schoone woorden van eenvoudig en gemakkelijk en zoo meer, als van zelve vervallen.

Profesor LANGENBECK, wiens groote verdiensten in de Heelkunde volkomen bewezen zijn, heeft door zijne geschriften, even als BUCHHORN, mij tot beproeving der *keratonyxis*, zoo als ik reeds boven gezegd heb, zeer aangemoedigd en hunne aanbeveling kan ongetwijfeld nog velen aansporen en tot gids verstrekken; dan men bedenke wel, dat LANGENBECK zich individueel voor den hoërvlies-steek meer bekwaam kan vinden; hij is dan ook de grootste voorstander der nieuwe operatie, en heeft steeds op de vernuftigste wijze volhard in zijne verdediging, hetwelk door hetgeen hij deswege geschreven heeft, genoeg bewezen is (6).

(6) LANGENBECK, Bibliothek für die Chirurgie, 2 B. 1 st.

Zoo is dan ook LANGENBECK de eerste geweest, welke den horenvlies-steek op levenden en wel op een blind geborenen zevenjarigen jongen verrigt heeft; zulks is mede door hem zelve opgemerkt, daar hij zegt: „Dem Herrn Dr. BUCHHORN gebührt das groſſe verdienst, den vorschlag gethan zu haben, mit einer Nadel die Hornhaut zu durchstechen und die Kapſel zu zerreiſen. Mir schien dieſer Vorſchlag ſehr nachahmungswerth zu ſeyn, und nachdem ich alles genau geprüfet hatte, ſo entſchloß ich mich die Operation an einen blindgeborenen Knaben in Ausübung zu bringen. *Ich bin folglich der erſte geweſen, der die Keratonyxis an Lebenden verrichtet hat* (7).”

Dan al ſpoedig heeft de vermaarde Profesfor GRÄFE (8) en zoo ook de beroemde HIMLY (9) en de ervaren SIEBOLD, (10) MURSIMNA (11) en meer andere artsen in *Duitschland* de nieuwe operatie beproefd; doch het is er verre van daan, dat de-

enz., Göttingen 1808. Disfert. inaug. de *keratonyxi*de, bladz. 506—548.

(7) Zie bovengemelde Biblioth., 2 B 1 ſt. *Nachtrag*, bladz. 537 en C. J. M. LANGENBECK's *Prüfung der Keratonyxis* enz. mit zwei Kűpf. Göttingen 1811.

(8) HECKER, *Annalen der geſammt. Medicin. Entſtehen und Vorſchreiten der Keratonyxis, ein Beitrag von Profesf. D. GRÄFE*, bladz. 358 enz.

(9) *Journal der pract. Arzneykunde von HUFELAND und HIMLY*, XXXII Band, Berlin 1811, bladz. 56. 2 ſt.

(10) *Med. Chir. Zeitung*, 1812 N. 17, Dr. J. B. VON SIEBOLD, *auch ein Wort ueber die Keratonyxis als neue Methode den grauen Staar zu operiren*.

ze artsen zoo onbepaald hun zegel van goedkeuring aan de *keratonyxis* gegeven hebben.

Ook BUCHHORN, indien hij niet voor de kunst te vroeg gestorven ware (11), zoude vermoedelijk van zijne eerste meening, dat de *keratonyxis* algemeen aangenomen en op alle foorten van staren kan worden aangewend, teruggekomen zijn, want overwegen wij zijne eigene woorden, als hij zegt: „Zoo jeugdig vuur, ijver voor eene goede zaak, „te groote belangstelling in een voortbrengfel van „eigen geest, mij hier en daar met zich voortge- „rukt hebben, dan houde men mij dit ten goede; „ondervinding en critiek zullen het blanketsfel, „dat ik hetzelfde geleend heb, van dit product „aftsrijken; het zal ongeblanket daar staan; is het „goed, dan zal het van duur zijn; heeft het te- „gendeel plaats, dan zal het vallen,” (en verder vervolgt hij) „mijn oogmerk kan niet zijn, de ou- „dere methode, welke ik zelf in zekere gevallen „volge, te verdringen. De bruikbaarheid derzelve „is, wel is waar, door de ondervinding thans „reeds bewezen, maar kan men dat ook zeggen „van derzelve voortreffelijkheid? — Dit mogen „toekomstige ondervindingen beslissen, en de ge- „vallen waarin de eene methode boven de andere „bij uitsluiting aangewend behoort te worden, na- „der bepalen (12).”

(11) Zoo ik meen, is Dr. BUCHHORN reeds in het jaar 1814 overleden.

(12) W. H. J. BUCHHORN, de horenvlies-steek *keratonyxis* enz., voorrede bladz. XII en XIII.

Daar dan de uitvinder van de *keratonyxis* aldus gesproken heeft, en een ieder hem volkomen zal toeffemmen, dat de toekomst over de waarde der nieuwe operatie moest beslissen, en daar het nu bewezen is, dat de proeven geenszins aan de verwachting hebben beantwoord, zoo vrage ik al-zoo: wat zoude mij verder kunnen aansporen, om eene methode, welke mij de ondervinding geleerd heeft, goed te zijn voor eene andere kunstbewerking, welke mij even zeer de proeven en uitkomsten geleerd hebben, veel onzekerder te wezen; te verlaten? evenwel ik erken, en heb reeds toegestemd, de nuttigheid, ja zelfs de bijzondere voordeelen van den horenvliessteek, in eenige gevallen, en ik zoude dezelve niet gaarne meer ontberen; maar niet te min, ben ik overtuigd, dat dezelve voor de harde staar, welke wel het meeste wordt waargenomen, (13) verre door de *extractie* overtroffen wordt.

Geenszins is het te ontkennen, dat er bezwaren tegen de uitneming (*extractie*) kunnen aangevoerd worden; bij voorbeeld: het maken van eene te kleine of te groote insnijding in de *cornea*, het kwetsen van den *iris*, het regenboogsvlies, de te groote uitvloeijing van het glasvocht, *humor vitreus*, en zoo meer, en wie weet geene bezwaren tegen eene zoo teedere kunstbewerking aan te voeren? zijn niet in alle operatiën, als het ware, bezwaren gelegen? en welke instrumenten er ook voor gesteld zijn, om

(13) Zie mijn geschiedkundig overzicht omtrent de oog-ziekten in Nederland, tabel VIII.

deze moeilijkheden op te heffen, zoo blijven echter vele dezer tegenheden nogtans bestaan, en kunnen ook door geene redeneringen of verbeteringen der instrumenten, geheel uit den weg geruimd worden; dan van eene andere zijde beschouwd, is het even waar, dat door oplettendheid en vooral bedrevenheid en den technifchen aanleg des operators, welke zijne geschiktheid om te opereren zoo zeer bevorderen, vele zwaarigheden overwonnen worden.

Vergelijken wij hier eens, wat de in de heilkunst zoo geleerde als ervaren VAN ONSENOORT, in zijne beschrijving, aangaande de eigenschappen en bekwaamheden, welke een operator moet bezitten, deswege gezegd heeft. Wij lezen in zijne *operative heilkunde*: „dat een operator, om zoo te spreken, „een heilkundig *genie* (14) moet hebben, om in „onvoorziene gevallen, het onvolledige van een instrument of opereer-methode, gedurende het ver-

(14) Een woord, dat zeer veel beteekent. Het is hier niet oneigen om eens bij te brengen de uitlegging, welke professor VAN DER PALM van dit woord gegeven heeft: „Er is” (zegt deze uitmuntende redenaar) „eene begaafdheid „van den menschelijken geest, waar voor nog in geene „taal eene gepaste benaming is uitgevonden. *Vindingrijk, „oorspronkelijk vernuft noemen wij het*, en drukken daardoor „ten minste iets uit, terwijl het anders daarvoor gebruikelijk uitheemfch woord *genie* niets meer dan een klank behelst. Doch eenmaal in gebruik zijnde, weten wij welk „denkbeeld er aan te hechten.” (*) Men vergelijke hiermede de beschrijving, die de *wijsgeerige arts* WEICKARD van het woord *genie* in het algemeen heeft gegeven, als

(*) I. H. VAN DER PALM, redevoering ter nagedachtenis van ELIAS ANNES BORGER, Leyden 1821, blad. 11.

„rigten eener kunstbewerking naar omstandigheden „te kunnen verhelpen.” (15) Alzoo dan zijn die kleine en somtijds inderdaad niet noemenswaardige veranderingen der instrumenten, als men het wel beschouwt, maar schaars verbeteringen te noemen, waarom ook, mijns inziens, het zoeken naar verbetering of verandering der instrumenten, en dat wel bij eene zoo ruime keuze en veelheid van naalden en mesjes, welke er al reeds tot verrigting van de cataract-operatie bestaan en in gebruik zijn gebracht (16) (17) (18), meer aantoon een gebrek in

hierdoor verstaande „eene gelukkige bewerking des lig- „chaams, of eene verhevener gesteldheid van geest, waar- „door wij bekwaam zijn in eene kunst of in eene bezigheid „boven andere menschen iets groots en gewigtigs spoedig „en gelukkig te ondernemen en ten uitvoer te brengen.” (*) — Om alzoo een groot operator te worden, wordt er al veel gevorderd; dan met een' zoodanigen aanleg uitgerust, wat zal men dan van de kunst meer wenschen?

(15) A. G. VAN ONSENOORT, *Operatieve Heelkunde stelselmatig voorgedragen*, eerste deel, met platen. Amsterdam, 1822, blad. 77.

(16) SICCONI ENS, *historia extractionis cataractæ, Wormi Frisiorum*, 1803.

(17) FREDERICUS AUGUSTUS AMMON, *ophthalmoparacneteseos historiae specimen medico-historicum quo commentatur in varias huius operationis ad cataractum sanandum methodos hucusque institutas, et in instrumenta hunc in usum inventa, cum tabula* Gottingæ 1821. 8vo.

(18) LACHMANN, *de instrumentorum ad corneae sectionem inventorum historia*. Gottingæ 1821. Quarto.

(*) M. A. WEICKARD, *de wijsgeerige arts*, uit het hoogduitsch, Dordrecht, 1793, III deel, blad. 274.

dengenen, welke deze verbetering zoekt, dan wel eene noodwendige behoefte tot verbetering; ik heb dan ook al reeds vroeger opgemerkt, dat men en wel te regt deswege zeggen kan, dat men hetgeen men in de handen moet vinden, (19) maar al te dikwijls in het mesje, de naald of in het instrument zoekt.

Wij ontwaren dan hierbij tevens de waarheid van het gezegde van GÖTHE „*Die Kunst bleibt Kunst! „Wer sie nicht durchgedacht, der darf sich keinen „Künstler nennen.*” Inderdaad, de eenvoudigste methode om de *cataract* te opereren, is voor een onbedreven of aanvangend heelmeeester nog niet gemakkelijk om uit te voeren; gelijk in tegenstelling eene moeilijke manier door een met *technischen* aanleg begaafd en ervaren kunstbeoefenaar, welke tevens door veel te opereren eene hebbelijkheid of gewoonte als het ware in eene of andere opereerwijze verkregen heeft, gemakkelijk verrigt wordt. Men vergelijke hier mede, hetgeen wij elders des-aangaande hebben bijgebracht. (20)

(19) Zie mijn geschiedkundig overzicht omtrent de heerschende en voorkomende oogziekten in Nederland, eerste stuk. Amsterdam, 1827. Bladz. 95

PAULO ASSALINI, zoo ik wel meen vroeger gelezen te hebben, hoezeer ik mij het geschrift en de plaats waar, niet herinneren kan, verrigte toen hij in Hongarije gevangen gehouden werd, met eene stopnaald, aan een heftjen gebonden, en zonder hulp, aan eene oude vrouw, die door de *cataract* blind was, de *depressie*, en met het beste gevolg.

(20) Idem verh. over de Keratonyxis. Amst. 1816, bladz. 19 enz.

Maar, en dit vragen wij nu, zoude het wel mogelijk zijn, om eene opereerwijze te bedenken, welke een' ieder zal voldoen, en in alle gevallen aanwendbaar zoude zijn, en geene bezwaren zoude bevatten? mijns bedunkens is zulks niet mogelijk; immers alle zaken en vindingen hebben hare grenzen, en zoo men buiten dezelve treedt, houden zij op goed te zijn.

Wel is waar, dat het voor ieder arts een pligt is, om zijne kunst door nuttige vindingen en ware verbeteringen te verrijken; doch zoude men het ware en het beste in alle de schijnbare verbeteringen, ja soms de geheele verwerping van het oude moeten zoeken? neen, geenszins is dit het geval; want om de kunst te bevorderen en te volmaken, moet men niet slechts nieuwe verbeteringen zoeken, maar het oude zoo het goed is behouden; waarom men dan ook de eene methode, even zoo min als de andere, alleen van deszelfs nadeelige en ongunstige zijde moet beschouwen, maar tevens het voordeel behoorde te waarden, en indien men daaraan getrouw blijft, zoo is het buiten kijf, dat men overreed zal worden, dat er in de eene methode dikwijls voordeelen gelegen zijn, welke men te vergeefs in de andere zal zoeken, waarom de eene manier van opereren nimmer de andere als het ware, geheel vervangen kan; waar uit volgt, dat de veroordeeling van de eene of andere wijze van opereren, minder in de volkomenheid der kunst, dan wel in den individuelen aanleg, als ook in de eigene wijze van beschouwing, en vooral in de partijdigheid des beoordeelaars moet gezocht worden.

Dit overwegende, en zoowel de eene als andere methode hare voordeelen en nuttigheid toekennende, zoo komt men als van zelve tot de waarheid; en moet het blijken, dat de bruikbaarheid en de bijzondere keuze in de aanwending der eene of andere operéerwijze eensdeels door de *technische* bekwaamheden, maar ook anderdeels door eene grondige en naauwkeurige kennis van den aard der staat (*diagnosís*) behoort geregeld en gewijzigd te worden.

Wenschelijk zeggen wij alzoo, met den zeer verdienstelijken Doctor AMMON; hoe zeer hij onzes inziens, met te veel vooringenomenheid de *keratonyxis* voorstaat, is het, dat na alle de proefnemingen, welke niet alleen in *Duitschland*, maar ook in *Frankrijk*, *Italië* en de *Nederlanden* genomen zijn, de verkregene *resultaten* algemeen bekend worden, dewijl er streng genomen, nog geen bepaald oordeel aangaande de nuttigheid of schadelijkheid der *keratonyxis* noch in *Duitschland*, noch elders is uitgesproken (21).

Om dan mijne gedachten en ondervinding wegens dit onderwerp met orde voor te dragen, zal ik de gronden, waarop de voorkeur aan de *keratonyxis* als algemeene operatie scheen toe te komen, nagaan, en zulks met de uitkomsten en ondervinding van de beroemdste oogartsen vergelijken, en alzoo den beoefenaar dezer kunst, met

(21) F. A. AMMON, *Parallele der Französischen und Deutschen Chirurgie, fünfter Abschnitt, Parallelisirende Betrachtungen des Zustandes der Ophthalmologie in Frankreich und Deutschland*, bladz. 413.

de bepaalde waarde van den horenvliet-steen van nabij trachten bekend te maken.

Is de keratonyxis zoo eenvoudig en gemakkelijk aan te wenden, dat ieder, zelfs eerstbegin- nend kunstbeoefenaar, dezelve verrigten kan?

In de voorstelling der nieuwe operatie (*keratonyxis*), schijnt de belangrijkste en aannemelijkste voor- waarde daarin gelegen te zijn, dat dezelve eenvou- dig en gemakkelijk, en door een ieder, zelfs eerst- beginnende kunstbeoefenaars, aan te wenden is, ter- wijl zij door de geringe toevallen en gelukkige herstelling welke daarop gezegd worden te volgen, vooral wordt aanbevolen, aan hetwelk de kunst en deszelfs beoefenaren en niet minder de cataract- blinden zeer veel gelegen ligt; waarom dan ook eene uitvinding, waaraan zoo veel goeds wordt toegekend, voorzeker verdient dat men deze ver- meende voordeelen met oplettendheid onderzoekt, terwijl het niet weinig ter bevestiging of ont- kenning, hierop aankomt.

De meening der voorstanders dezer kunstbewerking komt hier op neder, dat men slechts met eene een- voudige naald, de ongevoelige *cornea* heeft te door- boren en als dan gemakkelijk door de *pupil*, welke vooral door de indruppeling van eene oplossing van de *belladonna* of *hyosciamus* verwijd moet worden, aan alle handgrepen, zoo tot verscheuring der kris- talbeurs, als verkleining en versnijding, benevens omlegging en nederdrukking der verduisterde kris-

tal, *cataract*, zonder gevaar van het regenboogsvlies (*iris*) te kwetsen, kan voldoen; en daar men de bewegingen der naald door het horenvlies kan waarnemen, dat ook een ieder zulks gemakkelijk kan verrigten; en aangezien huns oordeels, geene andere nadeelige gevolgen daaruit kunnen ontstaan, dan dat de operatie niet gelukt, zoo kan dezelve alsdan herhaald worden.

Dr. REISINGER, die bekend heeft gemaakt, dat hij met bijzondere opmerkzaamheid het ontstaan en de gelukkige voortgangen dezer nieuwe kunstbewerking heeft waargenomen, en door zijne ondervinding als een bijzonder voorstander van de *keratonyxis* optreedt, aarzelt geenszins zich aldus te uiten. „Ik acht het, volgens het algemeen hoogere standpunt der oogen-heelkunst, onnoodig, de horenvliessteek nog te vergelijken met de *extractie* eene handelwijze, die reeds voor lang door de *depressie per scleroticam* verdrongen moest zijn: des te gewigtiger is echter de vergelijking van den horenvliessteek met de *depressie*, daar deze beide operceerwijzen werkelijk nog met elkander schijnen te wedijveren.”

Indien de uitspraak van dezen oogarts hier befliste, dan ware er geen verder betoog noodig; dan zijn verslag is zoo in het oog loopend partijdig voor de nieuwe operatie, dat zijn oordeel spoedig

(22) FRANS REISINGER, *Beiträge zur Chirurgie und Augenheilkunst. Erstes Bändchen*, Cöttingen 1814. *Bemerkungen über die Keratonyxis, der vorzüglichsten Operations-Methode des grauen Staars* bl. 74.

twijfel veroorzaakt, en daarom nader onderzocht moet worden.

Ondertusschen, hoe aannemelijk ook deze kunstbewerking is voorgedragen, en door de voorstanders zelfs door voorbeelden is ondersteund geworden, zoo behooren toch ook de *resultaten* van anderen, met de hunne overeen te komen; want daar deze kunstbewerking gezegd wordt, door elk operator, zelfs door aanvangers in de kunst gemakkelijk en zonder gevaar aangewend te kunnen worden, zoo moeten dan ook, *gelijke proeven, gelijke uitkomsten voortbrengen*; want wat zouden ons de *theoretische* beschouwing en de uitmuntende redokavelingen, zelfs de waarnemingen van enkelen baten, indien de voortgezette ondervinding van de meesten daaraan niet bleef beantwoorden?

En zoude men thans niet veilig kunnen zeggen, dat daar de *keratonyxis* al zoo menigmaal ondernomen en beproefd is, hare *voor- en nadeelen* ook alreeds genoegzaam bekend zijn? terwijl het ook gebleken is, dat de meening van het eenvoudige en gemakkelijke wel den schijn voor zich heeft, maar over het algemeen, geenszins in de wezenlijkheid bestaat. Ik bevond mij meermalen daarin te leur gesteld, en wat meer is, door de ondervinding van zoo vele artsen, wordt de eenvoudigheid, gemakkelijke en veiligheid ontkend en door daadzaken tegengesproken. Ook is men overtuigd, dat, hoezeer de grondbeginselen, waarop de kunstbewerking berust, in vele opzigten waar zijn, toch evenwel de voorstanders der nieuwe kunstbewerking, de toepassing te algemeen genomen en overdreven, als ook te onbepaald hebben aangeprezen. Dan treden

wij in een nader onderzoek en gaan wij na, of de vooronderstelde eenvoudigheid, met de daad in de uitoefening overeenkomt.

Indien men de eenvoudigheid der instrumenten in aanmerking neemt, zoo staat dezelve ten minste gelijk met de *depressie*, doch zoude in dit geval, met de *extractie* vergeleken, zich van eene voordeeler zijde kunnen voordoen, daar immers de kunstbewerkingen door vereenvoudiging der instrumenten ten minste volkomener kunnen worden, waarom dan ook in zoo verre de *keratonyxis* zich van zelve aanbeveelt.

Wat de insteking, of liever omstooting van de naald in en door het horenvlies *cornea* betreft, zulks doet zich als zeer gemakkelijk voor, hoezeer men in het vervolg dezer verhandeling zal opmerken, dat sommigen het nog niet volkomen daarmede eens zijn. Dan zulks thans daar gelaten, zoo is het ten minste zeker geheel anders gelegen met het vervolg dezer kunstbewerking en wel, als men de verbreking, versnijding, omlegging of nederdrukking der verduisterde lens, door het horenvlies bewerken wil. Immers de naald kan men, indien men de beleedigingen van andere deelen verhoeden wil, niet zoo onbepaald en verre in den oogbol zonder gevaar inbrengen, waarom het ingebragte gedeelte der naald te bepaald is, om de bovengemelde oogmerken met gemakkelijkeit te kunnen volbrengen. Volgens 't geen ik uit eigen leerling bij deze kunstbewerking, zoo wel als bij de *depressie* (nederdrukking) heb opgemaakt, kan dit alles bij de oude methode, door de naald in het harde oogvlies (*tunica sclerotica seu albuginea*) in te brengen,

beter en gemakkelijker geschieden; aangezien als dan de naald veel eerder kan ingevoerd worden, en de bewegingen derzelve op deze wijze veel gemakkelijker geschieden en opgemerkt worden kunnen, en ook veel zekerder zullen slagen. Altijd evenwel, in de vooronderstelling, dat ook in dit geval de obgappel (*pupil*), door de indruppeling van de *hyoscyamus*- of *belladonna*-oplossing, genoegzaam verwijd is.

Wanneer wij nu hier bij overwegen, dat de kristalstaar *cataracta lenticularis seu crystallina*, zoo als wij reeds hebben opgemerkt, (23) verre het meeste voorkomt, dat vooral alsdan, indien men de *keratonyxis* zoo als men heeft voorgesteld, als eene algemeene methode wilde opvolgen, dezelve wel de meeste bezwaren oplevert, ja dat in vele gevallen de moeilijkheid en wel somtijds de onuitvoerbaarheid der verbreking en de nederdrukking van de harde staar daar bij gebleken is, zoo is het geen wonder, dat men, hoe vooringenomen velen voor de *keratonyxis* waren, echter de *reclinatio* als doelmatiger heeft voorgesteld, en dat wij voor ons, nog geene bijzondere overtuiging hebben verkregen, dat in dit geval de *keratonyxis* boven de gewone *depressie* door de *sclerotica* te verkiezen is; maar eerder zouden wij overhellen om in dit geval aan de laatste, volgens de verbeteringen en voorschriften van SCARPA de voorkeur te geven.

Eene andere bewerking, bij de *keratonyxis* voorgeschreven, bepaald zich daar bij, dat, wanneer

(23) Zie inleiding, bladzijde 179.

de *cataract* verdeeld kan worden, men alsdan dezelve gedeelten, zoo veel mogelijk met de naald in de voorste oogkamer *camera anterior* moet plaatsen, daar men beweert, dat de opslorping van de *cataract*-deelen aldaar beter geschiedt. Wij zullen dit niet verder onderzoeken en zelfs toestemmen, doch zijn van gedachten en door de ondervinding overtuigd, dat deze voorschriften gemakkelijker te geven, dan uit te voeren zijn. En al weder geschieden deze bewerkingen gemakkelijker door de operatie door de *sclerotica* en wel met eene breedere naald, als die BUCHHORN en LANGENBECK voor de *keratonyxis* hebben voorgesteld, en er is ook geen twijfel, dat daarin aan de *depresie* een groot voordeel boven den horenvliessteek moet toegekend worden.

Het is nogtans waar, dat ik wel meer eene eenigzins vaste staar (*cataracta dura*) door de *keratonyxis* zeer gemakkelijk heb kunnen verkleinen, omleggen of hetzij geheel of ten deele nederdrukken, en wel zoo snel uit den oogappel heb zien verdwijnen, dat de lijder even als de aanschouwer daarover als opgetogen waren. Dan deze bijzondere gevallen, die bij eene nederdrukking geenszins voor de wederoprijzing van de *cataract* waarborgen, kunnen ook niet voor de algemeene gemakkelijke aanwending beslissen.

Dat de zoogenaamde *cataracta caseosa*, kaasachtige staar, als ook derzelver *capsula* zeer gemakkelijk verdeeld en doorsneden kunnen worden, zal ik gaarne erkennen, zelfs heeft men alsdan slechts eene kleine beweging heen en weder met de naald, in de figuur van een Z en op en neder als een N of ook ronddraaijende te doen om de verduisterde

lens tot de opneming vatbaar te maken; doch dergelijke *cataracten* vallen onder de zeldzame, en komen het meest bij jonge voorwerpen voor, waarbij in alle gevallen de *keratonyxis* de voorkeur gegeven moet worden.

Bijaldien de *cataract* melkachtig of vloeibaar is, kan de horenvlies-steek zonder twijfel gemakkelijk verrigt worden, dewijl men in zulk geval slechts de naald door het horenvlies in te voeren, en de *capsula lentis* te doorsteken heeft, waarna het verduisterde vocht zich als van zelfs door het *humor aqueus* verbreidt, terwijl door eene beweging met de naald, als hier voor aangewezen is, het kristalbeursje gemakkelijk verscheurd wordt, en de operatie aldus spoedig afloopt.

Zoo opereerde ik door de *keratonyxis* den 12 September des jaars 1821 te Sneek in Vriesland, in bijzijn van den achttingwaardigen Medicinæ Doctor en Vroedmeester JORRITSMA en den zeer ervaren Heelmeester S. HOFSTRA, en meer andere kunstoefenaren, eene dienstmeid, 27 jaren oud, welker regter oog door een melkstaar was aangedaan, doch wier ander oog nog tamelijk wel en zij zelve vrij gezond was, en ondervond daarbij eene zoodanige gemakkelijkeid in het verrigten dezer kunstbewerking, dat dezelve een ieder, welke daarvan getuige was, voorzeker van het voordeelige dezer operatie moet overtuigd hebben, zoo dat er geen twijfel aan kan wezen, of zij zouden in een dergelijk voorkomend geval dezelve met vooringenomenheid navolgen; te meer daar, volgens het bericht, welk ik den 26 October van gemeld jaar van den Heer HOFSTRA ontving, de

patiente geheel hersteld was, en alle voorwerpen met het geopereerde oog duidelijk zien kon.

Alhoewel dit nu in de voorgestelde gevallen zeer voor de deugdelijkheid en gemakkelijkerheid pleit (24), zoo is het er echter verre af, dat zulks in het algemeen zoo is; mij ten minste, mogt zulks zelden te beurt vallen; integendeel verscheidene kunstbewerkingen gelukten mij niet, en bij velen ontmoette ik moeilijkheden.

Eene eerste zwarigheid, welke mij de ondervinding geleerd heeft, is deze, dat de *pupil* zich niet altijd door de indruppeling der *belladonna* of *hyoscyamus* genoegzaam verwijdt, en dat zelfs bij aangegroeide staren, zulks of zeer bepaald, of zelfs in het geheel geene plaats heeft. Ook gebeurt het veeltijds dat, na dat de naald in het oog is ingebracht, de oogappel zich merkbaar zamentrekt, en de bewegingen met de naald zeer beperkt maken, zoodat ik somtijds met de meeste oplettendheid geenszins de kwetsing van den *iris* konde verhoe-den, en door uitstorting van bloed in de voorste oogkamer, de bewegingen der naald niet meer zien konde, en alzoo met de kunstbewerking niet mogt voortgaan.

Indedaad ik vond mij over het algemeen omtrent de gewaande eenvoudigheid en gemakkelijkerheid der nieuwe kunstbewerking zoo teleurgesteld, dat ik

(24) Men vergelijke hiermede de door mij vroeger in mijne verhandeling over de *keratonyxis* bekend gemaakte waarnemingen, en wel vooral de *tiende waarneming*, welke voorzeker onder de zeldzaamste en gelukkigste mag gerekend worden.

zelfs mijne eigene bekwaamheid om deze operatie te verrigten zoude hebben moeten in twijfel trekken, indien zulks niet dadelijk met het eerste beginfel dat een ieder zelfs eerstbeginnend, kunstbeoefenaar dezelve uitoefenen kan, ware strijdig geweest; en dat ook zoo vele andere, vooral niet minder bekwame operateurs dezelfde tegenheden hadden ondervonden.

Wanneer wij de gevallen nagaan, welke reeds van den aanvang der uitvinding beschreven zijn, dan blijkt het buiten kijf, dat zelfs de grootste en bekwaamste operateurs zich omtrent de eenvoudigheid en gemakkelijkeit der *keratonyxis* hebben teleurgesteld gevonden; wij willen deswege in een nader onderzoek treden, en met het verhaal, hetwelk de beroemde Profesfor HIMLY heeft medege-deeld, hier aanvangen. Men leze hier zijne eigene woorden. „Ik nam de proef met behulp van den „Heer Doctor FIORILLO van *Göttingen*, gelijk ook „de Heer Doctor RUNDE, mede van *Göttingen*, „daaraan deel nam. Zij viel echter niet naar mijne „verwachting uit; er ontstond eene jichtige ont- „steking in eenen hoogen graad, die den zieke en „mij een paar maanden plaagde en het gezigt we- „der zeer verduisterd achterliet. Dus liet ik dit „denkbeeld weder varen; want voor gewone ge- „vallen verlangde ik niets beters, dan mijne tot „hiertoe gebezigde methode der omlegging; voor „gewone gevallen zou ik 'het voor ondankbare „waanwijsheid van mij hebben moeten houden, „eene handelwijze, bij welke mijne zieken zich tot „hiertoe zoo wel bevonden hadden, tegen eenige

„andere welke het zijn mogt, te verwisfelen, en
 „voor eene mij zeldzaam voorkomende uitzondering
 „had zij mijne verwachting teleurgesteld. Ook
 „moet ik bekennen, dat ik omtrent nieuwe opereer-
 „wijzen eenigzins wantrouwend geworden ben,”
 en verder zegt hij: „Ten einde iedere verkeerde
 „uitlegging voor te komen, verzeker ik hiermede,
 „dat ik dit met volstrekt geene bedoeling op den
 „Heer Dr. BUCHHORN gefchreven heb, wiens ei-
 „gene bedenking over deze operatie hem mij zeer
 „achtenswaardig gemaakt heeft, gelijk ook in het
 „algemeen het theoretisch uitvinden van nieuwe
 „methoden, juist door aanvangers geheel anders
 „beoordeeld moet worden, dan het overspringen
 „van *practici* van de eene methode op de ande-
 „re (25).”

MURSINNA vond de voorftelling tot de omleg-
 ging der *cataract* door den horenvlies-steen zoo
 aannemelijk en navolgbaar, dat hij beflaat dezelve
 te verrigten. Zijne eerste proef had plaats aan een
 5 jarigen blindgeboren jongen, welke ftom was,
 en waarbij dit bewonderingswaardige plaats vond,
 dat hij hooren konde.

Deze zoo ervaren operateur, welke reeds vele
 extractien aan kinderen verrigt had, betuigt dat er
 geen met zoo veel geweld zich tegen de hulp ver-
 zet had, als dit kind; hij bediende zich van de

(25) K. HIMLY, *über die Behandlung der Augen nach Verletzungen u. f. w. in HUFELAND und HIMLY's Journal der practischen Arzneykunde und Wundarzneykunst*, XXXII Band, II Stück, Berlin 1811 S. 57.

naald van SCARPA, en stak dezelve in het midden in; er vloeide langs de naald eene menigte waterachtig vocht uit, hetwelk eene melkachtige kleur had waardoor hij zich vleide, dat er een groot deel van de melk - *cataract* zoude uitgevloeid zijn, hergeen echter bleek niet zoo uit te komen; hij trachtte de lens om te leggen en verscheurde den voorsten wand van de kristalbeurs; het oog stond stil, doch eindelijk konde hij niet meer onderscheiden en dorst niet verder voortgaan; hij trok de naald terug, er was een helder punt; en hij vleide zich met de oplossing en alles was met moeite volbragt, terwijl het tweede oog nog minder gemakkelijk dan het eerste geopereerd werd.

Doch na al deze pogingen het gewenschte gevolg geene plaats vindende, werd, na verloop van vier weken, de operatie herhaald; in dit geval waren de oogen nog bewegelijker; waarom de operatie niet gemakkelijker ging, en volgens de ingewonnen berigten het oog niet verbeterd werd.

Met de *extractie* was MURSINNA, wiens bekwaamheid als oogoperateur alom bekend was, zeer gelukkig; en waarom zoude hij dan niet nog beter de *keratonyxis*, wanneer die zoo gemakkelijk is, kunnen verrigten? Hij beproefde nogmaals den horenvlies-steek aan een' man, welke in de *Charité* te *Berlijn* was opgenomen, dan slaagde daarin al weder in 't geheel niet gelukkig, en was daarom, na vergeefs op de herstelling gewacht te hebben, verplicht zijne toevlugt tot de *extractie* te nemen, waarop hij de uitmuntendste uitkomst had, daar de geopereerde met eene staarbril lezen en schrijven,

en verder alle voorwerpen duidelijk erkennen konde (26).

De Hofraad GRÄFE te *Berlijn*, welke voorzeker een van de eerste is geweest, die zijne proeven omtrent de *keratonyxis* genomen, heeft medege-deeld, had weldra een mistrouwen in de spoedige opneming van de verduisterde lens (*cataract*) verkregen, en stelde daarom de *reclinatio per corneam* voor, dan ondervond geenszins dien gunstigen uitflag op zijne kunstbewerking. Het verslag dat hij daarvan geeft, is voor ons onderwerp belangrijk, en verdient hier wel herinnerd te worden. „In het „bijzijn van den heer medicinaalraad ZIEGLER, „opereerde ik, zegt GRÄFE te QUEDLINBURG eenen „staarblinde, en beproefde bij denzelven aan het „eene oog de *reclinatio per corneam*. De naald „ging er zeer gemakkelijk in, maar de aangegroeide „vaste lens wederstond de ligte drukking; er was „geweld noodig, om dezelve nederwaarts te druk- „ken. — Dit geschiedde met alle behoedzaamheid „zonder een enkel deel te kwetsen. De oogappel „vertoonde zich zwart; de lijder kreeg echter eene „hevige oogontsteking, die onverwijld in een et- „teroog *hypopium* overging, en den oogbol ver- „nielde.”

„Een veelbelovend kweekeling van de *medicinish- „chirurgische pepinière* alhier, volvoerde in mijn bij- „zijn de omlegging *per corneam* aan een' lijder in

(26) C. L. MURSINNA, *Etwas über die Keratonyxis*, *Journal für die Chirurgie, Arzneykunde und Geburtshülfe*, vier- ten Bandes drittes Stück, Berlin 1812. pag. 83.

„het chirurgisch ziekenhuis alhier. De terugbui-
 „ging geschiedde; ook bij voorzigtig aangewende
 „kracht onvolkomen. De zieke kreeg de hevigste
 „ontsteking, hij begon te ijlen, zijn leven werd
 „met moeite gered; het oog was verloren. — In
 „een derde geval van dezen aard, waar de omleg-
 „ging wegens tegenstand der lens niet gemakkelijk
 „wilde volgen, trok ik, zoodra ik dit ontdekte,
 „de maad weder uit, liet den steek weder genezen,
 „verrigtte na eenigen tijd de uitneming, en mijn
 „lijder genas met de volkomenste herstelling van zijn
 „gezigtsvermogen. (27)

De uitmuntende oogarts BEER, die anders zoo gelukkig met de uitneming der *cataract* slaagde, was mede van oordeel, dat de nieuwe kunstbewerking zoo gemakkelijk niet was, daar ook zijne operatiën door de *keratonyxis* er verre af waren van die gunstige uitkomst op te leveren, welke hij regt had, op de voorstelling van LANGENBECK te moeten ondervinden; doctor JÄGER, die bij alle die operatiën van Profr. BEER is tegenwoordig geweest, en voor de geloofwaardigheid der daadzaken instaat, heeft de geheele ondervinding van Profr. BEER medegedeeld in zijne Disf. de *keratonyxi* (28) men leze de *negentien waarnemingen* daarbij medegedeeld,

(27) JAEGER, Disf. de *keratonyxidos* usu. — Vienn. 1822.

(28) *Entstehen und Vorschreiten der Keratonyxis. Ein Beitrag zur Augenheilkunde*, von Herrn Hofrath. und Prof. Dr. GRÄFE in Berlin. Zie A. F. HECKER *Annalen der gesammten Medicin als Wissenschaft und als Kunst*, etc. Dritten Bandes viertes Heft. April 1811. Bladz. 361.

en het is omtrent de ondervinding van BEER, dat de hoogleeraar BENEDICT, zich aldus geuit heeft: „Offchoon ik niet ontkennen kan, dat de overleden BEER de beoordeeling van den horenvliesteek met vooroordeelen tegen denzelven ondernomen schijnt te hebben, zoo kan ik evenwel de groote lofuitingen, welke in den laatsten tijd door zeer beroemde wondartsen aan den hoornvliesteek zijn toegezwaaid, naar mijne menigwerf herhaalde ondervinding niet bevestigen. Deze operatie is met dezelfde, en nog grootere gevaren van ontsteking verbonden als de uitneming, is daarbij in hare uitkomst veel onzekerder en twijfelachtiger, en ik ben in de laatste jaren, met uitzondering van die gevallen, welke noodzakelijk voor deze handelwijze voorbehouden moeten blijven, geheel van de uitoefening derzelve teruggekomen.” (29)

Dr. F. P. RITTERICHT, vindt zelfs reeds bezwaren in de insteking der naald, en is ten gevolge zijner ondervinding van meening, dat men geene kromme naald moet bezigen, hoezeer de meeste aan eene kromme naald de voorkeur geven; hij integendeel beveelt zijne eigene regte naald aan, en verhaalt van zijne ondervinding het volgende: „Is nu eindelijk het horenvlies van eene vastere of taaijere gesteldheid, dan dringt de in derzelver

(29) Dr. F. W. G. BENEDICT's, Handbuch der praktischen Augenheilkunde vierter Band, Leipzig 1824. Fünfter Abschnitt, von dem Hornhautflich, oder der sogenannten Keratonyxis, bladz. 291.

„vlake gebogene en derhalve steeds minder snijdende.
 „naald wel niet geheel door; twee maal is mij
 „dit voorgekomen, en ik moest, hetgeen voorze-
 „ker zeer onaangenaam is, *de operatie deswege geheel*
„opgeven. Dit geschiedde in 1823 te Iferzen, waar
 „ik de omlegging der staar door het horenenvlies aan
 „een zeer waardig man van *Neuenburg*, van eene
 „zwakkelijke en zwakke ligchaamsgesteldheid, ver-
 „rigten wilde. De kromme, overigens goed be-
 „werkte naald drong volstrekt niet door het horen-
 „vlies, hetwelk naar het scheen taai en slap was,
 „en derhalve sterk terug week; en eene regte naald
 „had ik niet bij de hand, dewijl ik mij niet om
 „de heekunst uit te oefenen, en slechts weinige
 „dagen aldaar ophield (30).

Wij zouden deze ondervinding nog door meerde-
 re daadzaken van bekwame Duitfche oogartsen kun-
 nen bevestigen, dan de namen der genoemde waar-
 nemers waarborgen ons de zaak genoeg, waarom
 wij liever de overeenstemming zullen aantoonen,
 welke er omtrent dit onderwerp, ook in Frankrijk;
 Italië en de Nederlanden, in de genomen proeven,
 heeft plaats gevonden.

Offchoon de Fransche oogartsen later, en mis-
 fchien wel het eerst door de Academifche verhande-
 ling, bevattende eene letterkundige opgave dezer
 operatie volgens dien tijd, welke onze verdienstelijke
 kunstgenoot, de Heer J. H. L. HAAN van Rotter-

(30) F. P. RITTERICH, jährliche Beiträge zur vervollkomm-
 nung der Augenheilkunst; erster Band, mit 2 Kupfer tafeln,
 Leipzig 1827. Bladz. 75.

dam, den 14 Januarij 1813, te Parijs verdedigd heeft, met dezelve genoegzaam zijn bekend geworden; (31) zoo heeft evenwel de *keratonyxis* in Frankrijk geenszins die algemeene navolging gehad, als in Duitschland. (32) (33) Nogtans vele hebben dezelve beproefd en zeer voorname operateurs zich met derzelve onderzoek onledig gehouden, welker oordeel en ondervinding wij in het vervolg dezer verhandeling genoeg zullen leeren kennen.

DUPUYTREN, wel de beroemdste Fransche operateur, heeft vele waarnemingen omtrent de *keratonyxis* medegedeeld, (34) (35) en houdt zich uit ondervinding overtuigd, dat dezelve, niet zoo als profesfor ROUX vermeent, niet alleen geene eenvoudige methode is, maar geheel verworpen en uit het gebied der kunst verbannen moet worden, integendeel hij keurt dezelve voor bijzondere gevallen, welke wij nader zullen aanwijzen, verkieslijk, zelfs zegt hij reeds vroeger op het denkbeeld dezer operatie gekomen

(31) JEAN HENRI LUCAS HAAN. Dissertation sur la *keratonyxis*. Paris 1813; 4to.

(32) J. L. CASPER, Charakteristik der französischen Medicin, mit vergleichenden Hinblicken auf die englische, Leipzig 1822, Siebentes Capitel, Ophthalmologie, bladz. 297.

(33) F. A. AMMON, Parallele der französischen und deutschen Chirurgie enz. Leipzig, 1822, bladz. 426 enz.

(34) M. GUILLIE, Bibliothèque ophthalmologique ou recueil d'observations sur les maladies des yeux. Paris 1820.

(35) R. B. SABATIER, de la Médecine opératoire, nouvelle édition par SANSON et BEGIN, Paris 1824. Tome quatrième, pag. 168. etc.

te zijn, hetwelk hij door een sprekend voorbeeld bevestigt, en dewijl zijne waarneming als bijdrage van de geschiedenis der nieuwe kunstbewerking, meerder verdient bekend te worden, zoo achten wij het nuttig, deswege hier een en ander mede te deelen.

„Het is omtrent vijftien jaren geleden, dat Professor DUPUYTREN, niet kunnende slagen in het „bepalen der oogen van eene jonge dochter, die „aan de cataract op beiden oogen leed en waarbij „toevallig ook het uitwendige en voorste gedeelte „van de *sclerotica* was aangedaan, en alzoo een be- „letsel vindende om de nederdrukking te verrigten, „besloot, het doorschijnend horenvlies (*cornea*) te „doorboren, als de eenigste plaats van het oog, „die de stuipachtige bewegingen der spieren zigt- „baar lieten, om de naald door den oogappel naar „het kristalvocht te brengen: deze operatie gelukte „volkomen.”

„Daar het echter uit noodzakelijkheid en niet „uit verkiezing was geweest, dat hij door het „horenvlies in het oog was gedrongen, dacht hij „er niet aan, om deze opereerwijze tot eene alge- „meene methode te maken. Het was hem destijds „onbekend, dat de door hem verrigte operatie in „andere landen eene algemeene handelwijze was of „worden moest:

„Na dat evenwel de goedkeuring, die zij in „Duitschland verwierf, en de voordeelen, welke „aan haar toegeschreven werden, de denkbeelden „van den heer DUPUYTREN weder op deze han- „delwijze geleid en hem aangefpoord hadden, om „in een vrij groot aantal gevallen de operatie van

„ de *cataract* door het doorsteken van het horen-
 „ vlies , of zoo als men het noemt door de *keratonyxis* te verrigten , heeft hij de voordeelen en de
 „ zwaarigheden van deze opereerwijze kunnen schat-
 „ ten.”

Het zijn de uitkomsten van deze methode vergeleken met die , welke hij door de gewone handelwijze heeft verkregen , welke DUPUYTREN overtuigd hebben ; „ dat de *keratonyxis* over het geheel
 „ niet gemakkelijker uit te voeren is , dan die , welke
 „ men door de *sclerotica* verrigt , dat het een gering
 „ voordeel oplevert dezelve aan de beide oogen met
 „ dezelfde hand te kunnen verrigten ; dat de stand
 „ van de naald en van de hand des operators tus-
 „ schen het oog van dezen en van den lijder belet de
 „ bewegingen van het instrument gemakkelijk na te
 „ gaan , dat de kring , die den oogappel bepaalt ,
 „ aan de bewegingen van de naald hinderlijk is ,
 „ en niet toelaat de cataract gemakkelijk om te leggen
 „ of dezelve in het benedenste deel van het glasachtig
 „ ligchaam neder te drukken , en vooral niet
 „ de gedeelten van het kristalbeursje , welke zoo
 „ dikwerf , in de *cataracta membranacea* , vliezige
 „ staar , aan den oogharigen band , *ligamentum ciliare* ,
 „ vereenigd zijn , los te maken ; dat deze kunstbe-
 „ werking noch de zenuwtoevalen , noch de bijko-
 „ mende ontstekingen , die de operatiën van de ca-
 „ taract door nederdrukking somtijds verzellen , voor-
 „ komt ; dat zij zoo veel en mischien meer dan de
 „ bij de gewone *depresie* , het regenboogsvlies *iris*
 „ aan ontsteking blootstelt ; dat zij somtijds wordt
 „ gevolgd door de verduistering van het horenvlies ,
 „ op de plaats , waar dit vlies doorstoken is , en

„sommewijlen in eenen nog grooteren omteek, dat
 „eindelijk de uitkomst der operatiën van de cataract,
 „gedaan volgens deze twee handelwijzen bij per-
 „sonen, die zich in gelijke omstandigheden bevin-
 „den, niet merkelyk onderling verschillen; dat er
 „geenerlei reden bestaat, om in de meeste geval-
 „len aan den horenvliessteek boven de doorboring
 „van het harde oogvlies (*sclerotica*) de voorkeur te
 „geven, en als een laatste gevolg, dat er geen
 „grond is, om daarvan eene algemeene methode te
 „maken; maar dat hij, uit aanmerking van de
 „voordeelen, die hij in eenige bijzondere gevallen
 „kan opleveren, verdient behouden te worden (36.)

DUPUYTREN alzoo, is na een en twintig lijdërs
 op deze wijze, zoo wel in het Gasthuis, als in
 de Burger Praktijk, van de graauwe staar, *cataract*
 geopereerd te hebben, tot het besluit gekomen,
 van over 't algemeen bij zijne aangenomen manier van
depressie door de *sclerotica* te blijven, en alleen in
 bijzondere gevallen zijne toevlugt tot de *keratonyxis*
 te zullen nemen; en dit schijnt ook de meening van
 den oogarts N. J. FAURE te zijn, daar, offchoon
 hij van zijne gedane kunstbewerkingen op de nieuwe
 wijze verrigt, maar ééne waarneming, welker uit-
 komst zeer gelukkig was, heeft bekend gemaakt,
 hij echter in sommige gevallen, en te regt, dezelve

(36) M. GUILLIE, *Bibliothèque ophtalmologique*; Paris, 1819;
 Tom. 1 Fascicule 1er pag. 39. Opinion de M. le Professeur
 DUPUYTREN etc. sur l'opération de la cataracte par la *kerato-*
nyxis, recueillie à ses leçons de chirurgie clinique, par M.
 MARX, chirurgien interne à l'Hôtel-Dieu.

maar vooral in de zoogenaamde vloeibare of melkstaar, *cataracta fluida seu lactea*, zeer aanprijst (37).

Dat de *keratonyxis* in Parijs vele malen beproefd is, wordt door MONFALCON bevestigd, maar, volgens zijne mededeeling, zelden met goed gevolg; twee malen zag hij dezelve door een zeer bekwaam operator aanwenden, doch met meer moeite dan de onderdrukking, zoo als die door Profesfor SCARPA is voorgesteld, waardoor er dan ook ontstekings toevallen ontstonden, die zelfs het verlies van het oog ten gevolge hadden. (38)

Minder echter schijnen de Fransche operators over het algemeen aan de vermeende eenvoudigheid van den horenvliessteek te hechten, en niet alleen hebben Profesfor ROUX en de oogartsen DEMOURS en DELARUE eene zeer ongunstige meening aangaande de nuttigheid der *keratonyxis* opgevat, ja dezelve geheel verworpen, maar zelfs DELARUE, die het vak der oogziekten bijzonder leeraart, ontveinst het niet, dat hem niet alleen de *keratonyxis* niet bevalt, maar uit zich wegens dezelve allerongunstigst. Men leze hier zijne eigene woorden. (39)

„Heeft de horenvliessteek aanleiding gegeven tot

(37) N. J. FAURE, observations sur l'iris, sur les pupilles artificielles, et sur la *keratonyxis* pag. 25, observation de Keratonyxis. Paris 1819.

(38) Dictionnaire des sciences médical: tome 27. Article: *keratonyxis*. Paris 1819.

(39) Wij deelen hier een en ander geheel vertaald mede; eensdeels omdat de werken, waaruit hetzelfde overgenomen is, niet zoo algemeen, naar ik geloof; bekend zijn, maar ook anderdeels, om de strikste onpartijdigheid in acht te nemen.

„nuttige ontdekkingen omtrent het werktuigelijke
 „van het zien? heeft hij nieuwe middelen aan de
 „hand gegeven, om deszelfs verstorings zekerder
 „en spoediger te herstellen? Niets van dat alles,
 „veeleer schijnt hij, ik kan het niet te veel herha-
 „len, een nieuw veld voor de onkunde en voor de
 „onbedrevenheid te openen, daar hij voor dezelve
 „de moeilijkheden en de noodlottige gevolgen der
 „operatie verbergt, onder de bedriegelijke hoop
 „van eenen goeden uitflag, die toch altoos gevaar-
 „lijk is, wat de gevolgen betreft, zoo als allen,
 „die dezelve aan levende voorwerpen hebben wil-
 „len in het werk stellen, zich daar van hebben
 „kunnen overtuigen.”

„Wij zijn dan eindelijk het wezenlijkst punt ge-
 „genaderd, hetwelk men gewis niet kan betwisten.
 „Ik bedoel de voordeelen, die een zieke moet trek-
 „ken van de operatie waaraan hij zich nadat zijn
 „geneesheer dezelve noodzakelijk heeft geoordeeld,
 „onderwerpt.”

„Laat ons dit eenigzins omstandiger beschouwen,
 „en zien of er geene onmenschelijkheid en barbaarsch-
 „heid in ligt, om hem, meer of min hevige, meer
 „of min levendige pijnen te doen lijden, indien het
 „voordeel, dat hij daarvan trekken moet, wordt
 „opgewogen door eene menigte ongelukkige om-
 „standigheden, welke het dikwerf onmogelijk is te
 „boven te komen, en die men vermijden kan, hetzij
 „door de gewone nederdrukking, hetzij door de
 „de uitneming van de *cataract* te verrigten; want
 „ik herzeg het nogmaals, de *keratonyxis* is niet zoo
 „gemakkelijk uit te oefenen, als in den eersten op-
 „slag al diegenen zouden kunnen gelooven, die

„dezelve nog niet aan levende voorwerpen beproefd
 „hebben en zich hebben laten verleiden door
 „eene schitterende beschrijving dezer operatie waar-
 „in de schrijvers, om de voordeelen der nieuwe
 „handelwijze, die zij met drift voorstaan te beter
 „te doen uitkomen, al de zwaarigheden en ongemak-
 „ken daarvan zorgvuldig hebben verborgen.”

„Ik heb deze operatie dikwerf verrigt. Eene en-
 „kele maal van de tien, ben ik er in geslaagd, om-
 „dat ik de verduisterde lens heb kunnen verdeelen
 „en met veel moeite een groot gedeelte daar van in
 „de voorste oogkamer heb gebragt, waar het bijna
 „drie maanden een beletsel in het zien is gebleven.”

„Ik voor mij, die eene operatie enkel uit het
 „oogpunt van derzelver nut voor den zieke be-
 „schouw, ik denk dat men den horenvliessteek, al
 „ware dezelve duizendmaal gemakkelijker te ver-
 „rigten, nog geheel zou moeten laten varen, de-
 „wijl hij dikwerf het oogmerk, hetwelk men zich
 „voorstelt, slechts onvolkomen bereikt; door den
 „lijder aan herhalingen in het oneindige bloot te stel-
 „len, of wanneer de operatie volmaakt naar wensch
 „slaagt (hetgeen ongelukkig zeer zeldzaam is, de-
 „wijl de cataract het meest bij oude lieden voor-
 „komt, en bij hen het kristalvocht bijna altoos
 „eene zoodanige vastheid verkregen heeft, dat het
 „zeldzaam mogelijk is hetzelfde met de naald te
 „verdeelen, om redenen, die ik hiervóór reeds heb
 „opgegeven). indien zeg ik, de operatie wel gelukt,
 „is er altoos een zoo lange tijd noodig, eer de op-
 „florping van de cataractdeelen geschied is, dat de
 „lijder bijna altijd gedurende verscheiden maanden
 „van het onwaardeerbaar genot van het licht te

„genieten is beroofd. En zal men het dan voor
 „niets rekenen dadelijk na de operatie te weten,
 „of zij gelukken zal of niet? Een voorregt, het-
 „welk in het gemelde geval, waar de operatie van
 „den horenvliessteek, die de gewone nederdruk-
 „king of der uitneming zou kunnen vervangen,
 „niet bestaat. Hieruit besluit ik, zonder verder te
 „gaan, hoewel ik zulks zou kunnen doen, dat,
 „indien de moeilijkheden die men te overwinnen
 „heeft, waarvan de uitkomsten voor den geope-
 „reerde voordeelig moeten zijn, niet in staat zijn
 „den bekwamen en kundigen kunst oefenaar af te
 „schrikken, men ten minste zal moeten toestem-
 „men, dat deze zelfde moeilijkheden een bijna
 „zeker middel zijn om aan de onkundige vermetel-
 „heid de gelegenheden om schadelijk te worden te
 „ontnemen.” (40)

Dat de horenvliessteek in later tijd in Frankrijk
 geen bijval heeft verkregen, laat zich daaruit be-
 grijpen, dewijl er in de *Dictionnaire des sciences
 médicales* slechts in enkele regelen melding van is
 gemaakt, en zoo het schijnt om dat de schrijver
 van dat artikel (JULES CLOQUET) vermeent, dat
 de *keratonyxis* bijna algemeen verlaten is. (41)

Dan wij zouden voor het tegenwoordige te verre
 gaan, en de geheele kunstbewerking als het ware

(40) F. DELARUE. Cours complet des Maladies des yeux.
 Paris 1820 p. 323.

(41) Diction. des Scienc. Médic. composé des meilleurs
 articles puisés dans tous les Dictionn. et Traités spéciaux
 etc. Tome troisième pag. 318. Article: cataracte. Bru-
 xelles. 1828.

reeds beoordeelen. Komen wij alzoo tot onze zaak in questie, of de nieuwe operatie eenvoudig en gemakkelijk te verrigten is, terug, en vergelijken wij nu hiermede, datgeen, wat ons de beroemdste Italiaansche oogartsen hebben medegedeeld, dan zullen wij al weder dezelfde uitkomst en beoordeeling ontwaren. Immers volgens de uitmuntende praktische waarnemingen, welke Doctor J. BARATTA, over de voornaamste ziekten der oogen heeft uitgegeven, en welk werk ook alreeds door Dr. ROSSI uit het Italiaansch in het Hoogduitsch vertaald is, is het ons bekend, dat men deze methode met veel belangstelling in Italie beproefd heeft. (42) (43)

„De Heer LUDOVICO PACINI, Professor in de „verloskunde te Lucca stelde den horenvliessteek in „het werk bij een' man, die omstreeks de veertig „jaren oud was en twee cataracten had, welke zich „voor tien jaren hadden beginnen te vormen en eindelijk „volkomen waren geworden, zonder dat zich „verschijnselen van zwarte staar opdeden. Alleen „was de traan- en slijmafscheiding bovenmate toenomen. De lijder liet zich door den heer PACINI aan beide oogen na elkander opereren. De „oogappel werd dan behoorlijk met eene oplossing „van extract van *Belladonna* verwijd en de eene

(42) GIOVANNI BARATTA. Osservazioni pratiche sulle principali malattie degli vecchi. Tom seconde, Milano 1818. Pag. 146 etc.

(43) Dr. GIO V. BARATTA praktische Beobachtungen über die vorzüglichsten Augenkrankheiten; aus dem Italiänischen übersetzt, von E. W. GÜNTZ. 2er Theil, Leipzig 1823, § 89.

„cataract met de naald van SCARPA nedergedrukt.
 „De uitflag was gunstig. Daardoor aangemoedigd,
 „verrigtte nu de operateur ook aan het andere oog
 „de nederdrukking, doch volgens de nieuwe me-
 „thode den horenvliessteek, en bediende zich van
 „de naald van BUCHHORN, doch de operatie mis-
 „lukte: want de vlakten van het horenvlies *cornea*
 „werden zoodanig verduisterd, dat de lijder aan
 „dit oog het gezigt niet weder kreeg. Hieruit be-
 „sluit PACINI, dat de horenvliessteek in de theorie
 „wel onfeilbaar is, maar in de praktijk somtijds on-
 „gelukkig uitvalt, waaraan toch de oogzenuwen
 „geen schuld hebben, aan wier kwetsing de heel-
 „meesters dikwerf den ongunstigen uitflag der an-
 „dere opereerwijze toeschrijven. (44)

In eene noot van den heer BAROVERO, wondarts
 bij het hospitaal te Turin, die het systema der
 heilkunde van C. BELL vertaald heeft (45), leest
 men het volgende:

„De heer Profesfor GERI en ik, door de voor-
 „deelen, door LANGENBECK aangeprezen, bewogen,
 „namen in het jaar 1813 insgelijks proeven. GERI
 „opereerde het oog eener vrouw van vijf en veertig
 „jaren, in het St. Jans-hospitaal, en ik dat van
 „eenen zeventig jarigen man in het Invalidenhuis,

(44) Estratto dal giornale di scienze ed Arti, Firenze
 in 8vo.

(45) Sestema di chirurgia operativa fondata sulla base dell'
 anatomia, traditto dall' Inglese, etc. da Giacomo Barovero,
 cbirurge dello Spedale della carità a Torino, vol. secondo.

„wiens ander oog door mij, een jaar geleden, door
 „de nederdrukking volgens de oude methode geope-
 „reerd was geworden. Wat het gevolg dezer beide
 „operatiën betreft, moet ik bekennen, dat hetzelfde
 „noch in het eene noch in het andere geval gunstig
 „genoemd worden kon. Naar mijn gevoelen bestaat
 „het voornaamste nadeel dezer handelwijze daarin,
 „dat in den horenvliessteek slechts de punt van de
 „naald op de lens werkt, en dat de nederdruk-
 „kende kracht, of de punt der naald, aan het
 „maakfel der verduisterde lens, die omgewenteld
 „moet worden, niet geëvenredigd is. Want de
 „lens is of vast of aangegroeid, en wijkt dan
 „niet voor de drukking der zeer fijne naald; of zij
 „is week, en geeft dan wel mede, doch niet ge-
 „heel en al, maar enkel wijkt het gedeelte, hetwelk
 „door de naald getroffen wordt. Deze gebreken
 „vinden echter bij de oude wijze van opereren
 „geene plaats, dewijl de naald van de zijde in het
 „oog ingebracht, op de dwarse middellijn der lens
 „werkt.”

„Desniettemin wil ik den horenvliessteek niet
 „verwerpen, inzonderheid daar uit de leer van
 „onzen schrijver volgt, dat tot het doen verdwij-
 „nen van de cataract het enkele puncteren derzelve
 „en het verscheuren van derzelver beursje genoeg-
 „zaam is, welke verrigting inzonderheid bij kinde-
 „ren met voordeel kan geschieden, waar iedere
 „handelwijze, veel moeilijker slagen zou.”

En verder zegt BARATTA: „Bij ons heeft de
 „heer TRIBERTI zich voor deze handelwijze ver-
 „klaard, en eene waarneming van twee staar-opera-
 „tiën in het licht gegeven, welke door de *kerato-*

„*nyxis* gemakkelijk en gelukkig volbragt zijn ge-
 „ worden (46). Op deze waarneming, meen ik,
 „ kunnen echter eenige aanmerkingen gemaakt wor-
 „ den, wier doel evenwel niet is den heer Doctor
 „ van de uitoefening der nieuwe methode, die hem
 „ mischien voortreffelijk gelukken kan, af te raden,
 „ maar enkel te bewijzen, dat het niet voegt, zoo-
 „ danige omstandigheden met te groote vooringeno-
 „ menheid bekend te maken.”

„ De eerste operatie had plaats aan het regter
 „ oog des heeren RONZONI. Offchoon nu de ope-
 „ ratie gemakkelijk volbragt werd, werd het oog
 „ toch rood en er kwamen ontstekingsachtige ver-
 „ schijnselen bij, zoo als de schrijver zelf erkent.
 „ Na de operatie vertoonde zich geen aanmerkelijk
 „ toeval, behalve den vierden dag een ligt gevoel
 „ van branding, zwaarte en grootere warmte in
 „ het oog, waarbij zich nog ontsteking van het
 „ bindvlies voegde. Deze verschijningen verdwe-
 „ ren echter na twee aderlatingen, drie purgatiën
 „ en plaatselijke koude omslagen van eene oplossing
 „ van het extractum saturni, in zes dagen, zon-
 „ der eenig hoegenaamd nadeel achter te laten.”

„ Deze operatie ging dus niet zoo gelukkig voort,
 „ als de Heer TRIBERTI zich beroemde. Hij be-
 „ weert tevens, dat de nieuwe methode slechts
 „ zeer zelden door ontsteking vergezeld wordt,
 „ daar de kwetsing der deelen van tamelijk weinig
 „ beteekenis is, zoo als hij, den horenvliessteek
 „ met de nederdrukking volgens de manier van den

(46) Giornale di Medic-pratica di BRERA.

„ beroemden Profesfor SCARPA vergelijkende wil
 „ bewijzen enz. Des niet te min moest hij zijnen
 „ geopereerde twee aderlatingen en drie purgatiën
 „ voorschrijven, hetwelk den deskundige voldoent-
 „ de bewijst, dat de zaak niet zoo eenvoudig was,
 „ maar dat er eene hevige ontsteking volgde. De
 „ gunstige uitkomst moet alleen aan de doelmatig
 „ aangewende verzwakkende geneeswijze, ten ge-
 „ volge waarvan de ontsteking zich verdeelde, toe-
 „ geschreven worden. Ik zelf had voorheen het-
 „ zelfde oog naar de handelwijze door CELSUS,
 „ die door SCARPA verbeterd is geworden, geope-
 „ reerd. Geen verschijnsel van belang stoorde des-
 „ tijds de operatie, en ik behoefde geen enkel
 „ middel aan te wenden, offchoon ik bij de ne-
 „ derdrukking der lens veel handgrepen gebruiken
 „ moest. Dewijl er echter een weinig van het
 „ kristalbeursje was overgebleven, wilde ik de ope-
 „ ratie in het betere jaargetijde herhalen, en de
 „ zaak zou gewis gelukt zijn, indien niet TRI-
 „ BERTI mijn plan, door de aanwending van den
 „ horenvliessteek voorgekomen ware. Hij brak het
 „ beursje in stukken, waartoe juist geene groote
 „ behendigheid behoorde, en moest in weerwil der
 „ genoemde handelwijze echter, zoo als gezegd is,
 „ aanmerkelijk verzwakkende middelen te baat ne-
 „ men.”

Verder vervolgt BARATTA. „ De Heer Profesfor
 „ ANDREAS VACCA te *Pisa*, de Heer Doctor Qua-
 „ DRI, oogarts te *Napels*, de Heeren Profesforen
 „ GERI en BAROVERO te *Turin*, genieten eene zoo
 „ groote openbare achting, dat hunne uitspraak
 „ wegens de nadeelige gevolgen van de *keratonyxis*

„ volkomen geloof verdient. Waarom maakt ech-
 „ ter TRIBERTI van deze uitspraak geen gewag?
 „ zal onze kunst vooruit gaan, dan moet noch
 „ lof noch berisping onopgemerkt blijven. Dat
 „ overigens zoo als de Heer Doctor TRIBERTI ons
 „ wil doen gelooven, de verrigting der operatie
 „ zoo gemakkelijk is kan ik niet toefstemmen, want
 „ ik heb dezelve dikwerf, om mij te oefenen op
 „ lijken, in wier oogen door salpeterzuur catarac-
 „ ten verwekt waren, en ook aan levende dieren
 „ in het werk gesteld, doch daarbij de volgende
 „ gebreken bevonden.”

„ In de eerste plaats is het horenvlies veel moei-
 „ jelijker te doorboren, dan het harde oogvlies,
 „ ook wanneer men eene fijne en goed vervaardig-
 „ de naald heeft. Ten tweede volgt de operateur
 „ de staar veel ligter in de achterste oogkamer, dan
 „ wanneer de naald naar de nieuwe handelwijze
 „ door de voorste oogkamer ingebracht wordt, want
 „ de laatste biedt slechts zeer weinig ruimte aan,
 „ om altoos met de naald voor het cataract te
 „ blijven. Dikwerf vloeit ook het waterachtige
 „ vocht uit het wondje van het horenvlies en de
 „ oogkamer wordt ledig. Dit geschiedt inzonder-
 „ heid ligt bij de levende schepselen, dewijl zich
 „ de regte oogspieren zamen trekken, waardoor
 „ het regenboogvlies en de cataract tegen het
 „ horenvlies gedrongen worden. In zoodanige
 „ gevallen is zoo wel de volkomene nederdruk-
 „ king van de staar als van het verscheuren
 „ van het verduisterde kristalbeursje zeer moeije-
 „ lijk. Het laatste blijft bijna ongeschonden of
 „ wordt toch niet wijd genoeg geopend om de

III DEEL. P licht-

„lichtstralen eenen weg te banen. Ten derde ge-
 „lukt de verbreking en verdeeling van de vliezige.
 „en kazige staar naar de oude methode even goed.
 „als door de *keratonyxis*, en de eerste manier gaat.
 „bovendien niet, zoo als de tweede, vergezeld van
 „het gevaar den regenboog te kwetsen: want al
 „heeft men ook den oogappel met extract van *bel-*
 „*ladonna* verwijld, zoo trekt dezelve zich toch
 „door den prikkel der operatie zamen, zoo als ik
 „verscheiden malen, als ik volgens CELSUS ope-
 „reerde, heb waargenomen.”

Doctor GIUSEPPE CANELLA, een jong Italiaansch
 operateur, die met geestdrift, (*enthusiasmus*) de nieuwe
 methode beproefde, en daarbij ten minste in zijne
 twee eerste operaties in 1814 het voordeel had van
 zeer gelukkig te slagen, verrigtte verder, door deze
 voorbeelden aangemoedigd, op eene reis door Tirol,
 binnen den tijd van twee maanden, drie en dertig
 maal den horenvliessteek, aan drie en twintig per-
 sonen, welke vereenigd met acht andere gevallen
 een geheel van een en veertig operaties van de
cataract door de *keratonyxis* uitmaken; waarvan er
achtien gelukten, zes mislukten; vier anderen
 echter, hoezeer ongelukkig afgeloopen, waren nog
 vatbaar voor herstelling. Deze *masfa* van daadzaken,
 in een' zoo korten tijd ondervonden en de onge-
 lukkige uitkomst derzelve, deden, en geen won-
 der, gemelden operateur als bestrijder der nieuwe
 kunstbewerking, optreden (45) en welke grondige

(45) *Riflessioni critiche ed esperienze sul modo di ope-
 rare la cataracta col mezzo della cheratonizsi, del Dottore
 Giuseppe Canella, medico e chirurgo in Riva di Trento
 1819. octavo.*

aanmerkingen op en verdediging tegen zijn partijdig geschrift, aangaande de nieuwe kunstbewerking ook te maken zijn (46), zoo is het toch niet tegen te spreken, dat uit een en ander maar al te zeer blijkt, dat de *keratonyxis* niet zoo gemakkelijk en door ieder zelfs eerstbeginnend kunstoeffenaar verrigt kan worden, maar tot derzelver aanwending eene even bekwame hand, als tot de gewone *de-presse* vereischt wordt.

Wat nu laatstelijk de waarnemingen betreft, welke in Nederland aangaande de *keratonyxis* genomen zijn, zoo lijdt het geen' twijfel, dat de horenvliessteek vele malen en door verscheidene kunstbeoefenaren in ons vaderland beproefd is; ondertusschen en dit pleit niet voor derzelver gelukkigen uitslag, de hoogleeraar HENDRIKS alleen, heeft zijne ondervinding deswege bekend gemaakt en voor zoo veel wij verder de operatiën, door anderen verrigt, hebben kunnen nagaan, waren dezelve maar schaars van goed gevolg.

Trouwens, en dit is voor ons tegenwoordig onderwerp genoeg tot bewijs, Profesfor HENDRIKS, wiens beroemdheid als operator algemeen bekend is, aan wiens bekwaamheid om eene proeve te nemen op eene zoodanige voorgestelde gemakkelijke kunstbewerking, men geenen twijfel kan hebben en op wiens ondervinding wij ons gerust mogen beroepen, besluit het verhaal zijner waarnemingen, zonder echter deswege eene stellige uit-

(46) Salb. medicinisch chirurgische Zeitung 19 Februar 1821, N°. 15.

spraak te willen doen, met de volgende beoordeeling.

I. „Dat dezelve op verre na niet zoo gemakkelijk „is te verrigten, als men *a priori* zou gelooven, „en dat ik alle jonge kunstgenooten, welke, in „genomen met de schijnbare gemakkelijke van „deze operatie, haar als eene zeer ligt uitvoerbare „bewerking, de voorkeur boven andere methoden „geven, kan verzekeren, dat zij zich dikwijls in „hunne verwachting te leur gesteld zullen zien.”

II. „Dat de *keratonyxis*, hoewel zij als bewerking gering mag schijnen, omdat slechts weinige „voornamen deelen daardoor worden aangedaan, zulks „echter in de gevolgen niet altijd is. Dit hebben „vele voorbeelden van anderen bewezen; en zulks „zal een onderwerp, van nader onderzoek in het „volgende hoofddeel dezer verhandeling uitmaken.

III. „Dat het een algemeen aangenomen stelregel „in de heilkunde is, (en wie gevoelt daarvan de „waarde niet?) dat elke kunstbewerking, als zoo „danig, zoo veel mogelijk de zekerheid moet insluiten, dat daardoor het voorgestelde doel zal „bereikt worden.”

„Het doel nu, hetwelk men zich bij de operatie „van de *cataract* voorstelt, om het even op welke „wijze die kunstbewerking geschiedt, is de verwijdering van de verduisterde *lens* uit de as des „gezigts. Dit doel wordt het zekerste door de „*extractie* bereikt, minder zeker, wat de duurzaamheid betreft, door de *depresie* op de gewone „wijze, en het allerm minst zeker door de *keratonyxis*; ik bedoel hier door *keratonyxis* alleen die „bewerking, waarbij de *capsula lenticis* verschenen,

„de verduisterde *lens* zoo mogelijk verbroken, en „in de voorste oogkamer gebragt wordt.”

En verder vervolgt Profesfor HENDRIKSZ zijne zoo gegronde opmerkingen aldus: „De moeilijk- „heid, en ook veel malen de onmogelijkheid om „de harde staar te verbreken, zoowel als de veel- „vuldig mislukte oplossing van dezelve bij de enkele „verscheuring van derzelver kapsel, hebben de voor- „standers der *keratonyxis* bij harde staren eenen an- „deren weg doen inslaan, om eenen meer zekeren „uitslag te bekomen, namelijk de nederdrukking of „omlegging der *lens*.” (47)

En het is op grond van dit alles, dat gemelde hoogleeraar aan de *extractie* de voorkeur blijft geven en hiermede stemmen zoo velen mede in: immers WENZEL, BEER, BOYER, GRÄFE, ROUX, DEMOURS en zoo vele anderen hebben gezegd, dat zij aan de uitneming de voorkeur geven, en die voor de radicale manier houden, en wij vereenigen ons geheel met hunne uitspraak; intusschen gaat profesfor GRÄFE verder en vermeent dat de voorkeur, welke vele artsen aan de operatiën met de naald geven, alleen daaruit te verklaren is, dat tot het doorsnijden van de *cornea* eene grootere bekwaamheid in de hand gevorderd wordt, dan een ieder bezit. (48)

(47) P. HENDRIKSZ, Heelkundige operatiën en waarnemingen, gedaan in het nosocomium te Groningen, gedurende de Akademie-jaren 1815 en 1816 met platen 1822, bladz. 26 enz.

(48) C. F. GRÄFE Die epidemisch-contagiöse Augenblennorrhöe Aegyptens in dem europäischen Befreiungsheere,

Het is geenszins vreemd, dat, aangezien de *keratonyxis* in Duitschland is uitgevonden, dezelve aldaar met ijver voorgestaan en verdedigd wordt, en daarom de nadeelige uitkomst wel eens aan de ongeschiktheid en onbedrevenheid, of aan de behandeling na de gedane kunstbewerking geweten zijn, om welke reden vooral de buitenlandsche beoordeelingen, indien dezelve in het nadeel van de nieuwe operatie waren uitgesproken, meestal ongunstig door sommige Duitsche artsen zijn opgenomen. Dan gesteld, dat de beoordeelingen wel eens partijdig zijn, en dat de Fransche oogartsen derzelver proeven met minder belangstelling ondernomen hebben, zoo zoude nogtans eene operatie, die zoo eenvoudig, zoo zonder gevaar en gemakkelijk ware, deze partijdigheid wel kunnen doorstaan, en zou voorzeker, indien de daadzaak niet door de nadeelige uitkomst was tegengesproken, een' algemeenen opgang gemaakt hebben; want wie zal, over het algemeen, de bekwaamheid der Fransche operateurs, tot het verrigten van heelkundige operaties, vooral als dezelve inderdaad zoo eenvoudig, gemakkelijk en door een aanvangend operateur te doen waren, ontkennen? wat wij van de Duitsche oogenheelkunst denken, hieromtrent hebben wij elders ons gevoelen gezegd (49).

ihre Entstehung, Erkenntniss, Vorbeugung und Heilart, während des Feldzuges 1813, 1814, 1815, Mit 5 Kupfer-
tafeln 1823 Fol. Berlin; bladz. 140, § 269.

(49) Geschiedkundig overzicht, eerste stuk, bladz. 112 en 113.

Gaarne stemmen wij toe, dat er vele tegenheden en ongunstige uitkomsten aan de onbedrevenheid en ondoelmatige behandeling dergenen, die de kunstbewerkingen verrigt hebben, te wijten zijn, en dat zulks alzoo de opereerwijze niet aangerekend kan worden; dan, zoo men genegen is, dit aan te nemen, zoude het niet billijk zijn, de gebrekkige uitoefening der *extractie* op rekening der methode te stellen.

De teleurstelling in de gemakkelijke uitoefening der nieuwe kunstbewerking is dan ook voorzeker de oorzaak van de onderscheidene wijzigingen in de manier van opereren, en van de vele veranderingen en vermeende verbeteringen in de naalden, die tot den horenvliessteek zijn voorgesteld en in gebruik gebragt, zoodat, als het ware, een ieder omtrent en naar zijne hand eene bijzondere naald heeft uitgedacht; dan behalve dat het gemakkelijk is, bij het uitgevondene iets toe te voegen, zoo moet men onwillekeurig denken: waar zullen op deze wijze de zoogenaamde verbeteringen en uitvindingen eindigen? wij erkennen wel, dat de reeds bekende naalden en zoo ook andere instrumenten, met veel zorg en wel eens in Duitschland beter dan elders vervaardigd worden, doch het ontbreekt thans in andere landen en zoo ook in *Nederland* niet meer aan bekwaame instrumentmakers; ondertusschen wij hebben ons van de best gekeurde cataract-naalden, door de bekwaamste Duitsehe instrumentmakers vervaardigd, voorzien, en zelfs de meesten gebruikt, dan wij kunnen niet zeggen, dat het beter gelukken der operatie daardoor zoo bijzonder bevorderd wordt; alleen stemmen wij toe, dat wij voor kinderen ons

van de naald van LANGENBECK, en tot de *overlegging* en *nederdrukking* der *cataract* door den horenvliessteek, van die van GRAEFE het meest en bij voorkeur bediend hebben; trouwens wij houden ons over het algemeen genomen bij hetgeen wij reeds hier voor bladz. 16 hebben opgemerkt, en bepalen ons hier bij het gezegde van Profesfor RICHERAND: „Men moet nooit aan het werktuigelijke van een „instrument de volkomenheid eener operatie toeschrijven, maar aan de behendigheid der hand, „die dezelve ter uitvoer brengt (50).”

Na overweging van alle deze daadzaken valt het niet moeilijk te beslissen, dat bijaldien men de *keratonyxis* met goed gevolg wenscht aan te wenden, daartoe evenzeer, als tot de andere cataract-operatiën eene geoefende hand vereischt wordt, waarom dan ook het uitlokkend voordeel, dat ieder eerstbeginnend operateur dezelve gemakkelijk en even goed verrigten, en er in slagen zal, geheel vervalt.

Het is dan eene uitgemaakte zaak, dat wanneer men met de behoefte der kunst een' gelijken tred wil houden, men geene operatie geheel moet uitsluiten, terwijl eerstbeginnenden zich alle wijzen van opereren moeten eigen maken, opdat zij die methode kunnen verrigten, welke, in het gegeven geval, voor de beste gehouden wordt; terwijl het ook in het vervolg dezer verhandeling blijken zal, dat de *extractie* wel het meest de voorkeur verdient. Hierbij intusschen berustende, zoo is het alreeds bekend, dat zelfs in Duitschland geene heerschende

(50) A. RICHERAND, Nosographie chirurgicale enz.

en uitsluitende methode meer bestaat, want hoe zoude anders Doctor AMMON aldus kunnen spreken: „Het zou moeilijk zijn eenen buitenlander een „bepaald antwoord te geven op de vraag, welke in „Duitschland de gewone opereerwijze voor de „grauwe staar zij. Zijn er aan den eenen kant „Duitsche oculisten, die bij uitsluiting zekere handwijze aankleven, zoo zijn er ook aan den anderen oogartsen, die, naar hunne overtuiging „zich van die opereerwijze bedienen, welke de onderscheidene toestand van de *cataract* aanwijst. „Dus staan de uitneming en de nederdrukking „in gelijk aanzien op Duitschen bodem.” (51) (52)

(Het vervolg in een volgend stuk.)

(51) Dr. F. A. AMMON. Prüfung der französischen Augenheilkunde in Vergleichung mit der deutschen. Journal der Chirurgie und Augenheilkunde, von C. F. GRÄFE und Ph. V. WALTHER; siebenter Band. Berlin 1825, bladz. 57.

(52) D. F. A. AMMON Parallele der französischen und deutschen Chirurgie. Leipzig 1823, Parallelisirende Betrachtungen des Zustandes der Ophthalmologie in Frankreich und Deutschland, bladz. 420.

EIJDRAGE TOT DE GENEESKUNDIGE BEHANDELING
VAN HET LOODKOLIJK

DOOR

P. J. B L O M,

Med. Chir. et Artis Obst. Doctor ; te Utrecht.

Daar ik federt vier jaren , op den toen ter tijd door mij ingeflagen weg , met goed gevolg ben voortgegaan , in de behandeling van het *loodkolijk* , zoo vermeende ik deze manier van behandeling ook aan anderen ter beproeving te mogen aanbevelen.

Door het goedgunstig vertrouwen van den Heer HOOGVEEN belast met de geneeskundige behandeling van die personen , welke , ten gevolge der werkzaamheden in de loodwitfabriek , ziek worden , heb ik menigvuldige gelegenheden gehad , die ziekte waar te nemen , en den kortften maar tevens zekeren weg ter behandeling uit te kiezen.

Gedurende het eerste jaar , dat ik de praktijk uitoefende , heb ik onderscheidene middelen beproefd , en verschillende manieren gevolgd , tot dat mij de goede uitwerkselen van den *ruwen aluin* een en andermaal gebleken waren ; ik dacht dit en de kenteekenen van deze ziekte , volgens mijne bevindingen meer bepaaldelijk op te geven ; doch deze arbied bleef even als sommige aangeteekende waarnemingen door mijne andere werkzaamheden liggen , tot dat ik , door de laatste waarneming

aangespoord, besloot mijne manier van behandeling aan het geneeskundig publiek mede te deelen, en dezelve met een woord over de kentekenen dezer ziekte te laten voorafgaan; terwijl ik hartelijk wensch, dat zij, die deze manier van behandeling beproeven, derzelver uitkomsten mogen bekend maken.

Onder den naam van *Loodkolijk* versta ik een periodieke, meestal zeer hevig snijdende, stekende of ook wel aanhoudend drukkende pijn in den buik, welke haren zetel in het darmkanaal heeft, doorgaans vergezeld is van buikverstopping, zonder koorts en welke veroorzaakt wordt door eene of andere loodstof.

Ik voeg bij deze bepaling, veroorzaakt door eene of andere loodstof, omdat sommige schrijvers, onder eene bijna dergelijke bepaling, de metaalkolijken in het algemeen behandelen, om het even of dezelve door lood, dan of zij door koper of eenig ander metaal zijn voortgebracht; terwijl mijn oogmerk is, alleen over het metaalkolijk te handelen, hetwelk door het lood of deszelfs verbindingen wordt voortgebracht.

De toevallen dezer ziekte zijn zeer verschillend, soms zeer menigvuldig dan weder bepalen zij zich tot slechts weinigen. Zij verschillen naar mijn inzien vooral:

- 1°. Naar het gestel des lijdens;
- 2°. Naar den aard des aangedanen deels.

1°. De toevallen verschillen naar het gestel des lijdens, zeide ik: zoo toch zullen de zenuw-toe-

vallen, die zoo menigvuldig zijn in deze ziekte, spoediger zich vertoonen, in een prikkelbaar en gevoelig, dan wel in een minder gevoelig gestel. Zoo nam ik eenen lijder met deze ziekte waar, die spoedig ging ijlen, doch ik vernam, dat hij bij de geringste ziekte ijelde; terwijl ik bij eenen anderen, die reeds lang aan deze ziekte laboreerde, niet de minste zenuwtoevallen waarnam.

2°. Vooral verschillen ook de toevallen, volgens mijn inzien; naar het deel, dat onmiddellijk door de loodstof wordt aangedaan.

Ik heb nog geenen schrijver gevonden, die hierop de aandacht der geneeskundigen heeft zoeken te vestigen; en nogtans schijnt het mij van het grootste belang, ja zelfs de oorzaak te zijn, van de zoo zeer verschillende gevoelens over de natuur en de zitplaats dezer ziekte.

De verschillende zenuwtoevallen, bij onderscheidene lijders waargenomen, en de menigvuldigheid van dezelve door geloofwaardige schrijvers opgegeven, ja zelfs sommige als karakteristieke teekenen medegedeeld versterkten bij mij het gevoelen, dat de meeste zenuwtoevallen, uit medelijdendheid ontstaan, en dat het verschil van dezelve moet afhangen van de verschillende zitplaatsen, welke het lood in het darmkanaal heeft. Hoedanig toch zullen wij anders de duizeling, de schemering en duisternis voor de oogen, de verwijding van den oogappel, hoedanig de pijn in de armen en beenen, ja zelfs de verlamming dezer deelen verklaren, zoo wij geene medegevoeligheid en verschil van zitplaats der loodstof in deze ziekte aannemen? Bij de eerten zouden wij, met THOMAS, de natuur der ziekte

in de hersenen, en bij de anderen, met ASTRUK, BORDEU en SERRES, in het ruggemerg kunnen stellen, doch waar zullen wij dan bij zoo vele honderden andere lijders, bij welke men geene dezer toevallen waarneemt, de zitplaats dezer ziekte zoeken?

Dat de loodstof in het darmkanaal aanwezig is, en aldaar onze ziekte primitief veroorzaakt, houd ik als zeker, en veronderstel, dat de toevallen verschillen, naar mate deze stof, het geheele darmkanaal, van den maag tot den endeldarm, of wel de dunne of de dikke darmen, of eindelijk beide laatste aandoet. Deze deelen toch ontleenen hunne gevoeligheid van onderscheidene zenuwen, en het is door middel van dezelve, dat wij de onderscheidene toevallen *per consensum* en ook de primitieve genoegzaam kunnen onderscheiden. Overigens verschillen de toevallen dezer ziekte dikwijls naar den tijd des jaars; naar dat de ziekte eenvoudig of soms gecompliceerd is met andere ziekten en wat dies meer zij.

Wij willen thans de onderscheidene toevallen een weinig nader beschouwen, terwijl ik tevens mijn gevoelen over dezelve zal mededeelen. Dan, alvorens hiertoe over te gaan, moet ik aanmerken, dat deze ziekte, even als andere, ook somtijds van voorboden wordt voorafgegaan, verschillende naar de krachten van den lijder en de hoeveelheid der loodstof, die hem aandoet.

Eene kleine hoeveelheid loodstof immers wordt door een overigens gezond darmkanaal goed verdragen, en het gebruik der onderscheidene loodbereidingen, in de geneeskunde, bewijst dit ten

duidelijkste, zelfs bij eene slechte spijsvertering. Vermeedert nu de hoeveelheid loodstof, of is de spijsvertering reeds verzwakt of bedorven door andere omstandigheden, dan ontstaat hieruit niet onmiddellijk het zuivere loodkolijk, maar dit wordt gewoonlijk voorafgegaan van onderscheidene toevallen, die den waren aard der ziekte moeilijk doen onderscheiden; zoo als van slechten eetlust, moeilijke spijsvertering, het gevoel als of er eene plank op de maag drukte, walging van het eten, slechten, laffen, soms zoeten smaak, stinkenden adem, oprispingen, (de loodsmaak wordt slechts door weinigen gekend) enkele kolijkpijnen, drukking of zwaarte in den onderbuik, rommelingen, moeilijke trage ontlasting, soms voor eenige dagen geheel ophoudende, doch na dewelke ook alle toevallen voor eenen tijd verdwijnen; de ontlaste stof is doorgaans hard, somtijds aan schapenkeutels gelijk. Hierbij voegt KOCHARDT eene vermeerderde afscheiding van speeksel, in het begin, en in het vervolg droogen mond, en in enkele gevallen eene pijnlijke diarrhée(1), matheid, loomheid, soms pijn in armen en beenen, onrustigen slaap, en dergelijke meer.

Deze voorboden nu duren langer' of korter' tijd, nu eens een' dag, dan eens eene week, ja somtijds maanden, en verschillen, zoo als ik zeide, naar de krachten des lijders en de hoeveelheid loodstof, die door hem gebruikt is, of nog dagelijks gebruikt

(1) Die Bleykrankheit und ihre Heilung, von Louis Kochardt, Karlsruhe 1825, S. 1 und 2.

wordt; waarom zij dan ook duidelijker worden waargenomen bij hen, die van tijd tot tijd eenige loodstof gebruiken, zoo als door het met loodstof bezwangerde regenwater, dan wel bij hen, die op eens eene groote hoeveelheid lood in krijgen, zoo als bij vergiftigingen in de loodfabrieken.

Zoo heb ik eenen lijder aan deze ziekte behandeld, die, nadat hij eenen dag in het loodwit had gearbeid, den volgenden dag slechts enkele buikpijnen had, waardoor hij niet verhinderd werd, zijn werk te verrigten, (echter niet aan lood arbeidende) doch den tweeden daaraanvolgenden dag mij reeds vroegtijdig ontbood, van wege de hevige snij-dende pijnen, buikverstopping en binnenwaartstrekking van den buik. Hij had den vorigen dag nog goed gegeten, doch geene ontlasting gehad.

Overigens verschilt de duur van de voorboden volgens de ervaring van KOCHARDT. 1°. Naar het weêrgestel, zoodat zij langer zouden duren in eene koele temperatuur. 2°. Naar de prikkelbaarheid des lijders, waarvan wij reeds gewag gemaakt hebben, over de toevallen in het algemeen sprekende en 3°. Naar dat de lijder voor de eerste maal of bij herhaling aan deze ziekte laboreert, welk laatste punt ik bij drie lijders gelegenheid had, bewaarheid te zien; bij twee die voor het eerst aan deze ziekte laboreerden, en bij één, die reeds verscheidene malen door dezelve was aangetast. Bij anderen kon ik hier minder naauwkeurig over oordeelen.

Men zoude van wege het verschil in den duur der voorboden en de hevigheid der ziekte zelve, het loodkolijk kunnen verdeelen, in: een snel verloopend (*c. acuta*) en langdurig (*colica chronica*);

doch dan zou de naam van *kolijk*, aan het laatste minder eigenaardig zijn, dan wel die van *loodziekte*. Daar ik intusschen, tot hiertoe geen langdurig tijdperk van voorboden heb waargenomen, zoo zal ik deze verdeeling met stilzwijgen voorbij gaan.

Karakteristieke kenteekenen dezer ziekte, zoude men bijna niet kunnen opgeven, zoo men alleenlijk de zeldzame gevallen in aanmerking wilde nemen, doch deze uitgezonderd, houd ik voor de voornaamste:

1°. *De kolijkpijn*. Deze pijn heeft met alle andere soorten van kolijkpijnen gemeen, dat zij niet aanhoudende even sterk is, waardoor zij van de ontstekingspijn onderscheiden is, maar meestal met geweldige verheffingen in den buik stekende of door denzelfden als snijdende zich opdoet; offchoon er dikwijls in de tusschentijden eene geringere pijn overblijft, die door de buiging des ligchaams of eene langzaam aangebragte drukking meestal vermindert. In sommige gevallen, voornamelijk bij eene niet volkomene buikverstopping, neemt men, alleen bij enkelsnijdende pijnen, eene pijnlijke zwaarte in den onderbuik waar. De vooroverbuiging des ligchaams en de binnenwaartsdrukking van den buik, die willekeurig geschiedt, en de hierdoor ontstane verligting van pijn, leveren in sommige gevallen niet alleen een teeken van deze ziekte, maar doen ook de pijn van andere onderscheiden.

De plaats der pijn wordt door de meeste schrijvers gesteld in den omtrek van den navel. Ik heb dezelve echter, meestal meer aan den bovenkant

waargenomen; de snijdende of stekende pijn meer in den loop van het dwarfe gedeelte des kanteldarms en de ligt pijnlijk drukkende zwaarte meer in den onderbuik.

Kochardt, die ook de pijn als het eerste hoofdkenteeken opgeeft, zegt dat dezelve wel het geheele onderlijf kan innemen, maar vooral in den omtrek van den navel, en in de tweede plaatsen in den omtrek van de pisblaas kenbaar zal zijn. Hij stelt uit dien hoofde de pijn in den omtrek van de pisblaas en de hierdoor bezwaarlijke of geheel belette waterlozing onder de karakteristieke kenteekenen; en voegt hier zelfs bij, dat dit toeval niet zelden gedurende de geheele ziekte voortduurt en nog lang eene gevoeligheid van de blaas achterlaat; waarop ik echter moet aanmerken, dat ik ja bij die lijdens die pijn in den onderbuik en in den omtrek van de pisblaas hadden, moeilijke en bijna belette waterlozing heb waargenomen; doch ook bij hen die zeer hevig aan deze ziekte leden, geen het minste ongemak in de waterlozing heb opgemerkt.

20. *De buikverstopping.* Eene hardnekkige buikverstopping heb ik bij alle mijne aan deze ziekte lijdende patienten waargenomen, en stel dezelve met de meeste schrijvers, in verband met de andere teekenen, als een der voornaamste, offchoon sommige ook een diarrhée in deze ziekte waargenomen en de bestendige aanwezigheid der verstopping betwist hebben. Ik zou echter van gevoelen zijn, dat in die gevallen, waar een diarrhée bij deze ziekte is waargenomen, dezelve alsdan als gecompliceerd dient beschouwd te worden, en er wel eene

verstopping, of ten minste hardlijvigheid zal voorafgegaan zijn.

3°. *De intrekking van den buik en anus*, offchoon minder bestendig aanwezig dan de twee voorgaande, vindt men in de meeste gevallen in eenen meerderen of minderen graad. De eerste is echter nog meer aanwezig, dan de laatste en wordt ook echter dan al reeds, door mij als aanwezig beschouwd, wanneer de navel in eene regte lijn met het schaam- en borstbeen en de buik overigens gespannen staat. Terwijl ik het niet noodig oordeel, te bepalen, dat de navel zoodanig binnenwaarts naar de ruggegraad getrokken zij, dat hij als 't ware eene holligheid vormt, gelijk dit soms plaats heeft en door mij ook meermalen is waargenomen. Dit teeken is minder bestendig aanwezig, zeide ik, als de twee voorgaande, ja ik heb hetzelfde in eene ligte soort van loodkolijk geheel zien ontbreken, terwijl de lijder slechts over eene pijnlijke, vastzittende zwaarte in den onderbuik klaagde, die door betasting of drukking ook niet verminderde, maar eer verergerde, en de buik die rondheid vertoonde, die men gewoonlijk aan denzelven waarneemt, daar overigens alle teekenen van loodkolijk bestonden. Het schijnt mij toe, dat de intrekking des buiks alleen in hevige loodkolijken, en wanneer de loodstof in de dunne en dikke darmen te gelijk huisvest, zal worden waargenomen. De intrekking des buiks, is meestal vergezeld van de intrekking van den *anus*, en heeft bovendien nog dit eigenaardige, dat de pijn, door eene zachte, langzaam aangebragte drukking vermindert. In alle gevallen, heb ik de intrekking van den *anus* dadelijk na de ontlasting zien verminderen, offchoon

die van den buik, wel eens voor eenen korten tijd dezelfde bleef.

4°. *De afwezigheid der koorts.* Bij geenen mijner patiënten, welke aan deze ziekte laboreerden, heb ik in het begin derzelve koorts waargenomen, en dit wordt ook als een karakteristiek kenteeken door de meeste schrijvers opgegeven. Velen voegen hierbij eenen langzamen, harden en vollen pols; dit heb ik echter niet altijd bevestigd gezien, maar integendeel, zag ik denzelven dikwijls gedurende de hevige aanvallen van pijn nu krampachtig en snel, dan weder natuurlijk en traag, en in de tusschentijden meestal vol, hard en langzaam, soms zeer natuurlijk, maar langzaam. Zoo dat ik het kenteeken van den pols, slechts met de opgegevene wijziging onder de karakteristieke teekenen dezer ziekte durf plaatsen. (1)

(1) Even zoo is het gelegen met de pijn in de bovenste en onderste ledematen, en derzelver eindelijke verlamming, volgens *Kochardt*, pag. 7; derzelver neiging tot verlamming, volgens *Pariset*, Dictionnaire des sciences médicales, Tome IV, en derzelver strekking, om in verlamming of kwaadsappigheid over te gaan, volgens *Merat*, pag. 126.

Ik geloof wel met deze schrijvers, dat de pijn in de ledematen eindelijk in verlamming overgaat, en dat de loodziekte voornamelijk op den langeren of korteren weg verlammingen voortbrengt, doch dit is daarom geene reden, om dezelve onder de karakteristieke kenteekenen van het loodkoliek te plaatsen, daar de pijn in armen en beenen niet bestendig in het begin der ziekte wordt waargenomen, en derzelver neiging tot verlamming ons door geene teekenen wordt aangegeven.

5°. *De ontlasting van eene harde keutelachtige drekstof.* Daar men deze ontlasting ook dikwijls in het tijdperk der voorboden en bestendig in den loop der ziekte waarneemt, zoo noem ik dezelve ook op als een der voornaamste teekenen, hetwelk ik ook bestendig bij mijne patienten heb waargenomen, ofschoon met de ontlasting der drekstof, de ziekte somtijds geheel eindigt. De stof is hard, zwart, somtijds grijsachtig van kleur, meestal ligt en op het water drijvende, en rondachtig gelijk die van sommige dieren. De minder bestendige, maar ook dikwijls deze ziekte vergezellende toevallen zijn zeer groot in getal. Wij zullen de voornaamste thans opgeven. De zieken, bij welke men de reeds opgegevene teekenen waarneemt, klagen bovendien over pijn in armen en beenen, loomheid, zwaarte en vermoeijng, slechten eetlust, eenen laffen, soms metaalachtigen smaak. De tong is ligt witachtig beslagen en slijmerig, in het begin droog, in het vervolg vochtig met veel dorst. Het aangezicht is betrokken, soms geelachtig. De pupil dikwijls verwijd, geene hoofdpijn. De slaap is slecht en afgebroken, soms geniet de zieke denzelven in 't geheel niet. De ademhaling gezond en ruim, en evenwel dikwijls benaauwd. Wanneer de ziekte eenigen tijd geduurd heeft, ontstaat er dikwijls miselijkheid en braking van de genotene spijs, medicijnen, of slijm en gal, hieruit ontstaat eene bitterheid in den mond en eene geelachtig beslagene tong; oprisping van winden, soms rommelingen, doch enkel in den bovenbuik. Neiging tot menigvuldige ontlasting, soms ook vergezeld van neiging tot wa-

terlozing, met lozing eener kleine hoeveelheid. Soms eene natuurlijke moeilijke ontlasting, zonder de minste verligting. De hersenen worden somtijds hevig aangedaan, er ontstaan ijlingen, duizelingen, schemering en duisterheid voor de oogen, vooral in de hevige pijnen; soms volkomene blindheid, gevoel van zwakte, angst, vrees, krampstuipe, beroerte, vallende ziekte, en onder deze wel de dood.

De kleur der huid, wordt door vele schrijvers als geelachtig, cachectisch, opgegeven. Ik heb bij mijne zieken meestal eene bleeke kleur waargenomen, doch heb daarbij geene gronden genoeg gevonden, om dezelve als het teeken dezer ziekte te beschouwen; ik zou van meening zijn, dat de angst en vrees, waarmede de lijders meestal zijn vervuld, hiertoe ook veel zouden doen. Zoo zag ik bij eenen jongeling eenen rooden blos op de wangen, toen hij mij met vreugde verhaalde ontlasting gehad te hebben; doch den volgenden dag weder aan verstopping en pijnen laborerende, zag hij er weder weder treurig en bleek uit.

Uit de opgegevene toevallen, en de hierbijgevoegde waarnemingen, zal men gemakkelijk den loop der ziekte, die met betrekking tot de minder bestendige toevallen zoo zeer verschillend is, kunnen naagaan. Hierom hebben wij denzelven met opzet achtergelaten.

Geneeskundige behandeling.

Daar de geneeskundige behandeling van deze ziekte zeer verschillend is opgegeven, laat zich uit de

verschillende gevoelens over den aard der ziekte reeds *a priori* opmaken, en ik zal daarom een woord over de voornaamste aan mijne manier van behandeling kortelijk laten voorafgaan.

CELSUS, DIOSCORIDES, PAULUS VAN AEGINETA en AËTIUS raden de braak en ontlastmiddelen aan, en hierop is in later tijd de eerste behandeling van het Hospitaal *de Charité* te Parijs gegrond geweest, welke behandeling echter vervolgens eenige wijzigingen heeft ondergaan, en daarna nog sedert eene eeuw bestaat in braak-, ontlast-, pijnstillende-, en zweetuitdrijvende middelen, die zoodanig verdeeld worden, dat elken dag door de pijnstillende middelen de hevige werking der braak- en purgeermiddelen schijnt gestild te worden.

Deze behandeling is volgens MERAT (zie Verhandelingen over het metaal-kolijk, vertaald door H. J. SCHOUTEN. Amsterdam 1822, pag. 179) door BOERHAAVE, en vele anderen gevolgd. Onder vele anderen deelt Prof. PHILIP de waarneming mede van een loodkolijk, dat hij door braak en drastische geneesmiddelen herstelde (*Comm. de Rebus in se. nat. et med. gestis*, vol. 14 pars I, pag. 76, anno 1763) terwijl in de meeste zamengestelde en als Specifica aangeprezene middelen de drastische purgeermiddelen voorkomen.

Daarentegen heeft ook de ontstekingswerende behandeling in de ziekte, in de vroegste tijden, hare aanprijzers gehad. MERAT noemt onder derzelver voorstanders HOFFMAN, HENKEL, TRONCHIN, AS-TRUC, DE HAEN en meer anderen: ook nog onlangs verklaarde THOMAS, dat naar de waarnemingen van RENALDIN de voortreffelijkheid eener bedarende en

antiphlogistische methode niet meer kan in twijfel getrokken worden. (Zie MOLL Pract. Tijdschr., 5 jaargang, 14 st., p. 322). En dat ook deze manier, door het stelsel van BROUSSAIS, in den laatsten tijd vele voorstanders in Frankrijk heeft verkregen, zal ik bijna niet behoeven op te merken.

De bijzondere middelen, welke in deze ziekte zijn aanbevolen, zijn zeer groot in getal; vele hebben echter hunnen roem reeds overleefd, doch ook nog een groot getal wordt nog heden aanbevolen. De voornaamste van deze laatsten zijn de *opium*, de *aluin*, de *merc. dulcis*, de *sulph. aur. sibi*, de *ol. ricini*, de *hepar sulph. calc. Hahn.* enz.

Over het eerste nog een enkel woord.

De *opium* is reeds van de vroegste tijden tot op heden, als een krachtig werkend geneesmiddel in het loodkolijk aangeprezen. Jammer echter, dat het met de bedaring van een der hoofdtoevallen, de pijn namelijk, te gelijk een ander voornaam toeval van deze ziekte moeilijker maakt te herstellen, namelijk de verstopping. RICHTER noemt hetzelfde het krachtigste middel in onze ziekte. Doctor GEBEL zag er de beste uitwerking van in de verbinding met den aluin. (*Hufeland Journal Tom 8, pag. 196, anno 1799*) doch verklaart naderhand, dat hij in zeer verouderde kwalen het kwikzilver meer werkzaam bevonden had. (*Huf. Journ. 1803, st. 3, p. 108.*) BÜRGER zag er goede uitkomsten van, en raadt aan er alle 3 uren 1 grein van te geven, in de verbinding met een half grein *merc. dulcis*. (Zie HORNS *neues Archiv für mediz. Erfahrung B. 2, H. 2, p. 525, Berlin 1805.*) Doctor JOH. GUL. GUNTHER voegt de *inct. thebaica* bij des-

zelfs aangeprezene specifieke behandeling. (*med. chir. Zeitung* 1813, ft. 1, p. 47.) Doctor LUCKEY bevond dat de hevige kramppijnen er alleen door bedaarden en schreef er zelfs alle twee uren drie scrupels van voor (*med. chir. Zeitung* 1820 ft. 4, p. 212.) Doctor KOPP gebruikte hetzelfde met goede uitkomsten. (*Moll en van Eldik, Pract. Tydsch. 1 suppl. band 4 ft., p. 364.*) Doctor A. F. FISSCHER zegt, dat hij bij eenen schilder die aan deze ziekte laboreerde gelegenheid had zich regt duidelijk te overtuigen van het nut des aluins met opium. (*Moll en van Eldik, Pract. Tydsch. 5 jaargang 1 ft. p. 21.*) RICHTER noemt het een der voornaamste middelen, (*spec. Thérapie, Tom. IV. S. 200*) HUFELAND en OSANN zagen er de beste uitwerkselen van (*Hufeland Journal* 1823 ft. VI. S. 24.) Terwijl het opium bijna het hoofdmiddel uitmaakt van de door Doctor KOCHARDT'S aangeprezene behandeling. (Zie deszelfs aangehaalde werk.)

De geneeskundige behandeling die ik vooral in de laatste ziektegevallen, gevolgd ben, en die ik bij nadere overweging ter beproeving meen te moeten aanbevelen, laat zich tot drie hoofdzaken brengen.

Vooreerst zoekt men de oorzaak, die de ziekte heeft voortgebragt en nog bestaat op te heffen, hetgeen geschiedt door de loodstof onschadelijk te maken voor het ligchaam.

Ten tweede zoekt men de loodstof uit het ligchaam te verwijderen; en eindelijk,

Ten derde, zoekt men de hevige toevallen te doen bedaren, en alzoo de nadeelige uitgangen van de ziekte te voorkomen.

Ik wil echter de opgegevene aanwijzingen niet in

alle gevallen in de volgorde hebben aanbevolen; in sommige omstandigheden toch kan men aan alle de opgegevene aanwijzingen te gelijk eenigzins voldoen, terwijl men in andere de tweede of derde aan de eerste zoude kunnen voortrekken: gelijk ik mij ook naar omstandigheden, en den aard der toevallen in de door mij op te gevene ziektegeschiedenissen heb gedragen. Hoe menigmaal toch gebeurt het den *praktischen geneesheer* niet, dat hij eerst aan de hevige toevallen moet arbeiden, alvorens tot den aard der ziekte te kunnen naderen; al is ook zijne gulden spreuk het gezegde van GAUBIUS: *causa si tollitur, tollitur morbus*.

Indicatio prima.

Uit het verhandelde, over de kenteekenen dezer ziekte is reeds gebleken, dat ik de loodstof, op het darmkanaal werkende, als de oorzaak beschouw en als nog, ten minste voor een gedeelte, daarin aanwezig veronderstel. Om deze nu voor het ligchaam onschadelijk, en wanneer zij tot in het darmkanaal is doorgegaan, derzelver uitvoering gemakkelijker te maken, zijn er gelijk wij gezegd hebben vele zoogenaamde *specifica* aangeraden, en onder deze bekleedt dan ook nog in onze dagen, vooral in *Duitschland*, het *alumen crudum* eene voorname plaats. Dit middel is het eerst door onzen landgenoot GRASHUIS aangewend, doch niet zoo zeer als *specificum*, maar in verbinding met andere zamentrekkende en versterkende middelen, en wel met zulk een goed gevolg, dat daarna sommige geneesheeren, hupne aandacht bijzonder op dit middel, uit zijn voorschrift, heb-

ben gevestigd (3). Gelijk dan ook zijne 3, 4, 5, 7 en 8ste waarneming, bijzondere blijken dragen van de goede werking des aluins. Hierna heeft ook Doctor GEBEL en FISSCHER, met nut van hetzelfde gebruik gemaakt, in verbinding met *opium*. Naderhand hebben SOMMER, PERCIVAL, LENTIN, LINDT, MICHAELIS, LAAKE en vele anderen, den aluin aangeprezen en met vrucht aangewend; en later hebben ook vele Duitschers den aluin als een *specificum* in deze ziekte aangeprezen; niet alleen op hunne ondervinding, maar ook op de scheikundige ontleding van den aluin, hunne aanprijzing grondende, en alzoo veronderstellende dat het overvloedige zwavelzuur in het ligchaam zich vereenigt met het *oxydum plumbi*. Zoo als LENTIN en Prof. GRAF. (*Chemisch-pharmaceutisch-klinische Tabellen*, 1814, *Heft I.*) Doctor GÖRTZE zag van den aluin de beste uitwerking, en deelt eene waarneming mede (*Hufeland, Journal* 1819, *ft. IV, f. 35*), welke met de mijnen zeer veel overeen komt.

Ondertusfchen verklaren JOH. JUL. GUNTHER, R. THOMAS, (*Med. chir. Zeitung* 1818, *Heft 2 pag. 279*), KOCHARDT, en meer anderen, dat zij geene

(3) Zijn voorschrift was gewoonlijk het volgende:

R_p. Aq. Comm. Unc. viii.

Vini gallici Unc. iv.

Gummi Tragac.

Succi Catechu ana dr. i.

Alum. crudt dr. ij.

Extr. cort. Per. dr. i.

m. d. s. quolibet semihorio uncia dimidia.

goede uitwerking van den aluin hebben ondervonden, en MERAT zegt, dat dezelve in staat is, het kolijk te veroorzaken, offchoon ook vele Duitschers (waaronder hij ook onzen landgenoot GRASHUIS opnoemt,) hetzelfde hebben gebruikt. KOCHARDTS zamengestelde behandeling, waardoor hij moeilijk over den aluin konde oordeelen, en MERATS vooringenomenheid met de behandeling van de *Charité*, en wat hier overigens van zij, wil ik liever met stilzwijgen voorbij gaan, daar ik met goede gevolgen, ook na de beproeving van andere middelen, (als de *opium* met de *merc. dulcis*) den ruwen aluin heb aangewend, en ik van gevoelen ben, dat het tot hiertoe het beste *specificum* oplevert in deze ziekte, terwijl ik deszelfs werking, offchoon geen aanhanger van eenig systhema, met GRAF en anderen, door deszelfs chemische werking van het overvloedige zwavelzuur, in den ruwen aluin aanwezig zoude verklaren. Ik heb om deze reden bij een' mijner patienten, die aan loodkolijk laboreerde, en bij wien ik vooronderstelde, dat ook nog loodstof in de maag aanwezig was, een paar dagen het *ac: sulph: dil:* in verbinding met verzachtende middelen voorgeschreven, doch daarvan om den verderen voortgang van het loodkolijk moeten afzien: offchoon ik echter wel geloof, dat, bijaldien men in het begin der ziekte veronderstelde, dat de loodstof nog in de maag aanwezig was, en deze door een braakmiddel niet konde ontlast worden, men alsdan nog, zeg ik, de voorkeur aan het *ac: sulph: dil:* zoude moeten geven, boven den ruwen aluin; daar dit alsdan de stof nog spoediger minder schadelijk zoude maken voor het ligchaam, terwijl ik

den aluin weder den voorrang zoude geven, indien de ziekte eenige dagen geduurd had, en ons de teekenen deden veronderstellen dat de stof reeds ver in het darmkanaal ware voortgegaan, omdat ik het er alsdan voor zoude houden, dat het *ac: sulph: dil:* reeds zoude zijn opgenomen, en van natuur veranderd, voor dat het tot de loodstof genaderd ware. Het is waar, dat velen den aluin nuttig hebben bevonden, wanneer zij denzelven met *opium* verbonden. Ook ik heb denzelven dikwijls daarmede aangewend, doch dan trachtte ik te gelijk aan onze derde indicatie, aan de bestrijding der hevige pijn te voldoen, terwijl ik in minder pijnlijke gevallen, of wanneer de pijn federt den voorgaanden dag eenigzins verminderd was, den aluin meestal met een purgeermiddel toediende, om alzo te gelijk aan deze tweede indicatie te voldoen en de minder schadelijk gemaakte stof uit het ligchaam te voeren; zoo dat ik de vereeniging van het *opium* met den aluin niet zoo zeer beschouw als dienende, om de werking van dit middel te vergrooten, maar wel, als, om meer tegen één der toevallen werkzaam te zijn, en daarom alleen derzelver verbinding wil hebben aanbevolen, als de hevige pijn ons bevreesd maakt voor verlammingen of andere gevaarlijke toevallen, uit hoofde men door het *opium* de genezing vertraagt.

De ruwe aluin alleen blijft dus tot hiertoe ons voornaamste middel, om de oorzaak van deze ziekte op te heffen, of derzelver invloed op het ligchaam minderschadelijk te maken, en wordt naar omstandigheden alléén of in verbinding gebragt met krampstillende, verzachtende of purgeermiddelen.

Indicatio 2. In de tweede plaats zoekt men de loodstof uit het ligchaam te voeren, hetwelk door braakmiddelen, purgeermiddelen of lavementen geschiedt.

1. Wat de braakmiddelen betreft, deze komen slechts in het begin der ziekte te pas, wanneer men uit den zoeten, metaalachtigen, zamentrekenden smaak, de zamentrekking der keel, maagpijnen, walging, misfelijkheid, braking enz., veronderstelt, dat de loodstof geheel of gedeeltelijk nog in de maag aanwezig is, en in dit geval spreekt het van zelfs dat deze de eerste opgegevene indicatie moeten voorafgaan, en alzoo onze eerste behandeling uitmaken. Wanneer echter de misfelijkheid, de braking van slijm en gal, zich eerst in den loop der ziekte met de gewone kolijkpijnen opdoen, wanneer er reeds eenigen tijd *obstipatio alvi* heeft plaats gehad, dan komen geene braakmiddelen meer te pas; men zoude met dezelve meer schade dan voordeel doen, door de geweldige schudding der verstopte darmen en zeer gevoelige zenuwen. In dit geval toch moet men even als in vele andere ziekten, zoo als in de *hernia incarcerata*, *colica spasmodica*, *inflammatione renum* etc., de braking beschouwen, als *per consensum* en niet als primitief door de loodstof in de maag veroorzaakt, en dus de braking als een *symptoma morbi* behandelen.

2. Wat de purgeermiddelen betreft, deze, ofschoon van een meer algemeen gebruik gedurende den loop der ziekte, kan men evenwel ook niet te allen tijde aanwenden, en komen ook dan vooral eerst te pas, wanneer men de stof minder schadelijk voor het ligchaam heeft gemaakt, of wan-

neer de hevige pijnen eenigermate bedaard zijn, dewijl men hiertoe geene zachte purgeermiddelen, maar sterk prikkelende (*fol: sennae, rheum*) moet gebruiken, zal men eenige vrucht van dezelve kunnen verwachten. Is nogtans de pijn, door de aanwending van den aluin, met of zonder aanwending van de symptomatifche behandeling verminderd, of heeft men geene reden om gevaarlijke toevallen van de pijn te vreezen, alsdan kan men gevoegelijk de purgeermiddelen met den aluin verbinden: gelijk ik altijd met de beste gevolgen den aluin met een aftrekfel van zenuwbladeren heb voorgeschreven, terwijl ik van de zachtere purgeermiddelen, zoo als: *manna, casia, tamarinde, oleum olivarum* geene goede werking heb waargenomen. De *oleum ricini* was meestal wel mijne eerste toevlugt, doch bleef dikwijls werkeloos, zonder bijvoeging van sterker werkende purgeermiddelen, terwijl de lijdens, bij welke de symptomatifche brakingen plaats grepen, dezelve moeilijker konden verdragen, dan de *senna* met *aluin*; offchoon ik altijd zoude aanraden, met dezelve als purgeermiddel het eerst te beginnen.

3. In de derde plaats noemden wij de lavementen, als dienstig om de loodstof uit het ligchaam te voeren. Dezelve kan men te allen tijde zonder nadeelige gevolgen beproeven; zoo zij maar binnen kunnen gebragt en telkens weder ontlast worden, is dit laatste echter het geval niet, dan is men verplicht, uit hoofde der spanning en opzetting des buiks, hiermede op te houden. Indien er eene binnenwaartstrekking van den *anus* plaats had, maakte ik doorgaans gebruik van lavementen, waar-

in de aluin was opgelöst, welke de beste uitwerking hadden: ontlasting van stof met verligting; terwijl ik in andere gevallen op de gewone lavementen, bestaande uit een aftreksel van *chamomille* of zemelen met zout, olie en honig, ook wel eens ontlasting, doch zonder verligting heb zien volgen. De aard der toevallen deed mij meestal tot den aard der lavementen, of tot het al of niet aanwenden van dezelve besluiten. Had b. v. de lijder sedert eenige dagen geene ontlasting gehad, had hij intrekking van den *anus*, enz., dan maakte ik gebruik van den aluin in het lavement; had hij nog kort geleden ontlasting gehad of geene teekenen van aandoening van het *intestinum rectum*, zoodat ik daar geene lood- maar drekstof als aanwezig konde veronderstellen, dan was mij een gewoon lavement voldoende, om te zien of het laatste plaats vond; terwijl ik, het eerste noch het laatste veronderstellende, geen gebruik maakte van lavementen.

Indicatio 3. Men zoekt de hevige toevallen te doen bedaren en alzoo noodlottige uitgangen der ziekte te voorkomen.

Hiertoe behoort in de eerste plaats *de pijn*. Dit is meestal een zeer hevig toeval van deze ziekte, hetwelk tot ontsteking, verlamming, stuiptrekkingen, enz., aanleiding kan geven en door deszelfs krampachtigheid niet zelden den loop der ziekte vertraagt, dewijl het den voortgang der stof in het darmkanaal belet. Zeer vele schrijvers, vooral zij, die de natuur dezer ziekte in eenen krampachtigen toestand van het darmkanaal zochten, hebben, tegen de pijn, het *opium* met vrucht gebruikt; terwijl andere hetzelfde als een *specificum*

alléén of in verbinding met den aluin of andere middelen gebezigd hebben; zoo, zagen wij dat **RICHTER** het *opium* het krachtigste middel in onze ziekte noemde, en sommige schrijvers zijn zelfs zoo ver gegaan, dat zij het *opium*, door deszelfs krampstillende en verdoovende kracht, als een *purgans* in deze ziekte beschouwd hebben; doch hierbij moeten wij opmerken, dat zij, met de verdooving der zenuwen, ook eene vertraging van alle afscheidende werktuigen veroorzaakt, en dus den voortgang eener drooge stof eer verhindert dan bevordert. Of schoon wij derzelver nut tot het stillen van hevige pijnen in geenén deele ontkennen, zoo kunnen wij echter niet nalaten aan te bevelen, er, uit hoofde van derzelver stoppende kracht, niet dan in dringende noodzakelijkheid gebruik van te maken, en bij geringe pijnen, andere verdoovende middelen te bezigen, die niet gelijk het *opium*, het eene toeval bedarende, het andere vergrooten. Ik heb onderscheidene malen, in de behandeling dezer ziekte, goede uitwerkingen van het *opium* gezien, doch tevens den langzameren loop derzelve ondervonden, en het is daarom, dat ik bij sommige mijner zieken het *aq. laurocerasi*, de *tinct. croci.* en het *extr. hyosc.* heb gebruikt, en offchoon met minder goed gevolg, zoo zoude ik echter aanraden, deze of andere verdoovende middelen, indien de pijnen niet al te gevaarlijk zijn, te beproeven, alvorens zijne toevlugt tot het *opium* te nemen. Overigens kan men tot verzachting der pijn, alle verzachtende geneesmiddelen gebruiken, en vooral in verbinding met het *oleum ricini*, waaraan bovendien door de

meeste geneeskundigen, eene sterke purgerende kracht wordt toegeschreven.

In de tweede plaats *de verstopping (obstipatio alvi)*. Deze maakt ook altijd een hardnekkig toeval dezer ziekte uit, en eindigt doorgaans eerst met de geheele genezing derzelve, tenzij het kolijk plotseling ontstaan, en er nog stof in het onderste gedeelte des darmkanaals aanwezig ware, die dan kan ontlast worden door lavementen, welke meestal weinig verligting aanbrengen. Over de behandeling van dit toeval, hebben wij reeds genoeg in onze eerste indicatie gezegd.

In de derde plaats *de braking*; dezelve is tweederlei. De eerste ontstaat doorgaans in het begin der ziekte, waneer eene groote hoeveelheid loodstof de maag aandoet, en moet dan als een loodkolijk in de maag, en dus als ziekte op zichzelve behandeld, en door een *emeticum* ondersteund worden, gelijk wij in onze tweede indicatie gezien hebben. (4)

(4) Den 29 Julij 1827 werd ik geroepen in de loodwtfabriek, waar ik vond N. N. . . . , oud 56 jaar, van eene zeer gezonde constitutie, die sedert jaren in het loodwit had gewerkt, en nooit aan loodkolijk geleden had. Hij verhaalde mij, dat hij den vorigen avond, na den geheelen dag in het stof gewerkt te hebben, misfelijk was geworden, en veel stof, met gal vermengd, had uitgebraakt, dat hij anders zeer gezond was, en ook dien morgen goeden stoelgang had gehad. Ik schreef hem geene geneesmiddelen voor, en bezocht hem eenige volgende dagen, doch hij bleef zeer welvarende.

III. DEEL.

R

De tweede is meer een toeval van het loodkolijk door medelijndheid veroorzaakt, en wordt door gaans voorafgegaan van misfelijkheid en uitbraking van het laatst genuttigde voedsel, hierna ontstaan looze braken van een weinig slijm en eindelijk gal; doch ook meestal van de gebruikte geneesmiddelen; het is hierom, dat zij te meer onze aandacht verdienen en ons verplichten, niet alleen om de pijn, maar ook ter oorzaak van dit toeval, altijd het een of ander verdoovend middel bij de voorgeschrevene middelen te voegen. De aluin alleen doet deze soort van braken dikwijls geheel bedaren, hetgeen zoo wel aan deszelfs werking op de loodstof, als aan deszelfs adstringerende kracht kan worden toege- schreven.

De overige toevallen zijn doorgaans van minder belang, en wijken spoedig bij vermindering van pijn. De moeilijke waterlozing moet door verzachtende middelen, en des noods door de *catheter* geholpen worden. Wat de verlammingen aanbelangt, dezelve beschouw ik meer als gevolgen dezer ziekte, die ook na derzelver genezing overblijven, en gelijk alle andere verlammingen moeten behandeld worden. Ook de bijkomende ziekten moeten naar haren aard behandeld worden.

— — — — —

I. *Waarneming.*

Op den 21 September 1826 werd ik geroepen bij DE GROOT, zijnde een persoon van eenen gezonden ligchaamsbouw, 35 jaren oud en bijna nooit ziek geweest. Hij had sedert Julij in de loodwitmakerij gewerkt. Sedert 14 dagen laboreerde hij aan hard-

lijvigheid en slechten eetlust, en had des morgens van den 19 het laatst afgang gehad, nadat hij daartoe den vorigen dag sennebladeren had ingenomen. Hij klaagde over geweldige, zich nu en dan sterker verheffende snijdende pijnen in den geheelen buik, vooral in den omtrek van den navel en den hartkolk, over een' bitteren smaak, loomheid in de armen en beenen, even alsof er een gewigt aan hing; en had noch eetlust noch dorst. Zijn pols was krampachtig, traag, de ademhaling vrij, zijne tong beslagen. Hij had een weinig slijm en gal gebrakt, na den vinger in de keel gestoken te hebben, was geelachtig van kleur, had geene hoofdpijn, de pupil was klein, de onderbuik eenigzins opgezet en de navel naar binnen getrokken. De pijn vermeerderde noch verminderde door drukking met de hand, maar 's morgens was zij door drukking en vooroverbuijing verminderd. De buik was nogtans gevoelig. Ik verordende hem tot drank chamomille-thee, en

Rp. Fol. Sennae dr. iv coq. ad col. unc v.

Ol. olivar. unc i

Mann. elect. unc i

Alum. crudi dr. i

Extr. hyosc. gr. vi.

Laud. liq. Syd. gtt xij.

M. d. f. a. u. i l.

Den 22 Sept. weinig of niet geslapen, de pijnen verminderd, maar nog voortdurend; de buik sterker binnenwaarts getrokken, de anus insgelijks; de urien dik troebel, roodachtig; 's morgens veel

gal gebräakt; geene ontlasting, noch dorst noch
hoofdpijn, bitteren smaak, de tong beflagen.

R_p. *Fol. Sennae dr. iv — Unc. vi.*

Alum. crudi dr. ij.

Ol. olivar. Unc. i.

Mann. Calabr.

Pulv. G. Arab. ʒā dr. iij.

Laud. Liq. Syd. gtt. iv.

M. d. f. a. u. i. l.

Des namiddags ten 5 ure, alles in dezelfde om-
standigheid. De medicijnen werden gecontinueerd
en een lavement geapliceerd.

R_p. *Ol. Olivar. unc. i.*

Mell. desp. unc. i.

Alum. crudi dr. i.

Aq. cham. unc. v.

M. d. f. voor een lavement.

Den 23 Sept. Alles in denzelfden toestand. Het
lavement van den vorigen avond spoedig ontlast,
zonder eenige uitwerking. De pijn was verminderd.
Ik schreef voor

R_p. *Tinct. Rhei aq. unc. i.*

Aq. laxat. Vienn. unc. i.

Alum. crudi dr. i.

Ol. olivar. dr. iv.

Pulv. G. Arab. dr. iij.

Aq. cham. unc. iv.

M. d. f. artis d. s. a. u. i. l.

Des namiddags ten 5 ure, alles in dezelfde omstandigheid. Ik liet een lavement appliceren uit een aftreksel van zemelen, een' lepel olie, een' lepel honig en een dragma *Alum. crudi*.

Den 24 September vond ik den lijder opzittende. Hij was met het lavement des vorigen avonds drie harde brokjes kwijtgeraakt, en had vervolgens dezen morgen eene sterke, dunne ontlasting gehad. De pijn had geheel opgehouden, doch hij gevoelde nog eenige drukkende zwaarte in den onderbuik, dien ik bij de betasting ook nog opgezet vond, doch de navel was niet naar binnen getrokken, alsook de *anus* niet. De lijder had goed geslapen, de pols was krampachtig klein, de adembaling natuurlijk, geene hoofdpijn, de smaak nog bitter, de tong beflagen, veel dorst, geen eetlust, de urien nog geelachtig troebel. Daar de aanwezigheid van het lood mij nog duidelijk was, ordonneerde ik hem chamomillethee of broodwater te drinken, en schreef hem het volgende voor :

R. Ol. Olivar. dr. iv.
Mann. elect. unc. i.
Extr. Gram. dr. iv.
Alum. crudi dr. ss.
Aq. cham. unc. v

M. d. f. a. u. i l.

Den 25 Sept. Den gepasfeerden nacht goed geslapen. De pijn uit armen en beenen geheel geweken, dezen morgen nu en dan een weinig pijn in den buik. De pols krampachtig klein, de smaak

minder bitter. Hij had eenigen eetlust, geen dorst, de tong was minder beflagen, met roode randjes. Hij had geene ontlasting gehad; de onderbuik was opgezeten en hardachtig, de urien met een sterk bezinkfel en zonder pijn geloosd. Ik schreef hem het volgende mixtuur voor:

R_p. *Extr. Gram. unc. i.*
Tinct. Rhei aq. unc. i.
Pulv. G. Arab. dr. iv.
Aq. cham. unc. v.
Acidi sulph. dil. dr. i.
 M. d. f. a. u. i l.

Den 26 Sept. was de pols ruimer, de eetlust goed, de smaak natuurlijk, de tong zuiver. Hij had 's morgens twee maal ontlasting gehad, had geene buikpijnen, de onderbuik was minder opgezeten en het water helder.

R_p. *Extr. Gram. dr. iv.*
Pulv. G. Arab. dr. iv.
Aq. cham. unc. vii.
 — *lax. vienn. dr. iv.*
Acidi sulph. dil. dr. i.
 m. d. f. a. u. i l.

Den 27 Sept. was de onderbuik nog een weinig zwaar, de pols eenigzins krampachtig, doch overigens was hij welvarende, en ging voort met zijn drankje.

Den 28 Sept. Dezen nacht had hij slecht geslapen.

Hij had meer pijn in den buik den federt den vorigen dag geene ontlasting. De navel was weder naar binnen getrokken en ook eenigzins de *anus*, de pols krampachtig, de fmaak, tong, dorst natuurlijk. Ook had hij zwaarte in armen en beenen. Ik fchreef het volgende voor :

Rp. Fol. Sennae dr. iv. — unc vi.

Alum crudi dr. i.

Mann. Calabr. unc i.

Aq. Lauroc. dr. i.

M. d. f. a. u. i l.

Des avonds ten 6 ure nog in denzelfden toestand zijnde, liet ik hem het volgende lavement zetten :

Rp. Alum. crudi dr. i.

Aq. cham. unc. vi.

Ol. Olivar. unc. i.

Mel. desp. unc. i.

M. d. f. voor een lavement.

Den 29 September, op het lavement was eene bruine ontlasting gevolgd, bestaande meest uit kleine harde brokjes. De pijn was minder, overigens als den vorigen dag

Rp. Fol. Sennae dr. ij. — Unc. vi.

Alum. crudi dr. β.

Mann. Calabr. unc. β.

Aq. Lauroc. dr. i.

Laud. liq. Syd. gtt. vi.

m. d. f. a. u. i l.

Den 30 Sept. Slecht geslapen, geene ontlasting, de pijn matig, geen eetlust, de tong een weinig beslagen, overigens als den vorigen dag.

R_p. *Fol. sennae dr. β. Unc. vi.*
Alum. crudi dr. i β.
Aq. Lauroc. dr. i.
Mann. Calabr. Unc. i.

m. d. f. a. u. i. l.

Des avonds ten 7 ure een gewoon lavement.

Den 10 October. Had onze patiënt 's nachts goed geslapen. Op het lavement des vorigen avonds was eene goede ontlasting gevolgd met vele aan elkander hangende brokjes even als een tros druiven. Hij was thans zonder pijn, zijn onderbuik nog een weinig zwaar, doch zacht. Hij had geene loomheid meer in armen en beenen, trek tot eten, eene zuivere tong. De pols was nog een weinig krampachtig.

R_p. *Alum crudi dr. i.*
Extr. hel. dr. i.
Aq. Laurocer dr. β.
Sulph. sodae dr. iv.
Aq. cham. Unc. vi.

m. d. f. a. u. i. l.

Den 2 October. Had hij goed geslapen, en goede ontlasting, van natuurlijke stof gehad. De pols was ruimer. Hij bleef zijn drankje uitgebruiken, en was den 4 October geheel hersteld.

II. *Waarneming.* Den 4 September 1826, werd ik geroepen bij CORNELIS ACHTERBERG, van beroep loodwitbereider, 28 jaar oud, van eene irritable bloedrijke gesteldheid. Hij had eene bleeke, geelachtige kleur, klaagde over geweldige snijden- de, zich nu en dan verheffende buikpijn, in den omtrek van en boven den navel, over pijn in de armen en beenen, om welke hij voor twee dagen zijn werk had moeten staken en tegen dewelke hij reeds poeders van eenen anderen arts had gebruikt. Hij zat in eene voorover gebogene houding, den buik binnenwaarts drukkende, waardoor hij eenige verligting meende te hebben. Zijne ademhaling was natuurlijk, de pols vol, hard en geregeld. Hij had geen eetlust, eene witachtig beslagene tong en een' flauwen smaak. Sedert eenige dagen geene ontlasting, moeilijke, pijnlijke en spaarzame waterlozing, den buik binnenwaarts getrokken en gevoelig op de betasting. Ik schreef hem den navolgenden drank voor.

Rp. Fol. fennae dr. ij. — Unc. iv.

Ol. oliv. Unc. β.

Mann. el. Unc. β.

Alum. crudi dr. i.

m. lege artis d. f. a. u. i. l.

Den 5 September des morgens ten 10 ure vond ik hem in bijna denzelfden toestand. De pijn in de beenen was vermeerderd, en maakte de beweging zelfs moeilijk. Hij had vele rommelingen in den buik en dacht spoedig ontlasting te zullen krij- gen. Ik schreef hem het volgende voor:

Rp. Alum. crudi dr. i β.

Ol Ricini unc. i.

Mann. el. unc. i.

Aq. dest. unc. ij β.

M. d. f. a. u. i. l.

Des namiddags ten 6 ure van denzelfden dag was hij nog in denzelfden toestand. De buikpijnen waren menigvuldiger en heviger. Hij begon eenigzins te ijlen, doch men verhaalde mij, dat hij, bij elke ongesteldheid, spoedig ijelde. Ik liet hem zijn drankje voort gebruiken en verordende het volgende lavement te appliceren :

Rp. Alum. crudi dr. ij.

Ol. oliv. Unc. i.

Mell. desp. Unc. i.

Aq. cham. Unc. vi.

M. d. f. voor een lavement.

En liet hem den buik smeren met

Laud. liq. Syd. gtt. xx.

Ol. olivar. Unc. β.

M. d. f. Uitw.

Den 6 September vond ik den lijder zeer bewegelijk, ijlende en sterk zweetende. Men verhaalde mij, dat hij, eenige uren na het lavement, ontlasting had gekregen, van harde brokkelige stof, dat daarop de pijnen waren verminderd, dat hij dezen

morgen goed had gewaterd en nog eens goed dun was afgeweest. Mijne vragen werden ongeregeld beantwoord. De pols was koortsachtig, de tong meer geelachtig beslagen. De buik scheen pijnlijk op de aanraking. Ik vermoedde eene bijkomende, doch geene ontfeking-koorts. Om deze te voorkomen, en den aandrang van het bloed naar het hoofd, te verminderen, liet ik hem eene aderlating van 6 oncen doen, en verordende hem het volgende mixtuur

Rp. Extr. Gram. Unc. i.
Sulph. sodae dr. iv.
Decocti hordei Unc. vii.

M. d. s. a. u. i l.

Den 7 September vond ik mijnen patient veel beter. Hij ijelde slechts nu en dan nog wat, had nog eens goede ontlasting gehad, waterde goed en begon reeds trek tot eten te krijgen. Hij had dezen morgen op nieuw koorts gekregen, in welker tijdperk van zweeten ik hem bezocht. Zijn pols was vol en snel; zijne tong bijna zuiver, zijn smaak natuurlijk, zijn bloed was natuurlijk. Ik schreef den volgenden drank voor, met een spaarzaam dieet.

Rp. Cort. Cascar. Unc. i.
Rad. Val. f. dr. iij.
Coq. et inf. l. art. c. f. q. aq. col. unc. viii.
adde
Mann. Calabr. Unc. i.

M. d. l. a. u. i l.

Den 8 September was hij geheel wel en den 10 ging hij weder tegen mijn bevel aan het werk.

III. *Waarneming.* Den 24 Junij 1826 werd ik verzocht te komen bij JOHANNES MILLENBERG, 36 jaar oud, van beroep loodwitmakersknecht, sedert 4 à 5 maanden. Hij was voorheen sterk aan den drank geweest, en dronk ook toen nog, wanneer zijn behoeftige staat het maar toeliet. Hij was geelachtig bleek van kleur. Hij klaagde over geweldige buikpijnen, die nu en dan met hevigheid terug kwamen, en sedert 4 dagen, dat hij aan dezelfde laboreerde, hoe langer hoe erger werden. Hij had voor eenige dagen reeds een poeder rhabarber ingenomen, doch zonder uitwerking. Sedert twee dagen had hij zijn werk gestaakt. Zijne ademhaling was natuurlijk, zijn pols vol, hard, gedurende de verheffing der pijn krampachtig. Hij had geen eetlust, de tong een weinig witachtig beslagen, eenen stinkenden adem en slaauwen smaak. Zijn buik en *anus* waren sterk binnenwaarts getrokken. De pijn huisvestte in den omtrek van den navel en in den onderbuik. Hij had sedert 8 dagen geene ontlasting gehad en de waterlozing ging moeilijk. Ik schreef hem de volgende poeders voor.

Rp. *Merc. dulcis* gr. viii.

Opii puri gr. i β.

Subcarb. magn. dr. i.

Sacch. alb. dr. i.

M. f. Pulv. N°. xij d. f. a. u. 1 p.

Den 25 Junij. Des nachts slecht geslapen. De pijnen schenen minder hevig te zijn. Overigens ge-

heel in denzelfden toestand. Ik verordende hem een lavement bestaande uit

R_o. *Infus. cham. Unc. vi.*
Ol. olivar, Unc. i.
Mell. desp. Unc. i.
Hydrochlor. sodae unc. i.

schreef hem dezelfde poeders voor, en daarenboven

R_o. *Ol. Ricini, unc. i β.*
Mel. comm. unc. i.

M. d. f. a. 2 u. 1 l.

Den 26 Junij vond ik mijnen patient in eene half liggende houding, zijnen buik op eenen stoel drukkende, waardoor hij verligting meende te krijgen. Van het lavement was weinig binnengekomen, uit hoofde van de intrekking van den *anus*. Hij had dezen nacht redelijk geslapen en de pijnen waren minder dan den vorigen dag, doch hij klaagde over duisternis voor de oogen als de pijnen opkwamen. Hij was overigens in denzelfden toestand. Ik schreef hem voor:

R_o. *Opii puri gr. β.*
Merc. dulcis gr. vi.
Subcarb. Magn. dr. β.
Sacch. alb. dr. β.
M. f. Pulv. N^o. vi. d. f.
 a. u. 1 p. en

R_o. *Ol. olivar. unc. i.*
Mel. desp. unc. i.

M. d. f. a. u. 1 l.

Des avonds ten 6 ure, van denzelfden dag, mijnen patient weder bezoekende, vond ik hem nog in dezelfde omstandigheden, alleen de pijnen begonnen weder te vermeederen en met dezelve de duisternis voor de oogen. Ik schreef hem het volgende voor, met ter zijde stelling van de vorige middelen.

<i>Rp. Alum. crudi dr. β.</i>	<i>Rp. Ol. olivar. dr. ij.</i>
<i>Ol. Ricini Unc. i.</i>	<i>Land. liq. Syd. gtt. xij.</i>
<i>Pulv. G. Arab. dr. iij.</i>	—
<i>Aq. cham. Unc. v.</i>	M. d. f. om den buik mede te wrijven.

M. d. f. a. u. i l.

Den 27 Junij waren de pijnen weder verminderd. Hij had sterke rommelingen in den buik en loosde vele winden. De waterlozing ging beter. Overigens was hij in denzelfden toestand. Ik schreef hem den volgenden drank voor, en zoo hij in den namiddag nog geene ontlasting had gehad, een gewoon lavement, met bijvoeging van een dragma *alum. crudi.*

Rp. Fol. Sennae dr. iv ad col. Unc. vi.
Ol. Ricini dr. iv.
Mann. calabr. Unc. i β.
Alum. crudi, dr. i.

M. d. f. a. u. i l.

Den 28 Junij vond ik mijnen patient geheel hersteld, zoodat hij weder aan het werk wilde gaan, hetgeen hij echter op mijn dringend verzoek nog uitstelde. Hij had den vorigen avond het lavement

goed binnen gehouden en spoedig daarop ontlasting gekregen van eene harde schapenkeutelige stof, had hierop goed geslapen, en in den vroegen morgen weer eene ruime dunne ontlasting gehad. Hij had voor het eerst ook wat gegeten. Zijn tong was nog beflagen. Hij had geene pijn meer gehad; de buik was zacht en niet meer ingetrokken. Zijne waterlozing ging goed. Zijn pols was natuurlijk. Ik schreef hem het volgende voor:

Rp. Fol. Sennae dr. iij ad col. Unc. vi.

Syr. comm. Unc. i.

Alum. crudi dr. i.

M. d. f. a. u. i l.

Den 30 Junij was hij reeds aan het werk.

IV. *Waarneming.* Den 6 April 1827. ALBERTUS ROELOFSE, 19 jaren oud, van eene gezonde sterke ligchaamsgesteldheid, van beroep loodwitmaker, had sedert ruim acht dagen buikpijnen gehad; had slechten eetlust, sedert twee dagen geene ontlasting, den vorigen dag niets gegeten, en des avonds niet genuttigde met veel gal uitgebraakt. Sedert gisteren meer snijdende buikpijnen, met nalating van eene aanhoudende drukkende zwaarte, met ligte pijn onder den navel; zijn gelaat was bleek, de ademhaling natuurlijk, de pols vol en traag; zijne gemoedsgesteldheid treurig; de tong met eene witte geelachtige korst belegd; zijn smaak bitter; hij had geen eetlust en een weinig dorst; geene hoofdpijn, geen de minste zenuwaandoening; door de langzame drukking op den buik verminderde de ligte pijn, doch de zwaarte bleef. Bij de snijdende pijn werd

de navel binnenwaarts getrokken; de *anus* echter niet. Daar deze snijdende pijn echter den lijder niet dikwijls kwelde, zoo meende ik met eene ligte foort van loodkolijk te doen te hebben, welke deszelfs zitplaats in de dunne darmen had, en oordeelde alzoo geen lavement dienstig; maar schreef hem het volgende voor:

Rp. Fol. Sennae dr. ij.

Inf. l. art. c. s. q. aq. col. unc viii.
adde.

Ol. Olivar. unc i β.

Mann. elect. unc ij.

Alum. crudi dr. ij.

M. d. f. a. u. 1½ l.

Den 7 April. Ik vond mijn' patient veel opgeruimder en ook beter. De snijdende pijnen waren veel verminderd, en ook eenigzins de drukkende zwaarte. Hij had eenmaal ontlasting gehad van eene dunne stof, waarin slechts een harde brok was; zijn pols was natuurlijk; hij had niet meer gebraakt; overigens bevond hij zich als gisteren. Ik schreef hem dezelfde geneesmiddelen voor.

Den 8 April. De snijdende pijnen hadden geheel opgehouden; de zwaarte in den buik was geheel verdwenen; hij had twee malen dun afgeweest; pols en ademhaling waren natuurlijk; hij had een' goeden smaak en eenigzins trek tot eten, de tong was minder beflag en met zuivere randen voorzien; ik

befchouwde mijn' patient als bijna hersteld , en schreef hem het volgende voor :

R. *Ol. Olivar. unc β.*
Mann. Calabr. unc i.
Alum. crudi dr. β.
Elix. salut. unc. i.
Aq. dest. unc. v.

M. lege artis d. s. a. u. i l.

Doch ik werd den 9 April in mijne verwachting bedrogen. Daags te voren had hij des avonds zijn eten uitgebraakt , met vele groene galstof ; hij had weder een' bitteren smaak in den mond ; geen' eetlust , gevoelde eenige zwaarte in den onderbuik , en had geene ontlasting gehad. Ik veronderstelde , dat het lood geheel uit het ligchaam was gevoerd geweest , en dat deze toevallen aan eene waarschiynlijke overlading van de maag met spijsen , en aan zijne' galachtige gesteldheid , door de plotselinge verandering van temperatuur en door de schudding van het braken in beweging gebragt , moesten worden toegeschreven. Ik kreeg in de drie eerste warme dagen dezer maand onderscheidene lijders met galkoortsen ; en werd daardoor ook eenigzins tot die veronderstelling aangezet. Ik schreef hem diensvolgens voor :

R. *Extr. Gram. dr. iv.*
Sulph. Sodae dr. iij.
Aq. citri unc v.

M. d. s. a. u. i l.

III. DEEL.

S

Den 10 April. Hij had nog geene ontlasting gehad en de zwaarte in den buik was vermeerderd; hij had niet meer gebraakt, doch ook weinig gegeten; overigens bevond hij zich als den vorigen dag. Ik schreef hem voor:

R. *Fol. Sennae dr. iij ad col. unc. viii.*

Alum. crudi dr. i. β.

Ol. Olivar. unc. i.

Pulv. G. Arab. dr. iv.

M. d. f. a. u. i l.

Den 11 April. Geene ontlasting; de drukkende zwaarte was geheel weg; hij had geen bitteren smaak meer; de tong was beflagen met zuivere rander; hij gevoelde rommelingen in den buik. Ik schreef hem denzelfden drank voor, met weglating van *dr. i β. fol. sennae.*

Den 12 April. Goede ontlasting, met verbetering van alle toevallen, zoodat de patient den 13 weder aan zijn werk ging.

Den 26 Jnnij 1827 kwam ten mijnen huize dezelfde A. ROELOFSE, klagende over buikpijnen, bepaaldelijk boven den navel; hij verhaalde, dat hij weder sedert eenige dagen in het stof werkte (het tot poeder brengen van het loodwit). Hij had slechten eetlust, eenigzins belegde tong, en moeilijke ontlasting. De pols was regelmatig. Ik liet hem voortgaan met werken, en schreef hem het volgende mixtuur voor:

R. *Alum. crudi dr. i.*
Ol. Ricini unc i.
Tinct. Rhei aq. unc i.
Pulv. G. arab. dr. iv.
Aq. cham. unc v.

M. l. artis d. s. a. u. 1 l.

Den 27 Junij. De pijn was nog hetzelfde; hij had eenmaal stoelgang gehad. Ik schreef hem dezelfde middelen voor, met bijvoeging van $\xi \beta$ *ol. ricini*.

Den 28 Junij. De pijn was verminderd, doch nog op dezelfde plaats; hij had meer trek tot eten, edoch weder maar eens stoelgang gehad. Ik schreef voor:

R. *Alum. crudi dr. i.*
Ol. Ricini unc i.
Mann. Calabr. unc i.
Tinct. Rhei aq. unc i.
Aq. cham. unc iv.

M. d. s. a. u. 1 l.

Den 29 Junij. De pijn was geheel weg; de pols geregeld; de tong zuiver; de eetlust goed en had 3 malen stoelgang gehad. Ik liet hem buiten het gebruik van geneesmiddelen, en hij bleef welvarende.

V. *Waarneming*. Den 31 October 1827 bezocht ik denzelfden A. ROELOFSE, die voor de tweede maal in dit jaar aan loodkolijk laboreerde. Hij verhaalde mij, dat hij te Rijsfel in het lood had gearbeid, en aldaar reeds sedert eenige dagen aan eene

zware drukkende pijn in den onderbuik had gelaboreerd, dat hij sedert vijf dagen geen' stoelgang had gehad, maar van tijd tot tijd snijdende buikpijnen, vooral heden, door het schudden van het rijtuig, hetwelk hem herwaarts had gebragt, en dat hij door zwaar persen, eenig bloed was afgeweest. Hij was vermoeid, en had eenige congestie naar het hoofd; zijn pols was natuurlijk, eenigzins vol; de ademhaling, smaak en tong natuurlijk, doch hij had geen' trek tot eten; de buik was over het geheel, doch vooral de onderbuik opgezet, en op de betasting gevoelig, doch niet pijnlijk. Ik schreef hem de volgende geneesmiddelen voor:

R. *Fol. sennae dr. iij.*

Inf. l. art. c. s. q. ag. col. unc v.
adde.

Ol. olivar. unc i β.

Mann. Calabr. unc ij.

Alum. crudi dr. i β.

M. lege artis d. s. a. u. i l.

Den 1 November verhaalde mij de lijder, dat hij negen malen ontlasting had gehad, dat hij, na de twee eerste malen ontlasting, geene snijdende buikpijnen meer had gehad, en dat de drukkende zwaarte in den onderbuik veel minder was, doch dat hij zeer loom was en pijn in armen en beenen gevoelde; zijn pols was koortsachtig en vol, de tong slijmerig beflag; hij had geen' eetlust, slechten smaak in den mond.

Ik schreef een en ander toe aan-gevatte koude

op reis en schreef hem een verzachtend mixtuur voor.

Den 2 Nov. De patient verhaalde mij, dat hij gisteren avond om 8 uren koude koorts had gekregen, welke omtrent een uur had geduurd; dat hij daarop heet was geworden en gedurende den nacht had gezweet. Ik vond hem nog uitwasemende, den pols koortsachtig, en de tong beslagen; hij had slechten smaak in den mond en geen' stoelgang. Ik verordende een resolverend mixtuur.

Den 3 Nov. Gisteren avond had de patient eene geringe vermaning van de koorts gehad, welke gedurende den slaap was overgegaan, doch hij klaagde weer over zwaarte en opzetting van den onderbuik; de pols was natuurlijk, de tong zuiver met een' goeden smaak in den mond, en weinig eetlust; geen stoelgang. Ik schreef hem voor:

R. *Fol. sennae dr. i col unc iv adde.*

Ol. Ricini unc i.

Mann. Calabr. ana.

Alum. crudi dr. i β.

M. l. artis d. f. a. u. i l.

Den 4 Nov. vond ik den patient veel beter: hij verhaalde mij, dat hij gisteren avond weder eene vermaning van de koorts en drie malen ontlasting had gehad van eene harde brokkelige stof. Ik schreef hem het volgende mixtuur voor:

R. *Extr. Card. ben. dr. iij.*

— *Gram. dr. vi.*

Aq. foenic. unc. v.

M. d. f. a. u. i l. En liet hem dit nog

een paar dagen gebruiken. De koorts kwam den 6 Nov. des avonds voor het laatst terug; na welken tijd de lijder welvarende bleef.

VI. *Waarneming.* Den 20 Januarij 1827 werd ik geroepen bij JOHANNES MILTENBURG, voor de tweede maal aan het loodkolijk laborerende. Hij klaagde over buikpijnen, die hij reeds sedert meer dan 8 dagen had gehad, en die in hevigheid waren toegenomen. Sedert de laatste 5 dagen had hij geene ontlasting gehad en had hij alleen eetlust verloren. Hij had den vorigen dag en heden niets gebruikt, en in de twee vorige avonden een poeder rhabarber ingenomen, doch geene uitwerking hiervan gevoeld. Hij was bleek, en had vrije tusschenpoozingen van eene geringe pijn. Zijn pols was eenigzins vol (niet langzaam); zijne ademhaling geheel vrij, en zijne tong witachtig; hij had een' goeden smaak, en trek tot zure appelen. De buik was zeer gespannen, en de zitplaats der pijn bepaaldelijk eene handbreedte in het midden van den navel en schaambeens-vereeniging. Zijne buikspieren werden binnenwaarts getrokken en zijn *anus* opwaarts, gedurende de nu en dan wederkeerende zeer hevige en stekende pijnen; kon goed waterlozen, doch de urine zag er dik en troebel uit. Hij had geene de minste zenuwtoevallen. Ik veronderstelde, dat de loodstof niet verspreid was, dat zij reeds te ver in het darmkanaal, en bepaaldelijk in de nuchtere en omgewonde darmen huisvestte, doch dat er ook wel een gedeelte in het *rectum* of *colon descendens* konde aanwezig zijn, uit hoofde van de optrekking van den *anus*. Ik schreef hem diensvolgens voor:

Een *clyisma* met *Alum. crudi dr. i β.* en
R. Alum crudi dr. i.
Mann. Calabr. Unc. i β.
Aq. cham. Unc. v.

M. d. f. a. u. i. l.

Den 21 Januarij. De patient had door het lave-
ment niets kwijt geraakt dan twee harde brokjes,
even als schapekeutels; hij loosde vele winden die
hem verligten; de stekende pijnen waren minder,
en meer snijdende, die van de voorschrevene plaats
regts en links naar de heupen gingen, doch vooral
regts. Zijn buik was zacht op het gevoel; hij had
geene optrekking van den *anus* meer, maar wel
binnenwaartsche trekking van de buikspieren of
den navel; overigens bevond hij zich als den vo-
rigen dag. Hij had de geneesmiddelen uitgebruikt;
ik schreef hem het volgende voor:

R. *Alum. crudi. dr. i.*
Ol. olivar. dr. vi.
Mann. calabr. dr. x.
Aq. cham. Unc. v.

M. d. f. a. u. i. l.

Den 22 Januarij. De pijnen waren veel minder,
en gingen nog van dezelfde plaats regts naar de
heup. Hij had geene ontlasting gehad; loosde goed
water, had geen' eetlust; overigens als den vorigen
dag. De vermindering van pijnen deed mij tot ster-
ker purgeermiddelen mijne toevlugt nemen.

R. *Fol. Sennae dr. iij.*

Sem. anisi dr. i—Col. Unc. vi.

Alum. crudi. dr. i β.

Mann. Calabr. dr. x.

M. d. f. a. u. i l.

Den 23 Januarij. Heden morgen ten 7 ure had hij ontlasting gekregen, eerst van eene harde keutelachtige stof, en daarna van eene natuurlijke stof. De pijnen waren veel verminderd, er was nog slechts eene drukkende pijn in den onderbuik over. De buik was zacht; zijne waterlozing goed; de urine roodachtig geel, troebel en dik, en vertoonde noch door het *hydrosulphuretum ammoniae*, noch door het *aq. hydrosulphurata* geen het minste spoor van lood. Zijn pols was geregeld; zijne tong en zijn smaak waren natuurlijk, en hij had reeds brood gebruikt. Ik schreef hem denzelfden drank van gisteren voor.

Den 24 Januarij vond ik mijnen patient geheel hersteld, zoo dat hij reeds weder aan het werk was gegaan. Hij had verscheidene malen ontlasting gehad, en had geen de minste buikpijn meer. Hij was overigens geheel wel, doch had nog slechten eetlust, waarom ik hem tot opwekking van de maag en versterking der spijsvertering, en uit hoofde dat hij al weder in het lood werkte, nog het volgende voorschreef:

R. *Extr. hel. dr. iij.*

Vini amari unc. i.

Alum. crudi dr. i β.

Aq. foenic. Unc. vi.

M. d. f. a. u. i l.

VII. *Waarneming.* Den 29 Junij 1829 werd ik verzocht te visiteren N. N., meesterknecht in de loodfabriek, van den Heer HOOGEVEEN. Hij verhaalde mij, dat hij niet in het lood zelve werkte, maar dikwijls bij het kloppen en bij de overige bewerking van het lood tegenwoordig was. Hij was een tamelijk sterk en gezond gestel, en 26 jaren oud. Hij klaagde over geweldige drukkende en aanhoudende buikpijnen, nu en dan met verheffing, welke hij sedert gisteren voornamelijk had gevoeld. Hij had den vorigen avond chamomille-thee gedronken met een weinig *rhobarber*, waarop des nachts de pijn was verergerd. De pols was tamelijk geregeld, eenigzins vol; de tong zuiver; in den morgen van dezen dag had hij een weinig ontlasting gehad; de buik was eenigzins opgezet en zacht, bij de drukking geene vermeerdering van pijn; de navel was niet naar binnen getrokken; de drukkende aanhoudende pijn was boven den navel. Overigens had hij geene braking of misfelijkheid gehad, maar vele oprisping van winden en geen' eetlust. Ik schreef voor:

Rp. Fol. Sennae dr. iv.
Sem. anisi. dr. i β. — Unc. viii. —
Mann. Calabr Unc. i.
Sulph. sodae dr. iv.
Alum. crudi dr. i.

M. d. f. a. u. r l.

Des avonds ten 6 ure werd ik andermaal verzocht den patient te bezoeken. Hij verhaalde mij nog geene ontlasting te hebben gehad, en dat de pijnen

aanhoudend voortduurden en eenigzins vermeerderden. De pols was krampachtig; de pijn op dezelfde plaats; de navel van den buik eenigzins binnenwaarts getrokken; overigens was de buik niet gevoelig, en vermindering van pijn bij eene langzame indrukking van den buik. Ik schreef voor een *Clyisma emolliens* met *dr. i ß. alum. crudi.*, beval het drankje van dezen morgen, waarin nog slechts drie lepels waren, te laten staan, en gaf inwendig het volgende:

Rp. Ol. Ricini Uuc. i.
Pulv. G. Arab. dr. iv.
Alum. crudi dr. i.
Aq. Cham. Unc. v,

M. d. f. a. u. i l.

Den 30 Junij. De patiënt had op het lavement eene harde stof ontlast, waarop de pijn minder was geworden, doch naderhand zich van tijd tot tijd weder had verheft, en hem belet had te slapen. De pijn was thans (des morgens ten 10 ure) matig, slechts nu en dan hevig; de buik minder binnenwaarts getrokken; meerder zwaarte in de schaambeenstreek; de pols vol, traag, geregeld; overigens als gisteren. Het drankje van den vorigen avond werd uitgebruikt en herhaald.

Des avonds ten 5 ure vond ik den patient zeer pijnlijk, met eenen krampachtigen kleinen pols; sterke binnenwaarts trekking van den buik en *anus*, en weder meer hevige kramppijnen boven den navel. Hij was onrustig, had nog niets buiten de geneesmiddelen gebruikt, en geene ontlasting gehad. Ik liet hem het volgende *clyisma* appliceren:

R_p. Ol. Olivar. unc. i.

Mell. desp. unc. i.

Alum. crudi dr. ij.

Ac. cham. unc. vi.

M. d. f. voor een lavement.

Des avonds ten 10 ure werd ik nogmaals verzocht den patient te bezoeken, omdat hij aan verschrikkelijke pijnen leed. Het lavement was, even voor mijne komst, met eene harde brokkelige stof ontlast. De buik was gevoelig op het aanraken, en de navel minder binnenwaarts getrokken; hij kreeg van tijd tot tijd geweldig hevige, stekende, en snijdende pijnen; de pols was krampachtig, doch minder dan dezen middag. Ik liet met de *Infusie* uitscheiden, en schreef het volgende voor, om er zoo lang van te gebruiken, tot dat de pijn wat bedaard was, en alsdan het vorige weder te vervolgen:

R_p. Ol. Ricini unc. i.

Mann. Calabr. unc. i.

Alum. crudi dr. i.

Laud. liq. Syd. gtt. xx

Aq. cham. unc. v.

M. d. f. a. $\frac{1}{2}$ u. i. l.

Den 1 Julij. Ik vond mijn' patient geheel beter. Hij had slechts 4 malen van het drankje met *Izudanum* ingenomen; spoedig na mijn vertrek had hij nog eenmaal stoelgang van eene harde keutelachtige stof gehad, en dezen morgen reeds twee malen dunnen stoelgang. Zijn pols was geregeld, de tong

zuiver, doch hij had geen' eetlust, en sedert den voornacht geene pijn meer gevoeld. Ik liet het mixt. met *laudanum* achterwege en schreef het volgende voor:

R_p. *Ol. Ricini unc. i.*
Puly. G. Arab. dr. iv.
Alum. crudi. dr. i.
Aq. cham. unc. v.

M. d. f. a. u. 1 l.

Den 2 Julij was mijn patient geheel hersteld; had nog verscheidene malen stoelgang gehad en van geene pijn meer geweten. Hij klaagde alleen over slechten eetlust, weshalve ik hem eene *mixtura amara* voorschreef, waarmede dit terug keerde.

VIII *Waarneming*. Den 28 April 1830, kwam ten mijnen huize J. V. L., 52 jaren oud, van beroep schilder, klagende over koorts en verstopping in den buik. Hij was voorheen altijd nog al gezond geweest en kende bijna geene ziekte. Hij had sedert drie dagen weinig trek tot eten gehad, maar opzetting van den buik, pijnlijke zwaarte in den onderbuik, nu en dan snijdende pijn en bijna geen stoelgang, hij had dikwijls perlingen op de ontlasting, doch kon niets kwijt raken en vermeende gisteren avond koorts gehad te hebben. Zijn gelaat had eene loodkleur en iets treurigs. De ademhaling en pols waren natuurlijk, de smaak goed; de tong beslagen; de buik hard, opgezet en eenigermate gespannen. Ik onderzocht, of hij ook loodstof binnen kon gekregen hebben, doch hij meende zeker te weten van

neen; daar hij nooit de verw zelfs bereidde, zijne potten, pannen of ketels ook in orde waren, en hij nooit geen regenwater gebruikte. Ik verordende hem een lavement, eene pap op den buik en een *Decoct. Tamar.* met *extr. Gram.*

Den 29 April verhaalde hij mij, dat hij den vorigen dag des middags om 4 ure weder koortsachtig was geweest, dat hij met het lavement eene harde stof ontlast en daarna nog twee malen dunne ontlasting had gehad; dat de snijdende buikpijnen hadden opgehouden, doch dat zijn buik nog even hard en zwaar bleef. Zijn pols was zwak doch regelmatig; de tong minder beslagen; de buik minder gespannen, doch nog hard en opgezet. Ik schreef hem een resolverend mixtuur voor, en liet hem met pappen voortgaan.

Den 30 April. De patient had gisteren om 4 ure eene harde koorts gehad, die met koude rillingen begonnen was; hierop was hij heet geworden, had veel gedronken, gebraakt en sterk gezwet. Hij had eenmaal stoelgang gehad, en zijn buik bleef hard en opgezet; de pols was koortsig en zwak; de tong nog beslagen; hij had een' goeden smaak in den mond, maar geen' eetlust; de *urien* met een gering *sedimentum lateritium*. Ik vervolgde met resolverende middelen, pappen op den buik en liet hem van tijd tot den buik wrijven. Den 1 Mei vond ik den patient in denzelfden toestand: de koorts was matig en bleef op denzelfden tijd, omstreeks vier uren na den middag, komen; de opzetting en hardheid van den buik waren zelfs eenigzins vermeerderd, en hij gevoelde sedert gisteren morgen weder meer neiging tot ontlasting, zonder stoelgang. Van het

begin af aan twijfelde ik niet , of ik had met eene
 foort van loodkolijk te doen , niettegenstaande ik
 daarvan de oorzaak niet konde opsporen , evenwel
 geene genoegzame andere oorzaak kunnende ontdek-
 ken , schreef ik hem de volgende infusie voor :

Rp. Fol. sennae dr. i.

Flor. cham. m. i.

Sem. anisi dr. i.

Inf. l. art. c. f. q. aq. col. unc v. adde.

Alum. crudi dr. ʒ β.

Syr. comm. unc i.

M. d. f. a. u. ʒ l.

Den 2 Mei vond ik mijn' patient veel beter : hij
 had vier malen ontlasting gehad , eerst van eene
 harde brokkelige stof en naderhand dun ; zijn pols
 was zwak , de tong verbeterd en hij had een weinig
 trek tot eten ; de koorts was gisteren heviger ge-
 weest , hetgeen mij voorkwam door de werking der
 purgeermiddelen te zijn veroorzaakt , daar de lijder
 gedurende de koorts het eerst ontlasting had gehad.
 Ik meende thans van den aard der ziekte zekerder
 te zijn , en werd , onder het praten , volkomen daar-
 van overtuigd , naardien mij de lijder nu verhaalde ,
 dat hij , twee dagen voor dat hij ziek was geworden ,
 een' geheelen dag had geschuurd , van tijd tot tijd den
 vinger had in den mond gebragt en de plaats met spog
 had afgeveegd. Ik schreef hem het volgende voor :

Rp. Extr. Gram. unc. i.

Vini amari unc. i

Alum. crudi dr. i.

Aq. cham. unc iv.

M. d. f. a. u. ʒ l.

Den 3 Mei vond ik mijn' patient nog meer verbeterd: de onderbuik was nog een weinig opgezet; de koorts minder, maar nog op denzelfden tijd; de pols natuurlijk, zwak; de tong zuiver; had goeden eetlust en eens natuurlijke ontlasting gehad. Ik herhaalde dezelfde mixtuur.

Den 4 en 5 Mei was de lijder welvarende, uitgezonderd de koorts, die wel minder en gering was, doch nog altijd op hetzelfde uur aankwam, waarom ik dezelve op den 6 Mei met *kinine* stuitte, waarna de lijder welvarende was en bleef.

Die stukje bij de Redactie ter plaatfing ingezonden, kwam haar voor aan verscheidene bedenkingen onderhevig te zijn, inzonderheid. betrekkelijk de bewijskracht voor het nut van den aluin in het loodkolijk en de geheele wijze van behandeling van gemelde ziekte. Zij heeft, deze bedenkingen aan den S. mededeelende, Zijn Ed. gevraagd, of door hem ook van andere medicamenten: *fulphureta*, *narcotica*, *opium* in groote giften (door STOLL zoo zeer aangeprezen) was gebruik gemaakt, of de combinatie van fenne met aluin altijd met goed succes was aangewend geworden, of nimmer de aluin alléén was toegediend, en welke gronden hem bijzonder bij die vereeniging bepaald hadden.

Op deze vragen heeft de S. in substantie geantwoord: dat de spoediger herftelling hem deze boven andere geneesmiddelen hadden doen kiezen, daar deze laatften ook de aluin alléén hem minder voldaan hadden; dat hij door deze verbinding meende

aan twee indicatiën te kunnen voldoen , bevordering namelijk van buikontlasting en vernietiging van het loodgif , hopende tevens door die vereeniging een zoogenaamd *specificum* spoediger op de plaats te brengen waar de loodstof huisvestte ; terwijl eindelijk zijn oogmerk was , de geheele behandeling bekend te maken en niet bij uitsluiting den aluin aan te prijzen.

De Redactie heeft , uit hoofde dezer verklaring , gemeend , bovenstaande waarnemingen te kunnen opnemen , zonder daarom evenwel gehouden te willen zijn , met het gevoelen of de behandeling van den geleerden S. in te stemmen ; eene voorwaarde , die zij ook tot vroegere en volgende stukken en wel bepaaldelijk dat van den Heere Mèd. Dr. GYSBERTI HODENPIJL wenschte te zien uitgestrekt.

Over empirische geneesmiddelen en empirische methoden is de tijd de competentste Regter.

GENEESKUNDIGE BIJDRAGEN.

DOOR

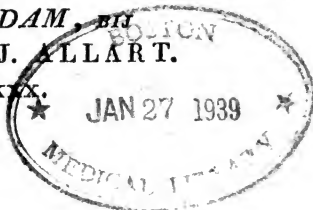
C. PRUYS VAN DER HOEVEN,
J. LOGGER,
C. G. C. REINWARDT,
G. SALOMON,
J. C. BROERS,
M. J. MACQUELYN EN
G. SANDIFORT.

BOEKBEOORDEELINGEN,
BERIGTEN, *en*
GENEESKUNDIG NIEUWS.

DERDE DEEL.

TE ROTTERDAM, BIJ
DE WEDUWE J. ALLART.

MDCCCXXIX.

PATRIE ET ART.

INHOUD.

BEOORDEELINGEN.

- De zeebad-inrigting te Scheveningen, en het Bad-
saizoen van 1828, door J. F. d'AUMERIE,
Med. Doct., Geneesheer bij voorn. inrigting
in 'sGravenhage 1829.* Bladz. 1.
- Verflag van de in het jaar 1826 te Groningen
waargenomen ziekten, gegeven door de plaat-
felijke Commissie van Geneeskundig Toevoor-
zigt aan de regering der stad: met bijge-
voegde aantekeningen en tabellen van de
Edele Achtbare Heeren Burgemeesteren en
Wethouders der stad Groningen.* 21.
- Geneeskundige waarnemingen door E. J. THO-
MASSEN à THUESSINK, A. L. N. Phil. en
Med. Doct. in de geneeskundige faculteit
aan de Universiteit te Groningen, vaste
President van de provinciale Commissie van
Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt, Lid
van de eerste klasse van het Koninklijk Insti-
tuut van Kunsten en Wetenschappen, Rid-
der van de Orde van den Ned. Leeuwenz. —* 24.
- J. BLEULAND, Icones Anatomico-Physiologicae
partium corporis humani in animalium, quae
in descriptione Musei Academiae Rheno-Tra-
jectinae inveniuntur. Fasc. 1-4.* 35.
- Praktische waarnemingen over eenige Javaan-
sche geneesmiddelen, welke niet alleen vele
uitheemsche medicamenten, die thans nog van
Europa naar Java moeten worden overgezon-
den, kunnen vervangen, maar dezelve ook
tegen enige ziekten, op het eiland Java heer-
schende, in werkzaamheid overtreffen. Door
F. A. C. WAITZ, Med. Doct. Stad Genees-
Heel- en Vroedmeester te Samarang, enz. —* 42.
- Specimen medicum de dentitione sana et morbosa,
quod publico et solemnī examini submittit
ISAËCUS VAN LIER. El. T. Rheno-Trajec-
tinus. Amstelodami 1828. 8°.* 45.
- Verflag van een in 1828 uitgekomen werkje van Dr.
FISCHER te Dresden, met bijgevoegde aan-
merking. van C. PRUYS v. D. HOEVEN.* 48.
- G. C. B. SURINGAR, Med. Doct. te Leyden,
antwoord aan den naamloozen Schrijver van
het Overzigt van Verhandelingen en Waar-*

INHOUD.

nemingen, in andere tijdschriften voorkomende; geplaatst in het Tijdschrift ter bevordering der Physiologische Genees- en Heelkunde enz.	Bladz 66.
Geschied- en oordeelkundige verhandeling over het leerstelsel van den Franschen Geneesheer BROUSSAIS, door G. C. B. SWINGER, Doct. inde Genees-, Heel- en Vroedkunde en stads Geneesheer te Leyden, bekroond en uitgegeven door de Provinciale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toezicht in Noord-Holland, zitting houdende te Amsterdam.	97.
J. A. VAN DE WATER, beknopt, doch zoo veel mogelijk volledig handboek voor de leer der geneesmiddelen. (<i>Materies Medicae.</i>) —	115.
Disfertatio medica inaug. de ratione historiae morbi scribendae, quam — defendit H. G. WAARDENBURG LINGENSIS.	124.
Disfertatio Physiologico-Practica de Absorbitionis sanae atque morbosae discrimine, auctore BANO JACOBO ANDREA LUCHTMANS, publice defensa in Academia-Rheno Trajectina pro gradu Doctoratus in Medicina.	127.
Beknopt verslag van hetgeen in de Heelkundige afdeeling van het Rijks-Militair Hospitaal ter instructie te Utrecht, gedurende het jaar 1829, is voorgekomen. Door J. F. KERST, Officier van gezondheid der 1ste klasse. enz. enz.	134.
Beknopte afschetsing der hydrargyromanie en haematomanie, of kwik- en bloedwoede onder de geneesheeren in Oost-Indië; door F. A. L. WAITZ. M. D. Stads Genees-, Heel- en Vroedmeester te Samarang, Lid van het genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Batavia enz.	137.
BERIGTEN EN GENEESKUNDIG NIEUWS.	
Korte schets der verdiensten van wijlen ABRAHAM VAN STIPRIAAN LUÏSCIUS als Geneesheer.	79.
Programma van het Genootschap ter bevordering der Heelkunde te Amsterdam, voor den jare 1828.	89.
Berigten en Geneeskundig nieuws.	142.

BOEKBEOORDEELINGEN.

DE ZEEBAD-INRICHTING TE SCHEVENINGEN, *en het Badseizoen van 1828, door J. F. D'AUMERIE Med. Doct., Geneesheer bij voorn. inrichting in 's Gravenhage 1829, met 2 plaatjes, voorstellende de voor- en achter façade van het Badhuis.*

Wij kondigen dit werkje aan met eene zekere huivering. Niet dat wij iets in te brengen hebben tegen het eigenlijk doel van den schrijver; maar om dat het naar onze wijze van zien, alle in- en uitwendige kenmerken draagt van (zoo als men het noemt) op hoog vereerend verzoek te zijn opgesteld: Immers het is, zoo als uit de voorrede blijkt, voor het grootste gedeelte voor het (ongeneeskundig) publiek geschreven, om (zoo als de schrijver zegt) „vooral de leeken in de geneeskun- „de met de heilzame werking der zeebaden in het „algemeen, en van het SCHEVENINGSCHÉ BAD in „het bijzonder bekend te maken met de soorten „en graden van ziekten, waarin van deze baden „nut te verwachten is” enz. Aldus ontvangen de leeken in de kunst een *populair* geschreven aanbevelings-geschrift, hetwelk wij twijfelen of wel het eigenlijk daarmede bedoelde oogmerk zal bereiken: Wie toch aan kwalen of ziekten laborende; waartegen de zeebaden met vrucht kunnen aangewend worden, zal, zonder zijnen Geneesheer te

raadplegen , zich naar het Scheveningsche Badhuis be-
geven , om zich aldaar van het bad te bedienen.

Dit schijnt de schrijver zelve voorzien te heb-
ben , daar hij onder de voordeelen van zijn zeebads-
beschrijving ook opgeeft , „ dat de leeken ook
„ daarbij bekend gemaakt worden met hetgeen van
„ de zijde der zieken vereischt wordt , om het nut
„ van het zeebad in de grootste mate , en , zonder
„ eenig gevaar deelachtig te worden.”

Door deze populair - geneeskundige voordragt ver-
meent de schrijver , dat de deelneming van de zijde
van het publiek wel zal ten gevolge hebben , dat
de jaarlijks uitgegeven BERIGTEN OVER HET ZEE-
BAD TE SCHEVENINGEN , bij voortduring genoeg-
zamen aftrek zullen hebben , en daardoor bewaard
worden tegen het lot van andere , „ veelvuldig
„ begonnen jaarlijksche berigten van verscheidene
„ badplaatsen , ook van zeebad-inrigtingen , welke als
„ niet populair genoeg voor het publiek , en te po-
„ pulair voor de Geneeskundigen , meest allen bin-
„ nen korten tijd , moesten ophouden te verschijnen.”
Intusfchen wil de schrijver in zijne beschrijving ook
voor de Geneeskundigen zorgen , en oppert het vermoe-
„ den , dat het zoude kunnen zijn , dat ook eenige Ge-
„ neeskundigen zulk een werk niet onbelangrijk ,
„ en der lezing niet onwaardig oordeelden , dewijl de
„ aanwending van het zeebad in ons vaderland
„ toch voor het grootste gedeelte nieuw is enz.”
Indien dus het oogmerk van den schrijver bereikt
wordt , zal leek en kunstkundige voedsel voor
zijn smaak en behoeften daarin vinden , en dat
wel het voornaamste en overal uitstekend doel is ,
het zeebad te Scheveningen zal op grond dezer

half-populair, half-geleerde uitnoodiging druk bezocht worden.

Het geheele werkje is in 4 hoofdst. verdeeld, als: 1°. Geschiedenis en beschrijving der nieuwe zeebad-inrigting: 2°. Bijzondere voorregten der nieuwe Bad-inrigting, benevens scheikundige ontleding van het zeewater voor Scheveningen. 3°. Aanteekeningen omtrent het Badsaizoen van 1828, en eenige merkwaardige gedurende hetzelfde waargenomen genezingen; laatstelijk 4°. Uitmoodiging aan verscheidene soorten van lijders, om de genezing hunner ziekten aan ons strand te beproeven.

Zie daaren geleidelijken inhoud, welke, zoo als men al dadelijk opmerkt, voor het ongeneeskundig, gedeeltelijk voor het geneeskundig publiek bearbeid is. Bij wijze van motto of inleiding draagt elk hoofdstuk een gedichtje ter toespeling op deszelfs inhoud aan het hoofd, hetwelk als eene *benevolentiae captatio ad Lectorem* te beschouwen is, en dus regt populair is.

Na met een paar woorden van het uitwendig geneeskundig gebruik van het zeewater in de indompeling in de zee, in eenige ziekten, zoo als zulks bij de oudste geneeskundige schrijvers voorkomt gesproken, en het aanwenden van het Zeebad voor de Romeinen onder Keizer Augustus op deszelfs voorbeeld, en de groote kosten, die men besteedde, om het zeewater in zijne baden te leiden, vermeld te hebben, worden de Engelsche Geneeskundigen als de voornaamste aanprijzers van het meer algemeen, als geneesmiddel te gebruiken Zeebad opgenoemd; zoodat men op vele plaatsen in Engeland niet alleen gelegenheid vond, van in zee te kunnen baden, maar men ook in eenige dezer plaatsen

baden van gezuiverd zeewater kon bekomen ; worden de zeebaden aan Duitschlands boorden gemeld , alsmede aan de kusten der Oost-Zee : laatstelijk wordt van Frankrijk en Italiën ten aanzien van Zeebad-inrigtingen gewag gemaakt.

Als nu gaat de schrijver over tot de eigenlijke geschiedenis van de Zeebad-inrigtingen aan de Hollandse Kust , en voor eerst te Scheveningen , „ waar „ het schoone strand zoo zeer daartoe aanlokte.” Het is ieder een bekend , dat de Heer J. PRONK , aan Scheveningen de eerste in ons Vaderland geweest „ is , welke eene openlijke inrigting om de Zeebaden „ op eene gemakkelijke , en voor zieken geschiktere „ wijze te gebruiken , alsmede een toefstel tot het „ toedienen van warme baden , aangelegd heeft ; ” en wel in 1818 , het eerste van hout gebouwd Badhuis , hetwelk zoo veel toeloop had , dat hetzelfde in 1820 , voor een steenen gebouw plaats maakte.

Hoe belangrijk en nuttig deze onderneming van een afzonderlijk persoon ook wezen mogt , en groote toeloop had , ontstond al spoedig het denkbeeld , om daar aan eene veel grootere , en voor voornamelijk vreemdelingen , welke in het Bad-gesticht zelve een geschikt verblijf zouden kunnen houden , op een grootfcher schaal ingerigte uitbreiding te geven.

Dan die uitvoering was te groot voor één bijzonder persoon , en deze bedenking bewoog de Regeering van 's Gravenhage zelve handen aan het werk te slaan , de Bad-inrigting van den Heer PRONK , tegen eene billijke schadeloosstelling over te nemen , en in plaats van dezelve eene nieuwe , op de hoogste en aanzienlijkste schaal , der nabijheid der Koninklijke Residentie waardig aangelegd te stichten : En aldus

ontstond het tegenwoordig Badhuis, waarvan de twee fronten (doch bij verschillende afmetingen,) den lezer in een steendruk plaatje en vignet worden voorgesteld.) Met dit Badhuis werd in Mei 1828, eene restauratie, (dat is eene inrigting, waarbij met eten bij portien verkrijgen kan) en den 20 Julij van dat zelfde jaar de baden geopend. Waaraan ook naderhand twee nieuwe groote stallen en remises in de nabijheid des grooten gebouws toegevoegd, en in het gebouw zelve nieuwe Badkamers werden aangelegd.

Hierop volgt eene uitvoerige beschrijving van het uit- en inwendige van het gebouw zelve, waarbij wij ons niet zullen ophouden, maar met den schrijver aan het slot zijner beschrijving uitroepen, „*komt en ziet.*”

Recensent na dit werkje gelezen te hebben, is *gekomen* en heeft *gezien*, en heeft zeker de uit- en inwendige pracht van het gebouw bewonderd. Maar hij kan niet zeggen, dat de plaats der ligging gelukkig gekozen is, of dat de in het holle zand gedeeltelijk geplaveide, en op zeer vele plaatsen gebroken en verwoesten weg (in Julij 1829) het voor de voetgangers of rijdende personen aangenaam maakt, zich derwaars te begeven.

Voorts kunnen wij niet afzijn van het daar voort te houden, dat de afstand van het Badhuis van Scheveningen, nog verder dan het digter bij Scheveningen liggend paviljoen der Koningin, deszelfs ligging alles behalve vermakelijk maakt. Daar men van de woelende bevolking, noch van den arbeid der Dorpelingen, noch van het komen en afgaan der pinkjes, het uitbrengen en afslaan van den visch

enz., letterlijk niets zien kan, zelfs uit het Balcon aan zee uitkomende, terwijl men, wat het op pag. XI hooggenoemd, voortreffelijk uitzigt naar de stad 's Gravenhage betreft, zich verplicht vindt, te verklaren, dat men uit het balcon aan de landzijde uitkomende, in plaats van een voortreffelijk uitzigt, niets anders te beschouwen vindt, dan een gedeelte der spits aan de St. Jacobs Kerkstoren, en van de Nieuwe Kerk, en van het Stadhuis van de toren van Delft, terwijl de duinen natuurlijk kaal en heilichig zijn, en op derzelver oppervlakte zoo ver het oog reiken kan, geen levendig schepsel zich vertoont; dit zal dan het *voortreffelijk uitzigt* moeten zijn, waaraan de schrijver met eenen zoo uitlokkenden ophef spreekt. Indien eens dusdanige of soortgelijke beschrijving der Zeebad-inrigting bij het nedrig Zandvoort uit mag komen, en derzelver schrijver dan ook gelieft uit te roepen *komt en ziet!* dan eerst zal de aanschouwer der uitzigten aan de landzijde van dat gesticht, de voortreffelijke uitzigten op Haarlem, Amsterdam, de Meer en een groot gedeelte van Kennemerland bewonderen, en het oog zal niet stuiten op kale duinen, onvruchtbare valleijen, en even boven den duinhorizon uitstekende torenspitsen. Vrij *romanesk* en *ultragrotesk* is de *epilogus*, waarmede de schrijver zijne beschrijving en betrekkelijke ligging van de Zeebad-inrigting en der Bad-machines daar aan behoorende besluit, en welke eene *eloquentia bullosa* bevat, die zich moeilijk op het terrein zelve laat toepassen. Zie hier nevens een staaltje van deze badmeesterlijke welsprekenheid: „al deze Bad-
„ machines van verschillende en aangename vor-

„ men , in drie afgescheidene groepen op het schoo-
 „ ne , effene strand geplaatst , geven den beschou-
 „ wers van het terras , of den wandelaren aan zee ,
 „ een vreemd en schoon schouwspel , overeenkomst
 „ hebbende met dat eener Oostersche legerplaats ,
 „ (NB. badkoetsen op de steppen van Azie , of in de
 „ woestenijen van Arabie) ; en moeten met de
 „ prachtige vertooning van het badhuis , en het
 „ zoo elegante kort daarbij liggende Paviljoen der
 „ Koningin , den reizenden , die eenigen tijd buiten
 „ 's lands vertoefd hebbende , nu op zijne terugreis
 „ de Vaderlandsche kust voorbij zeilt , doen twijfe-
 „ len ; of hij zich wel aan deze kust bevindt , en
 „ niet door ongemerkte stroomen , naar een der oor-
 „ den van het in bouwkunst uitmuntende Italie ge-
 „ dreven is , of wel verder van zijnen loop afge-
 „ dwaald , de Aziatisch Turksche pracht in de nabij-
 „ heid van de hoofdstad der Osmanen beschouwd .”

Wij voor ons vermeenen redenen te hebben , om
 aan eene waarschijnlijke misvatting der reizigers ,
 voorbij deze kust te twijfelen , als of zij het prach-
 tige Scutari , en den toren van Leander in het ge-
 zicht hadden .

Het tweede hoofdstuk begint even als de ande-
 ren met eene dichterlijke beschrijving der spelende
 handelingen van Thetis-stoet , van Sylvaan en Faun
 en van de Zee-nymphen , waar omtrent wij deze
 kleine aanmerking hebben , dat het zeestrand alhier
glooiend wordt voorgesteld , terwijl wij hetzelfde
 voor en in den omtrek van het Badhuis *zeer steil*
 hebben bevonden , hetgeen het vrij-gezig uit het
 Badhuis op het vóór- en ter zijde van hetzelfde
 liggend strand zeer belemmert .

De bijzondere voorregten dezer nieuwe Bad-inrigting moeten , zoo als natuurlijk van den aanprijzenden schrijver te verwachten is , veelvuldig zijn. Wij kunnen hier den schrijver wegens de uitgebreidheid van dit hoofdstuk , en de van alle kanten opgezochte vergelykings- en aanprijzings-artikelen , waardoor deze Bad-inrigting niet alleen , maar zelfs het zeewater aan het Scheveningsche strand , de voorkeur boven andere moet verdienen , op den voet niet volgen , alleenlijk moeten wij toestemmen , dat de bekwame schrijver de rol van Panegyricus voortreffelijk uitvoert , en den lezer overreedt , dat alhier niets te wenschen overig blijft. Immers hier werken natuur en kunst te zamen , om den zieken-badgasten met bescheidenheid , gemak , en op velerlei wijze naar den aard hunner badbehoefte ten dienst te staan. Het noodig geneeskundig opzigt bij het toedienen der verschillende baden , en hulp bij alle toevallen , die gedurende het gebruik van dezelve zouden kunnen ontstaan , is aan den bekwamen schrijver als Med. Doct. bij deze inrigting door de Magistraat van 's Hage toevertrouwd , terwijl diegenen der hooge badgasten , welke zich door hunnen eigen' Geneesheer (zoo als de Grootvorstin van Rusland) laten vergezellen , vrijheid vergund wordt , zich van de geneeskundige hulp en toevorzigst van den eigenlijken Bad-doctor te pasferen. Bij het vermelden van alle de voorregten der Scheveningsche Bad-inrigting , protesteert de schrijver van het vermoeden van vooringenomenheid , gedachtig aan de spreuk : „ Elk denkt zijnen uil een valk te zijn.”

De aard en scheikundige bestanddeelen van het zee-

water, en de uitwerkselen van den golfslag zelve, als bij menigvuldig bij ons waaijende winden, somtijds sterk zijnde, en de geschiktheid aan het strand, de gladheid en veiligheid van deszelfs grond, boven andere buitenlands gelegene Zeebad-inrigtingen, worden met regt als zeer doeltreffend aanprezen. En het is uit dien hoofde, dat de schrijver zich veroorlooft om te verklaren. „Dus heeft de natuur het „Scheveninger strand tot eene bijzondere geschik- „te badplaats gevormd, de kunst is ook niet achtergebleven, en heeft voor alle behoeften der „badenden gezorgd.”

Op de inrigting der tafel heeft de schrijver deze zedelijke opmerking, dat „als men dezelve eenig „verwilt konde maken, zoo zoude het zijn, dat „zij voor zieken wat al te rijkelijk bezet is,” maar vertrouwend op de zelfbeheersching der badgasten merkt de schrijver met juistheid aan, „dat de tafel zoo veel te meer natuurlijk aan diegenen moet „behagen, die zich alleen tot hun vermaak der „waarts begeven.”

En dat derzelver getal somtijds zeer groot geweest is, hebben wij ten tijde van het verblijf der Grootvorstin van *Rusland*, in de maanden Julij en Augustus kunnen zien, toen het spatieuze gebouw de spijs gasten met hunne bedienden naauwelijks kon bevatten.

Dit zal dan onder de *zijdelingsche* of *accessoire* voorregten van het badhuis, doch geenszins van de Bad-inrigting behooren. En om deze voorregten nog luisterijker en voor de bad- of spijs gasten nog uitlokkender te maken, vervrolijkt muziek de maaltijden en gezellige bijeenkomsten; en een bij

uitnemendheid prachtig billard, kegelbaan en schommel geven gelegenheid tot vervrolijkende lichaamsbewegingen, zoo binnen als buiten 's huis; en eene uitgezochte Bibliotheek, in verscheidene talen zorgt voor de behoeften van den geest. Met zeer veel wijsheid is alhier gewaakt tegen het oprigten eener Faro-bank, die op de veele badplaatsen, waar zij zich bevindt, eerder onder de na- dan voordeelen kan gerekend worden. De nabijheid der Vorstelijke Residentie, geeft met hare rijke kabinetten, zoo van medailles en kameën, als van zeldzaamheden der kunst, dat van schilderijen, mitsgaders de Koninklijke Bibliotheek geven aan hen, die in het badhuis geen genoegzaam voedsel voor den geest vinden, bij eene aangename wandeling derwaarts, de ruimste stoffe tot nuttig en aangenaam onderhoud. Van meer eigenlijk geneeskundig belang voor de badgasten, is de gezondheid der lucht alhier, zoo als in de meeste plaatsen nabij de zee; mitsgaders de verschillende badkamers, met derzelver toefstel; badkuipen in de muur geplaatst, zullen gelegenheid geven tot het kunstmatig toedienen van zwavelbereidingen in zeewater opgelost, als bezittende deze verbinding groote geneeskrachten tegen verscheidene ziekten. Voorts een beweeglijke douche (of dropbad), een regenbad, badkoetsen van meer of min eleganten smaak, twaalf in getal met het noodig bad-ameublement voorzien. — Bij alle welke materiële subsidien moet gevoegd worden, de aanstelling van een Geneesheer, in den persoon van den schrijver, die volgens aan ons gegevene berigten, voor zijn vak in het algemeen, en voor zijne bijzondere bediening als Med. Doct. van de Bad-inrigting, allezins

lofwaardige hoedenigheden bezit, bevindende zich daar en boven op Scheveningen een Apotheke, de Heer BAUSCH, welks winkel wel voorzien is, en die volgens Recensents bevinding, nog al eenig voordeel uit de Bad-inrigting trekt.

Het tweede gedeelte van dit hoofdstuk is aan de beschrijving der uitkomst van de scheikundige ontleding van het zeewater aan het Scheveningsche strand toegewijd. — Hiertoe dient een uittreksel uit eene voorlezing door den beroemden scheikundigen Heer VAN MEERTEN te *Delft*.

Dit gedeelte is (zoo als van eenen man als de Heer VAN MEERTEN te verwachten was) voortreffelijk uitgevoerd; terwijl eene vergelijkende tafel van de uitkomst der onderzoekingen van voorn. Heer te *Scheveningen*, vergeleken met die van de heeren BOUILLON LA GRANGE bij *Bayonne*; M. MURRAY in de golf *Futh* bij *Leith*, aan de Engelsche kust; van Dr. MARCET in de Atlantische zee; en aan den heer LINK in de Oostzee bij *Doberan*, dit hoofdstuk besluit, benevens de aanmerking, dat, daar ten tijde der ontleding van het zeewater door den Heer VAN MEERTEN, de nieuwere ontdekkingen van het aanwezen van Bromium, en Iodium in het zeewater nog niet bekend zijnde, voorn. Heer zijne opmerkzaamheid op deze stoffen niet heeft kunnen vestigen. — Weshalve de schrijver juist aanmerkt, dat nieuwere onderzoekingen zullen moeten bepalen, of, en in welke hoeveelheid, deze stoffen in het zeewater onzer kust aanwezig zijn, waaruit men dan zal kunnen afleiden, of men aan deze stoffen een gedeelte der geneeskrachten van dit zeewater tegen ziekten mag toeschrijven. Dat intus-

fchen het Bromium in het zeewater van onze kusten aanwezig is, heeft Recensent door ontleding van ons zeewater, door den Utrechtschen Hoogleeraar DE FREMERY in de maand November 1828 gedaan, overtuigend gezien. Verdere voortgezette proeven zullen het hier aan nog ontbrekende kunnen aanvullen.

Een aardig versje ter verheffing der geneeskundige voordeelen, die de baden van dit zeepaleis opleveren, staat aan het hoofd des derden hoofdstuks, waarin aantekeningen gevonden worden omtrent het badfaizoen van den jare 1828, met eenige merkwaardige gedurende hetzelfde waargenomene genezingen. Doeltreffend is de opgave van den onbestendigen zomer van dat jaar, waarbij de warmtegraad der lucht in aanmerking komt, revens met een tafeltje, opgevende het onderscheid der op vijf verschillende dagen der maand Julij waargenomene warmtegraden, op den thermometer van FAHR., voorstellende den warmtegraad op het terras, voor het badhuis, die aan zee, mitsgaders den warmtegraad der zee zelve, bij opkomenden vloed met zonneschijn, waarvan de evenredigheid door elkander in die 5 dagen is, als 63° op het terras, 58° aan zee, en 62° in zee, terwijl in de regenachtige maand Augustus de gemiddelde temperatuur der lucht $65\frac{1}{2}$, en die der zee $64\frac{3}{8}$ graden bedroeg.

De veelvuldige stormen en regens, waren niet gunstig voor de badgasten, daar door dezelve de zoo heilzame beweging aan strand belet wierdt, welk beletsel op de gemoedsstemming der lijdenden nadeelig werkte, en de goede werking der bad-kuur verminderde; zijnde ook door dit ongunstig we-

der, verscheidene vreemdelingen, die hunne aanstaande komst reeds hadden aangekondigd, in de noodzakelijkheid gebragt, dit hun voornemen op te geven: Zoo dat de drukte van het midden van Augustus af, toen de eerste badgasten vertrokken, aanmerkelijk verminderde. Niettemin zijn er in deze nieuwe bad-inrigtingen 6699 baden gegeven, waarvan 1444 warme huisbaden, 3518 met de grootte badkoetsen, en 1737 met de kleine badwagentjes.

Waarlijk een aanzienlijk getal, als men nagaat, dat eerst den 20 Julij 1828, de baden geopend zijn, en in de eerste dagen van October, niet meer bezocht werden.

De late aankomst van het werktuig tot het dropbad, heeft slechts 20 drop-baden toegelaten, en om dezelfde rede was van het regenbad nog geen gebruik gemaakt.

Van de gelukkige uitkomst der eigenlijke badenden, worden er 8 uit de belangrijkste in het breede, en op eene echt geneeskundige beschrijvingswijze opgegeven; waarvan de eerste eene in vroegere jaren onvoorzigtig verdrevene huidziekte, eene groote verzwakking in het orgaan der huid had veroorzaakt.

Daar de lijder een R. C. Priester was, had eene zittende levenswijze en ijverig studeren eene trage werkzaamheid der ingewanden, en verhoogde gevoeligheid van het zenuwgestel te wege gebragt, met al de daaraan gewoonlijk verknochte gevolgen. — Na die voorbereidende huisbaden, ging de lijder in zee, en gebruikte tevens inwendig het zee-water met eenige andere de badcuur ondersteunende geneesmiddelen, en na een verblijf van slechts

8 dagen, had hij reeds aanmerkelijke schreden tot zijn herstel gedaan, doch door dringende bezigheden verplicht Scheveningen te verlaten, heeft hij door nog gedurende eene maand wekelijksche herhaling aan het baden in zee, en het aanhoudend gebruik van gepaste middelen, nog al grootere vorderingen in zijne herstelling gemaakt.

De tweede lijder had aan eene zinkingkoorts gelaboreerd met ontstekingsachtige aandoening der luchtpijp. — Deze was genezen, doch eene groote ververmagering, en hooge graad van zwakheid der spieren vooral in de benedenste ledematen, die in het linkerbeen tot eene onvolmaakte verlamming gerezzen was, bleven maanden lang voortduren. Een bad van 92° FAHR., en begieting der lendenen bij den oorsprong der groote zenuwstammen met zeewater van de warmte van het bad, gaven beterschap in voeding en krachten. Na 8 huisbaden gebruikt te hebben, ging de lijder in zee; doch na drie zeebaden gevoelde de lijder zich vermoeid, zijne ledematen waren stijver, en de gang weder moeilijker. — Na eenen dag verpoozing werd het baden met goed gevolg hervat. — Nieuwe koudevattingen berokkendden hem rheumatische aandoeningen. Het zeebad werd weder uitgesteld, en huisbaden van 92° met de lenden-overgielingen herhaald, met het beste gevolg. Na de aanvankelijke genezing door eenige reizen in opene zee gebaad te hebben, bevestigd en volmaakt te hebben, verliet de lijder de Bad-inrigting na een verblijf van 4 weken. Wij hebben slechts een uittreksel van deze twee gevallen gegeven, om eene kleine proef van des schrijvers bekwaamheid als Bad-arts te geven.

De overige kuren zijn van chronischen huiduitslag, — hypochondrie, zenuwachtige aangezigtspijn, — bloedophooping in het hoofd, met hoofdpijnen en duizeligheden vergezeld, verstopping van den stoelgang, — welke ongemakken na toediening van verkoelende ontlasting-middelen, door een paar voorbereidende baden van 85° en 82° FAHR., en door opvolgende baden in opene zee genezen werden. — Periodieke aanvallen van hevige krampachtige benaauwdheden, door eene zittende levenswijze bevorderd, werden door voorafgaande laauwe, en daarop volgende open - zeebaden verbeterd: tegen nieuwe aanvallen zijner periodieke krampachtige benaauwdheid merkur. pillen gegeven met kina loogzout met afa faetida, die dezelve ook spoedig verjaagden. Tegen lammigheid der onderste ledematen, ten gevolge eener subapoplectische bezwijming, vervolgens tot vokomene lamheid overgegaan, nadat de lijder door nat en koud en zeer verschrikt geworden was, ter oorzaak hij met een rijtuig in de sloot gelegen had, waren oplosfende en ontlastende middelen aangewend.

De zeebaden, de waterstaal tegen den ruggegraat aangebragt, en het naderhand aangewend dropbad, verbeterden zijnen toestand aanmerkelijk.

En zoo zijn wij eindelijk aan het laatste hoofdstuk genaderd, hetwelk eene „uitnoodiging aan „ verscheidene klasfen van lijders, om de gene- „ zing van hunne ziekten aan ons zeestrand te ko- „ men beproeven,” bevat; en met eene roepstem van hem aan de zieken aanvangt, om derzelver wonderkracht te aanschouwen, en verloren lust en krachten weder te vinden. Dit hoofdstuk is wel

het uitgebreidste, en van eenen geheel geneeskundigen aard en inhoud. Het geeft in een kort bestek algemeene ziektekundige bemerkingen op, bevattende voornamelijk een algemeen overzicht der algemeene belangrijkheid des huidorgaans, tot behoud en herstel der gezondheid, en der ziekten, tot welker genezing voornamelijk op het huidwerktuig de kuur behoort aangewend te worden. Vervolgens wordt aangetoond, dat de natuur in menige minerale wateren kostbare artsenij-schaten daargesteld heeft. Het zeewater wordt beschouwd als tusschen de chemisch het verst uit elkander liggende foorten van minerale wateren, in het midden te staan, als werkende meer op het geheele organisme, dan op bijzondere sphaeren van hetzelfde. Voorts wordt op grond der geneeskundige ervaring bepaald, in welke ziekelijke toestanden de baden in opene zee, of huisbaden van genoemd zeewater nuttig bevonden zijn.

Aldus worden nagegaan de aanwijzingen tot *baden in opene zee*, welke te pasfe komen, I. bij lijdertjes, lijders en lijderesfen, aan klierziekte laborerende; II. bij ziekten ter gelegenheid van het ontwikkelings-tijdperk; III. bij lijders-aan zenuwziekten, die in zwakheid en groote gevoeligheid van het zenuwgestel gegrond zijn; IV. bij diegenen, welke aan verdoving der zenuw-gevoeligheid, en aan gestoorde werking der zenuwen op de spieren, en daardoor ontfane verlammingen lijden, hetzij in enkele deelen, hetzij aan het geheele ligchaam. V., bij algemeene verzwakking, zelfs bij hardnekkige tusschenpoozende koortsen. Bij diegenen, die verzwakt zijn na kuren door zwavelba-

den of oplosfende minerale wateren; bij de verzwakking, die na het sterke gebruik van kwikmiddelen ontstaan is.

VI. Bij diegenen, welke aan al te groote gevoeligheid en zwakke werkzaamheid der huid lijden.

VII. Bij verschillende foorten van zwakheden der geflachtsdeelen.

VIII. Bij door onderdrukte werkzaamheid der huid voortgebragten hoest in het algemeen, en maaghoest in het bijzonder, tevens met aangifte der longziekte, waarin het zeewater niet verdragen wordt. IX. Bij het rheumatisme, en nog veel meer bij de jicht. Met eene oordeelkundige aanwijzing, in welke foorten het warme, en in welke daarentegen het koude zeebad dienstig zijn kan.

Bij de zenuwachtige aangezigts-pijn (zie bovrens de opgegevene waarneming); bij rheumatischen maaghoest, maag- en ingewand krampen. X. Bij velerlei foorten van chronischen huiduitflag. XI. Bij chronische huidzweren.

Daarop volgen de aanwijzingen B van *baden van gewarmd water*, als *heete baden boven de 98° FAHR.* Deze sterk werkende middelen komen allen te pas, bij eenen staat van verdooving en traagheid in alle de verrigtingen des ligchaams, bij langdurige verlammingen, bij de jicht enz.

- 6. *Warme baden van 98° tot 93° FAHR.* Daar de werking dezer baden zacht prikkelend is, komen dezelve bij wat teederder gestellen, en mindere onderdrukking der gevoeligheid en der levenskrachten te pas. C *laauwe baden van 95° tot 90° FAHR.*, de werking dezer baden is bedarend en rustverwekkend; komen dus te pas bij *reconva-*

lescenten uit langdurige koortsachtige ziekten, — bij vermagering, met snellen zwakken pols, — bij zenuwtering, — bij de tering, die ten gevolge van de serophuleuse zwelling der klieren des onderbuiks ontstaat, — mitsgaders bij verscheidene pijnlijke ziekten van rheumatischen of jichtigen aard, — in verschillende ziekten der nieren en blaas, waaronder graveel en steenziekte; en in alle vastzittende pijnen in den onderbuik, die van rheumatische aandoeningen, krampen, verstoppingen of van galsteenen afstammen, en dus bij hardnekkige geelzucht. Bij kolijken, die het gevolg van loodvergiftiging zijn, wordt een voorbeeld van gelukkige genezing opgegeven, uit de *koude baden van beneden de 90° FAHR., tot aan de temperatuur der zee*. Deze, als meer verkoelend werkende, hebben meer overeenkomst met het eigenlijke zeebad, tot welke zij als voorbereidende trappen kunnen dienen.

Ten derde, *C werktuigelijke kunstbaden*. Hiertoe worden gebruikt de stort- of regenbaden, en nog meer de bewegelijke douche of drop-baden, door den bekenden Mechanicus DIETS te Brusfel uitgevonden en vervaardigd, als welker werktuigelijke kracht op het geheele ligchaam, of op enkele deelen van het ligchaam gedreven, even als de natuurlijke beweging van den golfslag der zee, de werking derzelve wijzigt: volgens eene echt geneeskundige theorie, worden de verschillende gevallen, waarin deze werktuigelijke kunstbaden worden aangewezen, opgegeven: mitsgaders eene vermelding van het gebruik der filtreer-machine van den Heer VAN MEERTEN, om het zeewater van deszelfs toevallige, en voor den smaak onaangename bijmeng-

fels te zuiveren. Voorts wordt met even doeltreffende juistheid de berekende kracht der inademing der *zeelucht* voorgedragen. Wordende dit alles besloten met de vermaning aan de lijdens tegen het eigenmagtig gebruik der verschillende soorten van baden, en vooral tot het behoorlijk opvolgen der leiding door den Bad-arts aan den Bad-gast te geven. En tot volharding vooral bij verouderde ziekten: iets waaraan wij onze volkomen goedkeuring hechten.

En hier eindigt het geneeskundig onderhoud van den Schrijver met zijne lezers; daar het geheele werkje besloten wordt met een tarief van huisvesting, stalling, voeding, verversehingen en baden in het Badhuis te Scheveningen: welk tarief zoo wel den Badgasten, als den Gastronomen nuttig zijn kan.

Wij hebben een breeder, dan wel gewoonlijk, verslag van dit in zich zelve, en voornamelijk met betrekking tot ons vaderland, merkwaardig werkje gedaan. Wij meenden zulks verplicht te zijn, vooreerst om deszelfs voor ons land geheel nieuwen inhoud ten minste wat het in praktijk brengen dezer baden betreft: indien men slechts daarvan uitzondert het *Aanhangsel betreffende het zeebad te Scheveningen*, achter het werk van de heeren ZWARTENDYK STIERLING en MOLL over het Zeebad, uitgekomen in den jare 1819, welk aanhangsel, als een kort berigt bevattende aangaande de toenmalige aldaar door den heer J. PRONK WZ. opgerigt, en in werking zijnde zeebad-inrigting als een voorlooper van het werkje van D^r. D'AUMERIE kan beschouwd worden; en in de 2de plaats om den Nederlander

met dit werkje zoo veel mogelijk bekend te maken. Het jammert ons, dat het Zeebad, in zich zelve van een zoo heilzaam en genezend vermogen in ziekten, waar tegen andere genees-methoden zoo vaak schipbreuk lijden, zoo zeer met den invloed der alles beheerschende mode besmet is, dat zelfs dit in andere opzigten zoo verdienstelijk werkje, ook voor een deel van dèrzelver inhoud, daaraan offert. Immers wat heeft eene zeebad-inrigting met eene restauratie, of zoo als men op zijn oud Hollandsch zeggen zoude, met een herberg of logement gemeen. En al vindt men hier niet (dank zij de loffelijke Regering van 's Gravenhage) de Faro-bank, en voortgelijke hazardspelen, het is toch, wij moeten het als Nederlandsche geneeskundigen zeggen, dat de geheele herbergelijke of logementelijke inrigting van het Nederlandsch Badhuis zoo zeer eene van Nederlandsche zeden ontaarde inrigting verraadt, dat men zich alhier veeleer in Frankrijk, dan op oud vaderlandschen grond moge rekenen ontvangen te worden; immers is voor de inachtneming der vreemde zeden alhier meer gezorgd, dan voor die der echt vaderlandsche. Dit echter neemt de waarde der zeebad-inrigting als zoodanig niet weg; en het eigenlijke doel derzelve blijft bij ons op den voorgrond staan, en ook in die betrekking prijzen wij de roersels, die den schrijver de pen in de hand gaven, en wenschen der zeebad-inrigting allen voorspoed, den badgasten spoedige en volstandige genezing, en den bekwamen Bad-arts alle voldoening.

Verflag van de in het jaar 1826 te Groningen waargenomene ziekten; gegeven door de plaatselijke Commissie van Geneeskundig Toezigt aan de regering der stad: met bijgevoegde aantekeningen en tabellen van de Edele Achtbare Heeren Burgemeesteren en Wethouders der stad Groningen. Te Groningen bij J. OOMKENS 1828, behalve het voorberigt 138 bl. in Octavo.

Blijkens den titel van het voorberigt, werd dit verslag in der tijd ingediend aan de regering van Groningen, welke om het belang der zaak besloot tot deszelfs uitgaaf, en daartoe de bewilliging der stedelijke commissie van Geneeskundig Toezigt gevraagd en verkregen. Het werd alzoo met bijgevoegde noten en aantekeningen van de zijde der commissie en van die der regering met sterflijsten vermeerderd gedrukt. Te voren het overige, wat over deze belangrijke *Epidemie* is uitgekomen, vermeld hebbende, willen wij thans ook van dit stuk spreken, hetgeen als het ware een *complementum* is op de overige schriften over dit zelfde onderwerp. Om echter niet in noodlooze herhalingen te vervallen, zij het ons vergund, alleen de hoofdpunten op te teekenen.

De heerschende gesteldheid van het weder, de voorafgaande en heerschende ziekten naar derzelver vorm en aard (waarbij derzelver besmettelijkheid bestreden wordt) de *morbi intercurrentes*, de geneeskundige behandeling en de maatregelen daartegen

genomen , worden achtereenvolgend met zorg , naauwkeurigheid en in eene geleidelijke orde beschreven ; terwijl in de noten , onder aan den voet der bladzijden geplaatst , de meest gewigtige punten breedvoerig ontwikkeld zijn.

Als eene hoofdoorzaak der *Epidemie* beschouwt de commissie de uit den verwarmden daarna bevochtigten en gistenden kleigrond opgerezene schadelijke dampen. In het voorbijgaan merkt zij op , dat het dus genoemd *miltnuur* in 1826 in Groningerland in 't geheel niet is waargenomen. De heerschende ziekten , in meer dan een opzigt verschillende , waren , wat den *typus* aanging of *febres intermittentes* , of *continuae remittentes* of *continentes* en wel *typhi* ; wat de geaardheid aanging , waren zij of *actif* (*sthenisch*) of *passif* (*asthenisch*) en hadden allen haren zetel in de galbereidende werktuigen , niet in de maag en darmen , gelijk de aanhangers van BROUSAIS verkeerdelijk wanen.

Tot de *morbi intercurrentes* behoorden *diarrhaeën* , *catarrhus intestinorum* , *affectiones rheumaticae* , *catarrhales*.

Algemeen vertoonde zich een spoedig wegzinken van krachten , welke het gebruik der *Kina* ter wegneming der koorts gebood ; terwijl tegen de overgeblevene galachtige ongesteldheid *acidula* , *acida vegetabilia* en *resolventia subamara* met het best gevolg gebezigd werden. Naderhand bij koelere luchtgesteldheid was het *Sulph. - Quin.* meer overtoellig , zelfs verdacht , nadat het passieve of asthenische plaats had gemaakt voor het reumatische. Zeer verschillende eindelijk was de aard der overblijvende waterzucht en derzelve geneeswijze in

onderscheidene voorwerpen en op onderscheidene tijden. De genomen maatregelen bestonden in de vermeerdering van het aantal stadsdoctoren, het onderzoek naar de besmettelijkheid der Epidemie, het inrigten van lokalen ter opneming der zieken, het uitnoodigen van elders gevestigde doctoren, de oprigting eener nieuwe stads - Apotheek, het doen van lijk-openingen enz., waaruit genoegzaam blijkt de kundige en wijze zorg der plaatselijke commissie van Geneeskundig Toezicht. Gereedelijk erkennen wij, nog niets over de Groninger Epidemie gelezen te hebben, hetwelk meer belangrijke en afdoende ophelderingen behelst aangaande de duisterste en meest betwiste punten, dan het voor ons liggend verslag; terwijl de blygevoegde tabellen of sterf-lijsten allergefchiktst zijn, om als met een' oogopslag den oorsprong en voortgang der ziekte door de onderscheidene wijken der stad te doen zien. Waarom wij, de bekwaamheid der opstellers huldigende, en ons na al hetgeen wij, betreffende dit onderwerp, gezegd hebben, met deze korte aankondiging vergenoegende, niet aarzelen, dit werk aan alle vaderlandsche geneeskundigen ter lezing en overweging aan te prijzen, hopende, dat een ruim debiet, (waartoe het zich ook door de matigen prijs van f 1,80 c^s. aanbeveelt) de kosten en moeite, aan het zelve besteed, rijkelyk vergoeden moge.

Geneeskundige Waarnemingen door E. J. THOMASSEN à THUESSINK, A. L. N. Phil. en Med. Doct. Hoogleeraar in de geneeskundige faculteit aan de Universiteit te Groningen, vasten President van de provinciale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt, Lid van de eerste klasse van het Koninklijk Instituut van Kunsten en Wetenschappen, Ridder van de Orde van den Nederlandschen Leeuw enz. Te Groningen bij R. J. SCHIERBEEK 1828, 256 bladz. in Octavo.

Onder de Vaderlandsche Schrijvers, welke de literatuur onzer Wetenschap met belangrijke schriften verrijkt hebben; komt zeker aan den grijzen THUESSINK een eerste rang toe. Immers, om niet van zijnen overigen letter-arbeid te gewagen, zijne geneeskundige waarnemingen, zoo wel in het voortreffelijk Geneeskundig Magazijn opgenomen, als afzonderlijk uitgegeven, hebben hem reeds voor lang die eervolle onderscheiding verzekerd; gelijk de voor ons liggende verhandeling over de mazelen, welke het vervolg uitmaakt op vroegere, in de vorige deelen der waarnemingen geschrevene over de Roodvonk en Kinderpokken, 's mans met zoo veel regt verkregen roem handhaaft.

Een kort overzicht van de geschiedenis der ziekte strekt tot inleiding, waarop in het tweede Hoofddeel de beschrijving volgt van derzelver beloop en toevallen.

De Schrijver merkt aan, dat zij in Groningen zich alle zes jaren op nieuw vertoonde en door de kinderziekte gewoonlijk of voorafgegaan, of gevolgd wierd. De juiste tijd echter harer verschijning is onbepaald, nu eens in het najaar of in den winter, dan weder in het voorjaar of in den zomer; meestal bij nat en koud weder, wanneer zij ook het hevigst wordt. Daar de ziekte onder zoo velerlei gedaanten, bovenal door complicatie met anderen zich voordoet, heeft de Schrijver teregt begrepen met de beschrijving van den eenvoudigsten vorm een' aanvang te moeten maken. Van deze gaat hij over tot de complicatie met ontstekingskoorts, waarbij, gelijk ook in het vervolg doorgaans, met veel belezenheid niet alleen vreemde, maar ook eigene waarnemingen worden medegedeeld, zoo in 's Hage als te Groningen gedaan. Op deze volgt de catarrhale complicatie, waaromtrent wordt aangemerkt, dat deze de meest algemeene is (1); daarna die met slijmkoorts (soms tijds met *miliaria* vereenigd), in welke vooral ruime giften van *Tart. Emet.* van nut waren.

Zeldzamer is de bilieuse complicatie. Die met zenuwkoorts en rotkoorts worden hier naauwkeurig onderscheiden; waarna de Schrijver van de vereeniging der mazelen met andere uitslag-ziekten als: pokken, scharlaken-koorts; voorts met kinkhoest,

(1) Zoodanig was ook de laatste mazelen-Epidemie te Leiden, welke evenwel, naar mijne bevinding, niet zelden *subinflammatoir* was en als zoodanig behandeld moest worden. H.

wormen en aandoeningen van den onderbuik nog kortelijk gewag maakt.

In het 3de Hoofddeel worden de gevolgen en uitkomst der ziekte behandeld, als: *peripneumonia chronica*, *bronchitis*, *phthisis* (2), *ophthalmiis*, *ulcus noma* (3), *hydrocephalus acutus*, *atrophia scrofulosa*, *carditis*, *pericarditis* enz.

Het 4de Hoofddeel ontvouwt de oorzaken (waarbij de Schrijver vooral bij het *Contagium morbillosum* verwijlt en op deszelfs overeenkomst met dat van den kinkhoest opmerkzaam maakt (4).

Lijkopeningen, zegt hij, hebben geen licht over den aard en de natuur dezer ziekte verspreid.

Intusschen zij het ons vergund hier ter plaatse op te merken, dat de sporen van ontsteking in borst en buikingewanden ontdekt, ons toeschijnen het gevoelen te wettigen, dat in deze ziekte door het smetgif (welks aard wij ons niet vermeten willen te bepalen) eene eigenaardige, dikwijls roosachtige ontsteking op de huid wordt voortgebracht, welke zich door *sympathie* aan de slijmvliezen schijnt mede te deelen.

De ontstekingachtige aard der mazelen is zelfs door JOHN BROWN, dien men weet, dat het gebied der ontsteking-ziekten niet te ver heeft uitgebreid,

(2) Deze gevolgen zag ik meermalen in gemelde Epidemie vooral bij phthisische dispositie en het verzuim van een goed regime. H.

(3) Ook dit is alhier niet zelden opgemerkt. H.

(4) De vereeniging van *morbilli* met *Tusss Quintæ* is in vroegere Epidemiën dikwerf door mij waargenomen. H.

erkend geworden; latere meer gezuiverde begrippen hebben over de zoogenoemde *morbi exanthematici* een nieuw licht verspreid.

Het 5de Hoofddeel bepaalt zich bij de *morbilli anomali* en *spurii* waarvan men hier voorbeelden in Groningen en elders waargenomen vindt opgeteekend en waarvan de onderscheidende kenmerken duidelijk worden opgegeven. De *febris morbillosa sine morbillis*, door sommigen gezien, schijnt den schrijver niet te zijn voorgekomen.

De onderscheiding der mazelen van andere uitflagziekten, waaraan het 6de Hoofddeel is toegewijd, is met veel zorg en naauwkeurigheid uiteengezet. Korter is in het 7de Hoofddeel de opgaaf der *prognose* of voorspelling. Wederom zeer uitvoerig daarentegen de ontvouwing van de geneeskundige behandeling dezer ziekte in hare verschillende vormen en toevallen. Het midden tusschen de twee uitersten van een te koel of te warm *regime* houdende, waarschuwt de ervaren S. teregt tegen het te vroeg blootstellen, hetwelk in de laatste Epidemie te Leiden op nieuw vele slagtoffers gemaakt heeft. Met niet minder grond waarschuwt hij tegen eene prikkelende methode. Des te meer moest het ons verwonderen in de catarrhale mazelen onder de zachtere *diaphoretica* de *Guajac* geteld te vinden, welke, al is dezelve ook met middenzouten verbonden, toch altijd tot de *calidiora* zal blijven behooren.

Bij overblijvende sluipkoorts prijst de schrijver het gebruik van Seltzer-water met melk aan; alsmede *syr. pap. alb.*, *extr. hyose.*, *ipetac.*, een *bois de garou* op den arm enz. In een dergelijk geval slaagde ik in de laatste Epidemie met poeders uit *digit.*

purp. vereenigd met de *cura lactea*. Hier was geen organisch lijden van borst of buik, of eenig ander ingewand aanwezig.

In het 9de Hoofdeel, de voorbehoeding betreffende, wordt bovenal de verbinding van *sulph. aur. ant.* met calomel aangeprezen. De inënting der mazelen door HOME voorgesteld en waaromtrent proeven worden medegedeeld, beschouwt de schrijver eensdeels als onzeker in de uitkomst en anderdeels als van luttel voordeel om de menigte der voorbeelden eener herhaalde mazelziekte, er bijvoegende; dat de echtheid van HOME's proeven door meerdere zijner tijdgenooten is betwijfeld geworden als zijnde hun niets van deze inëntingen ter kennis gekomen.

Ziedaar het kort beloop dezer verhandeling, waarin de Hoogleeraar het merkwaardigste deze ziekte betreffende bijeengebragt en met eigene waarnemingen verrijkt heeft. Wij bezitten in dezelve eene voortreffelijke *monographie* van de mazelen zoo als zij zich ook in ons vaderland voordoen. Zij verdient derhalve onder de beschrijvingen onzer ziekten eene eerste plaats, en zal door onze artsen in iedere nieuwe Epidemie van mazelen met de meeste vrucht geraadpleegd kunnen worden.

Achter dezelve heeft de geleerde schrijver een stukje geplaatst over de *sulphas Chinini*; waarin hij de voordeelen van dit middel ontvouwt, doch tegelijk de waarde van de *Kina* als *tonicum* en *antipyreticum* beide handhaaft, en, zoo 't ons voorkomt, op goede gronden beweert, dat de *chinine* alleen en voor zich geenszins alle koorts-verdrijvende kracht van de *Kina* bevat en dus ook niet als *surrogaat* der laatste beschouwd kan worden.

Niet onbelangrijk is hetgeen de schrijver omtrent het hartsachtig *residuüm* der *sulph. Chin.*, de bereiding van het *decoct. C. P.* met zuren, het uitwendig appliceren van de *Sulph. Chin.* en de ongelijke werkzaamheid van dit middel heeft opgeteekend.

Wij achten ieder naauwkeurig onderzoek en juiste bepaling van de betrekkelijke waarde van deze Kina-bereiding van des te grooter aanbelang, daar de menschelijke traagheid en overhelling tot *routine* en *empirisme* het zoo gemakkelijk vindt, een middel te bezitten, hetwelk in vele gevallen zonder onderscheid helpt en zich daardoor van een moeijelijk en lastig onderzoek naar den juisten aard en toestand der ziekte meent te kunnen ontslaan. Dat dit ook hier het geval geweest is blijkt uit het misbruik, hetwelk nog dagelijks van de *Chinine* gemaakt wordt; een misbruik, waarvan ook de heer THUES-SINK in dit stukje spreekt.

Men zal uit dit kort verslag van den belangrijken inhoud dezer waarnemingen gemakkelijk het besluit tot derzelve waarde kunnen opmaken. Wat die waarde intusfchen, onzes inziens, aanmerkelijk verhoogt, is die wijze gematigdheid van gevoelens, welke in alles doorstraalt en welke zoowel den bezadigden geest onzer natie kenschetst, als zij eigen pleegt te zijn aan den rijperen leeftijd.

De waardige Hoogleraar worde nog lang gespaard! Hij geniete in zijne klimmende jaren die rust, welke de vrucht is van een welbesteed leven en welke, bij zijnen bekenden ijver en onvermoeide werkzaamheid, niet dan hoogst nuttig zijn kan voor zijne tijd- en landgenooten!

*Descriptio Musei Anatomie quod Universi Belgii
Regis Augustissimi GUILIELMI I. munificentia
Academiae Rheno-Trajectinae concessit J. BLEU-
LAND, Trajecti ad Rhenum, ex officina, JOH.
ALTHEER, Acad. Typogr. 1826. 4°.*

Reeds gedurende het verblijf van den Hoogleeraar J. BLEULAND, als student aan de Leijdsche Hoogeschool, beoefende zijn Hooggel. niet alleen meer opzettelijk de ontleed- en natuurkunde van den mensch, zoo wel in deszelfs gezonden als ziekelijken staat, maar weldra verkreeg zijn Hooggel. door de ontleding van lijken en aanhoudenden ijver eene bijzondere vaardigheid, om door fijnere ontleedkunde, op het voetspoor van den grooten F. RUISCH, het inwendig maakfel der deelen zelven, geheel na te sporen en te leeren kennen. Na zijne bevordering tot Medicinæ Doct., in zijne geboorteplaats, de stad Gouda, zich ter uitoefening der geneeskunst vestigende, bleef bij hem de eenmaal bestaande zucht tot het ontleedkundig nasporen van lichamen voortduren, en hij verzuimde nimmer, bij voorkomende gelegenheid, zich in dit vak, zoo veel zijne bezigheden als Medic. Doct. zulks toelieten, meer en meer te bekwamen, en bij iedere min bekende, of voor alle genezing onvatbaare ziekte, na den dood der lijders, de ontaarde deelen ontleedkundig te onderzoeken. Offchoon hij op deze wijze reeds, na een verblijf van 11 jaren in Gouda, eene verzameling van ontleed- en natuurkundige preparaten had

bijeen vergaderd, zoo vond hij zich na de aanvaarding van den post van Hoogleeraar in de ontleed- en natuurkunde van den mensch aan de Geldersche Hoogeschool, als hoe verre genoodzaakt, deze ontluikende verzameling zoo veel mogelijk volledig te maken, ten einde in zijne lessen het verklaarde onderwerp door de voorwerpen zelven te kunnen ophelderen, en het gevoelen van anderen omtrent het maakfel der deelen te wederleggen of te bevestigen.

Hiertoe vond hij zich te meer gedrongen, daar aan die Hoogeschool geene verzameling tot dat einde geschikt, gevonden werd. Alhoewel zijn Hooggel. nu met veele moeilijkheden te worstelen had, daar de plaats zelve ter ontleding gebruikt wordende, niet zeer geschikt was tot het vervaardigen van sijne preparaten en de plaatselijke ligging ook moeilijkheden medebragt tot het bekomen van lijken, gelukte het hem echter door aanhoudenden ijver binnen weinige jaren eene belangrijke verzameling van eigenhandig vervaardigde ontleedkundige preparaten, waarin door kunstmatige opvulling der bloedvaten, de onderscheidene deelen als het ware in hunnen natuurstaat werden teruggebragt, en de deelen zoo veel mogelijk aan den levendigen staat gelijkvormig werden vertoond, bijeen te brengen.

Daar zijn Hooggel. van den beginne af tot leidraad bij het geven zijner lessen over de natuurkunde van den mensch, tot welker opheldering deze preparaten meer bepaaldelijk moesten dienen, zich de INSTITUTIONES PHYSIOLOGICAE van den Hoogleeraar BLUMENBACH had gekozen, volgde als van zelve dat ook dit handboek hem in het rangschikken der voorwerpen moest leiden, zoodat zijn

Hooggel. weldra alle die preparaten bij den anderen had verzameld, welke ten bestemde einde werden vereischt.

Na een verblijf van 4 jaren aan de Geldersche Hoogeschool werd zijn Hooggel. naar de Utrechtsche Hoogeschool beroepen, tot het geven van onderwijs in die zelfde vakken. Met vernieuwde vlijt zette zijn Hooggel. thans de uitbreiding van zijn ontleedkundig kabinet voort, waarin zijn Hooggel. niet dan in de laatste jaren door den heer P. KONING, thans Professor Anatomiae bij de Hoogeschool, welke hij tot dit vak zelve van jongs af had opgeleid, geholpen wierd.

Op deze wijze heeft het den, thans door hooge jaren rustenden Hoogleeraar mogen gebeuren, om door onvermoeiden ijver eigenhandig eene verzameling te vormen, welke niet alleen van 's mans buitengewone kundigheden in het vervaardigen van fijnere ontleedkundige præparaten getuigt, maar welke ook met alle regt de bewondering van alle in- en buitenlandsche kunsttoefenaren, welke hetzelfde bezigtigen wegdraagt, en welk kabinet op eene voor deszelfs vervaardiger allezins voordeelige wijze, onder het blijvend toeverzigt van den Hoogleeraar in 's Lands eigendom is overgegaan, en altoos een sieraad der Utrechtsche Hoogeschool zal blijven.

Deze uitmuntende verzameling, thans bijna 2600 voorwerpen bevattende, werd reeds in den jare 1809 door eene algemeene beschrijving aan het publiek bekend gemaakt (1), en thans vinden wij alle in

(1) Jaarboeken der wetenschappen en kunsten in het Ko-

dezelve voorkomende voorwerpen stuksgewijze, door den Hooggeleeraar zelve, beschreven, in het voor ons liggende werk.

De Hooggeleeraar, de boven vermelde volgorde van den Hooggel. BLUMENBACH behouden hebbende, behandelt eerst alle voorwerpen in den gezonden staat, welke in een behoorlijk vocht bewaard zijn, en welker getal 684 bedraagt.

Hierop volgen de voorwerpen, welke gedroogd zijn, ten getale van 292; en opdat deze beschrijvingen met het meeste nut door de studerende jongelingen zouden kunnen gebruikt worden, vindt men overal die plaatsen van het Handboek van den geleerden BLUMENBACH aangehaald, tot welker bijzondere toelichting deze of gene voorwerpen moeten dienen.

Vervolgens vindt men de beschrijving van 184 voorwerpen in vocht bewaard, en van 508 voorwerpen, welke gedroogd zijn, en de ontandingen van zachte en vaste deelen door onderscheidene ziekten aantoonen; ook in de rangschikking van deze voorwerpen is dezelfde volgorde gehouden. Hierop volgen de beschrijvingen van 485 in vocht bewaarde en van 352 gedroogde preparaten uit onderscheidene klassen van dieren genomen, ten einde, door vergelijking met zoodanige werktuigen van het menschelijk ligchaam, deze zoo veel te meer op te helderen, en derzelver voortreffelijkheid aan te toonen. Even als bij de ont-

ningrijk Holland, 1ste Deel, loopende over het jaar 1806, Amst. en den Haag 1809, 4°. pag. 24 en vervolg.

BOEKB. III DEEL. C

leedkundige voorwerpen uit het menschelijk ligchaam, de tot de ziektekundige ontleedkunde behoorende voorwerpen volgen, zoo vindt men hier na de beschrijving der deelen van dieren eene vermelding van 16 in vocht bewaarde, en van 51 gedroogde voorwerpen uit het dierenrijk, welke door ziekte ont aard, of reeds voor de geboorte misvormd zijn; terwijl eenige door kunst nagemaakte deelen van 's menschen ligchaam uit den gezonden en ziekelijken staat, ten getale van 13, afzonderlijk beschreven worden.

Eindelijk wordt dit werk besloten door de beschrijving van die voorwerpen, welke, nadat deze verzameling 's lands eigendom geworden is, bij het zelve zijn aangekocht, of op eene andere wijze zijn verkregen.

Daar de aard van zoodanig werk niet toelaat, om bepaaldelijk sommige voorwerpen als de meest belangrijkste aan te wijzen, zoo vinden wij ons genoodzaakt, ons alleen bij deze algemeene opgave te bepalen, terwijl de beschrijvingen zoodanig zijn ingerigt, dat een deskundige de waarde en nuttigheid der stukken gemakkelijk kan beoordeelen. Wij eindigen dus deze aankondiging met den hartelijken wensch, dat de grijze Hoogleraar, welke door de uitgave van deze beschrijving, zijne, door zoo vele jaren onafgebroken ijver en kunde te zamen gebragte, verzameling algemeen heeft bekend gemaakt, nog lang door eene ongestoorde rust zich zal mogen verheugen in de vruchten van zijnen ten nutte van de wetenschappen en het menschdom zoo wel besteden tijd.

J. BLEULAND, ICONES ANATOMICO-PHYSIOLOGICÆ
*partium corporis humani in animalium, quæ
 in descriptione Musei Academiae Rheno-Trajectinæ
 inveniuntur. Fasc. 1—4. Trajecti ad Rhenum
 apud J. Altheer, 1826. 4º.*

J. BLEULAND, ICONES ANATOMICO-PHYSIOLOGICÆ
*partium ad anatomiam animalium pertinentium,
 quæ in descriptione Musei Academiae Rheno-Tra-
 jectinæ inveniuntur. Fasc. 1, 2. 4º.*

J. BLEULAND, ICONES ANATOMICO-PATHOLOGICÆ,
*partium C. H., quæ in descriptione Musei Aca-
 demia Rheno-Trajectinæ inveniuntur. Fasc. 1—
 6. 4º.*

De Hoogleeraar J. BLEULAND, door eene goed-
 gunstige beschikking van Z. M. in staat gesteld
 zijnde, aan het verlangen van vele binnen- en
 buitenlandsche geleerden te voldoen, met ten min-
 ste de voornaamste voorwerpen van zijne ont-
 leedkundige verzameling door afbeeldingen meer
 bekend te maken, heeft in de bovenvermelde
 afdeelingen de meest belangrijke stukken uit zijne
 verzameling niet alleen afgebeeld, maar tevens de-
 zelve meer uitvoerig beschreven, als zulks bij de
 algemeene beschrijving van alle de stukken, in het
 te voren aangekondigde werk, mogelijk was ge-
 weest. Moeijelijk was 't voorzeker, uit zulk eenen
 grooten voorraad de meest belangrijke voorwerpen

te kiezen , en in deze keuze heeft de Hoogleeraar zich bepaald tot de werktuigen der ademhaling , omloop van het bloed , spijsvertering , de hersenen , de vliezen , welke in de onderscheidene holligheden deze deelen bevatten. Niet alleen heeft de Hoogleeraar zich bij den gezonden staat der deelen bepaald , maar in de derde afdeeling de ontaarding van onderscheidene werktuigen , tot de bovengemelde hoofdstukken behorende , benevens eenige ziekelijke veranderingen der werktuigen tot de pissaffcheiding , en tot de voortteling geschikt , afgebeeld , en hierbij gevoegd niet alleen de noodige uitlegging , en vergelijking met andere door hem waargenomene gevallen , maar tevens de voorafgegane ziekte , waar zulks mogelijk was , beschreven , en gewag gemaakt van hetgeen verder bij de opening dier lijken merkwaardig was voorgekomen. Deze platen derhalve maken met de hiervoor aangekondigde beschrijving van zijne geheele verzameling één geheel , en vormen daarvan het tweede deel , onder den , daarbij naderhand gevoegden algemeenen titel : J. BLEULAND , OTIUM ACADEMICUM , continens descriptionem speciminum nonnullarum partium C. H. et animalium subtilioris anatomiae ope in physiologicum usum præparatarum , aliarumque , quibus morborum organicorum natura illustratur. Traject. ad Rhenum 1828.

Het is geenszins te verwonderen , zoo als de schrijver zelve in zijne voorrede zegt , dat zijn Hooggel. tegen de uitgave en vereischte bewerking dezer stukken , bij zijne ver gevorderde jaren , heeft opgezien , daar een ieder , welke zoodanig werk immer ondernomen heeft , de groote moeijelijkheid , ja

zelfs dikwijls eene volstrekte onmogelijkheid heeft moeten ondervinden , om datgene naauwkeurig in plaat te brengen , hetwelk in voorwerpen , door fijne ontleedkunde , en voornamelijk volgens de manier van den beroemden RUISCH bereid , gezien wordt , en dikwijls [niet dan door het gewapend oog behoorlijk kan onderscheiden worden ; of alle die ziekelijke ontappingsen van deelen , welke reeds eenigen tijd in wijngeest bewaard zijn geworden , overeenkomstig hunnen aard aftebeelden. En deze moeilijkheid wordt nog vermeerderd , wanneer de ontleedkundige zich zelven de teekeningen niet kan vervaardigen , maar daartoe eenen teekenaar , schoon de grootste bekwaamheid in zijn vak bezittende , doch geen ontleedkundige zijnde , moet gebruiken. Daar zulks het geval van den Hoogl. BLEULAND geweest is , moet men voorzeker hieraan toeschrijven , dat met hoeveel zorg de teekenaar en graveur deze platen hebben zoeken te vervaardigen , zij niet in allen even gelukkig geslaagd zijn , om juist datgene aan te duiden , hetgeen bij de beschouwing der præparaten zelven zoo duidelijk in het oog loopt. Hetwelk zoo veel te meer te bejammeren is , dewijl zij , wien het geluk niet is te beurt gevallen , deze uitmuntende verzameling te bezigtigen , hierdoor zich zelven minder van de voortreffelijkheid der voorwerpen zullen kunnen overtuigen.

Zal de ziektekundige ontleedkunde , welke thans in alle landen meer en meer beoefenaren vindt , de gewenschte diensten aan de geneeskunde bewijzen , zoo wordt vooreerst nog de mededeeling en grondige beschouwing van veelvuldige waarnemingen vereischt. Iedere bijdrage daartoe kan

dus niet dan alleraardigst en nuttig zijn voor den practischen geneesheer, en wij twijfelen niet, of allen, welke belang stellen in de uitbreiding en volmaking der genees- en heilkunde, zullen met ons den in dit vak grijs geworden Hooggeleeraar hunnen dank betuigen voor dit door zijn Hooggel. ondernomen werk, met den wensch, dat zijn Hooggel. moed en krachten zal behouden, om nog meerdere belangrijke waarnemingen mede te deelen.

ONDERRICHTINGEN EN VOORSCHRIFTEN, *om de gewone ziekten van Europeanen in heete gewesten te ontgaan, en zich aldaar spoedig aan het klimaat te gewennen, bijzonder met betrekking tot Nederlandsch Indië*; door F. A. C. WAITZ, Med. Doct. Stads Genees- Heel- en Vroedmeester te Samarang, Lid van het Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Batavia enz. Te Amsterdam bij C. G. Sulpke, 1829. 8°. 155 bladz.

Met bijzonderen lust zetten wij ons, om van dit werkje van den heer WAITZ verslag te geven, omdat wij daarmede tevens de hoop opvatten, dat onze aankondiging ter verspreiding en aanbeveling van hetzelfde, en alzoo ter bevordering zal verstreken van het groote nut, dat het voor allen, die daarbij belang hebben, zal kunnen te weeg brengen; het is een boek, welks inhoud, hetgeen niet altijd het geval is, allezins aan den titel voldoet, en hetzelfde verdient naar ons oordeel zoo zeer de

aanbeveling aan allen , wien het lust , of wier bestemming het is , naar Oostindien , vooral naar Nederlandsch Indië te gaan , dat wij het daarvoor houden , dat zij zich zelven te kort doen , indien zij zich dit werkje niet aanschaffen en de voorschriften niet behartigen en opvolgen , die daarin worden gegeven. Zij zullen hier vooreerst de geruststellende en aanmoedigende verzekering ontvangen dat het grootendeels van hen zelven afhangt , om ook in Indië eene ongestoorde gezondheid te genieten en te bewaren , en voorts zullen zij hier de raadgevingen vinden van eenen verlichten , ervarenen en welmeenenden vriend , wien de zorg voor hunne welvaart ter harte gaat , en die daarom geene moeite gespaard heeft , hun hun waar geluk te doen kennen , en aan zijne voorschriften door duidelijke en algemeen verstaanbare aanwijzing der gronden , waarop zij rusten , ingang te doen vinden.

Onder alle de levende schepselen is de mensch de eenige , die overal op den aardbol te huis hoort , en die het voorregt bezit , zonder gevaar van zijn leven de eene luchtstreek tegen de andere te kunnen verwisselen. Hoe groot ook de verscheidenheid van zijn geslacht in de verschillende werelddeelen en hoe krachtig ook de invloed van een verschillend klimaat op zijn gestel zijn moge , zijn verblijf en bestaan is daarom niet binnen de grenzen van het land zijner geboorte bepaald. Hij bezit het vermogen en de middelen , de krachtige inwerking der buitenwereld op zijn gestel te wijzigen , het schadelijke daarvan te weren , naar een ander gewest over te gaan en zich aldaar aan eene geheel tegenovergestelde natuur te wennen en te acclimateren.

Gemakkelijker zal dit reeds zijn voor hem, die niet van de uiterste polen der aarde, maar uit meer gematigde luchtstreken naar een warmer gewest overgaat. Naar een heet gewest tusfchen de keerkringen verplaatst, is hij ook al dadelijk opgeleid tot den ftrijd, dien zijn geftel moet aangaan tegen een ongewoon klimaat en luchtgeftel, alwaar alle elementen en krachten der natuur in eene verhoogde mate werkzaam zijn, en hem bedreigen. Hij behoort dus daartoe te zijn voorbereid, zijne wapenen in tijds te hebben gekozen en van de magt van den tegenftand behoorlijk kondfchap te hebben genomen. Met dat alles moet reeds in het vaderland en voorts gedurende de reis een aanvang zijn gemaakt. De uitrusting nu beftaat vooral in een gezond ligchaamsgeftel, eene gedurige oplettendheid op zich zelve; (want het *kent u zelve* komt hier bovenal te pas) en ftrenge matigheid in alles, wat hij geniet. Voorts make hij zich wel bekend met het terrein, dat hij voortaan zal betreden. Hij zal daar fpoedig zien, doch behoort dit reeds vroeger te weten, dat niet overal in Indië, ook niet op Java, Bataviafche moerasfen, evenmin als overal in Italië Pontijnfche poelen zijn, en dat niets hem belet, ver van die weinige droevige oorden, in eene zuivere lucht te leven. Al verder behoort hij te weten, welken invloed zoo vele verfchillende omftandigheden op zijn ligchaam zullen uitoefenen, welke veranderingen dit daardoor ondergaat, hoe het evenwigt tusfchen werking van buiten en tegenwerking van binnen kan worden onderhouden; en naar deze kennis regele hij zijne levenswijze. Afwifeling van arbeid en rust, fpijs en drank, kleeding en huizing, uit-

spanning en vermaak, dit alles moet beredeneerd en naar de omstandigheden gewijzigd zijn. Zijn vroegere gewoonten en hebbelikheden daarmede strijdig, men moet dan standvastigheid van geest genoeg bezitten, om die te kunnen afleggen; en tegen andere goede, wel gekozene gebruiken des lands te verwisfelen. Oplettendheid op de levenswijze der Indianen zoo wel als der landgenooten zal vele leerzame voorbeelden opleveren, om te weten, bij de eenen, hoe men zich gedragen, bij de anderen veelal wat men laten moet. Men raadplege omtrent dit alles met deskundigen, vooral met ervarenene geneeskundigen, gelijk onze fchrijver is, wiens boekje wij nu nog eens tot dat einde aanbevelen. De door ons kortelijk aangewezene voorschriften worden daarin niet alleen breeder en vollediger in alle bijzonderheden opgegeven, maar ook beredeneerd, en de redenen daarvan ter overtuiging van een ieder kort, doch genoegzaam uitvoerig en duidelijk voorgedragen. De ftijl is almede goed en befchaafd, of toch flechts zelden door den ftijven vorm der school een weinig gekneld. Ieder zal dus dit werkje ook met genoegen lezen en daaruit voorzeker vele nuttige lesfen ontvangen.

**PRAKTISCHE WAARNEMINGEN OVER EENIGE JAVAANSCH-
SCHE GENEESMIDDELEN , welke niet alleen vele
uitheemsche medicamenten , die thans nog van Eu-
ropa naar Java moeten worden overgezonden ,
kunnen vervangen , maar dezelve ook tegen eenige
ziekten , op het eiland Java heerschende , in
werkzaamheid overtreffen. Door F. A. C. WAITZ,
Med. Doct. , Stads Genees- Heel- en Vroedmees-
ter te Samarang , enz. Te Amsterdam , bij
C. G. Sulpke. 1828. 8o. 75 bladz.**

**PRAKTISCHE BEOBACHTUNGEN ÜBER EINIGE JAVA-
NISCHE ARZNEIMITTEL , welche u. s. w. aus
dem Holländischen übersetzt und mit Anmerkun-
gen begleitet von J. B. FISCHER , Med. et Chir.
Doct. Leipzig : F. A. Brockhaus und Brusfel :
J. Frank. 1829. 8o.**

Wij voegen bij den titel van dit tweede werkje van denzelfden schrijver , van wiens ander werk wij zoo even verflag gedaan hebben , tevens dien der Hoogduitsche vertaling , om dat de vertaler bij zijne vertaling eenige , vooral kruidkundige ophelderingen gevoegd heeft , waartoe hij door den heer BLUME , wien hij in de uitgave der *Flora Javae* behulpzaam is , in staat is gesteld. Dit werkje is meer bepaaldelijk voor geneeskundigen , en kan in het bijzonder voor hen , die op Java de praktijk uitoefenen , en tot het doel op den titel vermeld , dienstig zijn. Wij zullen uit dit boekje een en ander , dat ons op-

merkelijk toefschijnt, aanstippen, om den inhoud kortelijk te doen kennen. Vooraf wordt met weinige woorden opgemerkt, dat de Javanen slechts zeer geringe kennis van de geneeskunde hebben, offchoon afzonderlijke personen, aldaar onder den naam van *Doekoens* bekend, zich met de behandeling der zieken belasten. De schrijver laat hierop zijne waarnemingen volgen. Onder de purgeermiddelen vond hij de bladen der *Cerbera Manghes* L. volkomen met de Senebladen in werking overeenkomstig. De vertaler voegt hierbij, dat *Cassia alata* L. dezelfde diensten doet. Onder de *diaphoretica*, die hier worden aanbevolen, wordt ook nog de *Eupatorium Ayapana* VENT. genoemd, die in het begin dezer eeuw zoo beruchte plant, waarmede de broeder van Kapitein BAUDIN als een tweede JASON met het gulden vlies, uit Brazilië naar Isle de France overvlugtte en die hij aldaar als een algemeen *panacé* uitventte. Van daar werd zij naar Java overgeplant, waar men nog veel met dit kruid opheeft. In Europa is men het sedert lang eens, dat hetzelfde als geneesmiddel geene waarde heeft. In plaats daarvan verdient *Conyza balsamifera* L. de voorkeur. *Ocimum gratisimum* L. kan de plaatsvervanger van onze *Labiata aromatica*, *Melissa*, *Hyssopus* en anderen zijn. De bast van *Alyxia aromatica* REINW. heeft veel overeenkomst met de *Cannella alba* en *Cortex Winteran.*, en is een uitmuntend middel tegen kramp en verzwakking van de maag. De plant, eene *Apocinea*, is in Indië algemeen onder den naam van *Pulasfari* bekend en reeds door RUMPHIUS (*Herb. Amb.* V. 33) beschreven. Men heeft dit middel ook reeds in Europa beproefd.

Profesfor WALTHER te Bonn vond hetzelfde zeer dienstig in *chronische diarrhæen* en in ligte zenuw-ziekten der vrouwen. Het schijnt dezelfde plant te zijn, die FORSTER op de Sociteits- en Vrienden-eilanden en onder den naam van *Gynopogon stellatus* beschreven heeft (*Nov. Gen.* n°. 18.) *Sintok* en *Masfoi* zijn basten van niet genoegzaam bekende foorten van *Laurus*, worden in Indië veel ter markt gebragt, komen eenigzins met *Cort. Culilawan* overeen, zijn beide zeer aromatiek en uitmuntende versterkende en krampstillende middelen, vooral tegen krampachtige aandoeningen in het darmkanaal. Onder de *tonica amara* worden *Stipites Menispermii* (*Cocculus crispus* DEC.) tegen tusfschenpoozende koortsen, verstoppingen der lever en milt, geelzucht enz. geprezen. De bast van den *Surenboom*, (*RUMPH.* III. p. 607 *Cedrela Toona* ROTTL. ROXB. Cor. t. 238), wiens hout op Java als voortreffelijk timmerhout bekend is, wordt door onzen schrijver een goddelijk middel genoemd tegen den chronischen buikloop; dezelve is ook reeds door de Heeren HORSFIELD, TESCH en BLUME (*Bijdr.* 199) zoodanig bevonden. Den bast van het hout van Timor (misfschien van *Strychnos colubrina* L.) heeft de heer W. als sterk *adstringens* in de laatste *stadia* van *dysenterie* enz. zeer nuttig bevonden. Andere nuttige *adstringentia* zijn de schillen der smakelijke Mangoestan-vruchten, de wortelen der *Gojaves* (*Psidium pyrifera* L.). Onze *Malva* en *Althaea* kunnen door *Hibiscus tiliaceus* L. en andere Indische *Malvaceae* worden vervangen. Zeker infekt, eene tor, doet dezelfde werking als de Spaansche vliegen, doch werkt nog sterker. Het is gemeen

op Java en in China, en aldaar als *vescatorium* in gebruik. Het is de *Mylabris pustulata* OLIV. Men weet, dat de *Mylabris Cichorii* LINN. in Italië even zoo gebruikt wordt.

SPECIMEN MEDICUM DE DENTITIONE SANA ET MORBOSA, *quod publico et solemnī examini submittit*
ISAÄCUS VAN LIER. *El. T. Rheno-Trajectinus.*
Amstelodami 1828. 8°.

De Schrijver van deze in het openbaar aan de Utrechtsche Hoogeschool verdedigde verhandeling, ter verkrijging van de waardigheid van Med. Doctor, heeft dezelve in twee hoofdstukken verdeeld. In het eerste derzelve, zijn onderwerp anatomisch-physiologisch beschouwende, heeft hij uit de oudere en latere meest bekende schrijvers al dat geen bijeen verzameld, hetwelk tot de natuurlijke historie der tanden, en derzelver ontwikkeling bij den mensch betrekking heeft, sprekende met een enkel woord over het onderscheid der tanden bij den mensch en de dieren.

In het tweede hoofdstuk handelt de Schrijver over de ziekelijke ongesteldheden, welke bij de ontwikkeling der tanden somtijds worden waargenomen, en na eene algemeene optelling der verschijnselen, welke eene moeilijke tand-ontwikkeling aanduiden, gaat hij over om ieder dezer verschijnselen in het bijzonder te behandelen, en door waarnemingen van beroemde schrijvers op te helderen; terwijl hij daar-

na de oorzaken der ziekelijke tand-ontwikkeling nagaat en eindelijk de door den beroemden WICHMANN en anderen tegen de ziekelijke ontwikkeling der tanden bijgebragte redenen bescheidenlijk zoekt te wederleggen.

Het geheele tweede gedeelte dezer Verhandeling geeft blikken, dat de Schrijver deze stof wel doordacht heeft.

DISSERTATIO MEDICA INAUGURALIS: *de animi pathematibus, morborum mentalium causis præcipuis, quam defendet FRANCISCU ERMERINS Zirizea Zelandus, ad diem XX Junii MDCCCXXIX, Hora XII—1, Lugd. Bat. ap. L. Herdingh et Filium. 98 bladz. Octavo.*

Deze welgeschrevene Academische Verhandeling over een in onze dagen veelbesproken onderwerp is in drie hoofdstukken verdeeld, in het eerste van welke de S. de bewijzen *a priori* mededeelt, in het tweede de historische van de ervaring ontleend, in het derde eindelijk het onderzoek der *causae remotae* bezigt tot betoog zijner stelling, dat de hartstogten als de voornaamste oorzaken van krankzinnigheid moeten beschouwd worden. Daar is, dus redeneert hij, eene treffende overeenkomst tusschen de uitbarsting van eenen hevigen hartstogt en de vlagen van krankzinnigheid, iedere soort van deze laatste is door haren eigenen hartstogt van de overige onderscheiden en dezelfde overeenkomst als in de uiterlijke

gedaante wordt aangetroffen, heeft ook plaats in beider innerlijke natuur, waarin blijkbaar de vrijheid der ziel voor korter of langer tijd is opgeheven. Den overgang van de een tot de andere ziet men in de zoogenoemde *folie raisonnante*, van welke de franfche auteurs melding maken. Daarenboven fchijnt het *stadium prodromorum*, die inwendige ftrijd tuffchen zinneloosheid en gezond verftand, ons naar denzelfden oorfprong heen te wijzen. De gefchiedenis leert, dat elk tijdvak zijne krankzinnigheid gehad hebbe, met de algemeen heerschende hartstogten, met den tijd- en volksgeest geheel overeenftemmende. (Dit gedeelte inzonderheid is uitmuntend bewerkt.) Eindelijk de ondervinding getuigt, dat die leeftijd en die gefteften meest aan krankzinnigheid zijn blootgefteld, welke meest voor fterke hartstogten vatbaar zijn en dat de zoogenaamde *causæ physicae* zelden alleen genoegzaam zijn, om krankzinnigheid voort te brengen, tenzij zich bij dezelve *causæ morales* gevoegd hebben.

In een' tijd, waarin krankzinnigheid en misdrijf van de eene fchool als *ligchaamsziekten*, van de andere als *zonden* befchouwd worden, en men van beide kanten de zaak tot uiterften drijft, kan eene poging als die van den jeugdigen, doch bekwamen fchrijver, om een onderwerp van dat gewigt be daardelijk te overwegen en de eenzijdige fellingen der *materialisten* te beperken, zonder zich op de hand der *mystici* te voegen, kan zeg ik, zulk eene poging niet dan de algemeene goedkeuring wegdragen.

De Heer ERMERINS handhave zijnen in de geneeskundige wereld zoo roemrijk bekenden naam; hij

ga voort op de onder zulke goede voortteekenen ingeslagene loopbaan, en blijve zijne ledige uren toewijden aan de studie van eene der gewigtigste, doch tevens moeilijkste gedeelten der pathologie of ziektekunde!

VERSLAG VAN EEN IN 1828 UITGEKOMEN WERKJE
*van Dr. FISCHER te Dresden, met bijgevoegde
 aanmerkingen van C. PRUYS VANDER HOEVEN.*

Onlangs viel mij in handen een boekje van Dr. FISCHER te Dresden, getiteld: *Gerechte Besorgnisse wegen eines wahrnehmbaren Rückschreitens der innern Heilkunde in Teutschland. Leipzig, Verlag von Leopold Voss. 1828.* (1) Door den titel opgewekt, zag ik het in, doorbladerde en las het, en

(1.) Van gelijken inhoud is het werkje van den Heer RIBES: *de l'anatomie pathologique, considérée dans ses vrais rapports avec la science des maladies*, Paris 1828, waarin hij zich beklagt over de heerschende anatomische school te Parijs, welke van de *anatome pathologica* den eenigen grondslag der ziektekunde maakt, deze als de gansche pathologie beschouwt en van geene algemeene ziekten hooren wil. Hare voorname voorstanders zijn de Ontleed- en Heelkundigen der Hoofdstad (echter op verre na niet allen). Hij berispt het overdrevene van dit onzijdig stelsel en bestrijdt het met de wapenen van theorie en ondervinding.

Men ziet hieruit, dat de klacht zich niet tot Duitschland alleen bepaalt.

vond deszelfs inhoud zoo belangrijk , dat ik befloot , het door middel van dit Tijdschrift aan onze Nederlandsche kunstgenooten bekend , te maken.

De onontbeerlijkheid der geneeskunde , dus redeneert de schrijver , maakt de vorming harer beoefenaars in alle staten tot eene erkende behoefte. De pogingen van ieder verlicht Gouvernement , daartoe in 't werk gesteld , en de zorgen , daaraan besteed , leggen der geneeskunst den duren pligt op , zichzelve , zooveel mogelijk , te volmaken. Groot zijn de verwachtingen , die zij te bevredigen ; nog grooter de vooroordeelen , die zij te overwinnen heeft. Uit dien hoofde behooren zij , welke zich aan haar hebben toegewijd , bovenal daarnaar te streven , haar , met achterstelling van eigen voordeel , de haar toekomende achting te verzekeren.

Zij kunnen dit , zoodra zij er openlijk vooruit komen , dat de geneeskunde in haren geheelen omvang veel te uitgebreid is , dan dat één mensch zich al derzelve verschillende vakken zou kunnen eigen maken. Immers , daar de geneeskunde van onzen tijd zoovele kundigheden en hulpwetenschappen omvat , dat den praktischen geneesheer eene meer dan oppervlakige kennis derzelve tot sieraad verstrekt , zoo laat het zich niet vermoeden , dat eenig sterfeling zich op haar volkomen bezit zou kunnen beroemen. Hieruit ontstaat nu van zelf eene scheiding met opzigt tot de meerdere of mindere beoefening van het eene of andere gedeelte , en terwijl men in Duitschland en Pruissen zich over den bloei der *medicina politica* en *forensis* teregt verheugen mag , terwijl de geneeskunde als wetenschap in die landen steeds grooter vorderingen maakt , kan men de vraag

naar hare voortgangen als kunst niet zoo bevredigend beantwoorden. 't Is waar, een gedeelte derzelve, de heilkunst namelijk, deed in de laatste jaren reuzenschreden, maar de inwendige geneeskunst bleef merkkelijk achter; hare studie was veel minder geliefd, dan te voren. Het aantal Doctoren is naauwlijks te noemen, ja zij zijn niet slechts genees- maar ook geëxamineerde heilkundigen, doctoren in de beide vakken, dikwijls zelfs nog vroedmeesters, oculisten enz.; maar het aantal ervarenen; nadenkende en bekwaame artsen, van welke voorheen elke kleine stad verscheidene kon aanwijzen, het aantal voortreffelijke inwendige *practici* wordt gedurig minder. Ten bewijs daarvan strekt het gebrek aan waardige kandidaten voor het leeraarambt der inwendige practijk, hetwelk tot kluchtige misgrepen aanleiding gegeven heeft.

Als oorzaken van dit verval der inwendige geneeskunst, zijn de door den oorlog meer noodzakelijk geworden chirurgie, het vooruitzicht op een spoedig bestaan door de vereeniging van beide vakken, het gezag van groote namen, het ondankbaar lot bij de behandeling van chronische en gecompliceerde kwalen, in tegenoverstelling van de schitterende belooning van welgelukte heilkundige operatiën aan te merken.

Intuschen maakt juist het hooge standpunt, hetwelk de heilkunde in onze dagen bereikt heeft, de vereeniging van beide vakken ongeraden. De grondige geleerdheid, de bekendheid met de waarnemingen van alle tijden, de studie der volksziekten en eigene ervaring, welke de inwendige *practicus* behoeft, beletten hem, ook nog in de heilkunst een groot

man te worden. Van den anderen kant zijn de bijzondere studie en litteratuur, de diepe anatomische kennis, de zoo moeilijke uitoefening der kunst en de niet minder moeilijk te verkrijgene handigheid in het opereren, de vereischte tegenwoordigheid van geest en gevatheid, de zoo veel tijd vorderende chirurgicale practijk even zoo vele hinderpalen, welke den *chirurgus* verhinderen, naar den lauwer der inwendige geneeskunde te staan. Door de vereeniging van beiden moet noodwendig de eene voor de andere onderdoen, en gewoonlijk zal dit lot de geneeskunst treffen, omdat hare mededingster in de oogen van het publiek het meest uitblinkt en het voor *routiniers* ligt valt, naar een of ander handboek te kureren.

Door het *dogmatismus* boven hare sfeer verheven, moest de inwendige geneeskunst van zelve tot de *empirie* terug keeren. Na zoo vele mislukte proeven blijft ons alleen de hoop op betere tijden overig. Dat echter de *empirie* niet gerechtigd zijn kan, een vraagstuk optelosfen, waaraan de rede te vergeefs hare krachten beproefde, behoeft naauwlijks eenig betoog. Geen der nieuwere of oudere stelsels, alleen het *eclecticismus* kan vooralsnog onze zekere gids zijn. Een vertrouwelijke omgang met de beroemdste artsen van vroegeren en lateren tijd belooft ons nog altijd de schoonste vruchten, en kunnen wij al niet tot het binnenste heiligdom der natuur doordringen, wij betreden toch aan hunne hand den drempel van dat heiligdom. Daartoe moet de arts aan de zuivere bronnen zelve zich laven en uit de schriften van HIPPOCRATES, den arts der natuur, en die zijner waardige leerlingen zijne kunst putten. Zoo en zoo

alléén wordt hij in den geest dier edele kunst ingewijd en kan hij zich naar zulke modellen tot iets groots vormen.

Doch nu eerst heeft hij een' tweeden pligt te vervullen, die van zijne kunst te volmaken, waartoe hij aan haar alléén alle zijne krachten toewijden, voor haar alléén geheel en onverdeeld leven moet, woekerende met de nalatenschap van het voorgeslacht.

Vereischt derhalve de inwendige geneeskunst van hare ijverige beoefenaars zoowel wetenschappelijke volmaking, als praktische toepassing, zoo blijft aan dezen geen tijd over voor heilkundige praktijk; terwijl evenmin de vlijtige en uitfluitende beoefening der propadeutische wetenschappen een waarborg der bekwaamheid tot de genees- en heilkunst wezen kan. Want de praktijk vereischt inderdaad niet minder ijver en volharding, dan genie. Bezit de arts van beroep ook uitstekende kundigheden in de *Chemie*, *Botanie*, enz., zoo zal men hem echter daarom niet ligt een profesoraat in deze wetenschappen toevertrouwen, omdat hetzelfde meer vordert, dan van een' man te verwachten is, welke die vakken slechts als bijzaak en als *dilettant* behandeld heeft. Dit is niet meer dan billijk en prijslijk. Dan gebiedt de geneeskunst niet dezelfde voorzorg? Is haar invloed zoo niets beduidend, dat dezelve geene oplettendheid hoegenaamd verdient? Waarom dan niet liever de praktijk tolvrij verklaard? Alléén dan zal de geneeskunst aan hare ware bestemming beantwoorden, wanneer zij zonder eigenbelang en met werkdadige menschenliefde wordt uitgeoefend. Heb-

zucht en geldgierigheid maken van de praktijk eene koopmanschap. De vrek wordt ongevoellg voor het lijden der armen. Hij streeft alléén naar de gunst der rijken en gegoeden, en laat gaarne de behoeftigen in hunnen nood aan de zorg zijner ambtgenooten over.

Uit de geneeskunst, als stam, sproten de takken, wier bloei thans zoozeer onze bewondering wekt, Verdient dan de grijze stam niet onze gelijke verzorging? Zal zijn val niet dien der takken medellepen? De genezing van tot hiertoe ongeneeslijke kwalen, tegen welke de pogingen der natuur niets vermogen, ziedaar het doel in den olympischen strijd. Alleen aan de scheppende kracht der rede is het voorbehouden, daar op nieuw aantevangen, waar de navolging der natuur ophoudt, en, door herleiding der verschijnselen tot eenvoudige wetten, het ondoordringbaar schijnend duister optehelderen. De empiristen mogen zich met het zichtbare vergenoegen, de eischen der geneeskunst gebieden naar het onzichtbare te streven. Anderen mogen die pogingen overdreven noemen, de teruggang der geneeskunst vordert groote inspanningen, om haar op gelijke hoogte met de uit haar gesproten wetenschappen te handhaven, en haar niet, tot nadeel ook van andere kundigheden, steeds dieper en dieper te zien wegzinken.

Wij Duitschers, dus eindigt de schrijver, wenschen vurig en openlijk Griekenlands herstel en bevrijding, als een schuldig offer aan de schimmen van hen, aan wie kunsten en wetenschappen haren oorsprong dank weten. Ook de inwendige geneeskunst dankt hun haar eerste stelsel, op waarnemingen gevestigd,

en ook zij derhalve heeft de wettigste aanspraak op eene gelijke deelneming. En is Duitschland door zijne geographische ligging en andere hinderpalen buiten staat, een dadelijk aandeel aan dien strijd te nemen, zoo kan het toch, door herstelling der geneeskunst bewijzen, hoeveel hetzelfde aan de beschaving eener kunst gelegen ligt, wier stichter eenmaal bij de Hellenen goddelijke eer wedervoer.

Uit dit kort overzicht van het werkje van den heer FISCHER ziet men, dat hetzelfde wenken bevat, aller behartiging overwaardig, weshalve ik het geenszins overtollig acht, er nog eene wjl bij stil te staan.

De bekommring van den Duitschen schrijver, behoeven ons Nederlanders tot nog toe niet te ont-rusten. Integendeel is de toestand der Heelkunde in ons Vaderland nog weinig geëvenredigd aan den bloei derzelve in andere landen; ja het schijnt zelfs, dat den heelkunstenaar bij ons publiek eene mindere onderscheiding te beurt valt, dan den arts.

De heelkunst (vooral als kunst beschouwd) moet het meest bloeijen onder eene oorlogzuchtige natie, tuk op veroveringen. Op het oorlogsveld heeft zij de beste gelegenheid, zich te ontwikkelen, en in de vroegere en latere veldtogten der Franschen hebben zich de groote meesters in de kunst bij die natie gevormd. Geen wonder derhalve, dat de strijd tusfchen de artsen en chirurgijns in Parijs met niet minder verblittering dan onbetamelijkheid, in vroeger tijden gevoerd, eindelijk ten voordeele der laatsten moest uitvallen. Geen wonder dat NAPOLEON de veroveraar alleen aan de heelkunde een' rang onder de Wetenschappen toekende; terwijl de geneeskunde zoo menigwerf het voorwerp was zijner

onbeschofte spotternijen. Bij ons daarentegen is de zaak omgekeerd. Een handeldrijvend volk, van den krijg afkeerig, naar den vrede hakende, voor veroveringen niet berekend, had de heekunst voor onzen staat dat belang niet, hetwelk zij voor andere staten hebben moest. Van daar, dat in ons land aan bijzondere instellingen voor de heekunde weinig gedacht is en dat alleen in Amsterdam een chirurgisch genootschap is opgericht. De heekunstenaar, geheel door oefening gevormd, miste die wetenschappelijke opleiding, welke den liberalen geleerde onderscheiden moet. Wij mogen het dus als een goed teeken der tijden aanmerken, dat de aandacht der regering op deze belangrijke zaak gevestigd is, en dat deze door de oprigting van heekundige scholen daarin heeft getracht te voorzien. Intusschen hiermede is de zaak geenszins voldongen. Wil men de heekunde op eene gelijke hoogte met de geneeskunde gebragt zien, men geve den heekunstenaar een' gelijken rang in de geleerde wereld, als den arts. Hij geniete dezelfde voorregten, dezelfde beschaafde opvoeding, dezelfde onderscheiding; en waarom zou hij die niet genieten, daar zijne kunst even nuttig en eerbiedwaardig is, als die van den geneesheer. Waarom zal men van den *medicus* een' academischen graad vorderen, terwijl de *chirurgus* dien niet behoeft? Waarom geeft men aan den arts eene academische opvoeding, terwijl de heekunstenaar, op eene school van minderen rang onderwezen, zich met een onderwijs ten halve vergenoegen moet. Ik noem dit onderwijs ten halve, niet om daardoor in het minste te kort te doen aan de verdiensten en bekwaamheden van zoovele kun-

dige mannen , welke aan het hoofd dier inrigtingen geplaatst zijn , maar omdat dit onderwijs tegen een klein loon gegeven wordt door hen , die , in een drukken praktischen werkkring levende , het niet dan als bijzaak behandelen kunnen , en zich nimmer onverdeeld aan dat onderwijs kunnen toewijden , en omdat , zonder zulk eene onverdeelde toewijding , het onderwijs altijd onvolkomen moet blijven. Amsterdam maakt hieromtrent eene uitzondering , waar de leeraars door een behoorlijk traktement in staat zijn gesteld , om voor hunne wetenschap te leven. Ook is deze stad door hare volkrijkheid en uitgestrektheid voor eene school van operative heekunde bij uitstek geschikt. Het is ondertusschen in het belang der goede zaak hoogst wenschelijk , dat eene vereeniging der Amsterdamsche school met het Amsterdamsch Athenæum aan het onderwijs aldaar dien meer Academischen vorm zal geven , welke den heekunstenaar als geleerde in gelijken rang met den arts plaatsen kan. Want juist dit is het groote punt , waar het bij ons er op aan komt. Het vooroordeel , als of de *chirurgus* tot eene mindere klasse dan de doctor behoorde , moet worden uitgeroeid. Plaats den eersten door vorming , opvoeding en beschaving op eenen gelijken voet met den laatsten en het vooroordeel zal ophouden , en wil men den *chirurgus* op zijn waar standpunt plaatsen , men vorme hem niet tot louter operateur , maar tot *medicus* , men vorme geene *chirurgi medici* , maar *medici chirurgi* , zoo zal men beide , zoowel de genees- als heekunst voor verachtering behoeden.

Is het in Duitschland , naar Dr. FISCHERS zeggen , bezwaarlijk , bekwame mannen voor de leer-

stoelen der praktische geneeskunst te vinden, bij ons bestaat dezelfde moeilijkheid voor die der heilkunde. Dat men hiertoe bij voorkeur Academisch gegradueerde personen verlangt, ligt in den aard der zaak. Men stelle het heilkundig onderwijs op gelijken voet met het geneeskundige en spoedig zal dat bezwaar ophouden. De teederheid van het onderwerp en mijne betrekking tot de Hoogeschool verbieden mij hiervan meer te zeggen, daar velen mij nu reeds van eigenbelang zullen verdenken, tegen welke verdenking het des te moeilijker is zich te verdedigen, daar zij gewoonlijk in hen het eerst opkomt, die met alles wat zij spreken of doen niet anders bedoelen, dan hun finantieel voordeel en daar de zoodanigen voor de behandeling van geschilpunten van zuiver wetenschappelijk belang alle geschiktheid verloren hebben; want de zin voor waarheid is in zulke zielen geheel verftikt en afgestorven.

Liever wil ik nog kortelijk het tweede punt behandelen. Hetzelve betreft de verachtering der praktische geneeskunst. FISCHER zoekt die in de vereeniging van vele vakken. En zeker zoodanige vereeniging is niet gunstig aan eene grondige behandeling. Want de menschelijke geest heeft zijne grenzen, en de grootste mannen zijn niet in alles groot. Maar ik voor mij geloof, dat men ook andere omstandigheden behoort in aanmerking te nemen, om dit verschijnsel te verklaren.

Vooreerst dan moet men eene hoofdoorzaak daarin zoeken, dat in onzen tijd de beoefening der oude letteren niet meer bij onze naburen althans als voorbereiding voor alle geleerde studie is gehandhaafd

geworden. Immers de ware geneeskunst is op klasfiek bodem ontstaan en heeft altijd dien klasfiek tint behouden; zij heeft in alle tijdvakken met de beoefening der oude letteren hetzelfde lot gehad, en gelijk zij bloeide in Griekenland en bij de herleving der letteren zelve herleefde, zoo kan zij in een' tijd minder gedijen, waarin de studie der oude letteren alléén bij hare uitsluitende beoefenaars beperkt is. Omtrent de voortreffelijkheid der Hippocratische geneeskunst kan bij allen, die haar kennen, maar ééne stem zijn. Doch derzelver geest te vatten vermag niemand, zonder letterkundige beschaving. Ik weet wel, dat zeker *anonymus* heelmeeft ter platten lande in de Kunst- en Letterbode het tegendeel heeft beweerd; waar hij onze Nederlandsche school der geneeskunde tegen de onbetamelijke aanvallen van een onbevoegd en ongeroepen beschuldiger willende verdedigen, ons de blijde toekomst voorspeld heeft, dat de Hippocratische geneeskunst eerlang alom over het gansche land zou verspreid zijn; doch ik vrees maar al te zeer, niet-tegenstaande de auctoriteit van dezen *anonymus*, dat hij ons koeijen met gouden horens belooft. Het griest mij te meer, van dezen man te moeten verschillen, omdat hij mij de eer heeft aangedaan een gezegde van mij onder aan den voet zijner verdediging te plaatsen. Wat schrijver toch is er, die aan zulk eene eer ongevoelig is. Maar mijn onbekende begunstiger veroorlove mij, hem op dit punt tegen te spreken. Voor zijne kunde, vooral in het aanhalen van treffende plaatsen, koester ik de diepste hoogachting. Het is enkel zijne voorspelling, die ik waag in

twijfel te trekken. De Hippocratische geneeskunst toch is geene liederlijke deern, die hare bekoorlijkheden voor iedereen veil heeft; zij wil als eene zedige maagd wel eenigen tijd gevrijd wezen, alvorens zij zich gewonnen geeft.

Wanneer derhalve de veronachtzaming der letteren eene hoofdoorzaak is van den teruggang der praktische geneeskunst, dan is ook eene letterkundige propadeutiek het hoofdmiddel tot derzelver herstel.

Doch er bestaan daarenboven nog andere redenen voor dit verval.

De wetenschappen zijn als het ondermaansche aan ebbe en vloed onderhevig. Nu rijzen dan dalen, nu wasfen dan krimpen, nu bloeijen dan kwijnen zij. De tijd, dien wij beleven, is een tijd van weligen bloei der anatomische wetenschap, vooral van dat gedeelte, hetwelk de *anatome pathologica* genoemd wordt. Minder als hulpmiddel voor praktische ziekteleer, dan wel als tak der ontleedkunde behandeld, belooft zij voor de theorie onzer wetenschap eenen rijken oogst. Reeds heeft men op hare grondslagen een nieuw stelsel zien rijzen, en hoezeer ook deze poging wat voorbarig kan schijnen, ziet men er echter in, hoeveel goeds bij al het overdrevene men zich in volgende tijden weligt, als de hoofden bekoeld zijn, van eene juiste toepassing dezer wetenschap beloven mag. Met deze heeft ook in het laatste tijdvak vooral de physiologie de grootste vorderingen gemaakt. De geneeskunde, tot nog toe een mengfel van verschillende wetenschappen, was nimmer als zelfstandig geheel behandeld. Zoo wierd het zamenstel onzer wetenschap eene bonte bedelaarsdeken vol

kleuren en lappen, niet ongelijk aan dat monster van schilderkunst, hetwelk HORATIUS zoo naïf ten toon stelt. Aan BOERHAAVE's grooten geest ontsloopte dat gebrek niet, hij zocht eenvoudigheid en eenheid te brengen in dien chaos van kundigheden, maar hij zocht ze daar, waar zij niet te vinden zijn en de tooverslag van zijn genie kon de gebreken van zijn stelsel niet verbergen. Dieper dan BOERHAAVE was de diepzinnige STAHL in den geest der geneeskunde ingedrongen (2), doch zijne mystieke denkwijze benevelde zijn onderzoek. Ook was zijne eeuw niet rijp voor de waarheden, die zijne schriften bevatten. Reeds hadden HOFMANN en CULLEN een' stap nader gedaan; de eerste door eene poging ter vereeniging van het mechanische met het dynamische stelsel; de laatste door de ontwikkeling der leer van het *solidum vivum*. Reeds had HALLER de eigenaardige kracht van den spiervezel in het licht gesteld, toen BROWN, de woeste hervormer ontstond. Een man van een vurigen geest, opgewonden door verhittende prikkels, was hij de schepper eener opwekkings-theorie, welke hoe gebrekkig en eenzijdig en met reden gegispst, echter vol was van trekken, die het oorspronkelijk genie verraden.

(2) Deze gunstige gevoelens nopens STAHL, reeds voorleden winter in mijne historische lessen geuit, ontstonden bij mij door de studie zijner schriften, door welke ik mij tot die lessen had voorbereid. Het streelt mij, die te deelen met een' geleerde als HARTMANN, wiens brochure over STAHL in het journaal van HUFELAND mij eerst later ter hand gekomen is.

Nu was de groote stap gedaan en er ontbrak slechts een BICHAT, om het begonnen werk der hervorming te voltooijen. Die hervorming lag in den geest van BICHAT opgesloten, dan een vroegtijdige dood ontrukte hem aan de wetenschappen. Wat er van dezen geleerde, zoo hem een langer leven vergund ware geweest, had kunnen worden, wie waagt dit te beslissen?

Ook in ons vaderland vond de nieuwe leer der levenskracht ijverige voorstanders. Vroeger in DE GORTER, WINTER, VAN GEUNS, VAN DOEVEREN, VERSCHUIR, de grondleggers eener dynamische school, later in BRUGMANS en zijne verdienstelijke leerlingen. Na dien tijd is er geen gedeelte onzer wetenschap, hetwelk niet groote vorderingen gemaakt heeft. De *zoölogie*, de *anatome* en *physiologia comparata*, de *anatome pathologica* zijn in ons tijdvak tot die hoogte opgevoerd, dat wij eene *theorie* verwachten mogen, welke niet op vreemden, maar op eigen grond, ontkiemd en gekweekt, met het volste regt ons eigendom mag heeten en daarom te rijker aanwinst belooft, omdat zij geheel met den aard onzer wetenschap overeenstemt en met haar uit denzelfden wortel is voortgesproten.

Dan juist die weelderige bloei der theoretische vakken heeft den lust tot derzelver studie meer en meer opgewekt en de gemoederen, zoo als het gaat, van de praktische studien afgetrokken en afkeerig gemaakt.

En laat ons het bekennen, een gemoed, bekoord en ingenomen met de heerlijke studie van Botanie, Natuurlijke Historie en Physiologie, kan moeilijk fmaak vinden in het oude dogmatismus der humo-

raal-pathologie, waarvan het nog in onze materia medica en praktijk wemelt, vooral wanneer door onbekendheid met de oudere talen den toegang tot betere bronnen is afgesloten.

Men zal dan, om aan die zwaarigheid te gemoet te komen en den verloren lust voor praktische studien wederom op te wekken, of de praktische vakken zoo moeten hervormen, dat zij overeenstemmen met de verlichte begrippen onzer dagen, of door het herstel der klasieke studie den toegang tot de *medici principes* wederom moeten open zetten.

Het eerste is beproefd in de latere *systemata medicinalia* van RASORI en BROUSSAIS, die hunne *therapie* op physiologische gronden getracht hebben op te bouwen en wier leerstellingen zich, hoe men ook over die *systemata* denken moge, ongetwijfeld van vroegere mechanische of chemische stelsels daardoor voordeelig onderscheiden, dat zij uit het *organismus* zelve en deszelfs verschijnselen ontleend zijn. En, hoe verkeerd het ook zij, bij onze gebrekkige kennis stelsels te willen bouwen, welke altijd den stempel zullen dragen onzer menschelijke zwakheid en bekrompenheid, het is toch een goed teeken, wanneer zelfs in die zwakke pogingen eenige vooruitgang valt optemerken. Het is vooral een goed teeken, als men door eene verbeterde *methode* den regten weg heeft ingeslagen. Waardoor toch hebben de physische wetenschappen die reuzenschreden gedaan, welke ons zoo zeer verbazen? Is het niet door eene verbeterde *methode*, welke de onsterfelijke BACO aangewezen en zijn niet minder groote landgeuoet NEWTON volvoerd heeft. Van waar mogen wij, op goede gronden, gelijke vorde-

ringen der geneeskunde verwachten? Van waar anders, dan van eene verbeterde methode, welke wij aan onze eeuw verschuldigd zijn. Behandelen wij naar BICHAT's ontwerp de physiologische wetenschappen naar haren aard en op hare wijze, als een zelfstandig geheel. Bestuderen wij de eigenschappen der levende lichamen en de wetten der organische schepping; en iedere schrede, welke wij doen op dien weg, zal ons het groote doel nader brengen; ja, ware het den sterveling eenmaal vergund, dat doel te bereiken, men zou theorie en praktijk, wetenschap en kunst aan elkander geschaard tot één schoon geheel zien zamenstemmen; men zou zich verheugen in het gezigt van den boom des levens prijkkende in den hof der natuur.

Doch vraagt men of er voldoende redenen bestaan, om te denken, dat wij reeds aan dat doel gekomen zijn, dan moet ik antwoorden, dat men verkeerdt zou doen, zich met die hoop te vleijen.

Nog altijd is er eene kloof, welke theorie en praktijk van een scheidt. Nog altijd blijft eene rationele empirie de eenige weg, die ons open staat, om in de uitoefening onzer kunst wel te slagen. Nog altijd blijft derhalve ook voor ons *practici* de studie der Hippocratische geneeskunst behoefte, en wij moeten instemmen met het gevoelen van Dr. FISCHER, die ons ter verbetering onzer kunst naar die studie henenwijst. Gelijk de nieuweren onze leermeesters zijn in de theorie en in de wetenschap, die wij huldigen en wier uitvindingen wij op den hoogsten prijs stellen, zoo zijn de Ouden onze leermeesters in de kunst, wier geest van waarneming, wier studie der natuur nog altijd onze be-

wondering en navolging verdient. Aan geen stelsel verlaafd, zoeken en volgen wij de waarheid, waar en door wien zij ook verkondigd zij. Zijn onze naburen te verre gegaan, door de nieuwere schrijvers bij uitzondering te volgen en aantehangen, wij hebben regt, om ons te verblijden, dat in ons land ten minste beiden zoowel Ouden, als Nieuwen gekend en naar waarde geschat worden. Daarom moeten wij, door de studie der Grieksche schrijvers, gepaard aan die der oude letteren, met welke zij zoo naauw verbonden is, de kunst voor verbastering behoeden en bij hare eenmaal erkende achting pogen te bewaren, opdat ons vaderland, ten minste het gelukkig oord zij, waar de Hippocratische kunst, van elders verbannen, hare schuilplaats vinde, om eens, bij de herstelling van het Grieksche volk en den algemeenen herlevenden bloei hunner letterkunde, zich van uit die schuilplaats over de gansche geneeskundige wereld te verbreiden.

Zoo zal de bloei der heilkunde, waarin wij ons verheugen, de geneeskunde niet doen kwijnen, maar beiden zullen gelijkelijk door ons gekweekt, overvloedige vruchten dragen. En mag de heilkunde, naauwer aan de geneeskunde verbonden, zich van zulk eene vereeniging groote voordeelen beloven, niet minder zijn de voordeelen, welke deze wederkeerig van de heilkunde te wachten heeft. Wel verre derhalve van ons over hare voortgangen te bekommeren, verheugen wij ons in dezelve en zien met hare uitbreiding het gebied onzer schoone wetenschap toenemen. In de praktijk mogen heil- en geneeskunst van elkander gescheiden zijn, in de theorie behooren zij tot één geheel en kunnen zij

alleen in en door die vereeniging aan de volkomenheid naderen. Beiden toch berusten op dezelfde kennis der organische natuur, beiden zijn takken van dezelfde wetenschap, en hoe meer zij in dat verband beschouwd en beoefend worden, te grooter zullen de diensten zijn, die de eene aan de andere bewijzen zal, en te helderder het licht, dat van de eene op de andere zal afstralen. De middelen tot zulk eene naauwere verbindtenis zal ik, na al het gezegde, wel niet behoeven aan te wijzen. Men vereenige het onderwijs der heilkunde met dat der geneeskunde. Men ruste den heilkunstenaar met dezelfde theoretische kundigheden uit, als den arts, men doe hem de studie zijner kunst met eene gezuiverde *physiologie* en *pathologie* verbinden, men vorme hem evenzeer tot *theoreticus* als tot *practicus*, men leere hem zijne *theorie* (waarin nog zooveel te hervormen, te verbeteren en te ontdekken is) door zijne waarnemingen verrijken, en weldra zal men de heilkunde zien schitteren in de rij der physiologische wetenschappen, gelijk zij thans schittert en prijkt in de rij der kunsten, men zal haar eene der hechtste zuilen zien worden van die heerlijke wetenschap des levens en der organische natuur, op wier bezit zich onze eeuw met zoo veel regt verheffen mag!

ANTWOORD VAN G. C. B. SURINGAR, *Medicine*
Doctor te Leiden, aan den naamloozen Schrijver
van het Overzicht van Verhandelingen en Waar-
nemingen, in andere Tijdschriften voorkomen-
de; geplaatst in het Tijdschrift ter bevordering
der Physiologische Genees- en Heelkunde enz.
II. Deels 2de stuk. Breda 1828, bl. 100—103.

πᾶσι ἀδελφὸν καλῶς.

Onder de bovenstaande *rubriek* vond ik eenige
 aanmerkingen en uitvallen over en tegen mijne in
 het voorlaatste stuk dezer *Bijdragen* geplaatste ver-
 handeling over het *homoöpatische* leerstelsel van SA-
 MUEL HAHNEMANN. Wel wetende, dat hij, die
 aan den weg tinnert, aanstoot moet kunnen lijden,
 zoude ik deze aanmerkingen, die mij onlangs toe-
 vallig onder de oogen kwamen, onbeantwoord
 hebben gelaten, zoo ik niet had geoordeeld,
 een enkel woord tot derzelver mededeeling en we-
 derlegging aan de lezers van deze *Bijdragen* ver-
 schuldigd te zijn. De aanmerkingen en uitvallen
 namelijk, in welke de hoofdinhoud mijner verhan-
 deling geheel met stilzwijgen wordt voorbijgegaan,
 moeten, zoo als derzelver anonyme schrijver ver-
 klaart, alleen dienen, om openlijk de ongerijmdheid
 aan te wijzen van eenige uitvallen, die in genoemde
 Verhandeling, als het ware in het voorbijgaan, te-
 gen de leer van den Hoogleeraar BROUSSAIS voorkomen.
 Daar men nu van de schrijvers of medewerkers van
 een *Tijdschrift ter bevordering der Physiologische*

Genees- en Heelkunde mogelijk met reden verwacht, dat zij ten minste met de leer van BROUSSAIS volkomen bekend, en daarom in staat zullen zijn, om alles, wat tot derzelver voordeel of nadeel gezegd wordt, te kunnen beoordeelen, nemen wij de vrijheid, om ten dienste van hen, die deze gevolgtrekking maken mogten, met een enkel woord, op de aldaar voorkomende aanmerkingen en beschuldigingen, die wij in haar geheel zullen overnemen, te antwoorden.

„Personaliteiten, zoo als, de *bloeddorftige* BROUSSAIS, moeten van zelve op des schrijvers hoofd terug komen en bewijzen niets, dan hetgene „schelden en razen altoos bewijst, namelijk de „zwakheid zijner wapenen.”

Wij twifelen er aan, of de schrijver wel weet, wat *personaliteiten* zijn, en wat men door *schelden* en *razen* verstaan moet. Had ik zulks willen doen, ik zou daartoe in genoemde Verhandeling meermalen in de gelegenheid zijn geweest, doch heb dit overal vermeden, dewijl ik een vijand ben van scheldwoorden, magtspreuken, verdraaide en lasterlijke gezegden, en wat dies meer zij. Dat ik, herhaalde malen den naam van BROUSSAIS noemde, *ééns* het woord *bloeddorftig* bij denzelven geplaatst hebbe, kan mijns inziens, volstrekt niet als een bewijs van vijandelijke gezindheden, of van schelden en razen beschouwd worden. Was het laatste mijne bedoeling geweest, ik zoude voor BROUSSAIS den naam van Doctor SANGRADO aan den beroemden Franschen hekeldichter ontleend hebben. Geheel iets anders is het, wanneer men BROUSSAIS *bloeddorftig* noemt. Indien men toch ge-

neesheeren, zoo als GUY PATIN, LAZARUS RIVERIUS, PHILIPPUS HECQUET en andere landgenooten van BROUSSAIS, die zich in de zestiende en zeventiende eeuw, aan een groot misbruik van algemeene bloedontlastingen hebben schuldig gemaakt, om nu niet van LEONARDO BOTALLI en andere bloedverkwisters, die door GIDEON HARVEY in zijn *Conclave of Physicians, detecting their intreages, frauds etc.* met den naam van *Lania-Doctores* bestempeld worden, te spreken, indien men, zeg ik, zoodanige beoefenaars van de Geneeskunde met den naam van *Phlebotomanen* of van *bloeddorstige Geneesheeren* bestempelen mag, dan is het volgens ons inzien ook geoorloofd, om deze benaming met hetzelfde regt toe te pasfen op eenen Geneesheer, die bijna in alle ongesteldheden het gebruik van plaatselijke bloedontlastingen aanraadt, en deze niet alleen herhaalde malen, maar meestal tot eene zeer aanzienlijke en schrikbarende hoeveelheid tevens laat in het werk stellen. Daarenboven kan het de leerlingen van BROUSSAIS doch wel geenszins bevreemden, dat andere Geneesheeren somtijds van een *epitheton*, als het onderhavige is, gebruik maken, om eenen man aan te duiden, die zich niet ontziet, om over mannen, wier verdiensten algemeen erkend zijn, niet alleen een scherp en eenzijdig oordeel te vellen, maar dezelve ook met verschillende, geenszins vereerende benamingen, zoo als die van *fatalistes*, *ignorants*, *charlatans*, *bruleurs*, *incendiaires* etc. te bestempelen.

„ De eerste valsche stelling van SURINGAR is
 „ reeds op pag. 2 te vinden, waar hij het doet
 „ voorkomen, als wilde BROUSSAIS alle ongesteldhe-

„ den door bloedzuigers en weinige andere ontfekingwerende middelen genezen ; maar eilieve mijn heer ! Hoe zijt gij zulks te weten gekomen ?.....
 „ Hebt gij het hooren zeggen ? ja dat is mogelijk ;
 „ maar van hooren zeggen hoort men veel liegen ,
 „ zegt het spreekwoord , en het was uw pligt ,
 „ voordat gij zulks ter neder schreeft , het eerst eens
 „ nader in de werken der physiologische geneesheeren te onderzoeken , dan zoudt gij hebben
 „ gezien , dat zelfs in hevige ontstekingen , na de
 „ eigenlijk gezegde ontstekingswerende geneesmiddelen , ook nog de revulsien van allerlei aard
 „ worden gebezigd , en dat in het tijdperk der herstelling de lijders weder door gepaste voedselen tot
 „ vorige krachten worden terug gebragt : want wij
 „ weten zeer wel (schoon zulks u zal bevreemden) ,
 „ dat zwakte het einduitwerkfel van elke ontsteking is .”

Een enkel woord over de verschillende bijzonderheden , in deze zinsnede voorkomende , moge voldoende zijn. In de eerste plaats neemt de Recensent het mij kwalijk , dat ik aan BROUSSAIS slechts het gebruik van bloedzuigers en van weinige andere ontstekingswerende middelen toeschrijve. Hij vraagt mij , hoe ik zulks wete , en of ik het door hooren zeggen zij te weten gekomen. Hierop moet ik antwoorden , dat ik het *Examen des doctrines médicales et des systèmes de Nosologie* en de *Propositions* , door welke hetzelfde wordt voorafgegaan , reeds lang gelezen en naauwkeurig onderzocht had , voor dat ik met het opstellen van de *Bijdrage tot de kennis en de beoordeeling van het homoöpatische leerstelsel* een begin maakte , om nu niet van de

Histoire des Phlegmasies chroniques te spreken , welk werk ik ter dier tijd slechts voor een gedeelte gelezen had , daar ik eerst in het jaar 1826 in de gelegenheid was , op eene auctie alhier een exemplaar van hetzelfde in eigendom te bekomen. Daar nu de genoemde *Propositions renfermant la substance de la Médecine Physiologique* (zoo als het op den titel van het *Examen* heet) de voornaamste bronnen zijn , uit welke ik mijne kennis aan de leer van BROUSSAIS heb geput , steunt het boven aangehaalde gevoelen , in het welke ik thans nog volkomen beruste , niet op hooren zeggen , zoo als de Recensent gelieft aan te merken , maar op eigen naauwkeurig en herhaald onderzoek van dat geschrift van den Franschen Geneesheer , hetwelk volgens zijne eigene verklaring , zijne geneeskundige leer in haar geheel voorstelt , of derzelver kern ten minste bevat (1). Daarenboven is het mijne gewoonte niet , om iets ter neder te schrijven , hetwelk ik niet door eigen onderzoek weet , maar alleen aan hooren zeggen verschuldigd ben. Het laatste zou men mogelijk omtrent BROUSSAIS zelve kunnen aanmerken , die de beroemdste Duitfche en andere buitenlandsche Geneesheeren beoordeelt , niet volgens hunne meest bekende geschriften , daar hij deze in het oorspronkelijke niet verstaat , maar volgens de eene of an-

(1) Ook woonde ik , in het jaar 1824 , gedurende de zes maanden , die ik in *Parys* doorbragt , onderscheidene malen de lessen van BROUSSAIS bij , doch volgde dezelve niet regelmatig , dewijl ik in andere Gehoorzalen en Amphitheatres mijnen tijd nuttiger meende te kunnen besteden.

dere korte verhandeling, die in Fransche Journalen, werd overgenomen, zoo als de Hoogleeraar CASPER, dit door onderscheidene staaltjes heeft aangevoerd (2). Doch dit in het voorbijgaan: wij zijn aan den Recensent nog een antwoord op ons stilzwijgen, over de *revulsiva* schuldig. Daar ik in de verhandeling, over het leerstelsel van HAHNEMANN slechts ter loops, van de geneeskundige leer van BROUSSAIS melding maakte, was het voldoende, om alleen het meest eigenaardige van zijne geneeskundige ziekte-behandeling op te geven. Gelijk men nu over BROWN sprekende, zoo men in geene bijzonderheden wilt treden, met het volste regt zeggen kan, dat hij zich van wijn, opium en andere *stimulantia* tot de genezing van ziekten bediende, zoo mag en moet men ook, wanneer men het kenmerkende of eigenaardige van de genezingsleer van BROUSSAIS met een enkel woord wil vermelden, van dezelve verklaren, dat zij in het aanleggen van bloedzuigers en in de toediening van weinige andere ontflekingwerende geneesmiddelen bestaat. Daar namelijk volgens de denkbeelden van BROUSSAIS het gebruik van de meeste geneesmiddelen, die voorheen onder den naam van *antiphlogistica* bekend waren, vervalt, en zelfs ten hoogsten nadeelig is, dewijl elke ziekte of in eene *gastro-enteritis* hare oorzaak erkent, of met deze *gecompliceerd* is, oordeelde ik het noodig;

(2) J. L. CASPER Ueber BROUSSAIS-Kritik der vorzüglichsten medicinischen systemen, namentlich über seine Kritik der deutschen Aerzte; in RUST's Magazin für die gesammte Heilkunde, XIII Bd. 2 H. Berlin 1824, pag. 298 Seqq.

om door het woord *weinige* de uitdrukking *andere ontstekingswerende geneesmiddelen* te laten voorafgaan. Uit deze woorden volgt echter niet, dat BROUSSAIS volstrekt van geene andere geneesmiddelen gebruik maakt, maar alleen dit, dat die middelen, van welke hij zich het liefst en het veelvuldigst bedient, plaatselijke bloedontlastingen en verkoelende, of liever verdunnende en verzachtende, geneesmiddelen zijn. Van de *revulsiën* maakte ik opzettelijk geene melding, vooreerst dewijl derzelve gebruik aan de geneeswijze van BROUSSAIS niet bijzonder eigen is (3), en ten andere, dewijl de Fransche geneesheer zich nergens over derzelve aard en gebruik duidelijk genoeg verklaart, maar dit woord in eene alleruitgestrektste beteekenis gebruikt heeft. Even weinig kwam het te pas, om van de *diætetische* hulpmiddelen melding te maken, van welke BROUSSAIS zich bij *reconvalescenten* bedient, zelfs bij hen, die aan eene ontsteking leden, dewijl de zwakte, zoo als de Recensent zich heeft uitgedrukt, het einduitwerksel van elke ont-

(3) Aan de geneeswijze van BROUSSAIS zijn, ten opzichte van het gebruik der *revulsiva*, wel eenige bijzonderheden eigen, zoo als b. v. het leggen van een *vesicatorium* in den nek of tusfchen de fchouderbladen, om eene al te overvloedige neusbloeding te doen ophouden (zie Propos CCCXL,) het aanleggen van Spaanfche vlieg-pleisters op de borst en buikholte tegen bloedfpoegingen en bloedftorringen van de ingewanden (Prop. CCCXLI) enz. Het kwam echter niet te pas, om hiervan melding te maken in eene verhandeling, in welke slechts in het voorbijgaan over BROUSSAIS werd gefproken.

steking is. De Recensent gelieft hierbij in *parenthesi* aan te merken, dat zulks *mij* zeker bevreemden zal. Neen, mijnheer! noch van u, noch van BROUSSAIS, die ook dit denkbeeld aan anderen schijnt ontleend te hebben, behoefde ik zulks te leeren. Ik wist het reeds lang uit het schoone en belangrijke werk van HUNTER (4) en leerde het later nog duidelijker inzien, toen ik door het werk van den Hoogleraar OZANAM (5), met de leer van RASORI en TOMMASINI werd bekend gemaakt (6).

„ Wij zouden hier nog kunnen bijvoegen, dat „ niet alle ziekten in ons oog ontstekingen zijn, „ ja alle irritaties zijn bij ons niet eens ontstekingen; maar dit mag de heer S. elders leeren, „ onze ruimte laat niet toe daarover thans breeder „ uit te weiden.” Daar ik nergens dit gevoelen aan BROUSSAIS en deszelfs volgelingen heb toegeschreven, behoeve ik deze aanmerking niet te beantwoorden en verwijze kortheidshalve alleen tot

(4) J. HUNTER, Treatise on the blood, inflammation and gunshotwounds. London 1795.

(5) J. A. T. OZANAM, l'enni sulla teoria e la pratica della dottrina medica del controstimolo etc. edit. 2do. Milano 1816.

(6) Volgens de leer van de contrastimulisten moet namelijk de zwakte, die zelfs na spoedig verloopende en ontstekingsaardige ongesteldheden plaats heeft, niet aan eenen overgang van de *Diatesti distimolo* in eene *Diatesti di controstimolo*, zoo als men dit vroeger plagt te verklaren, worden toegeschreven, maar moet zij als een noodzakelijk gevolg of als de natuurlijke vermindering van de vroeger plaats gehad hebbende *Diatesti* worden.

de driehonderd zevende *Proposition*, welke dus luidt :
 „Celui qui ne fait pas diriger l'irritabilité de l'es-
 „tomac ; ne saura jamais traiter aucune maladie. La
 „connaissance de la Gastrite et de la Gastro-
 „entérite est donc la clef de la Pathologie.”

„Dat S. de woorden *irritation*, *inflammation*,
 „als gelijk beteekenend gebruikt, zouden wij kun-
 „nen over het hoofd zien, zoo niet weder daaruit
 „bleek, dat hij de schriften der physiologische ge-
 „neesheeren niet heeft onderzocht.” Toen ik mijne
 verhandeling op het einde van bladz. 10, de *over-
 prikkeling*, volgens de leer van BROUSSAIS, tegen
 de *asthenie* van BROWN overstelde, plaatste ik ach-
 ter de eerstgenoemde uitdrukking in *parenthese* de
 woorden *irritation*, *inflammation*; om door de-
 zelve aan te toonen in hoeverre de *Terminologie*
 van BROUSSAIS van die van BROWN afwijkte, doch
 geenszins om daardoor de overeenkomst aan te dui-
 den, die tusschen *irritatie* en *inflammatie* bestaat.
 Integendeel moet men het bij BROUSSAIS zelven af-
 keuren, dat hij deze en andere kunsttermen somtijds
 willekeurig gebruikt, zoo als men zich bij de in-
 zage zijner stellingen zal kunnen overtuigen, en
 zoo als dit ook reeds door vele van zijne beoor-
 deelaren te regt gelaakt is geworden.

„Dat niet alles, wat BROUSSAIS heeft gefchre-
 „ven, hem oorspronkelijk eigen is, spreekt van
 „zelven; maar die Hoogleeraar is zelf niet ver-
 „waand genoeg, zulks voor te geven, en zijn
 „*Examen des Doctrines Médicales* bewijst genoeg,
 „dat hij bouwstoffen heeft verzameld, alom waar
 „hij het goede vond. Dat zijne leer evenwel niets an-
 „ders zoude zijn, dan eene omgekeerd Browniaan-

„sche, is volstrekt valsch, want om maar een
„ding aan te halen, BROWN gelooft aan ziekte
„van het geheele ligchaam; BROUSSAIS erkent in
„elke ziekte eenen plaatselijken oorsprong.”

„Daar ik BROUSSAIS nergens van verwaandheid
beschuldigd heb, zou ik het eerste deel dezer aan-
merking met stilzwijgen kunnen voorbijgarn; doch
schrijve ten dienste van die lezers, die het *Examen*
des Doctrines Médicales nog niet hebben ingezien,
het slot van de voorrede af, die voor hetzelfde
geplaatst is, ten einde uit BROUSSAIS eigené woor-
den over zijne nederigheid te kunnen oordeelen:

„Il me semble que la doctrine physiologique, qui
„se propage avec tant de rapidité parmi nous; et
„qui se répand même chez l'étranger, repose sur
„des bases inébranlables. Au surplus, ce qu'il
„y a de bien certain, c'est que jamais la médecine
„française n'avait eu une couleur propre, et que,
„si les nouvelles idées, qu'on va trouver ici, sont
„adoptées, comme tout le fait espérer, elle aura
„déformais un caractère indélébile. Mais ce que
„j'ambitionne beaucoup plus que tout le reste,
„c'est qu'elle devienne avantageuse à l'humanité.
„Déjà les tables de mortalité ont déposé formel-
„lement en sa faveur, et, si j'en crois mon pres-
„sentiment, la doctrine physiologique, perfection-
„née comme elle est susceptible de l'être, doit
„avoir prochainement sur la population une influ-
„ence plus marquée que la découverte de la vac-
„cine.”

Wat de uitdrukking *omgekeerd Brownianisme* be-
treft, die ik omtrent BROUSSAIS leerstelsel heb ge-
bezigd, moet dertzelve gebruik, onzes inziens,

volkomen worden gebillijkt, wanneer men bedenkt, dat de denkbeelden van BROUSSAIS over den *aard* en de *geneeswijze* der ongesteldheden in het algemeen volkomen tegen elkander overstaan. Gelijk toch, wat het eerste betreft, de ziekten, die uit eene vermindering van prikkelbaarheid ontstaan, volgens BROWN oneindig veelvuldiger zijn dan die, welke uit eene verhoogde prikkelbaarheid haren oorsprong hebben, zoo zijn daarentegen, volgens BROUSSAIS, die ziekten het veelvuldigste, die uit plaatselijke ontsteking, vooral van het slijmvlies der maag en dunne darmen, voortspruiten, en dus eene tegenovergestelde geaardheid hebben. Terwijl BROWN, wat het laatste betreft, verreweg de meeste ongesteldheden met prikkelende middelen behandelt, zoekt BROUSSAIS daarentegen door plaatselijke bloedontlastingen en eenige andere verzwakkende geneesmiddelen bijna alle ongesteldheden te genezen. Wordt niet om deze redenen de uitdrukking, die wij gebezigd hebben, volkomen gewettigd? Immers volgt uit dezelve geenszins, dat men *in alle bijzonderheden* punten van overeenkomst en van verschil tusschen het leerstelsel van BROWN en BROUSSAIS kan ontdekken, daar wij in onze verhandeling slechts *in het algemeen* over den geest van het leerstelsel van BROUSSAIS spraken.

„ Dat BROUSSAIS humoraal-pathologische ziekte-
 „ verklaringen bezigt, is voor ons geheel nieuw,
 „ en S. zou ons zeer verplichten, zoo hij ons dat
 „ kon bewijzen, dewijl juist zijn uitsluitend soli-
 „ dismus door sommigen wordt gewraakt.” Schoon
 ik er niet op gesteld ben, om eenen *anonymen* Re-
 censent te verplichten, verwijze ik hem echter, om

van de *physiologische* stellingen niet te spreken, die ik tot staving van mijn gezegde zou kunnen aanhalen, tot de CCXIII^e *Proposition de Pathologie*, waar van de scheurbuik verklaard wordt: „ Le scorbut „ est un état particulier des solides et des fluides „ produit par une assimilation imparfaite; — „ L'extravasation des fluides est un des principaux „ effets de l'état scorbutique, parce que cette maladie rend tous les tissus fragiles;” Bewijst dit nu een uitsluitend *solidismus*, zoo als de Recensent aanmerkt, of pleit het voor mijn gevoelen, dat BROUSSAIS somtijds *humoraal-pathologische* ziekteverklaringen bezigt?

„ Organische veranderingen of gebreken als ziekte- „ oorzaken aan te nemen, dat moge dezen of „ genen ontologist gebeuren (daarvan zouden wij des „ noodds bewijzen kunnen bijbrengen), maar de physiologische geneeskundigen nemen de vrijheid, zich „ zelve zoo veel *logica* toe te kennen, dat zij bij de „ uitdrukking *verandering*, denken aan de gevolgen van „ een voorafgegaan iets, zoodat *organische veranderingen* in hunne oogen wel *ziekte-gewrochten* (7), maar „ nooit *ziekte-oorzaken* kunnen zijn.” Ook hier toont de Recensent weder, in de leer van BROUSSAIS volstrekt niet te huis te zijn: want hoe zou het

(7) Ik behoeve wel naauwelijks aan te merken, dat de *vitia organica* door alle geneesheeren als *ziektengewrochten* beschouwd worden, en geenszins door BROUSSAIS alleen, aan wien slechts dit eigenaardig is, dat hij den oorsprong van alle *organische* gebreken, hetzij deze in regennatuurlijke *verbeeningen*, *beursgezwollen*, *tubercula* etc. bestaan, aan eene voorafgaande ontsteking heeft toegeschreven.

mogelijk wezen , om de verklaring te doen , dat *organische* gebreken *nooit ziekteoorzaken kunnen zijn* , zoo hij gelezen had , wat BROUSSAIS over de *tubercula* als oorzaak van longtering , over de *hypertrophie cordis* , als de oorzaak van apoplexie , bloedvloeijingen , waterzucht etc. gezegd heeft.

„ Wij meenen met dit weinige overvloedig bewezen te hebben , dat onze jonge doctor lastert , hetgene hij niet kent , en gelooven het regt te hebben , bij Zijn Edele er op aan te dringen , dat hij eerst onze leer onderzoeke , voor dat hij die beoordeele.” Ik meen met het tot hiertoe aangevoerde te kunnen volstaan , om de Lezers dezer Bijdragen te overtuigen :

1°. Niets beoordeeld te hebben , hetwelk ik te voren niet naauwkeurig had onderzocht en op eene voldoende wijze had leeren kennen.

2°. Nergens in de aangehaalde verhandeling te hebben gelasterd.

3°. Voldoende redenen gehad te hebben , om de woordelijk overgenomene aanmerkingen en uitvallen van eenen mij onbekenden , op eenen zeer aanmatigenden toon schrijvenden , en met BROUSSAIS leer geenszins volkomen vertrouwden Recensent te wederleggen.

B E R I G T E N

EN

GENEESKUNDIG NIEUWS.

*Korte schets der verdienſten van wijlen ABRAHAM
VAN STIPRIAAN LUÏSCIUS als Geneesheer.*

Wij kunnen en willen dit nummer onzer Bijdragen in het licht niet doen verſchijnen, zonder eene eervolle herdenking aan den naar onze wenschen nog te vroeg overleden Delftſchen Geneesheer ABRAHAM VAN STIPRIAAN LUÏSCIUS, in dezelve te hebben ingelascht. Aangenaam was het ons, dat kort na zijnen dood op den 2^{den} Mei des jaars 1829 in den ouderdom van 65 jaren, 6 maanden en 22 dagen voorgevallen, een keurig en onopgeſmukt levensbericht door drie zijner waardige vrienden, de Heeren Schout bij nacht C. DE JONG VAN RODENBURG, den Inspecteur-Generaal van het Middelbaar en Lager Onderwijs A. VAN DEN ENDE, en den in 's Hage met zoo veel roem practiſerenden Medic. Doctor C. G. ONTIJD verzameld, in de Kunst- en Letterbode van 29ten Mei, en den 5^{den} Junij van

dat zelfde jaar geplaatst werd, en hiermede zouden wij aan het Publiek mogen gerekend worden geen verdere berigt van den verdienstelijken man schuldig te zijn; maar in aanmerking genomen hebbende, dat wij eigenlijk meer voor het Geneeskundig Publiek onze Bijdragen verzamelen, dan voor het algemeen Letter- en Wetenschap-lievend, kunnen wij niet afzijn den afgestorven Arts aan zijne kunstgenooten als model voor eerstkomende, ja ook voor in jaren gevorderde Artsen voor te stellen, en hem daardoor die hulde te bewijzen, welke en tijdgenooten en nakomelingen van ons, deszelfs tijdgenooten, regt hebben te vorderen.

De steller van dit woord ter eervolle herdenking aan den lofwaardigen afgestorvenen gevoelt geene de minste zucht, om zich door de herdenking aan eene veertigjarige vriendschap, welke hij het voorrecht had met hem aantekweeken, en vol te houden, te laten vervoeren, om iets anders dan de stotsom zijner veeljarige ervaring, en van het bijna dagelijksch verkeer met zijnen overleden vriend en raadsman, en dus de onopgefielde waarheid voor te dragen; immers ook hier mag gelden: „Bono „vino non opus est suspensâ schedulâ.”

Gelijk de overleden man van nature geheel wars was van alle ijdele loftuiting, en meer prijs op ware verdiensten, en een wel besteed leven stelde, alzoo moet de eenvoudige waarheid 's mans welverdienden roem meer doen uitblinken, dan alle verdichte, breedsprakige, en wijlduidende loftoezwaaijing.

In van STIPRIAAN vereenigde zich op de allerge-lukkigste wijze kennis, geleerdheid, en genie, en die practische bekwaamheid, welke als uitvlocifsel

van zijn gevoel, de ware *tact* om de natuur tot in hare diepste en meest verborgene schuilhoeken aan het ziekbed te bespieden, natevorschen, en met eenen echt wijsgeerigen blik door de duistere zamenstelling van het levend organismus in te zien, en als zoodanig te ontdekken, wat en in den lijder omging, en hoe ver, en waarin de natuur van den standaard der gezondheid afweek. Deze gave, zoo weinigen geneeskundigen eigen, bezat hij in de hoogste mate, doch nimmer overweldigde het schitterend genie de grenzen der geneeskundige ervaring, en daarop gebouwde rationele theorie; wars van stelsel-maken, was hij even afkeerig van blindelings navolgen; onbesmet door eene al te schoolefche vereeniging van geneeswijzen der ouden wist hij derzelver gedachten op waren prijs te stellen; en voor loszinnige nieuwigheid-zucht was zijn bedaard en welwikkend oordeel het beste wapen, ook had zijne geneeskundige litteratuur, (die hij bij al zijne overkroppende bezigheden, dikwerf zelf op eigen ziekbed naarstig bijhield) hem geleerd, eerst te beproeven, op welke gronden nieuwe theorien en aanwijzing van geneesmiddelen rusten, eer hij besluiten kon, zijn zegel van goedkeuring aan aanwendbaarheid te hechten. Ook verleidde zijne diepe scheikundige kennis, en vaardigheid en oordeelkunde in het werkstelligen van scheikundige proeven hem geenszins, om gelijk vele scheikundigen van vroegere en latere tijden, het menschelijk ligchaam voor een *crucibulum chemicum* in miniatuur te houden. Veel eer strekte die wetenschap en kunst hem tot eenen gemakkelijken leiddraad, om geene wanstaltige fescuipedale, en ondoelmatige voorschriften te zamen

te stellen. En diezelfde kunst was hem een proefstuk, waar aan hij de werkingen van alle foort van scheikundiglijk gefcheiden geneesmiddelen toetste. 's Mans diepindringende blik in de verborgene gangen der organifche natuur vooral in fleepende ziekten was juist die zijner meest uitftekende eigenschappen als geneesheer, welke hem door Stad- en Landgenooten in die duistere gevallen deed raadplegen, en zeer dikwerf met het gelukkigfte gevolg. Hij wist een rationeel gebruik te maken van de *medendi ratio symptomatica*, zoo lang hij den waren aard van de ftoring der wetten des gezonden organismus niet had uitgevorfcht, maar nimmer verlaagde hij zich, om door het navolgen eene *medicina symptomatica irrationalis* van het vertrouwen zijner lijders een fchandelijk misbruik, en door onophoudelijke vinten zijne beurs daar bij te maken, of door onkunde geen hooger ftandpunt dan die van eenen dagelijfchen flenderaar in de beoefening der geneeskunde te kunnen bereiken. Door zijn' wijsgeerigen blik het doolhof des zieken organismus befpijende en zich met zijne ziel als op het ftandpunt plaatsende van waar hij moest uitgaan, om deszelfs abnormalen ftaat tot den normalen terug te brengen, heb ik den grooten man menigvuldige malen (als door verfchillende maatschappelijke betrekkingen bijna dagelijks met hem in aanraking komende) met een helder oordeel, en welbefpraakten mond de werkingen des dierlijken organismus, in den zieken toestand hooren verklaren, zoo duidelijc als een werkman zijn eigen werkftuk uitlegt, en mij als ware het rond leiden en voorlichten in dezen doolhof der medegevoeligheden, (*sympathiae*) niet op eenen meesterachtigen of

schoolschen toon , maar als slotfom zijner veelvuldige ervaring , en het niet onmatig toepasfen der veel malen door hem in het werk geftelde ziektekundige ontleedkunde. Hoewel een groot fcheikundige (blijkens 's mans algemeen bekende bekroonde en gedrukte prijsverhandelingen over *de dierlyke Rotting*, en de middelen , *om bedorven water te zuiveren* , en zijne meerder algemeen bekende verhandeling over het Fachinger Water ; zijne met aanmerkingen voorziene vertaling van het werk van GUYTON MORVEAU , „over het zuiveren van bedorven lucht ,” zijne verhandeling , *over de natuur en fcheikundige eigenfchappen van de melk der vrouwen* , in gemeenfchap met zijnen academie-vriend A. BONDT , Med. Dr. te Amsterdam , bewerkt ; zijne bijdragen in het *Geneeskundig Magazijn* , en zijne verhandeling over *de gefchiedenis van het nut der mineraal-zuur berokingen van Guyton-Morveau* , enz. allen voorafgegaan door zijne academifche inwijdings-verhandeling , *bevattende fcheikundige waarnemingen over sommige wezenlijke planten zouten* , en een jaar daarna bij gelegenheid der aanvaarding van den ftedelijken post van Lector in de fcheikunde , zijne redevoering , *over het nut der fcheikunde in het algemeen , en derzelver invloed op de geneeskunst in het bijzonder* , en zijne daarop gehoudene openbare fcheikundige lessen.) Hoewel een groot fcheikundige (zegge ik) misbruikte hij die wetenfchap niet , door derzelver eenzijdige invoering in de geneeskundige voorfchriften. Kort na zijne inwijdings-redevoering , hierboven vermeld , ging hem bij bevooroordeelden en dus onkundigen het gerucht na , als of de fcheikunde , waarvan hij in zijnen eerften ftudietijd zoo te Delfshaven , ten

huize van den geleerden , en wijsgeerigen Arts W. SERVAAS, als in zijnen academietijd onder den Hoogleeraar F. J. VOLTELEN , een bijzonder werk maakte, derzelver beoefenaar tot een proefnemer op het kranken menschelijk ligchaam zoude maken. Dit ontijdig en onredelijk vermoeden , waarover wij dikwerf te zamen redenkavelden , was niet in staat hem eenige bekommering over het het min gunstige vooruitzicht zijner praktijk inteboezemen. De onderzinking logenstrafte zulks. Na gedurende twee jaren het onderwijs van en het gemeenzame verkeer met den grooten BRUGMANS genoten te hebben , was hij door dien wijsgeerigen menschevriend , en oordeelkundigen waardeerder van goeden aanleg en ware verdiensten , den Delvenaren in den jare 1788 , reeds voor zijne bevordering tot Med. Dr. als een man aanbevolen , in welken zij het gemis van den federt 40 jaren aldaar onder het genot eens onbepaalden vertrouwens , en bijna vergodende hoogachting , gepractiseerd hebbende Med. Dr. WM. VERBRUGGE , die zijne praktijk voor het lidmaatschap in het collegie van gecommitteerde raden van het Zuiderkwartier van Holland verwisfelde , zouden vergoed zien. En van den aanvang zijner praktijk aldaar van den 1 julij 1788 tot aan het uiteinde zijner geneeskunst-oefenenden loopbaan , dat is tot in het voorjaar van den jare 1828 , en dus gedurende een tijdvak van 40 jaren , heeft hij deze aanbeveling allezins geregtvaardigd , en de algemeene liefde , het vertrouwen , en de hoogachting der Delvenaren weggedragen. Hulpvaardigheid , vriendelijkheid , bescheidenheid , ernst , en belangeloosheid kenmerkten zijn gedrag als arts aan het ziekbed ; voorzigtigheid ,

niet de zoodanige, die de vrucht van onkunde is, maar eene geleerde, en ervaare voorzigtigheid, hoedanige den Hippocratifchen Geneesheer voegt, was zijne leidsvrouw, beschouwende hij den zieken mensch als eene heilige zaak; maar ook wist hij, wanneer zulks met de regelen eener rationele geneeswijze strookte, het heldenwapen aan te gorden en de wankelende natuur, als ware het te dwingen, de teugels over het bezwijkend organisme weder op te nemen en de ziekte aldus tot eene gelukkige uitkomst voor te bereiden.

Als raadgevend arts geroepen om andere geneesheeren bij te staan, heb ik hem in zijne ware grootheid en beminnenswaardigheid leeren kennen en hoogschatten. Van den aanvang mijner praktijk in den jare 1795 tot aan mijn vertrek in den jare 1824, heb ik menigvuldigemalen van zijne groote hoedanigheden als raadgevend ambtgenoot de treffelijkste blijken ondervonden.

Geene aanmatiging wegens gevorderdheid in jaren, geene verhoovaardiging op eene uitgestrekte praktijk zoo binnen als buiten de stad, geene zucht om bij de gemeenschappelijke raadpleging in 't oog der zieken of bijstanders voor een geleerd man door te willen gaan, die toonen wilde, dat hij zich als uit de hoogte vernederde om met eenen jongeren ambtsbroeder te raadplegen, en hem in tegenwoordigheid der belanghebbende wegens zijne handelwijze te berispen of door te halen, en daardoor het vertrouwen derzelven op hunnen gewonen geneesheer tot zijn voordeel te doen wankelen, neen, geheel tegenstrijdig was 's mans gedrag bij zulke gelegenheden; hij diende met zijnen goeden raad als een vriend eenen

vriend, na de *historia morbi*, en de tot dusverre aangewende geneeswijze te hebben aangehoord, en zich van het een en ander op de innemendste wijze vergewist te hebben; en door zijnen vriendelijken en gullen omgang met den eersten geneesheer bevestigde hij het in denzelven gesteld vertrouwen. In een woord hij was de handhaver en bevestiger des onderlingen bands der kunstbroeders, die zich zijner vriendschap of bezorgdheid waardig maakten, en die even als hij, door eene redelijke ervaring en aanhoudend onbevooroordeeld onderzoek der menschelijke natuur zoo in den gezonden als zieken staat zich meer en meer trachteten te volmaken, en in hun vak nuttige leden der menschelijke samenleving te zijn.

Ziet daar, waardige Kunstgenooten! eene beknopte schets van de verdiensten als Geneesheer van mijnen onvergetelijken vriend. Zij is, dit bekenne ik, verre beneden de waarde zijner treffelijke hoedanigheden, zoo als ik dezelve gedurende zeer vele jaren van nabij aanschouwd, bewonderd en geëerbiedigd heb. Ware het hier de plaats, om van zijne onovertrefbare verdiensten jegens mij, mijn huisgezin, in de veelvuldigste wederwaardigheden, die ook hetzelfde getroffen hebben, en zijne belangstelling, en hulp en raad vereischten, in het breede melding te maken. Doch de dankbare herdenking daaraan beware ik in mijn hart, en daar derzelver optelling mij ondoenlijk is, zal men mij wel vergunnen het des-aangaande hierbij te laten berusten. En moest ik van hem spreken over zijne verdiensten als burger, den last der burgerlijke betrekkingen met zijne medeburgers, niettegenstaande eene zoo dikwerf gestoorde

gezondheid, en zeer drukke bezigheden gewillig, en met dienstijver te dragen, dan zoude ik moeten spreken van den gedurende zeer vele jaren ook met mij bekleeden post van Regent van het Weeshuis der Hervormde gemeente, van welker arme weezen hij een liefderijk vader en beschermer was, of van dien van Regent der Fundatie van Renswoude, waarin ik mede met hem geplaatst, hem alle moeite en zorgen zich zag getroosten, om de wetenschappelijke opvoeding der kweekelingen van die stichting op de best mogelijke wijze te bevorderen. Of beschouw ik hem als medelid, en na het afsterven van den waardigen MIRANDOLLE, als Voorzitter der Provinciale Commissie van Geneeskundig onderzoek en toezigt in Zuid-Holland, residierende in 's Gravenhage, dan roep ik slechts tot getuigen, derzelver medeleden, en daaronder twee onzer mede-Redacteuren de Heeren Profesfor SANDIFORT en Dr. LOGGER, en aller uitspraak zal de weergalm zijn mijner betuiging, dat hij in het waarnemen van dien belangrijken post de algeheele goedkeuring van het Gouvernement, de liefde en hoogachting zijner medeleden in de volste mate verworven heeft. En wat het meer wetenschappelijke der pligten, aan het lidmaatschap dezer Commissie verknocht betreft, dan durve ik, zonder vrees van tegenspraak, volmondig verklaren, dat hij allen den leden tot een voorbeeld verstrekke van orde, regelmatigheid, doelmatigheid en voorkomendheid in het stuk van het afnemen der Examens van die genen, welke ter bekoming van admisie in de tot de bemoeijenissen en het toezigt der Commissie behorende vakken, ter vergadering derzelve verschenen. Vriendelijkheid met

ernst, dienstvaardigheid met achtbaarheid, nederigheid zonder laagheid, en zelfkennis zonder hoovaardij, waren de meest uitstekende hoedanigheden, die 'smans tegenwoordigheid gezocht, aangenaam en belangrijk maakten, en nimmer verliet men hem, zonder dat men de schatting zijner waarde in zich verhoogd gevoelde.

Zoo leefde, zoo stierf de voor mij en allen, die hem van nabij gekend hebben onvergetelijke man, en de beste hulde, die wij aan zijne nagedachtenis kunnen toebrengen, zal zich daarin openbaren, dat wij zijn waardig voorbeeld trachten na te volgen.

MACQUELYN.

PROGRAMMA van het Genootschap ter bevordering der Heelkunde te Amsterdam, voor den jare 1828.

Daar bij het GENOOTSCHAP TER BEVORDERING DER HEELKUNDE TE AMSTERDAM in dit jaar geene antwoorden op de te voren uitgeschrevene Prijsvragen zijn ingekomen, hebben Bestuurderen, in eene Vergadering met de Stedelijke Leden op den 8 October besloten, dit jaar geene Algemeene Vergadering te houden, maar bij dezen te herinneren aan de nog loopende Prijsvragen, om beantwoord te worden vóór den 1sten Januarij 1829.

Daar de denkbeelden omtrent den aard, naaste oorzaak en geneeswijze van het pijnlijke en somtijds levensgevaarlijke ongemak, bekend onder den naam van *de witte pijnlijke zwelling der kraamvrouwen* (*phlegmasia alba dolens puerperarum*) zeer uiteen loopen, verlangt het Genootschap dit onderwerp behoorlijk opgehelderd te zien, en vraagt:

„ Is deze ziekte uitsluitend eigen aan kraamvrouwen, of wordt dezelve ook buiten dien staat, ja
„ zelfs, naar het gevoelen van sommigen, ook bij
„ voorwerpen van het mannelijke geslacht waargenomen? zoo ja, heeft zij dan bij kraamvrouwen
„ een eigen kenmerk? Kan dezelve door eenen
„ doelmatigen leefregel, gepaste verlos- en geneeskundige behandeling, het zij in de zwangerschap

„ gedurende de verlossing, of na dezelve in het
 „ kraambed voorgekomen worden ; en welke genees-
 „ en heilkundige hulp moet men voor de doelma-
 „ tigste houden, als de ziekte reeds aanwezig is ?”

Het Genootschap verlangt bij de beantwoording der vraag *vooreerst* : een historisch-kritisch overzicht van de verschillende gevoelens der Schrijvers nopens deze ziekte, en, *ten anderen* : dat de oplossing der voorgestelde vraag, onder anderen, ook gestaafd worde door eene reeks van eigene waarnemingen bij het ziekbed en op lijken.

Onder uitloving van eene gouden medaille, ter waarde van 30 gouden dukaten, op den stempel des Genootschaps geschoefd, aan den Schrijver van het meest voldoende en goedgekeurde antwoord vóór of op den eersten Januarij 1829.

Voorts herinnert het Genootschap, dat bij hetzelfde nog zijn hangende de volgende vragen, als :
 „ Daar het Genootschap geslaagd is in het
 „ bekomen van antwoord op de vraag over de ken-
 „ merken, oorzaken en gevolgen der onregelmatige
 „ weeën, bij de kwalijk gevormde bekkens, (1) zoo
 „ wordt gevraagd: of er middelen kunnen en be-
 „ hooren aangewend te worden ter opheffing dier
 „ onregelmatige pijnen, en of onder deze omstan-
 „ digheden het bespoedigen der verlossing door de
 „ krachten der natuur verkieslijk zij voor de baren-
 „ de, en dienstig tot behoud van het leven der
 „ vrucht ? zoo ja ; welke middelen hiertoe te kie-
 „ zen zijn ?

(1) Dit antwoord is gedrukt, en wordt uitgegeven bij den Boekverkooper R. J. BERNTROP.

„ Wat men vooral te denken hebbe over het
 „ gebruik van het *Moeder-koorn* (*Secale cornutum*)?
 „ Van welke kenmerken dit Moeder-koorn voorzien
 „ moet wezen? Wat men weet van den aard, ei-
 „ genschappen en werkingwijze van dit koorn?
 „ In welke gevallen het te stade komt? In wel-
 „ ken vorm en tot hoe groot eene gift het mag
 „ worden aangewend, bij de verschillende ligchaams-
 „ gesteldheid der barende? Welke nadeelige gevol-
 „ gen men van deszelfs, herzij ontijdig of in te
 „ groote gift te vreezen hebbe? Welk nut alzoo
 „ het praktisch gedeelte der Verloskunde uit dit al-
 „ les trekken kan?” Onder uitloving der Zilveren
 Medaille, om te beantwoorden vóór den 1 Januarij
 1829.

2. Naardien het Genootschap geslaagd is in het
 bekomen van een voldoende antwoord (2) op de
 prijsvraag over eene beknopte, doch zooveel moge-
 lijk volledige beschrijving van den natuurlijken staat
 der gewrichten, en derzelver omringende deelen,
 alsmede van de verschillende gebreken, welke aan
 dezelve kunnen voorkomen, zoo wel met betrekking
 tot derzelver oorzaken, en kenteekenen, als tot de
 beste Schrijvers, welke over deze stoffe behooren
 geraadpleegd te worden, meent het, als gevolg
 daarvan, eene tweede prijsvraag te kunnen uitschrij-
 ven, welke zich uitsluitend tot eene rationele be-
 handeling en geneeswijze van deze gebreken bepaalt.

Het Genootschap meent alzoo de kundigste en er-
 varende van deszelfs Leden, en verdere Nederland-

(2) Ook dit antwoord is gedrukt, en wordt uitgegeven
 bij den Boekverkooper J. R. BERNTRUP.

fche Heelkundigen te moeten opwekken, ter bearbeiding van dit hoogst gewigtige leerftuk.

En vraagt derhalve :

„ Eene op te voren gelegde gronden berustende „ praktifche Verhandeling over de geneeswijze der „ verfchillende, aan de gewrichten voorkomende , „ gebreken geftaafd door eigene waarnemingen, en „ die van anderen.” Onder uitloving der Gouden Medaille ter waarde van 30 gouden dukaten, aan het meest voldoende antwoord, en het accesfit eene Zilveren, beide op den ftempel des Genootfchaps gefchroefd.

3. „ Daar het kunstmatig aanleiding geven tot „ eene vroegtijdige geboorte, bij groote vernaau- „ wingen van het bekken, of om andere gewigtige „ redenen, volgens hetgene DENNMAN, en nader- „ hand verfcheiden andere Kunstoefenaars, daarom- „ trent ter onzer kennis hebben gebragt, en waar- „ van REISINGER in zijn werk *Ueber die künstliche „ Frühgebur*t, ons een volledig verflag heeft gele- „ verd, thans in *Engeland* voornamelijk vele voor- „ standers en navolgers vindt, maar echter het oor- „ deel der Verlofskundigen in het algemeen, over „ het veilige en doelmatige dezer zaak, nog zeer „ veel uiteen loopt; zoo looft het Genootfchap „ deszelfs zilveren Medaille, benevens tien gouden „ dukaten, uit aan dengenen, welke het grootfte „ en beste getal eigene waarnemingen, tot dit on- „ derwerp betrekkelijk, bij hetzelve zal hebben in- „ geleverd.”

Het Genootfchap, van opgamelde befluiten kennis gevende, heeft gedacht, als voormaals, daarbij te moeten voegen: dat geene, dan Nederlandsche

Heelkundigen, zullen toegelaten worden te dingen naar eenigen Eereprijs van hetzelfde; — dat men geenerlei geschriften zal aannemen, ten zij gesteld in het Nederduitsch, en zeer leesbaar geschreven; — dat de antwoorden op voorgestelde prijsvragen, gelijk ook naar eene *premie* dingende bijzondere verhandelingen en verzamelingen van waarnemingen, met eene zinspreuk moeten onderteekend zijn, en vergezeld gaan van een verzegeld billet, ten opschrift hebbende dezelfde zinspreuk, en inhoudende den naam, titel en de woonplaats des schrijvers; — dat alle geschriften, zonder onderscheid, vrachtvrij moeten gezonden worden aan den medebestuurder en secretaris des genootschaps J. N. ENGELTRUM; — dat alle bijzondere verhandelingen, waarnemingen, of verzamelingen van waarnemingen, uiterlijk vóór den eersten julij van ieder jaar, moeten worden ingeleverd, begeert men, dat daarover beslist worde in de eerstvolgende algemeene vergadering, of dezelve geplaatst te zien in het naast uitkomend deel der werken van het genootschap; — DAT ALLE STUKKEN, WELKE HET GENOOTSCHAP WORDEN MEDEGEDEELD, HET VOLSTREKTE EIGENDOM ZULLEN ZIJN VAN HETZELVE, EN DERZELVER SCHRIJVERS DAARVAN GEEN AFZONDERLIJK GEBRUIK ZULLEN MOGEN MAKEN BUITEN DESZELFS TOESTEMMING; — dat alleen de goedgekeurde prijschriften, in hun geheel, door den druk zullen worden gemeen gemaakt, en men van de overige, voor zoo veel zulks noodig geoordeeld wordt, bij wijze van uittreksels, of aanmerkingen op het goedgekeurde Prijschrift, den meest wezenlijken inhoud zal mededeelen; — dat men op dezelfde wijze zal hande-

len omtrent alle Geschriften , het Genootschap ter beoordeeling en gemeenmaking toegezonden , en niet vallende in den term eener volstrekte goed- of afkeuring ; — dat men echter altoos een' iegelijk deszelfs regt zal doen wedervaren , en ten dien einde van niets eenig gebruik maken , dan met melding van den naam des Schrijvers , als deze bekend is , en onbekend zijnde , van deszelfs zinspreuk , geplaatst onder zijne Verhandeling , Waarneming , Verzameling van Waarnemingen , of hoedanig Geschrift het ook zijn moge ; — dat de verzegelde Biljetten der niet voldoende gekeurde Prijschriften ongeopend zullen verbrand worden ; — dat Bestuurders des Genootschaps niet zullen mogen dingen naar eenigen Eereprijs van hetzelfde ; — dat ook aan geen' van deszelfs Leden zulks zal geoorloofd wezen , dan onder voorwaarde , dat zijn Prijschrift , en het opschrift van het daarbij gevoegde verzegelde Biljet , een ander dan zijn gewoon *Cachet* drage , en met eene vreemde hand geschreven zij ; — dat eindelijk , de naam eens iegelijken , wien , uit welken hoofde ook , eene *Premie* geschonken wordt , ten spoedigste , door middel der gewone Tijdschriften , zal bekend gemaakt worden .

Amsterdam , den 8ten October 1828.

J. N. ENGELTRUM ,
Secretaris.

BOEKBEOORDEELINGEN.

BOEKB. III DEEL.

G

BOEKBEOORDEELINGEN.

GESCHIED- en OORDEELKUNDIGE VERHANDELING
over het leerstelsel van den Franschen Geneesheer
BROUSSAIS, door G. C. B. SURINGAR, *Doctor in*
de Genees-, Heel- en Verloskunde en stads Ge-
neesheer te Leyden, bekroond en uitgegeven door
de Provinciale Commissie van Geneeskundig On-
derzoek en Toezigt in Noord-Holland, zit-
ting houdende te Amsterdam. Te Amsterdam, bij
C. G. SULPKE 1829, bl. xvi en 473, in octavo.

MEMOIRE SUR LA MÉDECINE PHYSIOLOGIQUE *du*
Dr. BROUSSAIS par M. MARTENS, *à Maastricht*
Docteur en médecine et en science médicale, Secré-
taire de la commission de la province de Lim-
bourg, membre correspondant de la société de
médecine de Louvain. Publié par la commission
médicale de Nord-Hollande, résidant à Am-
sterdam. Amsterdam chez G. G. SULPKE 1829,
bl. 221, 8°.

Meermaalen kwam bij mij de vraag op, of de tegenwoordige manier om over al wat nieuw is prijsverhandelingen uit te lokken, zoo die aan de verwachting beantwoorden te bekroonen en daarmee het pleit omtrent de waarde of onwaarde van

het beoordeelde voor altijd uit te maken , of zulk eene handelwijze goed- dan afkeuring verdient.

Er is onder het lezend gedeelte des menschedoms een heirleger van luijaards , die de moeite schromende om de zaken zelve te onderzoeken , uit korte begrippen , uittreksels , maandwerken enz. , hunne geleerdheid putten. Zij willen wel weten wat er omgaat , maar het moet hun niet veel tijd kosten ; zij wenschen zich omtrent alles bepaalde begrippen en een gevestigd oordeel , maar anderen moeten hun dat aan de hand geven. Zij schromen niet hunne gedachten over alles te zeggen , maar laten anderen voor hen denken ; in 't kort zij willen geleerden , denkers , wijsgeeren zijn , maar zonder inspanning of arbeid. Zij zijn gelijk aan dien dwazen volkshoop dien men uit eenen adem *vive la liberté* , *vive Napoleon* hoort schreeuwen.

Om aan die luiheid te gemoet te komen , heeft men vooral in onze vindingrijke eeuw velerlei middelen uitgedacht ; men heeft dagbladen , maandwerken , jaarboeken , tijdschriften , ja geesten der journalen (den *spiritus rector*) uit welke men in één oogopslag duizend nieuwe zaken leeren kan en wier schrijvers de goedheid hebben voor ons te denken , over politiek , geleerdheid , godsdienst , zedekunde , en wat gij maar verlangt.

Niet geheel vreemd aan dat oogmerk zijn de prijsvragen , die van tijd tot tijd over nog onbestede punten door geleerde autoriteiten worden uitgefchreven. Want zoo het gelukt op dezelve voldoende antwoorden te bekomen , ziet men zich daardoor ontslagen van een lastig en moeilijk on-

derzoek en berust geheel in de uitspraken der be-
 kroonde verhandelaars. Inmiddels wordt niet al-
 léén grondige kennis van zaken meer en meer zeld-
 zaam, maar ook bereidt men zich dus eene slaaf-
 sche afhankelijkheid van de gevoelens van ande-
 ren, waarvan het tegenwoordig heerschend despotisme
 der journalen het duidelijkst bewijs oplevert. Wij
 mogen derhalve de vraag wel herhalen over het nut-
 tige en schadelijke van prijsverhandelingen betrek-
 kelijk onderwerpen, welke een eigen onderzoek toe-
 laten, waartoe ongetwijfeld behoort de leer van den
 Franschen Hervormer BROUSSAIS. Om dezelve te
 kennen is de eenig veilige weg zijne schriften te
 lezen. De geneesheer die daartoe géén' lust noch
 tijd heeft, moet ook dien wensch opgeven. Om ze
 te beoordeelen moet men in de eerste plaats zijne
 gezonde herfenen gebruiken en vervolgens letten
 op de redeneringen der *oppositie*, welke ieder man
 van naam, bovenal ieder *reformator* te wachten heeft.

Elk ander middel tot kennis is onzeker, omdat
 wij zien door de oogen van anderen, en omdat een
 iegelijk zijne individuële wijze van beschouwen en
 beoordeelen heeft. Dit is nog te meer waar, als
 de vraag met een bijzonder doelwit opgesteld is, ter
 af- of goedkeuring, en men in de vragers en beant-
 woorders eene zekere vooringenomenheid vóór of
 tegen mag stellen, zoo als doorgaans het geval is.
 Tot het goed kennen en billijk beoordeelen van
 eenige leer of stelsel, wordt vereischt, dat men
 het met de ziel van hem, die er de vader van was,
 bekeken heeft, dat men er al de kracht van gevoelt,
 dat men er geheel in t' huis is, dat men het zelf
 in- en doordacht heeft. Men moet er niet alleen

geene vooringenomenheid tegen , maar zelfs eenige vooringenomenheid vóór gehad hebben , om er over te kunnen spreken en schrijven : *sine ira et studio*. In zulk eene gemoedsgefeldheid bezit men die rustige kalmte welke tot alle billijke waardering van vreemde dikwijls met de onze strijdige gevoelens zoo noodig is. Plaatst men daarentegen zich buiten het onderwerp , of hetgeen nog erger is , in eene vijandige houding tegenover hetzelfde , dan is alle juiste en billijke waardering ondenkbaar.

Ik wil beproeven mij in die gemoedsgefeldheid te brengen en voor eene wijl alle de scheldnamen van *ontologistes* enz. te vergeten , waarmede de Heer BROUSSAIS in zijn' vurigen ijver alle andersdenkenden vereert.

Gelukkig was het denkbeeld van MORGAGNI om door de ontleedkunde de oorzaken en zitplaatsen der ziekten op te sporen. Men vindt dus dikwijls ook dat wat men niet zocht en ontdekt door vergelijking den algemeenen oorsprong van velerlei ziekten. Zoo moet een iegelijk die veel lijken onderzocht heeft getroffen zijn over de menigvuldige sporen van *chronische* inflammatie welke zich in dezelve vertoonen.

Wie was meer in de gelegenheid om dit op te merken dan BROUSSAIS , die , als leger-arts bij de fransche armée geplaatst , gedurende ettelijke jaren zich met dat onderzoek bezig heild. Dezen weg volgende , trok de oorsprong der *chronische* ziekten in 't bijzonder zijne aandacht tot zich en kwam hij tot het besluit , dat dezelve meerendeels het gevolg zijn van voorafgaande of duidelijke , of meer

verborgene ontstekingen. Zoo ontstond de *Histoire des phlegmasses chroniques*, een werk, hetwelk ten volle de lofspraken verdient die de heer SURINGAR aan hetzelfde gegeven heeft, en hetgeen zoowel om den rijkdom van waarnemingen als om de gelukkige schikking derzelve en de belangrijke wenken en flotsommen in hetzelfde vervat, den auteur eene eerste plaats onder de geneeskundige schrijvers verzekert. Men zal er den man van talenten in ontdekken, die den gang der natuur weet te volgen en uit verspreide daadzaken één geheel te scheppen, dat ons in het bewegelijk tafereel der ziekten vaste trekken van overeenkomst doet opmerken. Wil men een voorbeeld van goede natuurschildering, men leze in het eerste deel de 4de waarneming. Verlangt men de gelukkige schikking der gevallen op te merken, men volge die, welke op de longontsteking betrekking hebben. Begeert men eindelijk den man van talenten te kennen, die uit het menigvuldige eenheid weet voort te brengen, men lette op zijne aanwijzing van den gang der ontstekingen, haren oorsprong nemende van de *mucosa* en voortgaande tot de *parenchymata viscerum*, op zijne aanduidingen van den invloed van het ingewikkeld spel der *sympathiën* op den loop der ziekten, op zijne voorstelling van de verwantschap der organische gebreken, voortspruitende uit een en denzelfden wortel, de ontsteking namelijk, welke, gewijzigd door het verschil van weeffels en werktuigen alle die verschillende ontaardingën voortbrengt, die zich aan onze opmerking voordoen. Zoo ontstaan in de longen *tubercula*, in de slagaders *ancurysmata*, in de klieren *scirrhi*, *carcinomata*, in het watervaatstelsel *scrofulae*, in de gewrichten

arthritis, *podagra*, in de spieren *rheumatismus*, in de beenderen *osteo-sarcomata*, in de zenuwen *neuroses*, in de huid uitslagziekten, in de slijmvliezen *catarrhi*, *profluvia* enz. Zoo ontstaan in de borstholte eene menigte ontsteking-ziekten: in het slijmvlies der longpijpen *catarrhus* of *bronchitis*, in het ribbevlies *pleuritis*, in het weeffel der longen of *peripneumonie* of longenknobbels en *phthisis pulmonalis*, welke te regt eene *chronische peripneumonie* mag heeten. Zoo bespeurt men bij de teringlijders veeltijds eene ontsteking van het slijmvlies der darmen, die zich gelijkewijze uitbreidt tot de klieren van het darmscheil. Zoo ontwikkelen zich uit dit slijmvlies de dusgenoemde *febres esentiales*, *intermittentes*, stoornissen van de spijsvertering *dysenterie*, *diarrhae hypochondriasis*, *icterus* en somtijds ook *hydrops*.

En aldus verrees uit de waarneming de theorie en het stelsel, hetwelk naderhand wederom op de waarneming werd toegepast.

Het leven, dus redeneert BROUSSAIS, wordt door prikkels onderhouden en opgewekt. Deze opwekking en prikkeling wordt kenbaar door gevoel en beweging, welke het duidelijkst in die weeffels aanwezig is, waarin het zenuwmerg met haatvaten is doormengd. Daartoe behooren de huid, de uitwendige zinnen en de slijmvliezen, het orgaan van den inwendigen zin. De opwekking of vermindering des levens kan nimmer algemeen zijn, maar altijd begint de *irritatie* van een stelsel van organen en wordt op de overige stelsels overgebracht. Waar prikkel is, is ook een vermeerderde toevloed van vochten en van daar niet zelden te sterke voeding ten koste van de overige deelen. Uit de zenuwen, die de prik-

keling van het eene deel op het andere overplanten, ontstaan de *sympathiën*, uit dezen de dusgenoemde *metastases*, *crisis* en ontstekingen, welke laatsten ook zonder pijn in 't geheel, of zonder pijn op de aangedane plaats zelve kunnen aanwezig zijn. En gelijk de slijmvliesen van de inwendige deelen de meeste gevoeligheid bezitten en onder dezen dat der maag het gevoeligste en meest aan prikkels is blootgesteld, zoo is ook dit aan zenuwen zoo rijk orgaan het middelpunt der organische prikkelingen.

Van hier de menigvuldigheid der *gastritides* en *gastro-enteritides*, welke de grond is der zoogenaamde *febres esentiales* en waaruit het meerendeel der overige, zoo wel heete als kwijnende ziekten, door medegevoel of geboren worden, of waarmede zij zich verbinden: als hersenontsteking, koortsen, uitflagziekten, *rheumatismus*, *arthritis*, *podagra*, *vermes* enz. De afgaande koortsen zijn dusdanige *gastro-enteritides periodicae*. De zenuwziekten zijn het gevolg van hersenontsteking of die van andere ingewanden. Wat eindelijk de bloedstortingen betreft, deze zijn, behalve wanneer zij uit mechanische oorzaken voortkomen, allen van een activen aard.

Is derhalve ontsteking de meest algemeene oorzaak van ziekten, dan is ook, de ontsteking werende, de meest algemeene methode van genezing. Zijn alle ziekten oorspronkelijk plaatselijk, dan moet zij ook plaatselijk worden aangewend en is de maag en het darmkanaal de voorname bron derzelve, dan moeten ook deze de plaats der aanwending bepalen. Hieruit begrijpt men, waarom de *gastritis* en *gastro-enteirits* de *basis* der geheele ziektekunde genoemd, waarom bloedzuigers, inwikkende verzach-

tende, verkoelende, afleidende middelen, in deze leer onder de eersten geteld worden, waarom het gebruik van de meer *heroische emetica, purgantia, stimulantia, tonica* of geheel verworpen, of binnen de naauwste grenzen beperkt wordt.

De Empiristen, zegt BROUSSAIS, zijn gewoon alleen op de verschijnselen te letten, in plaats van ze terug te brengen tot de Organen, waaruit zij voortkomen. Derzelver afwijking moet men kennen en de prikkels die zij veroorzaken. Men moet den invloed kennen van het aangedane deel op anderen, men moet weten wat het evenwigt vermag te herstellen en de ziekte te verminderen, want de natuur der ziekten bestaat in de physiologische aandoening der organen. De zamenloop en reeks van toevallen, die men ziekten pleegt te noemen, zonder te letten op de organen waaruit zij ontstaan en derzelver afwijking, zijn bovennatuurkundige idëen, verzonnen wezens, en die dus de geneeskunst uitoefenen zijn *ontologisten*.

Dusdanige verdichte wezens als vijandige magten beschouwen, welke de werktuigen verstoren, is het gevolg met de oorzaak verwarren, is *ontologie* bedrijven. Niet minder groot is de dwaling van hen die de opvolging der toevallen voor het bepaald karakter der ziekte houden. De middelen op een verdicht wezen toe te passen, met verwaarloozing van de aandoeningen der organen, waardoor zij ontvangen worden, of van diegenen, met welke deze zamenstemmen, is volgens een blind instinct zonder oordeel handelen; waaruit men ligtelijk kan opmaken, dat de voor- noch tegenspoed der ontologisten, noch tot eigen noch tot anderer leering eenig-

zins dienen kan; terwijl men tevens de reden bevroeden kan, waarom de geneeskunst tot heden toe zoo onzeker en wankelend gebleven is.

Tot deze leer, of liever tot dit *systema* hebben eene meenigte oorzaken zamengewerkt. Gevormd in de school van den grooten PINEL, den eersten die de kennis der weeffels op de leer der ontstekingen heeft toegepast, en van den niet minder grooten BICHAT, die door deze toepassing op het denkbeeld zijner theorie gekomen is, was hij bekend met de belangrijkheid van deze leer der weeffels en vliezen ter verklaring van de verschijnselen in den gezonden zoowel als in den zieken staat. In het bijzonder moest zijne aandacht gevestigd zijn op den invloed der *membranae mucosae* als meest aan uitwendige prikkels blootgesteld, wier menigvuldige afwijkingen hem bij ondervinding gebleken waren. Ook de invloed der maag op de gansche dierlijke huishouding kon hem niet onbekend zijn, al had hij ook de schriften van V. HELMONT, REGA en anderen niet gelezen. BROWN had de waarde eener dynamische beschouwing van het organisme aan het licht gebragt en de opwekkingstheorie grondvest. RASORI had een omgekeerd Brownianisme voorgedragen. Maar beiden hadden noch van de physiologie, noch van de anatomie een genoegzaam gebruik gemaakt. Een vaster grondslag koos zich BROUSSAIS door zijne leer op beide te vestigen, terwijl de grove en meer prikkelingsmethode der Brownianen, hun storm loopen op het gestel, hunne grove artillerie evenmin aan hem als Franschman behagen konde, als zij voor zijne Natie geschikt zoude geweest zijn. Hij sloeg dus een an-

anderen weg in. BROWN had gesproken van eene algemeene verhooging of daling der opwekbaarheid en had in *asthenie* de bron der meeste ziekten gevonden; welke RASORI in *sthenie* meende te ontdekken. BROUSSAIS daarentegen nam wel met RASORI den *sthenischen* aard der ziekten aan, maar verwierp beider algemeene beschouwingswijze en zocht met BICHAT in de bijzondere levenskrachten der weeffels en deelen den oorsprong en de verklaring der ziekten. Nu vormde hij zich een stelsel hetwelk buiten twijfel uit vreemde grondstoffen bestond, maar door hem alléén en zijn genie tot één geheel gevormd; offchoon de kiemen van zulk een stelsel in de schriften van BICHAT lagen opgesloten. Dat hierbij eerzucht ook hare rol gespeeld heeft, valt niet te loochenen, als men ziet den ondank waarmede de achtingwaardige PINEL behandeld werd en den titel van het *Examen* welks eerste uitgave geheel tegen dezen gerigt is. Of evenwel de naam van physiologische geneeskunde zoo geheel onpasfend is, als de Hr. SURINGAR beweert, of die van BOERHAAVE, HOFFMANN, STOLL denzelven evenzeer verdienen, zal de onpartijdige vergelijking van de mechanische of chemisch-humorale stelsels dezer mannen met de anatomisch-physiologische leer van BROUSSAIS doen betwijfelen.

Tot de aanleidende oorzaken, welke gelegenheid tot dit stelsel gegeven hebben brengt ook de Heer SURINGAR zekere *constitutio morborum stationaria*, die gedurende eenige jaren zou geheerscht hebben, een gevoelen hetgeen wij wel vooral in Duitschland algemeen aangenomen, doch nergens voldoende bewezen hebben gezien.

Onder de getuigenisfen voor dit gevoelen wordt inzonderheid de Hoogleeraar KIESER genoemd, een man van grooten naam, maar in bevoegdheid om over *praktische* onderwerpen te beslifen ons niet gebleken is.

Wij zullen de gronden, die deze voordraagt, kortelijk aanstippen om te toonen op welke losse veronderstellingen dit gansche gevoelen steunt (1). Gelijk elk leven slingerend (*oscillerend*) is, d. i. zich van tegenovergestelde krachten en naar bepaalde wetten als bewogen voordoet, gelijk het leven der menschheid in de wereldgeschiedenis slechts uit *oscillatorische* wetten verklaarbaar is, zoo slingerert ook nog het leven van het menschelijk geslacht in bijzondere gewesten tusfchen de hoofdvormen zijner verschijsning en nadert nu, meer dezen dan genen der grondtypen van het organisch leven. Het is nu eens meer plantaardig, dan meer dierlijk enz.

De thans heerschende Constitutie is, wat haren vorm betreft, de ontstekingaardige uit eene de overhand hebbende werkzaamheid van het vaatgestel. Haar begin kan zoo naauw niet bepaald worden, het ontbreekt aan juiste vroegere waarnemingen en aan een werk, waarin als in weêrkundige tafelen het stationaire karakter eener gansche reeks van jaren historisch is opgeteekend. Het is echter te gelooven, dat hetzelfde sints 10—15 jaren begonnen is.

Alvorens nu tot de bewijzen zijner meening over

(1) HUFELAND, *Pract. Journ.* Febr. 1825, B. LX §. 2.

te gaan , maakt de S. vooraf eenige pligtplegingen , zich verontschuldigde dat vele zijner *argumenten* op een los vermoeden en afgetrokkene besluiten berusten en daarom hypothetisch zijn , maar verwacht eene billijke beoordeeling bij mannen , die voor de *wetenschap* leven (?) en de moeilijkheden kennen , die hier zijn uit den weg te ruimen.

Die bewijzen dan zijn :

1°. De reeds *lang erkende* en dus *geen verder* bewijs behoevende daadzaak , dat ontstekingsachtige ziekten en werkelijke ontstekingen thans menigvuldiger dan te voren zich vertoonen ; weshalve de S. slechts enkele wenken geeft. Meerdere *inflammationes pectoris* , *tracheitis infantum* of de *angina membranacea* , *monographiën* over deze ziekte. (NB. Die van MICHAELIS verscheen in 1778 , de lateren in menigte , uitgelokt door den prijs van 12,000 franken , welken NAPOLEON in 1807 aan de beste verhandeling over deze ziekte had uitgelooft ; dus geschreven *vóór* de heerschende *constitutio inflammatoria*.)

Mindere ziekten van het hart ; of zouden deze ook toe te schrijven zijn aan het uitvoerig werk van KREISSIG , daarover in het licht gekomen , waardoor de aandacht hierbij meer bepaald werd en vele artsen dáár *morbi cordis* meenden te zien , waar zij niet bestonden ? Dit zoude , zegt Prof. K. , eene zonderlinge verkeerdheid en eene epidemische dwaling van het oordeel der artsen veronderstellen. Wij vragen : zijn dan die dwaling en verkeerdheid zoo vreemd en zonder voorbeeld ? Voorts de Egyptische *ophthalmia inflammatoria* , hersenziekten , ontstekingsziek-

ten van het vee, de aanleg tot *haemorrhoides*, het verschijnen van *menstrua*, ook in gevorderden ouderdom.

Tot de indirecte bewijzen behooren: het minder gebruik van wijn en sterken drank, ook bij de geringere volksklasse (?), het gebruik van *petits vins*, de zeldzaamheid van zenuwziekten: *hysterie*, *hypochondrie*, *intermitterende* koortsen, rooden loop, *klierziekte* (?); het ontzettend gebruik van *antiphlogistica*, vooral bloedzuigers, de verwisseling van minerale staalwateren tegen andere minerale bronnen enz.

En met deze en dergelijke bewijsgronden acht de Hoogleeraar het pleit beslist, zijne hypothese toepassende op de verklaring der geneeskundige stelsels en ook bepaaldelijk op dat van BROUSSAIS, met bijvoeging dat de praktische resultaten van hetzelfde, blijkens de meerdere sterfelijkheid in het hospitaal, waar het wordt aangewend, niet gunstig zijn; welk laatste, bij zulk eene *constitutie*, naar onze meening anders moest uitvallen en nu tegen het gevoelen van den S. schijnt te getuigen.

Ik ben bij de ontwikkeling van dit punt uitvoeriger geweest, omdat het mij voorkomt eene soort van *coup d'état* te zijn, door de Duitschers gebezigd, om zich tegen Franschen invloed en heerschappij te dekken, of eigen gezag en geloofsleer te handhaven. Wie toch kent niet den naijver der Duitschers omtrent de verdiensten van vreemden. Wat zou men zeggen, als BROUSSAIS ter zijner verdediging de zaak omkeerde en dus redekavelde: mijne leer heeft de aandacht der geneesheeren op de zoo dikwijls miskende ontstekingsziekten gevestigd,

waardoor zij, thans beter dan te voren gekend en beschreven worden, het schromelijk misbruik van prikkels, door het heerschend *Brownianisme* gewettigd heeft opgehouden en de antiphlogistische behandeling, vooral de aanwending van bloedzuigers meer algemeen is in zwang gekomen. Niet edelmoedig genoeg, om dit te erkennen, heeft men eene verdichte *constitutie* te baat genomen, en zich achter dit verzonnen *factum* verschanst. Ik geloof, hij zoude aldus redenerende, althans geen minder schijn van waarheid voor zich hebben, dan de voorstanders van de tegenovergestelde *opinie*. Want dit is zeker, dat zijne leer op de geneeskundige praktijk over het algemeen grooteren invloed gehad heeft, dan menigeen zich verbeeldt.

Sprekende over de aanleidende oorzaken tot dat stelsel, mag ik niet vergeten aan de wet der *reactie* te herinneren, welke uit het eene uiterste het tegenovergestelde uiterste te voorschijn roept. BROWN en zijne volgelingen hadden de leer der asthenie en de opwekkende methode in het belagchelijke overdreven. Het ongerijmde van dit uiterste deed BROUSSAIS in het tegenovergestelde vervallen: *les extrêmes se touchent*. Daarbij moet men niet uit het oog verliezen, dat in dit stelsel het nationaal-eigen der Franschen en van hunne anatomisch-chirurgische geneeskunst onmiskenbaar staat uitgedrukt.

Zoo zeer ons de *Histoire des phlegmasies chroniques* voor haren schrijver innam, zoo zeer viel hij ons tegen in zijn *Examen des doctrines médicales*. Welk eene armoede en bekrompenheid van kennis en welk een stoute beslissende toon! Men moet met reden betwijfelen, of hij de auteurs gelezen heeft, die

hij beoordeelt. Doch men begrijpt dit alles gemakkelijk, als men bedenkt, dat het de gewone kunstgreep der hervormers is, zich te verheffen door de verkleining van anderen, dat het werk oorspronkelijk tegen PINEL geschreven is, en de rest er eerst naderhand is bijgelapt. Ook in dit opzicht is BROWN tot voorbeeld van navolging gekozen, eveneens als in den vorm van *aphorismen*, waarin BROUSSAIS zijne leer gegoten heeft, aan den eersten in onbeschaafdheid, ruwheid, duisterheid van stijl en taal niets toegevende.

Die blijkbare overeenkomst van beiden, is door de beide schrijvers dezer verhandelingen opgemerkt; terwijl de Heer SURINGAR, BROWN, RASOR en BROUSSAIS den Engelschen, Italiaanschen en Franschen *Reformator* vergeleken en de letterdieverijen van den laatsten, door plaatsen uit de geschriften van PUJOL, PROST en BICHAT ten duidelijkste heeft aange-
wezen.

Nadat vervolgens door onze schrijvers de leer zelve ontvouwd is, waarbij de Heer S. eene vertaling heeft gegeven van alle de *proposicions*, bepalen zij zich bij het nut en nadeel derzelve, bovenal met opzicht tot onze gewesten.

Wat het eerste aanbêlangt, ontvouwt S. de volgende punten: herleiding der ziekte tot het oorspronkelijk lijdend orgaan en der *symptomata* tot hunne oorzaken; belangrijke wenken bij de beoefening der *anatomie pathologica*, oplettendheid op den toestand van maag en darmkanaal en op de langdurige en verborgene ontstekingen (2), het nut van

(2) Met welk regt S. te dezer plaats den oorsprong der
BOEK. III DEEL. H

plaatselijke bloedontlastingen , door middel van bloedzuigers , dat eener *antiphlogistische* geneeswijze in verscheidene ongesteldheden , in welke men van dezelve tot hiertoe zelden gebruik maakte ; voorzigtigheid in het toedienen van prikkelende geneesmiddelen ; vermindering van eene al te werkdadige geneeskunde , vooral in het te veelvuldig en noodeloos gebruik van braak- en purgeermiddelen.

M. gispt vooral de gebrekkige bepalingen , onderscheidingen verdeelingen en redeneeringen in de school van BROUSSAIS aangenomen en gewettigd ; de duistere en wankelende *definitie* bij voorb. van *prikkeling* en *prikkel* , het verwarren van *irritatio* met *inflammatio* , het verwerpen op losse gronden van *morbi sui generis* en van *morbi universales* , het willekeurig terugbrengen van alle ziekten tot ééne van dezelfde natuur , of gelijk hij 't later noemt : *la manie de généraliser*.

De nadeelen dezer leer worden door S. in het bijzonder met betrekking tot de onderscheidene ziekte-soorten behandeld ; terwijl M. vooral stilstaat bij de koortsen , waaraan het grootste deel van zijn werk is toegewijd. Wij kunnen de beide schrijvers op dezen weg niet volgen , maar bevelen de lectuur van beider verhandelingen aan alle geneesheeren in ons Vaderland aan , die begeerig zijn (en dit moeten allen) dit stelsel vooral in deszelfs toepassing op onze landen te leeren kennen. Zij zullen met mij de vlijt en het geleerd onderzoek van den Heer S. op prijs

tubercula uit voorafgegane ontsteking ontkent , betuig ik niet te kunnen gissen.

weten te schatten en de goede praktische wenken van zijn' mededinger toejuichen; maar tevens met mij wenschen dat de eerste zijn werk (dat nu tot een lijvig boekdeel van bijna 500 bladz. is uitgegijd) meer bekort had, en dat de laatste de leer van BROUSSAIS niet met die zijner volgelingen vermengd had voorgedragen, maar uit de eigene werken van genen geput had, gelijk de opgegevene vraag dit medebragt. Die studie der bronnen blijve dus nog altijd iedereen aanbevelen, die verlangt de nieuwe leer goed te kennen en juist te beoordeelen. Hij leze daarbij deze verhandelingen en zal bij het verkeerde dat haar aankleeft, ook het goede dat zij bezit niet voorbijzien.

Als BROUSSAIS overal ontstekingen ziet, alle algemeene koortsziekten verbant, van geene *passive* bloedvloeijingen hooren wil, als hij ons de meestvermogende wapenen uit de hand speelt en terwijl hij de heelkrachten der natuur ontkent, ons bijna niets laat dan verzwakkende middelen, door hem met eene verkwistende hand verspild, dan beklagen wij den redeloozen ijver van den man, wiens genie zoo gelukkig de denkbeelden van BICHAT wist toe te passen, zulke heldere blikken sloeg in de wording en het verband der organische gebreken, de *pathologie* tot *physiologische* beginfelen poogde terug te brengen en met zoo veel geluk zoowel de ruwe *empirie*, als de ruw *empirische prikkeling-methode* wist te bekampen, dan leeren wij een in een nieuw voorbeeld, tot welke bekrompene eenzijdigheid stelselzucht den mensch vervoeren kan. Als zijne leer ons telkens hare *gastro-enteritis* vertoont en tegen deze te velde trekt, dan berooft zij zich van den

bijval van onbevooroordeelde waarnemers en van hare schoonste verdienste: vrije toepassing van *physiologische* wetten op *pathologische* verschijnselen, om zich op te sluiten binnen de enge grenzen eener begunstigde hypothese.

Wanneer zij eindelijk alle *morbi sui generis* loochent en in de venusziekte, scrofels, kanker, jicht, podagra, roos niets anders ziet dan *gewone* ontstekingen, dan wêerspreekt zij de ervaring van alle tijden en geeft hare tegenstanders de magtigste wapenen in handen.

Een bijzonder nadeel heeft het onoordeelkundig en slaafsch opvolgen dezer leer in onze Nederlanden, waar zuivere ontstekingen eene zeldzaamheid zijn en de aanwijzingen tot bloedontlastingen zeker veel minder algemeen, dan elders, vooral in Frankrijk bestaan moeten.

Ziet daar hoofdzakelijk de voor- en nadeelen eener leer, die ongetwijfeld een' schakel uitmaakt in de geschiedenis der ontwikkelingen onzer hoogst-belangrijke wetenschap. Ons betaamt het ook hier zonder vooringenomenheid of partijdigheid alle dingen te beproeven en het goede te behouden.

J. A. VAN DE WATER, BEKNOPT DOCH ZOO VEEL
MOGELIJK VOLLEDIG HANDBOEK VOOR DE LEER
DER GENEESMIDDELEN. (*Materies Medica.*) Te
Amsterdam bij C. G. Sulpke, 1829, 426 bladz.
met eene Voorrede en Inleiding, bl. xxx. in oct.

Wanneer er over een en hetzelfde gedeelte
eener wetenschap binnen weinige jaren vele ge-
fchriften uitkomen, behoort wel elk afzonderlijk
schrijver aan het publiek rekenschap te geven aan-
gaande de beweegredenen, welke hem gebragt heb-
ben tot het voornemen, om ook de pen op te ne-
men, en op zich de verplichting te laden, om zoo
al niet iets beters, immers op eene andere wijze te
schrijven, dan anderen welke hem zijn voorgegaan.
Zoo op ééne wetenschap of op éénig letterkundig
gedeelte der geneeskunst deze aanmerking toepas-
selijk is, dan zeker past zij op den overgrootten
schat van werken over de leer der geneesmiddelen
in velerlei talen in Europa, sedert de laatste 40 à
50 jaren uitgekomen, waarvan de titels en namen
der schrijvers alleen eenige bladzijden zouden bevat-
ten. Schreven allen hetzelfde op eene andere wijze?
Schreven zij elkander uit? Ging elk dier schrijvers
met de gedane ontdekkingen in de verschillende no-
tities en bijvakken der geneeskunst, welke op de
leer der geneesmiddelen haren invloed moeten uit-
oefenen, eenen gelijken tred? of met andere woor-
den: zoude een geneeskundige, die zich de moeite

getroostte alle die werken volgens eene tijdrekenkundige orde te lezen en te betrachten, als slotfom zijner studie kunnen verklaren, dat al die schrijvers en aan hunne verpligting als zoodanig, en aan de door hen opgenomen taak naar gelang van het tijdvak, waarin zij schreven, volkomenlijk voldaan hadden? En heeft de geneeskunst in het algemeen en de leer der geneesmiddelen in het bijzonder daarbij zoo veel gewonnen, als uit dien grooten voorraad van bouwstoffen ter optrekking van den tempel der geneeskunde te verwachten ware? Wanneer wij geroepen waren, om op deze verschillende vragen te antwoorden, zouden wij geene zwarigheid maken om te verklaren, dat de volkomenheid van allen de schriften over de leer der geneesmiddelen altijd zeer betrekkelijk is, naar mate van het doel, waartoe, in den aard der lezers, waarvoor elk dezer werken geschreven is. Het zij ons geoorloofd deze uitspraak met een voorbeeld op te helderen; wanneer een Hoogleeraar aan eene Universiteit geplaatst, om aan zijne Academische hoorders de leer der geneesmiddelen voor te dragen, dat hoogst belangrijk gedeelte der practische geneeskunst behandelt, dan is en hij, en zijn zijne hoorders op een veel hooger standpunt geplaatst, dan wanneer dezelfde geleerde zich bepaalt om een handboek tot de leer der geneesmiddelen te schrijven voor (zoo als de schrijver van dit Handboek zegt in zijne voorrede bladz. 1) *dezulke onzer kunstgenooten, die geene andere dan hunne moedertaal magtig zijn*; uit dit oogpunt willen wij dan ook, en moeten dit handboek van D. VAN DE WATER beschouwen: En alhoewel er thans mischien weinige jongere

heelmeesteesters ten platten lande gevonden worden, welke buiten hare moedertaal ook niet de Fransche, ja sommige onder hen ook niet genoegzaam de Hoogduitsche taal magtig zijn, zoo gelooven wij echter, dat voor de zoodanige in het algemeen een goed werk door Dr. VAN DE WATER gedaan is, door de vervaardiging van zoodanig handboek, ja wat meer is, wij durven het den aankomelingen op de geneeskundige scholen in ons Vaderland gerustelijk aanbevelen, niet twijfelende, of ook deze zullen er veel nut uit kunnen trekken.

Wij moeten dit geschrift geenszins uit het standpunt van diepe geleerdheid beschouwen; zulks was het doel van den schrijver bij dezen zijnen eersten letter-arbeid niet, het is een *Handboek*, een *Vade mecum*; want tot het schrijven van een volkomen werk over de leer der geneesmiddelen naar den staat en de hoogte der genees- en natuurkundige wetenschappen van onzen tijd, behoort vrij wat meer. Wij hebben alleen eerbied voor eene *Materia medica purè practica*, hoedanig die van wijlen Prof. VOLTELEN is; maar tot eene alles omvattende *Materia Medica*, hoedanige bij het Hooger Onderwijs te huis behoort, moeten de theoretische vakken van natuur- en geneeskunde met het eigenlijk practisch gedeelte in eene naauwe overeenkomst gebragt worden, op dat alles een goed geheel zoude uitmaken, en de *cyclus* der natuur- en geneeskundige wetenschappen niet verbroken worde.

Wat het werk zelve betreft, wij zijn het met den schrijver eens (voorrede bl. ix), dat het moeilijk is, eene in allen deele volmaakte verdeeling of

zoogenaamde classificatie der geneesmiddelen daar te stellen, daar alle, gelijk bekend is, hare nuttige zijde hebben; en daar 's mans doel was, om niet alleen zoo veel mogelijk te beantwoorden aan de behoeften van de geneeskundigen aan het ziekbed, maar ook om het aanleeren der wetenschap voor den *beginnenden beoefenaar* gemakkelijk te maken, verkoos hij inzonderheid de verdeeling der geneesmiddelen, naar hunne meest in het oog loopende werking op het menschelijk ligchaam, volgende derhalve, behoudens eenige wijzigingen, de verdeeling door den Hoogl. ΥΡΕΥ in het voor zijnen tijd zoo volledige als nuttige handboek der *Materia Medica*, opgegeven (1). De inleiding bevat eenige algemeene aanmerkingen over het waar denkbeeld van geneesmiddelen, vergiften, leer der geneesmiddelen, de bronnen, waaruit de kennis der eigenschappen en krachten der geneesmiddelen kunnen geput worden:

(1) Dit Handboek voor het eerst in den jare 1811 uitgekomen, en in het jaar 1818 verbeterd in het licht verschenen, is wederom uitverkocht; weshalve op aanzoek van de uitgevers BLUSSÉ en VAN BRAAM te Dordrecht eene derde verbeterde, en met de nieuwste ontdekkingen vermeerderde uitgave in dezen jare (1830) bezorgd wordt, aanvankelijk door de Heeren H. BOSSCHA, Hoogleeraar aan de doorluchtige school te Amsterdam, en Dr. BLANKENBIJL, stads Apotheker te Dordrecht; doch na het overlijden van den eerstgemelden, heeft de Heer M. G. IMMERS VERHOEVEN, Med. Dr. te Dordrecht, die zaak des overleden Hoogleeraars gezamenlijk met den Heer BLANKENBIJL op zich genomen. Het eerste stuk is in de maand Julij ingekomen, wordende het tweede of laatste stuk nog in dit jaar verwacht.

de beoordeeling der verschillende classificatie door LINNAEUS, FOURCROY, CARTHUISER, GLEDITSCH, MONRO, PLENCK, SPRENGEL, HECKER, RICHTER, CULLEN, FRANK, HORN, KLUJSKENS, VOLTELEN en YPEY. Hierop volgt de door den schrijver zelve gekozene verdeeling: de vergelijking dezer classificatie met die van Prof. YPEY zal eene andere orde daarin doen ontwaren, en doen zien dat in de verdeeling van v. d. w. geene afzonderlijke plaats is ingeruimd zoo voor de steen-, als windbrekende geneesmiddelen; wordende echter van de laatsten een groot deel opgenomen in het tweede gedeelte van het 3de hoofdstuk, hetwelk over de vlugtig-prikelende geneesmiddelen handelt.

Voorts handelt de schrijver over de verschillende wegen, langs welke de geneesmiddelen in en op het ligchaam kunnen aangewend worden. Wijders over de *gift*, of *dosis*. Het onderscheid tuschen eenvoudige en zamengestelde geneesmiddelen; winkelbereidingen, en die, welke op bepaalde voorschriften van deskundigen vervaardigd worden. De schoofsche verdeeling van de zamenstellende deelen van elk geneeskundig voorschrift; en laatstelijk den hoofdzakelijken inhoud der voornaamste bewerkingen, en bereidingen, die men algemeen onder den naam van *pharmaceutische* bereidingen kent.

Ten blijke, dat wij het werk niet oppervlakkig maar dóórgelezen hebben, zullen wij eenige aanmerkingen, die ons hier en daar onder de lezing voor den geest kwamen, opgeven.

Bladz. 15. Of de *levertraan*, als dierlijke olie, wel eigenlijk onder de *verslappende* geneesmiddelen te tellen zij, vermeenen wij reden te hebben, om

te betwijfelen, daar dezelve buiten allen twijfel de eigenschap bezit, om de gevoeligheid en prikkelbaarheid van het vaatgestel op te wekken, en daardoor het een of ander ziekelijk proces in hetzelfde voor te komen of te verhinderen: eene werking, waartoe zeker eene verflappende diergelijke olie niet wel in staat zoude kunnen gerekend worden. Daar dit geneesmiddel geenszins onder de openbaar en duidelijk prikkelende kan gerangschikt worden, zouden wij hetzelfde onder de *zacht prikkelend-oplossende* geneesmiddelen plaatsen.

Onder de *emollientia* of *relaxantia mucilaginoso* misfen wij den *spek-* of *smeerwortel*, *red. consolid. mag.* en de *papaver rhæas* of *klapper-roos*, mitsgaders de *bulbi liliorum candidorum*, of *bollen van blanke of witte leliën*, welke drie zelfstandigheden toch veel in gebruik, en in de *Pharmac. Belg.* opgenomen zijn.

Bladz. 35. Met welk regt het *acidum phosphoricum* onder de *adstringentia ex regno vegetabili* geplaatst is, begrijpen wij niet, daar hetzelfde in vele opzigten de eigenschappen van den *phosphorus* bezit, zonder in deszeifs gevaarvolle hoedanigheden te deelen, en dus wel degelijk onder de *stimulantia diffusibilia* behoort geplaatst te worden.

Bladz. 48. De Nederduitfche naam van de *uva ursi* is *beerendruif*, niet *beeren-aardbezie*.

Bladz. 77. Is de aanvankelijke gift van 20 druppels van de *zenuw-tinctuur van Bistuchef*, niet wat groot?

Bladz. 102. Bij de *chamomille*, misten wij het *oleum chamom. infusum*, een gansch niet onbruikbaar pharmarceutisch præparaat. Zie Ph. Belg. p. 179.

Bladz. 107. Wij zouden het *cinnamonum Ceilonense* niet onder de *amaro-aromatica* plaatsen. De natuurkundige eigenschappen van deze zelfstandigheid sluiten alle *bitterheid* uit, maar doen dezelve rangschikken onder de *zoetig-scherpe*, *specerijachtige*.

Bladz. 151. Onder de bereidingen van den *barnsteen*, missen wij het *sal* of *acidum succini*, Pharm. Belg. pag. 106.

Bladz. 156. Alhier is eene zaak-verwarrende drukfout, bij de bereiding van het *vlug-loogzout*, of *ammonia liquida*; staande aldaar *hydrochloras barytae*, moet zijn *hydrochloras-ammoniae*.

Onder de *stimulantia* missen wij de *benzoë*, met deszelfs bereidingen, zoo als dezelve in de Pharmacop. Belgica voorkomen. Ook vinden wij nergens de *pix solida*, en *liquida*, het *aqua picis navalis*, de *colophonium* noch de *gemmae populi*.

Onder de *narcotica* van bladz. 163 tot 211 zochten wij te vergeefs naar de *lactuca sativa*, waaruit volgens de Pharmac. Edinburg. In America het *lactucarium*, benevens de *aqua lactucae sativae* bereid worden, beide zacht werkende *hypnotica*, mitsgaders de *lactuca sylvestris*, of *virosa*, waaruit het *extractum lactucae viros* Pharm. Belg. pag. 156 bereid wordt.

Bladz. 225. *Liquor schittickiani* wordt aldaar de *bijtende potasch* genoemd, moet zijn *liquor lithontripticum Chittickii*, ook wel *Jurini*, zijnde de eerste een Londonsch, en de tweede een Geneefsche geneesheer.

Bladz. 255. *Jodium*, de Nederduitsche naam is *kelpstof*;

Bladz. 279. De bereidingswijze van den *spiesglans*.

wijn, alhier opgegeven, is volgens de Pharmac. Belg. pag. 142, en is eigenlijk niets meer dan eene *Solutio vinosæ tartari emetici*; doch geenszins het *vinum antimoniale* van Huxham; hetwelk uit het *vitrum antimonii* bereid wordt: het eerste præparaat bezit meer de *vis emetica*, en *resolvens*; het andere eene *vis sudorifera*: dus daar de schrijver slechts het eerste vermeldt, moet men wel in het oog houden, dat men het eene niet voor het andere voorschrijve of aflevere.

Bladz. 285. Alhier vinden wij de verdeeling der *purgantia*, waaronder *sub littera C.*, *purgantia* of *laxantia adstringentia* (zamentrekkende) waartoe alleenlijk gebragt wordt de *rheum*; bladz. 299. Wij stemmen toe, dat de *rheum* de eigenschap bezit van na deszelfs ontlasting bevorderende werking, den toon der ingewanden niet te verzwakken, zoo als andere *purgantia*, of door derzelver verstoppend, of de prikkelbaarheid uitputtend vermogen, plegen te doen; maar het denkbeeld van *purgans-adstringens* is noch duidelijk voor den leerling, noch bevredigend voor hem, die de krachten van den *rheum* bij ondervinding kent. Wij noemen den *rheum* een *purgans tonicum*, daar het denkbeeld van *adstringens* en *purgans* of *laxans*, twee regtstreeks tegen elkander inloopende hoedanigheden oplevert.

Onder de *fluimenlozende middelen* van bladz. 377. — 387, *remedia expectorantia*, misfen wij ongaarne de *hedera terrestris*, en de *erysimum vulgare*, beiden met hare pharmaceutische bereidingen in de Pharm. Belg. opgenomen.

Bladz. 388. Staat *ijzervijfel* als wormdoodend middel, zal zekerlijk moeten zijn *tin-vijfel*.

Ten aanzien van het moeilijke , ja wij durven het bij eigene ondervinding zeggen , het onmogelijke eener in allen opzichte volstrekt volmaakte verdeling der geneesmiddelen voor het onderwijs ; willen wij nog deze aanmerking (welke geenszins den schrijver raakt) in het midden brengen ; dat als men de geneesmiddelen , na derzelver bemerkbare uitwerkingen op het menschelijk ligchaam in den zieken staat indeelt , wij voor ons geene zwaarigheid zouden vinden om der duidelijkheids-wille , sommige geneesmiddelen onder verschillende rubrieken of klassen te brengen , naar gelang van derzelver uitwerking bij verschillende giften of *doses*. Zoo als bijv. de *Ipecacuanha* , *squilla* , *merc. dulcis* , *rheum* , *aloë* en foortgelijken , welker uitwerkselen zeer verschillen , naar gelang der geringheid of ruimte der giften ; bij andere classificatiën komt deze snippering niet te pas.

Wij eindigen deze beoordeeling met den wensch , dat de Heer VAN DE WATER , bij dezen eersteling van zijnen letterarbeid , dat nut bij zijne lezers mag stichten , hetwelk hij , en wij met hem , grond hebben om daarvan te hopen , en bij goed gebruik van dit Handboek te verwachten.

DISSERTATIO MEDICA INAUG. DE RATIONE HISTORIAE MORBI SCRIBENDAE, *quam — defendit*
 Henr. Gul. Waardenburg Lingensis a. d. xiv
 Nov. MDCCCXXIX Hora I — II. L. Bat. ap.
 J. C. Cijfveer 1829. 127 bladz. in Octavo.

Het schrijven eener goede *historia morbi* is voorzeker geene gemakkelijke taak. Want daartoe behoort niet alleen dat men de natuur goed heeft waargenomen, maar ook dat men hetgeen men zag goed en getrouw weet terug te geven en als een gelijkend afbeeldsel te schetsen. Daartoe behoort de gaaf van natuurschildering en een zuiver onbedorven gevoel, hetgeen voor de indrukken van het eenvoudige geheel open staat; ik zoude bijna zeggen een kinderlijk gemoed.

De Heer WAARDENBURG van het moeilijke zoowel als belangrijke dezer zaak overtuigd, had zich gedurende zijne praktische studien, op dit gedeelte met meer dan gewonen ijver toegelegd en van zijn aangeleg voor hetzelfde, meer dan gewone blijken gegeven.

Toen hij daarna de Academie zoude verlaten, moest de behandeling van dat onderwerp tot stof zijner Disfertatie hem bijzonder behagen. Geen wonder derhalve, dat hij het bewerkt, en wel met eenen goeden uitslag bewerkt heeft.

Nadat hij in eene wel gestelde Voorrede den oorsprong der echte geneeskunst uit waarneming, de waarde van dezelve en de klippen waarop zoo vele

waarnemers vervallen, had aangewezen, geeft hij zijn voornemen te kennen, om de moeilijke kunst van waarneming en ziektebeschrijving van hen die daarin uitmunteden af te zien en wel tot voorbeelden te kiezen HIPPOCRATES, SIJDENHAM en BOERHAAVE, wier wijze van waarnemen en beschrijven, hij eerst ontwikkelen, daarna vergelijken zal, om uit die vergelijking de regelen van zoodanige beschrijving op te maken. En nu van HIPPOCRATES aanvangende, spreekt hij eerst van den tijd en het land zijner geboorte, zijne leermeesters, ontvouwt den aard van deszelfs geneeskunst, zijn' geest en karakter, zijne wijze van beschrijving, welke hij door twee voorbeelden opheldert, beiden genomen uit het eerste boek der Epidemiën; het eerste, bevattende de algemeene beschrijving der ziekten; het tweede een bijzonder ziektegeval behelzende, waardoor men de algemeene en bijzondere ziektebeschrijving van HIPPOCRATES met voorbeelden ziet opgehelderd en toegelicht.

THOMAS SIJDENHAM wordt vervolgens op gelijke wijze voorgesteld in zijn' leeftijd, algemeene denkwijze en het doel zijner beschrijvingen, met bijvoeging, tot voorbeelden, van zijne beschrijving van het zijdewee en *podagra*.

Dezelfde orde volgt de S., van BOERHAAVE sprekende, zijne denkkeelden, ziektebeschrijving enz. ontwikkelende.

Hierop worden nu de drie genoemde schrijvers onderling vergeleken, en dat in verschillende opzichten, met veel naauwkeurigheid en vernuft.

„ „ In HIPPOCRATIS historiis, zegt de S.: eminent
 „ „ prognoseos studium, simplicitas, naturae veri-

„ „ tas ; in SYDENHAMI diagnosi , graphica scribendi
 „ „ ratio ; in BOERHAAVII pathologiae studium , ve-
 „ „ ritatis sedula inquisitio , accuratissima ad scien-
 „ „ tiae normam rei tractatio.” ”

Eindelijk worden uit het verhandelde de regelen opgemaakt , welke men in de beschrijving van ziekten behoort op te volgen. Eerst gewaagt de S. van het verschil van gevoelen , over de waarde van algemeene en bijzondere ziektebeschrijvingen , door SYDENHAM en FREIND geopperd en toont het betrekkelijk nut van beiden aan. Vervolgens geeft hij de regelen op , die in beiden moeten in acht genomen worden , telkens met terugwijzing op het voorbeeld van HIPPOCRATES , SYDENHAM en BOERHAAVE , en eindigt met de volgende woorden , welke tot een staaltje mogen dienen van den goeden , zuiveren Latijnschen stijl , waarin deze Disertatie is opgesteld : „ „ Historiae morborum , quae bene sunt factae , quae fidae sunt naturae imagines non minus sunt verissimae , quam verissima est ipsa natura. Sic HIPPOCRATICAE , SYDENHAMIANAE ac BOERHAAVIANAE oracula sunt naturae , aeterna eiusdem monumenta , optima posteritati proposita exemplaria in inveniendâ unicâ ac certissimâ viâ , quâ ad artis fastigium inceditur ; veram naturae observandae imitandaeque docuerunt rationem , quae medicinam ad summum perfectionis gradum evehere sola poterit.” ”

DISSERTATIO PHYSIOLOGICO-PRACTICA DE ABSORPTIONIS SANAE ATQUE MORBOSAE DISCRIMINE, *auctore* Jano Jacobo Andrea Luchtmans *publice defensa in Academia-Rheno Trajectina pro gradu Doctoratus in Medicina, die XXIX Junii a^o. MDCCCXXIX.*

Ten einde deze belangrijke stof behoorlijk te kunnen behandelen, heeft de schrijver zijne verhandeling verdeeld in twee Hoofdstukken, van welke hij in het eerste de *absorbtio* en *consumtio* behandelt, om te bewijzen, dat, onder gevevene omstandigheden, alles kan vernietigd worden, tevens daarbij kortelijk de verschillende gevoelens der natuurkundigen, omtrent de werktuigen ter opflorping voordragende en ophelderende. In het tweede hoofdstuk toont hij aan, wat in den gezonden staat opgenomen wordt, en door vermagering zichtbaar is, om daarmede te vergelijken, wat in den ziekelijken staat zoude kunnen opgenomen worden, en hoe de natuur te dezen opzigte te werk gaat.

Ter beslissing der vraag, of alle deelen van het ligchaam door *absorbtie* kunnen vernietigd worden, vermeldt de S. verschillende gevoelens, hierover in het midden gebracht, en besluit, dat niet alle deelen op gelijke wijze die verandering ondergaan, daar het door ondervinding bewezen is, dat sommige deelen, b. v. likteekens, vlakken in de huid, door

satoueren voortgebragt, en ook andere deelen gedurende het geheele leven overblijven.

Na vervolgens een overzicht gegeven te hebben van de historie der opflorpende vaten, en aangewezen te hebben, welke schrijvers in vroegere en latere tijden de opflorping ook aan de bloedaders hebben toegekend, geeft de S. eenige deswege in de laatste tijden genomene proeven op, over welker waarde hij op eene bescheidene wijze zijn gevoelen zegt; terwijl hij eene tegenovergestelde uitkomst aanhaalt van dezelfde proefnemingen door zijnen leermeester den Hoogleeraar SCHROEDER VAN DER KOLK in het werk gesteld. Met regt merkt de S. aan, dat men bij het nemen van proeven op levende dieren nimmer uit het oog moet verliezen, dat dezelve nooit kunnen in het werk gesteld worden, zonder dat het geheele zenuwgestel wordt aangedaan, en dat men derhalve de uitwerkselen niet kan gelijk stellen met die, welke in den gezonden staat plaats hebben,

Omtrent de vraag of er een overgang van de watervaten tot de bloedvaten is, behalve die door den *ductus thoracicus* geeft de S. eerst het onderscheiden gevoelen der schrijvers op, en besluit vervolgens met het vermelden van twee proeven door zijn' leermeester genomen, waaruit blijkt, dat er overgang van kwik was uit de klieren in de bloedaderen, zonder dat er eene verscheuring van vaten bespeurd, of waarschijnlijk konde verondersteld worden.

Dat de vochten worden opgenomen, bewijst hij door de bekende waarnemingen, terwijl tot staving van het gevoelen, dat ook de vaste deelen worden

opgenomen, zoo als het celwijzweeffel, de spieren, kraakbeenderen, beenderen en zenuwen, de S. eenige belangrijke waarnemingen van zijn leermeester en anderen bijbrengt.

In het tweede hoofdstuk bepaalt zich de S. voor eerst bij de opmerking, dat men onderscheid moet maken in de vermindering van verscheidene deelen door opflorping bij eene wankelende gezondheid, zoo als algemeene vermagering, en in de vermindering van een deel, door eene plaatselijke ziekte aangedaan, hetgeen door vele schrijvers niet genoegzaam is in het oog gehouden. Na het weldadig oogmerk dezer natuurwet tot behoud van den mensch aangetoond te hebben, handelt de S. over het uitwerksel der algemeene vermagering op onderscheidene deelen; hij betoogt, dat niet al het vet, en de spieren even gemakkelijk worden opgenomen, maar zulks afhangt van het meerder of minder nut, hetwelk zij in de dierlijke huishouding bewijzen: dat bij de beenderen de opflorping aan de binnenzijde plaats heeft in den toenemenden ouderdom, terwijl bij een plaatselijk gebrek het geheele been vermindert: dat de hersenen niet door *absorptie* worden verminderd, maar dat het somtijds verminderd gewigt derzelve aan eene mindere hoeveelheid vochten is toe te schrijven. Hij verzet zich dus tegen het gevoelen van GALL, door op eene bescheidene wijze uit voorbeelden het tegendeel te doen zien. Vervolgens tot de overige deelen overgaande bewijst de S., dat bij eene algemeene vermagering die deelen in het geheel niet verminderd worden, welke onontbeerlijk zijn voor de geheele huishouding van den mensch.

Aangetoond hebbende, dat alle deelen in den zielijken toestand verminderd kunnen worden, leert de S., dat ook hierin de natuur hare vastgestelde wetten volgt, daar het blijkt, dat sommige zonder eene plaatselijke ontsteking, door *atrofie* worden vermagerd; dat door drukking alle deelen verminderen, gesmolten en opgenomen worden, of versterven, en geheel verdwijnen.

Vervolgens meer opzettelijk dit vraagstuk behandelende, toont de S., dat bij de weekwording der beenderen hetzelfde plaats heeft, hetgeen in den gezonden staat wordt waargenomen, namelijk dat de inwendige holligheid wordt vergroot, en de buitenste oppervlakte in wezen blijft.

Ten bewijze dat door tegennatuurlijke drukking alle deelen verminderd worden, brengt de S. voorbeelden aan, waaruit het blijkt, welke de gevolgen zijn van drukking van zachte op harde deelen, van harde deelen op zachte, en eindelijk van eenig vocht op zachte deelen.

Uit het aangevoerde besluit de S., en bewijst zulks door voorbeelden, dat alvorens de vermindering (*consumtio*) plaats heeft, de levenskrachten in dat deel eerst zijn verminderd, gestoord en dus kwijnende. Vervolgens geeft hij het gevoelen op van zijn leermeester omtrent hetgeen bij zoodanige vermindering plaats heeft. De wei van het bloed, welke in het levend ligchaam reeds bijna alle deelen des ligchaams ontbonden in zich bevat, wordt hier voorgesteld als het schei-vocht (*menstruum*), door hetwelk alle harde deelen wederom worden gesmolten en opgenomen; de harde deelen zoodanig in dit weivocht ontbonden zijnde, wordt

deze wei door de watervaten opgenomen en weggevoerd, op gelijke wijze, als zij uit de omliggende bloedvaten door uitzweeting wordt aangevoerd. Daarentoos het levensbeginfel zich tegen dergelijke ontbinding verzet, zoo lang hetzelfde krachtig genoeg is, heeft deze ontbinding geene plaats, dan nadat hetzelfde gestoord of verminderd is. Vervolgens brengt de S. vele voorbeelden bij, waaruit hij aantoonst, dat zoowel in de harde als zachte deelen de opslorping alleen geschiedt in die gedeelten, alwaar de levenskrachten zijn verminderd, terwijl het wei-vocht op de reeds verstorvene gedeelten geen vermogen bezit om dezelve te doen smelten. Op deze wijze verklaart de S. al hetgene waargenomen wordt bij de tegennatuurlijke drukking van deelen op elkander.

Het is te verwonderen, dat ook niet in dit gedeelte de S. de gevoelens van vroegere auteurs vermeld heeft, daar het alsdan zoude gebleken zijn, dat niet te allen tijde de stelling is aangenomen, dat de harde deelen onveranderd door de watervaten worden opgenomen en weggevoerd, maar dat BOERHAAVE reeds aangenomen heeft, dat dezelve vóór de opneming eerst moeten opgelost zijn. — Dat bij de drukking van twee beenderen op elkander, zoo als na ontwrichtingen, dikwijls niet alleen geene vermindering maar integendeel eene ophooping van nieuwe beenstof en daardoor verdikking plaats heeft, waardoor dikwijls nieuwe geledingen gevormd worden, zegt de S., dat toegeschreven moet worden aan den prikkel, welke het eene been op het beenvlies van het andere voortbrengt, waardoor de voeding wordt vermeerderd, en dus nieuwe beenstof wordt

afgescheiden , terwijl , indien deze prikkel zoo groot is , dat daardoor ontsteking en verettering ontstaat , het eene of de beide beenderen op die plaats noodzakelijk zullen verminderen of verkleinen.

Uit gedane waarnemingen blijkt het , dat bij de ontsteking de bloedvaten eerst worden verwijderd , met bloed opgevuld , de omloop van het bloed in de ontstokene vaatjes trager wordt , en somtijds geheel ophoudt ; maar zoo de ontsteking in verettering overgaat , begint er eene nieuwe afscheiding van vocht , hetwelk opgehouden wordende verdikt ; de kleinste bloedvaten worden van bloed beroofd , smelten als het ware , en er blijven donkerkleurige vlakken over , welke langzaam ook verteerd worden , en tuschenruimten nalaten , in welke in den beginne echter bolletjes bewogen worden , doch welke , langzaam in hoeveelheid vermeerderende , in stroomen overgaan. Weshalve bij eene beginnende verettering , sommige der kleinste bloedvaatjes te zamen vallen , van bloed beroofd worden en denkelijk toegroeijen ; zoodra nu deze uiteinden der vaten sterven , weerstaan dezelve niet meer aan de ontbindende kracht des etters , worden opgelost en verfmelten , en deze vertering gaat zoo lang voort , tot dat er , nieuwe vaatjes geboren zijnde , de wond door uitgestorte wei , en voortgebragte vleeschheuveltsjes begint te genezen. De S. wijst verder de overeenkomst aan tuschen de werking der natuur in het verteren der deelen door verettering , en bij eene eenvoudige drukking door vermindering van levenskrachten ; terwijl het onderscheid tuschen deze beide gevallen daarin bestaat , dat bij drukking de opgeloste deelen door de watervaten worden opge-

nomen , en bij verettering de deelen door den etter verteerd , naar buiten worden gebragt , met uitzondering van die gevallen , waarin de etter door de watervaten opgenomen , in het bloed wordt gebragt ; zoodat derhalve de watervaten in de vertering der deelen door verettering , geen deel hebben.

De S. toont eindelijk ook door waarnemingen van zijn' leermeester aan , dat bij verfterving (*gangraena*) bijna hetzelfde gebeurt. De bloedvaten groeijen toe , en wel eerst de kleinste , daarna stolt het bloed in de grootere vaten , en derzelver wanden groeijen ook te zamen. Hetzelfde heeft ook plaats in het *ulcus noma* , in de *melanosis* , in kankerachtige zweren , en in de *vomica pulmonalis* , zoo als de Hoogleraar SCHROEDER VAN DER KOLK zelve reeds te voren heeft aangetoond.

Deze allezins wel geschrevene verhandeling getuigt , dat de schrijver met oplettendheid al hetgeen tot deze zoo belangrijke stof behoort , heeft nagedacht , en zijn gevoelen duidelijk heeft voorgedragen ; terwijl hij met oordeel gebruik gemaakt heeft , zoowel van de waarnemingen van zijnen leermeester , als van anderen , welke hij gedurig bij namen noemt ; alsook van belangrijke voorwerpen uit de ontleedkundige verzameling van den eerstgenoemden. Wij rekenen dus deze verhandeling eene nuttige bijdrage te zijn , ter opheldering van een duister stuk der dierlijke huishouding , waaromtrent het gevoelen van groote mannen nog altijd verschilt ; waarom goede waarnemingen , wel ingestelde proefnemingen en op deze gegronde redeneringen niet dan met belangstelling kunnen ontvangen worden.

BEKNOPT VERSLAG VAN HETGEEN IN DE HEELKUNDIGE AFDEELING VAN HET RIJKS-MILITAIR HOSPITAAL TER INSTRUCTIE TE UTRECHT, GEDURENDE HET JAAR 1819, IS VOORGEKOMEN.
Door J. F. Kerst, Officier van gezondheid der Eerste Klasse, enz. enz., te Utrecht bij J. G. van Terveen en Zoon 1830.

Dit verslag levert eerst een algemeen en bijzonder overzicht der behandelde lijdens in het gemelde Hospitaal, en van de aldaar in dat jaar verrigte kunstbewerkingen.

Hierop laat de geleerde en bijzonder geoeffende heilkundige KERST een aantal praktische bijdragen volgen, waarvan men in het algemeen kan zeggen, dat zij (alhoewel men in eenigen meerdere uitvoerigheid zoude verlangen), eenen belangrijken bundel uitmaken.

Men vindt in dezen bundel oud en nieuw, zoo als dit behoort, en men van den geleerden schrijver niet anders kon verwachten, daar hij met de meest geoeffenden instemt, „om het oude niet „onvoorwaardelijk ter zijde te stellen, dewijl de „ondervinding leert, dat men in vele omstandigheden genoodzaakt wordt, de toevlugt tot de „handelingen onzer vaderen te moeten nemen.” De medegedeelde behandeling eener schuinsche breuk van het onderende des opperarmsbeens, door eene bestendige uitrekking genezen, strekt daarvan ten bewijze.

Kort, maar oordeelkundig is de voorgestelde be-

handeling van de zweren aan de onderste ledenmaten, en van de Hospitaal-verfterving.

De bijzonderheden onder den titel van oogziekten, zenuw-ziekten en kunstbewerking voorkomende, verdienen zeer de opmerkzaamheid der heekundigen, inzonderheid de voorgestelde wijze van opereren bij binnenwaarts gekeerde oogleden (*entropium*), en de voorvalling van het bovenste ooglid (*ptosis palpebrae superioris*).

De geneeswijze van het kwaad hoofdzeer (*tinea*) beveelt zich zeer aan. De behandelingswijze der venerische ziekte zonder kwik, door den schrijver steeds gevolgd, is hem zoo voldoende geweest, dat zelfs niet een lijder met secondaire gebreken zich aan hem vertoond heeft.

In eenige volgende waarnemingen ziet men het nut der bloedontlastingen, zoo wel algemeene als plaatselijke, in de tong-ontsteking (*glossitis*); eenige aanmerkingen over het ontstaan van eene ontwrichting van den opperarm gedurende den slaap; het nut van het *chloruretum calcis* in eene chronische vloeijing uit de ooren (*otorrhoea chronica*); de noodzakelijkheid en nuttigheid der *extirpatie* van het aderlijk miltgelijkend gezwel (*tumor splenoideus venosus* van HEUSINGER) door het onvoorzigtig openen met de *bistouri*, overgegaan in ontarding, die het leven van den lijder bedreigde.

De 13de waarneming is het geval van een' matroos, met *hydrops anasarca*, *ascitis*, *chronische diarrhoea*, en *uitgebreide verzwering* op de billen, uit Oost-Indië als ongeschikt voor de dienst naar Nederland gezonden. In vroeger tijd had hij aan *sypilitische* ongesteldheden geleden, en was daarna

aangedaan geworden door een *rheumatismus acutus muscularis*. De eenvoudigste behandeling, door den Heer KERST aangewend, had echter in deze langdurige en zamengestelde ziekte, bij de klimaatsverandering, de genezing der *diarrhoea* en van de waterzucht ten gevolge.

Alhoewel de 14de waarneming, eene ontlasting van met de opperhuid overeenkomende vliezen *per anum* bij eenen lijder in eenen allerbeklagenswaardigsten, en door kwik *gesupersatureerden* toestand; volgens den schrijver zelfs, *niets nieuws bevat, en voor het tegenwoordige*, voor de praktijk van weinig aanbelang kan beschouwd worden, is het geval waardig gelezen te worden, daar wij ook in hetzelfde zien: *quid natura faciat, aut ferat*.

Hierop volgt de beschrijving eener zonderlinge verlamming (*paralysis*), met aanmerkingen over derzelver verschijnselen en oorzaken.

De twee laatste waarnemingen bevattende *extirpatie van den regter bal door sarcocoele aangedaan en de afzetting van den voorarm bij eene geschotene wond in de linker hand*, met *Hospitaal-versterving in de stomp*, zijn beiden zeer gewigtige gevallen, vooral door naauwkeurige beschrijving en mededeeling der bijzonderheden in den loop der ziekten, en bij de beschouwing der lijken, waargenomen, en ook door de daaruit afgeleide aanmerkingen en hypothesen.

Ten slotte van dezen bundel vinden wij nog eenige min of meer belangrijke *aanteekeningen*, waarvan de 6de inzonderheid de aandacht der heilkundigen verdient, daar de bewerking en behandeling, in dezelfde medegedeeld, eene navolging is der methode

van SCARPA en het voortreffelijke van dezelve te gelijk aanwijst.

- Wij wenschen, dat de Heer KERST in zijne voortreffelijke leerschool voortga met de vruchten zijner ondervinding en overdenkingen tot bevordering der kunst, en ten nutte der lijdende menschheid, vrijmoedig mede te deelen.

BEKNOPTA AFSCHETSING DER HYDRARGYROMANIE
EN HAEMATOMANIE, OF KWIK- EN BLOED-
WOEDE ONDER DE GENEESHEEREN IN OOST-
INDIE; door F. A. L. Waitz, *M. D. Stads*
Genees-, Heel- en Vroedmeester te Samarang,
Lid van het genootschap van Kunsten en weten-
schappen te Batavia enz., te Amsterdam, bij
Joh. van der Heij en Zoon 1829, oct°. 125 bl.

Bij de beide, in ons vorig nummer aangekondigde werkjes, tot de uitoefening der geneeskunde in Nederlandsch Indië betrekkelijk, behoort ook nog dit later door ons ontvangen stukje van denzelfden schrijver, hetwelk niet minder onze gunstige vermelding en aanbeveling verdient, gelijk het even wenschelijk is, dat ook dit werkje veel gelezen en deszelfs inhoud algemeen behartigd worde. De schrijver verdient derhalve algemeenen dank, dat hij het schandelijk misbruik, hetwelk in de Indische volkplantingen gedurende vele jaren, zoowel van de kwikhoudende geneesmiddelen als van bloedontlastingen gemaakt is, in dit werk aanwijst en bloot legt. Te regt noemt hij dit veelvuldig wanbedrijf der Indische geneeskundigen: eene woede,

die hij, zoo geestig als gepast, in het kleed en den vorm eener felle, besmettelijke ziekte voorstelt, en in derzelver ontstaan, oorzaken, verschijnselen, verspreiding en uitwerkselen afschetst.

Van de beide hoofddeelen des werks handelt het eerste over het misbruik van het kwik, of liever van den *calomel*, als zijnde deze bijna het eenige kwikhoudende praeparaat, waarvan men zich in Indië bedient. Het is bekend, dat het onbetamelijk groot gebruik van dat middel hoofdzakelijk aan den Engelschen Doctor J. JOHNSON in Indië te wijten is, op wiens voetspoor de nieuwe *merkuriaal-kuur* weldra door de meeste Engelsche geneeskundigen in Indië omhelsd, en vervolgens ook in Nederlandsch Indië werd ingevoerd en met overdrevene lofzuigen aangeprezen; alwaar zij dan ook spoedig algemeen werd. Niet slechts heelmeeesters en halfgeleerde officieren van gezondheid bij de gewapende magt en op de kleinere plaatsen en posten buiten Batavia beschouwden den *calomel* nu als de eenige veilige toevlugt in allerlei ziekten in Indie, maar ook verstandiger lieden en beter onderwezene Doctoren lieten zich door den stroom wegslepen of door de schoon schijnende theorie van den stichter der nieuwe leer verleiden, om, onbedachtzaam, en zonder nader onderzoek, aan de overdrevene geruchten van de onfeilbaarheid dier geneeswijze, ja wat meer is, aan de overhaaste en ongegronde verzekeringen van de onschadelijkheid der ongehoord groote gifte, waarin de *calomel* werd toegediend, blindelings en tegen beter weten, geloof te schenken. De Heer WAITZ tast dus te regt het kwaad in zijnen eersten oorsprong aan, en begint met de

grondstellingen der nieuwe methode, de theorie van Dr. JOHNSON, vooral de door dezen veronderstelde *cutaneo-hepatic sympathy* ter toets te brengen. Het moest hem gemakkelijk vallen te betoogen, dat zulk eené onmiddellijke, natuurlijke of aangeborene *sympathie* tuschen huid en lever niet bestaat, en dat alzoo ook alle geneeswijze vervalst, die op zulk een valschen en eenzijdig begrip, waarbij alle overige verrigtingen en de integriteit des ligchaams worden verwaarloosd, gegrond is. Doch het is niet zoo zeer door zijne theorie, dat Dr. JOHNSON het grootste kwaad geficht heeft, als wel door de onbepaalde aanprijzing van het gebruik van groote hoeveelheden kwik (1 scrupel *pro dosi* 3 of 4 malen daags) en door roekeloos alle vrees voor de nadelige gevolgen daarvan voor geheel hersenschimmig te verklaren.

Het is naauwelijks gelooflijk, en evenwel al te waar, dat zijne verzekeringen, niettegenstaande alle vroegere ondervindingen van het tegendeel bijna algemeen ingang hebben gevonden. Even als hij, hebben zijne blinde navolgers alle ondervinding van anderen of niet gekend, of, veracht, aan geene maatregelen van voorzigtigheid gedacht, en voor de duidelijkste tegenaanwijzingen de oogen gesloten. Doch men heeft het, gelijk het doorgaans gaat, daarbij niet gelaten; vele zijn nog verder, dan de voorgangers zelve gegaan. Zij hebben den *calomel* als het algemeen geneesmiddel tegen alle ziekten in Indië beschouwd; daar werd naauwelijks een recept opgesteld, waarin niet *calomel* werd voorgeschreven. Niet minder roekeloos heeft men de hoeveelheid nog verre boven het oorspronkelijk voor-

fschrift durven vermeederen , wanneer de ver-
wachte *crisis* niet spoedig genoeg volgde. Men
herinnert zich een geval , waarbij door eenen
Doctor *dertien* drachmen *calomel* binnen den tijd
van weinig dagen aan eenen lijder werden toege-
diend , bij wien zich dan ook reeds , terwijl hij
nog leefde , de blijken van gedeeltelijke ontbin-
ding openbaarden. De spoedig volgende dood
bewees , dat deze patient niet alleen met kwik *ver-
zadigd* , zoo als JOHNSON zich uitdrukt , maar over-
verzadigd was. Andere voorbeelden worden door
den Heer WAITZ aangehaald , en nog vele meerdere
zullen in Indië niet onbekend zijn , even min als
het daar aan vele voorbeelden ontbreekt van onge-
lukkigen , wier spoedige dood of levenslang kwij-
nende staat van gezondheid de noodlottige gevol-
gen van de moorddadige handelwijze der kwikdoc-
tors doet kennen , zoo zeer , dat men zich waarlijk
moet verwonderen , dat derzelver bedrijf niet reeds
lang de aandacht eener geneeskundige politie of
van het bestuur heeft opgewekt en niet te keer
wordt gegaan.

De Heer w. , gedeeltelijk zelf gedurende verschei-
dene jaren ooggetuige dier verderfelijke kwakzalve-
rij , heeft dezelve in dit stukje naar waarheid , tot
affchrik van ieder , geschetst en met klem van re-
denen bestreden , en wel verre van hem in dezen
van overdrijven of van eenzijdigheid te beschuldi-
gen , gelooven wij veeleer , dat hij het kwaad met
nog krachtiger wapenen zoude hebben aangetast en
met een veel grooter aantal der droevigste voor-
beelden zoude hebben kunnen aanwijzen , indien
hij met de geschiedenis der geneeskunde in Indië

federt het in bezit nemen van Java door de Engelschen in 1811, en met de praktijk der Engelsche Docters aldaar en van derzelver blinde navolgers ware bekend geweest.

Uit het tweede gedeelte van dit werkje vernemen wij tot onze droefheid, dat zich in de laatste jaren nog eene andere *manie* van de hoofden van velen der op Java de geneeskunde uitoefenenden heeft meester gemaakt, te weten het veelvuldig en onbedeneerd gebruik der bloedzuigers, en over het algemeen een blinde aanhang aan de *Broussais'sche* geneeswijze. Het blijkt echter niet bepaaldelijk uit des schrijvers opgave, hoe verre die geneeswijze op Java reeds heeft veld gewonnen. De schrijver tracht ook bij dit gedeelte zijner verhandeling het misbruik der bloedontlastingen door bloedzuigers te keer te gaan. Tot dat einde worden de voornaamste leerstellingen van BROUSSAIS aangehaald en getoetst; hierop volgt eene korte beschouwing der meest gewone ziekten op Java benevens de opgave der gepaste geneeswijze, waarbij tevens de gronden worden aangewezen, waarom eene behandeling dier ziekten volgens het leerstelsel van BROUSSAIS voor gevaarlijk, of voor onvermogen en ontoereikend moet gehouden worden.

Het werkje wordt besloten met *acclimatificatie-tafels*, door den schrijver aldus genoemd, die, enkel bij wijze van benaming, een overzicht geven van alle de bijzonderheden, als: verschijnselen, kenmerken, oorzaken, uitwerkselen en genezing, die tot de ongesteldheden, waaraan Europeërs, bij derzelver aankomst in Indië, zijn blootgesteld, betrekking hebben.

B E R I C H T E N

B N

GENEESKUNDIG NIEUWS.

Tot de verdienstelijke Artsen van ons vaderland behoorde ongetwijfeld de Med. Doctor PRUIJS, in het begin dezes jaars te Rotterdam overleden, alwaar hij gedurende meer dan eene halve eeuw de geneeskundige praktijk uitoefende. Door de natuur geheel tot Geneesheer gevormd, bezat hij in groote mate die gelukkige gave, welke men gewoon is praktischen tact te noemen; dien kunstzin, welke wel ontwikkeld, gekweekt, volmaakt, doch door geene opvoeding, studie, of oefening verkregen wordt. Die benijdenswaardige gave geleidde hem door den doolhof der verschijnfelen, deed hem al spoedig den aard der kwaal en tevens het geschikte middel vinden en vertoonde hem in het duister verschiet de waarfchijnlijke uitkomst. Hoogsteenvoudig en doeltreffend waren zijne voorschriften en geneeswijze, en nimmer werd het *simplex veri sigillum* meer onbepaald op de kunst toegepast. Dikwijls was het alsof ziekte en geneesmiddel hem te gelijk voor den geest stonden en als of eene en dezelfde gelukkige greep beiden bepaalde. Het waren, zou men zeggen, goede praktifche invallen, die hem zoo juist het regte punt deden treffen, maar wat zich

als zoodanig naar buiten vertoonde , was het uitwerksel der snelle , vereenigde werking van verborgene krachten ; van een verholten mechanismus van den geest , (zoo het geoorloofd is , dit woord te gebruiken) waarvan zich alleen het eenvoudig gewrocht deed zien , zonder zelfs door hem , die er het onderwerp van was , verklaard te kunnen worden. Daaraan was ten naauwste verknocht die zonderlinge eigenschap van het karakter , die in Engeland vooral te huis hoort , en welke de Engelschen *humour* heeten. Dit *humoristische* deed hem zoo veel behagen scheppen in de schriften van FELDING of van onze vaderlandsche , meer *burlesque* schrijvers en vervrolijkte de kleine vriendenkringen , waaryan hij in vroeger jaren de ziel en de vreugde was. Zij die PRUYS alléén in zijne laatste levensjaren gekend hebben , toen hij zat van dagen en teleurstellingen , van zijne oudste en beste vrienden beroofd , door velen zijner patienten verlaten , worstelde met de zwakheden en ongemakken van een' bijna tachtigjarigen ouderdom , kunnen over hem noch als mensch , noch als geneesheer een juist oordeel vellen. Om hem in zijne ware gedaante te zien , moet men tot een vorig tijdperk zijns levens terug keeren. Aan dienzelfden humoristischen geest schrijven wij het toe , dat hij niet in dat aanzien stond bij het publiek , hetgeen hij als Geneesheer zoo zeer verdiende. Niet aan allen behaagde dat , en ook velen behaagden aan hem niet en hij liet dit al spoedig maar al te duidelijk blijken. Want hij was een vijand van alle pligtplegingen , fraaije woorden en noodeloozen omslag , zoo dat hij niet zelden tot het tegenovergestelde uiterste oversloeg. Blijken van wan-

trouwen vooral grieden hem en hadden mischien te grooten invloed op zijne kunst. En welk arts heeft niet ondervonden, dat hij dáár het best praktifeert, waar hij het volste vertrouwen geniet. Niet gewoon te veinzen, allermint meer te willen fchijnen, dan hij was, vertoonde hij zich, door eene grilligheid van het menfchelijk gemoed, dikwijls minder. Geen wonder, dat hij niet zelden onbillijk beoordeeld werd, vooral bij het gros der menfchen, dat oordeelt naar den uiterlijken fchijn. Achter een norsch, onvriendelijk voorkomen verborg zich eene ziel gevoelig aan vriendschap, hartelijkheid en liefde. Maar boven alles zag men in hem den man van *gezond verftand*, die de wereld kende; voor hetgeen zij geldt en de weinige echte munt van de menigte klatergoud zeer goed onderscheiden kon. Die gelijkmatige tempering en meniging van den geest, dat evenwigt zijner krachten, noch woekerende, noch uitspattende naar de eene of andere zijde, het moge minder fchitteren of uitsteken of bewondering of toejuiching wekken bij de gapende menigte; dit gezond verftand, in één woord, in hem bleek het, wat hetzelfde in de regte ftudie en uitoefening onzer kunst vermag. Want zijn gelukkige tact en gezond verftand, beiden bestuurden hem niet alléén in de behandeling zijner zieken, maar ook in de keuze zijner fchrijvers. Niet vele, maar de beste praktifche fchrijvers kregen eene plaats in zijn boekvertrek en ftonden dáár, grootendeels in hun eenvoudig huisgewaad. Van *SWIETEN* had hij reeds als ftudent meermalen gelezen. *SYDENHAM*, *STÖLL*, *QUARIN* en onder de lateren de oorfpronkelijke, geestige *JO. PET. FRANK* waren

zijne vertrouwde vrienden. De beste waarnemingen van alle tijden waren hem geheel eigen geworden, en tot kort voor zijn dood las hij al wat er meest belangrijk voor het praktische vak uitkwam. Hoog stonden bij hem vooral de Engelsche waarnemers: MEAD, HUXHAM, FOTHERGILL, WHITT, DUNCAN, enz. aangeschreven. Met de onzen was hij vertrouwelijk bekend; doch geene vooringenomenheid voor tijd of landaard regelde of beperkte ooit zijne lectuur.

Zoo ik zijne titels, of ambten en eereposten zou moeten opgeven, ik zou verlegen staan. Want de weinige die men hem aanbood, bezat hij reeds lang voor zijn dood niet meer, of stelde er weinig prijs op; hij scheen ze althans luttel te begeeren. Dit kon ook in iemand niet vallen, die zoo geheel wars was van alle uiterlijke vertooning.

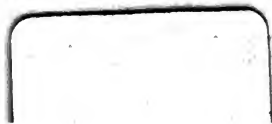
Doch ik weet geene betere proeve te geven van zijn karakter en denkwijze dan uit het Voorberigt voor zijne Academische Disfertatie, waarin hij zich zelve naar het leven afgeteekend heeft.

„ „ Daar ik, zegt hij, de Leidsche Muzen zal vaarwel zeggen, is mij, ik beken het, een' harden post opgedragen; want ik worde gedwongen, door hier en daar veler brokstukken bijeen te schrapen, eene onrijpe vrucht ter wereld te brengen. Dit echter troost mij, dat ik volstrekt geene lezers hebben zal, en mij dus niet behoef te verontschuldigen over mijn' onvoltooiden arbeid. ” ”

„ „ Ook heb ik niet lang gedraald met het zoeken van eene stof; want het was mij hetzelfde, welk gedcelte mijner Bibliotheek ik uitschreef, daar ik verzekerd was, dat het effect hetzelfde zou wezen.

„Ik moet mij echter nog van eene zwaarigheid afmaken, alvorens ik dit voorbericht eindig. Zal ik zonder voorspraak of aanbeveling van den een of ander in het publiek durven verschijnen? Het antwoord is ja. Want, ofschoon ik zie, dat ik de- zelve wel noodig had, heb ik evenwel reden om er niet om te vragen. Want om mannen van ver- diensten op eene beleefde wijze lastig te vallen, ten einde door eene reeks van fraaije titels, eene opdragt te verkrijgen voor een boekje, dat in allen opzichte gebrekkig is, stuit mij tegen de borst, en ik ben te oprecht, om een' goeden eenvoudigen hals, hoedanig veeltijds in opdragten de plaats van geleerde mannen bekleeden moet, door onverdiende lofsuitin- gen te bespotten.”

2 Gal 288

3 2044 103 063 335

